کتب خطی فارسی - عربی - ترکی

فهرست

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

جلد ۲۳ :

شامل کتب خطی مجموعهٔ اهدائی

سید محمد صادق طباطبائی

تألیف

عبدالحسین حائری

تهران

۱۳۷۶

کتب خطی فارسی - عربی - ترکی

فهرست

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

جلد ۲۳ :

شامل کتب خطی مجموعهٔ اهدائی

سید محمد صادق طباطبائی

تألیف

عبدالحسین حائری

تهران

۱۳۷۶

کتب خطی فارسی - عربی - ترکی

فهرست

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

جلد ۲۳ :

شامل کتب خطی مجموعهٔ اهدائی
سید محمد صادق طباطبائی

تالیف

عبدالحسین حائری

تهران

۱۳۷۵

برگه فهرست‌نویسی پیش از انتشار

R	کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
Z	فهرست کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی / تألیف **عبدالحسین**
۶۶۲۱	**حائری.**
۳۴ م /	ج -
	مندرجات : ج ۲۳ : کتب خطی مجموعهٔ اهدائی سیدمحمدصادق طباطبائی.
	۱ - نسخه های خطی - ایران - تهران - فهرستها. ۲ - نسخه های خطی‌فارسی - ایران - تهران - فهرستها. ۳ - نسخه های خطی عربی- ایران - تهران - فهرستها. ٤ - نسخه های خطی ترکی - ایران - تهران - فهرستها. الف . حائری ، عبدالحسین،

نام کتاب : فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (جلد بیست و سوم)

تألیف : عبدالحسین حائری

ناشر : کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تیراژ : ۱۲۰۰ نسخه

چاپ : اول

حروفچینی، چاپ وصحافی : ادارهٔ کل فرهنگی و روابط عمومی (چاپخانه مجلس شورای‌اسلامی)

تاریخ انتشار : اردیبهشت ماه ۱۳۷۶

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست برای کتابخانه به منزله شناسنامه آن است و فهارس خطی در این زمینه برای کتابخانه هائی چون کتابخانه مجلس و مانند آن حیاتی‌تر از هر چیزی‌است. کتابخانه مجلس که دارای نسخ خطی فراوانی است و خوشبختانه مورد اعتماد ملت فرهنگدوست و مسلمان ایران بوده و هست بیشتر از هر جای دیگر مأمنی مطمئن برای اینگونه کتابهاست. مجموعه اهدایی به کتابخانه مجلس چه قبل از انقلاب اسلامی و چه بعد از آن که عمدتاً حاوی نسخ خطی فراوانی است نشان از حسن ظن مردم کشور به این مؤسسه فرهنگی دارد. این حسن ظن وظیفه کتابخانه را برای تهیه هر چه سریعتر فهرست بمنظور ارائه خدمات سنگین‌تر می کند.

با تصویب قانون اساسنامه کتابخانه توسط نمایندگان محترم مجلس شرای اسلامی در آغاز دوره پنجم ، و شناسائی آن به عنوان یک مؤسسه تحقیقاتی، گام بسیار بزرگی در تحول کتابخانه برداشته شده است. اینک کتابخانه با این تغییر وظیفه و مسئولیت ، باید برای تهیه ابزارهای پژوهش و کتابشناختی بیش‌از پیش فعالیت نماید. در این راستا ،جناب آقای حائری که‌از ذخائر کتابخانه به حساب می‌آیندهم‌خود را عمدتاً مصروف‌تهیه فهارس نموده‌اند. ایشان هم شخصاً بر طبق روال قبلی بـه تهیه فهارس مشغول‌اند، و هم نظارت بر کار فهرست نویسان دیگر دارند.سعی‌شان مشکور و عمرشان دراز باد.

فهرستی که پیش رو دارید جلد ۳ ۲ از فهارس کتابخانه مجلس و دومین جلد از فهرست، مجموعه اهدایی مرحوم طباطبائی به کتابخانه مجلس است که زحمت تهیه فهارس کلا به‌عهده جناب آقای‌حائری‌بوده است.در تهیه‌نمایه‌ها سرکار خانم‌ها: کرم رضائی و سلیمانی‌اصفهانی همکاری کرده‌اند که بدینوسیله از آنها سپاسگزاری می‌شود. امید است به زودی شاهد انتشار فهارس دیگر باشیم. از چاپخانه مجلس نیز که همواره با صمیمیت درکنارکتابخانه مجلس همکاری داشته‌اند سپاسگزاری می‌شود.

غلامرضا فدائی عراقی
رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
مجلس شورای اسلامی
۱۳۷۵/۱۲/۲۹

یادآوری

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب حاضر که اینک ملاحظه می‌شود جلد ۲۳ از فهرست‌های کتابخانه مجلس و دومین جلد فهرست است که ویژه شناساندن جنگها و مجموعه‌های خطی اهدایی خاندان سید محمد صادق طباطبایی به مجلس تهیه شده است.

در مجلد ۲۲ تعداد ۱۴۵ مجموعه و جنگ شامل ۹۴۰ رساله و عنوان شناسانده شد. جلد ۲۳ دارای دوبخش است: ودر بخش اول (مجلد حاضر) ۱۱۰ مجموعه و جنگ شامل ۷۲۵ کتاب ورساله وعنوان معرفی شده و شناسائی بقیه مجموعه‌های اهدائی طباطبائی برعهدهٔ بخش دوم جلد ۲۳ خواهد بود.

امید است اهل تحقیق از آن بهره‌مند شوند ان شاءالله.

عبدالحسین حائری

۷۶/۱/۲۹

مجموعه ۹ رساله درصرف و نحو و منطق : **(فارسی و عربی)**

۱ ـ معین‌الطلبه فی ترجمةالالفیه (گ ۱ ب ـ ۵۳ الف) (فارسی)

از محمدرضا سبزواری . ترجمه الفیه ابن مالک است در نحو و تاریخ ترجمه در دیباچه ۱۳۷۱ یاد شده که غلط است و صحیح آن باید ۱۲۷۱ باشد.

این ترجمه آمیخته به اندکی شرح ابتدائی و تا مبحث مفاعیل است.

آغاز : بسمله ، حمد یگانه‌ای را سزاست که نام نامیش الله است... اما بعد مخفی نماند که چون در سنه ۱۳۷۱ (کذا...) طلاب علوم دینیه اندک در تحصیل علم ادب بی‌میل بودند... خواهش نمودند الفیه‌ا بن‌مالک را ترجمه فارسی نمایم که بی‌زحمت و ریاضت الفیه‌گو و الفیه‌دان باشند.

پایان : و خیره‌اند یعنی خیرخواهند یا اختیار شده‌اند از خلق تمت. الحمدلله

۲ ـ واضح المشکلات (گ ۵۸ الف ـ ۱۰۶ ب) (فارسی)

از محمدرضا سبزواری (مؤلف رساله بالا) حاشیه شرح سیوطی است بر الفیه ابن مالک.

آغاز : بسمله ، الحمدلله رب‌العالمین... چون در ایام تحصیل شرحی بر الفیه نوشته بودم خواستم حاشیه جداگانه بر شرح سیوطی نوشته شود تا رفع اشکالات گردیده بر مبتدئین آسان گردد و نام او را واضح المشکلات (کذا ...) گذاردم ...بسمله، احمدك اللهم اختیار کرد جمله فعلیه را .

پایان : در روایت : نصب . هبیره اسم رجل

۳ ـ ترجمه شرح تصریف (گ ۱۲۳ الف ـ ۲۰۶ الف) (فارسی)

ترجمهٔ شرح نظام وبه خط رساله های بالا است و ظاهراً از همان مترجم.

آغاز : (افتاده) : بل یقصد مجرد تشارکهما بل که قصد میشده مجرد مشارکت .

پایان : و حتی از جهت بودنش به معنی الی گفته است محتاج به سوی عفو پروردگار کریم حسن بن محمد بن حسین نیشابوری معروف به نظام نظم بدهد خداوند احوال او را.

٤ - تناقض قضایا (گ ۲۵۷ الف - ۲٦٤ ب) (عربی)

بخش تناقض قضایا از شمسیه کاتبی قزوینی.

این نسخه به خط همان مؤلف رساله‌های بالاست و از اول و آخر افتاده دارد.

٥ - بخش قضایا ترجمه از شمسیه (گ ۲٦٤ ب - ۲۸۱ الف) (فارسی)

این بخش نیز به خط همان مؤلف رساله‌های بالا و ظاهراً نگارش اوست.

این بخش از اول و آخرافتاده دارد.

آغاز : قوله ضروریه مثل زید انسان و لاضروریه مثل زید کاتب لزوبیه اگر احدهما علت دیگری باشد.

پایان : ضرورت سلب که چنین میشود که سلب ضروری است.

٦ - ترجمة‌الفوائدالضیائیه (گ ۲۸۳ ب - ۳۱۱ ب) (فارسی)

از محمدرضا سبزواری مترجم دیگر رساله‌های این مجموعه ، در ترجمه شرح کافیه ابن حاجب از عبدالرحمان جامی.

این ترجمه از آغازاست تا مبحث ترخیم (اوائل شرح کافیه) .

در کنار صفحات نسخه‌حاشیه‌های توضیحی به خط مترجم دیده میشود .

آغاز : فائده و تعریف را ذکر نکرده یا به جهت‌اختصار است‌یا به جهت این است که این کتاب را جهت صبی نوشته و او مستغنی است به سبب گفتن استاد.

پایان : با سن و واو و بدون این دو استعمال میشود.

٦۷۲ : دفتریست به خط نستعلیق متوسط محمدرضا سبزواری (مترجم رساله‌ها). خط خوردگی سطور متن بسیار است.

قطع: رقعی ۱۰/۵ × ۱۵/۵ جلد: تیماجی قرمز . تعداد برگ‌ها(با احتساب ٤ برگ سفید میان رساله ۱ - ۲ و ۱٦ برگ سفید میان شماره ۳ - ٤): ۳۱۱ . سطور هر صفحه: ۲۱ و ۲۵ کاغذ: فرنگی نخودی رنگ و آهار مهره شده. شماره ثبت: ۳۱۳۷۷.

مجموعه ٤ عنوان در تعبیر، اختیارات و ادبیات : (فارسی)

۱ ـ تعبیر رؤیا ـ بخشی از نفائس‌الفنون (گ ۱ ب ـ ٤٦ ب)

فن سوم از مقاله ٤ نفائس‌الفنون آملی است و تا پایان فصل یازدهم را دارد. این نام درعنوان نسخه یاد نشده است .

آغاز : بسمله ، فن چهارم (صحیح : فن سوم) از این مقاله تعبیر و آن عبارتست از معرفت احوال خوابها.

پایان : الاسوزه که مستعمل آن بهتر از نو باشد. تمت هذه‌الرساله‌تعبیرنامه بیدالحقیر که از بسیاری حقارت لایسمی اسمه.

۲ ـ اختیارات منظوم ، بخشی از ـــ (گ ٤٧ الف ـ ۵۰ ب)

آغاز موجود : هرچه از ماه شد مثنی کن پنج دیگر فزای بر سر آن

پایان موجود : هم کلاه و هم قبا و هم کمر هم پیرهن
و آن‌چه دریا شد تو آن را جمله بخشیدن‌به‌من

۳ ـ شرح شواهد شعری (گ ٤٦ الف ـ ۵۵ ب متن وحاشیه)

شرح ابیاتی که برای شاهد در برخی از کتب نحوی آمده . بالای ص ۱۰۳ (گ ۵۲ الف) نوشته «شواهد شرح قطرالندی » . این نسخه حاشیه برگ ٤٧ الف تا ۵۰ و تمام صفحات را در برگهای ۵۱ ـ ۵۵ فراگرفته است.

٤ ـ اختیارات ، بخشی از رساله‌ای‌در ـــ (گ ۵٦ الف ـ ٦٧ ب)

دستورهایی است که برای درج در جداول تنظیم شده و در آغازهر قسمت عنوان جدول آمده اما نسخه مجدول نیست.

در این اختیارات دستورهای بهداشتی مهمی به نقل از احادیث شریف و نیز برخی از دعاها آورده شده است.

از پایان نسخه برگ یا برگهایی افتاده است.

آغاز موجود : جدول در بیان آن که در هر ماهی دو روز نحس است.

پایان موجود : جدول انتقالات بیوت . بیرون رفتن از اندرون در تابستان در روز پنجشنبه و در زمستان به اندرون رفتن در روز جمعه.

٦٧٤: دفتریست به خط نستعلیق قرن ۱۳ با چند قلم . شماره ۳ با قلم ریزتر نوشته شده است.

بر پشت برگ اول مجموعه فهرست مندرجات آن آورده شده است.

قطع: رقعی ۱۰/٤٥ × ۱۷ . ج: تیماج قرمزیک‌لا. تعداد برگ‌ها: ٦٧. سطور هر صفحه: ۱۱، ۱۲، ۱۳ . کاغذ: فرنگی آبی و زرد رنگ. شماره دفتر ثبت: ۳۱۳۷۹ .

مجموعه ۲ کتاب در حدیث و رجال: (عربی)

۱ - الرواشح السماوية فی شرح الاحادیث الامامیة (گ ۱ ب - ۹۸)

از محقق داماد (محمد باقربن محمد حسینی استرابادی م - ۱۰٤۰).

ذریعه ۱۱: ۲۵۷ فهرست ۲۲: ۳۹.

آغاز: بسمله، حمدله اما بعد فان السید الجلیل... الراشحة الاولی متن الحدیث الفاظه التی یتقوم.

انجام: بحسب اختلاف النسبتین النفسية والخارجية فلیستیقن و منها مفهوم العدد.

۲ - الدرجات الرفیعة (گ ۹۹ - ۱۳۷)

از سید صدرالدین علی بن نظام الدین احمد مدنی (م - ۱۱۱۸ یا ۱۱۲۰).

فهرست ۲۲: ۱۱٤.

آغاز: بسمله، حمد اه و بعد فیقول ... علی صدرالدین المدنی بن احمد نظام الدین الحسینی الحسنی ... انی منذار تضعت درالفضل.

انجام موجود: تضمحل عنده مراعاة الادب من المعترف بالتقصیر.

٦٧٧: دفتریست بخط نسخ از قرن ۱۳.

عنوان و نشان: شنگرف.

قطع: ۱۲ × ۲۰ ج: تیماج قرمز مقوایی. تعداد برگ‌ها: ۲۷۳. سطور هرصفحه: ۱۷ کاغذ: فرنگی سفید. شماره ثبت: ۳۱۳۸۲.

مجموعه ۳ رساله در اصول فقه : (عربی)

۱ - حاشیه رسائل (گ ۱ الف - ۴۳ الف)

- از مولی محمد کاظم خراسانی (م - ۱۳۲۲) بر بخش اصالة البرائة از رسائل شیخ مرتضی انصاری . خراسانی در ۱۲۹۵ تألیف این تعلیقه را به پایان برده است .

این همان تعلیقات وجیزه چاپ شده خراسانی است بر اصالةالبرائه فرائد ، جز این که در کنار برخی ازصفحات آن حاشیه هایی است وزیر یکی از حواشی نوشته :«حاشیه کما اراده - المصنف» و در ذیل یکی ازحواشی نیز(که ازفرزند مؤلف است)امضاء «محمد» دیده میشود که درنسخه چاپی وجودندارد.

در نسخه چاپی نیز حاشیه هایی است که در این نسخه نیست(۱).

رقم کاتب پس از پایان کتاب چنین است :

فرغت من تسوید هذه النسخة الشریفه ... یوم الجمعة الاخره من العشر الثانی من الشهر الرابع من الثلث الاخر من السنه السادسه من المائة الثالثه من الالف الثانی ... و انا العبد ابن محمدنقی علی الاصفهانی.

۲ - حاشیه فرائد (بخش استصحاب) (گ ۴۳ ب - ۷۸ ب)

از مولی محمد کاظم خراسانی (مؤلف رساله بالا) این حاشیه که در ۱۲۹۴ از تألیف آن فراغت یافته است. بجز حاشیه معروف و مطبوع اوست و پیش از آن در ۱۲۹۴ تألیف شده است. این نسخه خطبه و دیباجه ای نیز دارد.

ذریعه ۶ : ۱۶۰.

آغاز: بسمله، الحمدلله رب العالمین ... و بعد فیقول العبد الاثم الی ربه العاصم ... هذه تعلیقة لاتدخل فی الحساب علقتها بالتماس جمله من الاصحاب... علی رساله الاستصحاب من رسائل شیخنا... عند قرائتها علی جمع من افاضل الطلاب ... قوله اسدها و اخصرها ابقاء ما کان اقول و لعل المناسبه بینه و بین المعنی اللغوی ... کانه اخذ المستصحب مصاحبا حیث ظن باقیا

---

۱ - از آن جمله در آنجا که مرحوم خراسانی در متن حاشیه در باره تنجیز علم اجمالــی اظهار تردید میکند، در نسخه چاپی در حاشیه آمده :

«الانصاف انه خلاف التحقیق کما حققناه فیما علقناه جدیدا علی بعض مسائل القطع فلیراجع».

ثم لاارای وجها لاسدیته.

پایان : ولا فی تحریمه بالشک فافهم هذا آخر ما اردنا ایراده ... واسئله التوفیق علی التعلیق علی مسئله اصل البرائه من هذاالکتاب...

۳ ـ حاشیه فرائد ـ تعادل وتراجیح (گ ۷۹ الف ـ ۹۶ ب)

از آخوند خراسانی مؤلف رساله‌های بالا .

این نسخه نیز(مانند حاشیه اصالةالبرائه)با نسخه چاپی همانندی کامل دارد، جز این که دو برگ از آخر نسخه حاضر (از مرجحات سندیه) افتاده است.

پایان موجود در نسخه حاضر : قوله الثانی کون الرشد فی خلافهم اقول هذاالوجه... یعم ما اذا لم یکن فی عمله خیر... وکان احدالاحتمالات... مخالفا لهم قوله.

۶۷۸ : دفتریست به قلم نستعلیق علی بن محمدتقی اصفهانی مورخ ۱۲۹۷ . بالای همه صفحات نسخه، رمزی به این گونه ف م ع ح ح دیده میشود.

قطع رقعی ۰/۱۱×۰/۱۹ج : تیماجی قرمز . تعداد برگها (به استثناء ۲برگ اضافی آخر): ۹۶. سطور هر صفحه : ۲۲. کاغذ: فرنگی سفید. شماره ثبت : ۳۱۳۸۳ .

مجموعه ۲ کتاب در تفسیر و کلام : (عربی)

۱ ـ حاشیه انوارالتنزیل (گ ۱ الف ـ ۱۰۳ ب)

از عصام‌الدین ابراهیم اسفراینی حنفی (م ـ ۹۴۳) بر تفسیر بیضاوی.

وی به فراوانی از شرح تفتازانی و محقق سید شریف گرگانی بر کشاف نقل میکند و به نکات علمی و دقیق درمورد تفسیر آیات کریمه اشارت دارد.

---

۱ ـ اسفراینی در تفسیر آیه ۳۱ سورةالبقره وبه مناسبت استشهاد بیضاوی به شعرحسان «الیس اول من صلی»چنین میگوید :

قاله فی شأن امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام، مدعیا ان الخلافه حقه و اوله:

ما کنت اعرف ان الامر منصرف (یعنی الخلافه) عن هاشم ثم منها عن ابی الحسن

من فیه ما فیهم من صالحه و لیس فی کلهم ما فیه من حسن

یعنی من فیه ما فی الاصحاب او هاشم من کل خصله صالحه ولیس فی کلهم مافیه من خلق حسن

الیس هو اول المسلمین من صلی بقبلتکم و هو اعرف الناس بالقرآن والسنن

نسخه حاضر از آخر و پایان افتاده دارد و دنباله تفسیر آیه ۱۲۷ بقره به بعد را ندارد.

نسخه دیگر این کتابخانه (فهرست ۹ : ۶۴۳) از اول نقص ندارد اما تا تفسیر آیه ۲۱ بقره است و دنباله آن از نسخهٔ افتاده است.

بنا بر نوشته مرحوم ابن یوسف نسخه‌موجوددر مسجد سپهسالار (مطهری فعلی) از آغاز تاپایان‌سوره انعام و از تفسیر سوره مرسلات تاپایان قرآن است.

پایان موجود: و فصل به‌بین‌العاطف والمعطوف جعل المعطوف‌الاول اسه والثانی مسلمه ولم یجعل.

۲ ـ حاشیه شرح عقائد نسفیه (گ ۴۰۱ الف ـ ۱۴۷ الف)

از مولانا احمد جندی . از وی شرح آداب‌المناظره عضدی (دانشگاه شماره ۱۵۲۲۱) وحاشیه شرح عقائد عضدی(کشف‌الظنون و فهرست دانشگاه ۱۷ : ۳۶ جنیدی) می‌شناسیم .

در میان حاشیه‌نویسان بر شرح عقائد نسفی وعضدی چنددانشمند دیگرنیز به نام احمد می‌شناسیم و از آن جمله است احمدبن محمد حفید تفتازانی واحمدبن موسی‌خیالی که بایدبجز مؤلف رساله حاضر باشد.

این حاشیه متعلق به اوائل کتاب‌شرح عقائد نسفی است و مؤلف ازفـاضل محشی‌در آن بسیار یاد میکند.

آغاز: (افتاده) : قوله‌حقایق‌الاشیاء والظاهر انه ارادبالاشیاء الجزئیات‌الاضافیه‌المندرجه فی‌الحقایق‌النوعیه و یحتمل ان یرادبهاالاعم.

پایان: قال‌الفاضل‌المحشی ینبغی ان یجعل‌المصدر بمعنی‌المفعول ... و بالجملـــه حذف‌القمر اقل. تم کلامه و لعل یدامنه اشارة الی ترجیح التوجیه‌الثانی. تمت هذه‌الرساله التی سن مولانا احمدالجندی علی شرح‌العقائد سن مولانا سعدالدین‌التفتازانی ... فی مدرسه‌الطیبة العالی‌الطائی علی یدالعبد ... محمد جمیل‌بن خواجه محمد مؤمن علوی شبرغانی ... فی سنه ۱۰ (گویا ۱۰۰۰)... برحمتک یا ارحم‌الراحمین. (درکنار صفحه اول این رساله حاشیه‌هائی با نشانه منه‌رحمه‌الله یا مولانا احمد دیده میشود .

۶۸۰ : دفتریست به خط نستعلیق با دو قلم هر دو ریز (دوم ریزتر) از آخر قرن ۱۰ و اول قرن ۱۱. (در رقم کاتب در پایان رساله دوم نوشته سنه ۱۰ که باید «۱۰۰۰» باشد.

درکنار برخی از برگهای نیمه دوم نسخه، لکه‌های رطوبت قدیم دیده میشود.

عناوین درسراسر دفتر با قلم قرمز.

قطع: رقعی بزرگ ۱۲×۱۹ج: تیماجی مشکی. تعداد برگها: ۱٤۷ . سطور هرصفحه: ۲۱ و۲۵ . کاغذ: سمرقندی شکری رنگ. شماره ثبت: ۳۱۳۸۵.

مجموعه ۲ رساله در اصول فقه: (عربی)

۱ - المفهوم‌والمنطوق ، رساله فی — (گ ۱ الف - ٥٦ ب)

مؤلف که نامش در دیباجه و صدر نسخه یاد نشده ، باید از شاگردان شیخ محمد تقی صاحب‌معالم(م - ۱۲٤۸)باشد. زیرا از اوبه‌تکرار باعنوان‌صاحب‌الحاشیه یاالشیخ المحشی سماعا نقل میکند(۱). در عطف نسخه نوشته : «مفهوم و منطوق و رساله‌تسامح حاج میرزا حبیب‌الله».

این رساله مباحث دقیق دارد و در مسئله تداخل اسباب با دقت و تفصیل بحث میکند.

این نسخه ناتمام است و تا اول مفهوم لقب دارد.

آغاز: بسمله، البحث فی‌المفهوم‌والمنطوق وهما وصفان من اوصاف‌المدلول ...و لیسا من اوصاف‌الدال.

پایان موجود: فان ما یصدر من‌المتکلم من تغییرالنظم یوذن بذلک و اعلم انهم ذکروا من المفاهیم مفهوم‌اللقب.

۲ - التسامح فی ادلة السنن ، رساله فی ... (گ ٥۷ الف - ٦۷ ب)

از شیخ مرتضی انصاری.

این رساله به سال۱۳۷٤ درجزء انتشارات کنگرهٔشیخ انصاری با تحقیق به چاپ رسید.

در ذریعه این رساله به محمدبن محمدصادق (۲) منسوب گشته است (۱۱ : ۱٤۷) و

---

۱ - از آن‌جمله در ص٥٦ که آمده:« کذا سمعته‌من‌الشیخ‌المحشی عند تأسیس‌الاصل در جای دیگر از همین مسئله تداخل اسباب آمده : اکثرالاصولیین بل‌المشهور بینهم علی ما ذکره شیخناالاجل ادام‌الله اجلاله علی وجوب‌الاتیان بالطبیعه‌مرتین.

۲ - صاحب ذریعه این انتساب را براساس یادداشت مرحوم مرعشی ضبط کرده‌اند که نوشته‌است‌نسخه‌ای از این رساله به ضمیمه نسخه معتمدالانام فی شرح شرایع‌الاسلام تألیف محمدبن محمدصادق (یا به نوشته فهرست کتابخانه مرعشی محمدصادق بن محمد) است‌اما در ذیل «شرایع‌المحمدیه» احتمال داده‌اند کتاب معتمدالانام و رساله تسامح هردو تألیف مولی میرزا از احفاد میرزا محمدعلی ترک‌آبادی کاشانی است و محمدبن محمدصادق کاتب نسخه کتابخانه مرعشی‌است. (ذریعه ۱۳ : ٥۲ و۲۱ : ۲۱۲).

بنا بر نقل صاحب ذریعه از نوشته مرحوم آیةالله مرعشی نسخه‌ای از این رساله تسامح به پیوست کتاب‌القضاء معتمدالانام فی شرح شرایع‌الاسلام محمد بن محمدصادق موجود است. در کتابخانه ایشان درقم (۱)

۶۸۷ : مجموعه‌ایست به خط نستعلیق قرن ۱۳ (یا اوائل ۱۴).

قطع: خشتی ۱۰/۵ × ۲۰ ج: تیماجی قرمز. تعداد برگها ۶۷. سطور هر صفحه: ۱۸

کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر شده. شماره ثبت: ۳۱۳۹۲.

مجموعه ۱۰ رساله و عنوان در نجوم و محاسبات نجومی: (عربی)

۱ ـ موضح الادله لمعرفة رؤیةالاهله (گ ۱ الف ـ ۳ الف)

از محمد بن علی بن ابراهیم شافعی مشهور به ابن زریق (۲)(م ـ ۹۷۷).

مشتمل بر مقدمه و ۳ باب و خاتمه‌ای با عنوان فائده.

در ۹۰۱ هجری در دمشق میان وقت شناسان (= تقویم‌نویسان) و مردم عامه به دلیل رؤیت هلال در اول ماه ذی‌الحجه اختلاف نظر پدید آمد، از ابن زریق خواستند برای روشن‌شدن روش صحیح تعیین روز اول ماه این رساله را تألیف نماید.

وی در مقدمه رساله شیوهٔ کار خود را براساس روش علاءالدین ابن‌الشاطر (که برخلاف دیگر دانشمندان این رشته که نخستین روز ماه محرم سال اول هجرت را پنجشنبه میدانند، او این روز را جمعه می‌داند) بیان میدارد و قانون صحیح رؤیت هلال را به دست میدهد.

بروکلمان ذیل ۲ ص ۱۵۷ و معجم‌المؤلفین ۱۰ : ۲۹۹ .

آغاز: بسمله، الحمدلله الذی جعل اللیل والنهار آیتین ... و بعد فلما اختلف بدمشق ... الاقوال بین الموقتین وبعض العوام بسبب رؤیةالهلال فی سنة... واتضح الحق... المقدمه فی معرفة

---

۱ ـ در فهرست آن کتابخانه از این رساله یاد نشده و تنها مدرك وجود نسخه در آن کتابخانه یادداشت مرحوم مرعشی است منقول در ذریعه .

البته کتابهای معتمدالانام والشرایع المحمدیه فی‌شرح الشرایع المحمدیه در فهرست آن کتابخانه معرفی شده است.

فهرست کتابخانه مرعشی ۵: ۳۶۹ و ۸: ۱۳

۲ ـ از موقتان قرن ۸ هجری در دمشق.

تراث‌العرب‌العلمی : ازقدری طوغان   معجم‌المؤلفین ۱۰: ۲۹۹

اوائل السنین العربیه و اوائل شهورها فی ایام الاسبوع بالحساب الموافق للرؤیه المصححه علی طریق الاستاد ... علاءالدین ابن الشاطر ... فانه رتب حساب السنین والشهور علی ان اول سنة الهجرة المطهره یوم الجمعه والمشهور عند غیره من اهل هذا العلم ان اولها الخمیس.

پایان: فائده و هی خاتمة فی معرفة انتقال الشمس والقمر... فتلک الساعات هی الباقیه للزوال وقت الانتقال والله تعالی اعلم بالصواب ... انتهی نمقه الفقیر الحقیر صاحب حرف الفاء.

در حاشیه ذیل نسخه گفتاری در از ابن قاسم العبادی در بارهٔ مسئله (عمل حاسب به حساب خود) نوشته شده است.

۲ ـ جداول محاسبات تقویمی (گ ۳ ب ـ ۹ ب)

جدول برای شناخت سالها و ماههای عربی (یک صفحه مورخ ۱۲۱۷).

جدول اوساط شمس و قمر در سالهای عربی (۲ صفحه از ۱۰۷۸ ـ ۱۱۳۲).

جدول معرفت میل (یک صفحه).

جدول یک درجه و ۵۰ دقیقه و ساعات درازترین روزها (یک صفحه).

جدول عشرینی برای شناخت قبله و انحراف قبله در هر شهرستان (یک صفحه جدول و یک صفحه دستورالعمل).

جدولهائی که هریک یاهر چند صفحه از آن، بخشی از مشکلات تقویم را حل میکند.

جدول برای روشی صحیح شناختن ماه رمضان مطابق قانون فلک و شرع (یک صفحه).

جداول اوساط شمس و مراکز و خاصه و مقوم و جوزهر آغاز ماه محرم تا پایان ذی الحجه (۱٤ صفحه، برای هر ماه یک صفحه و ۲ جدول کلی).

جدول تعدیل شمس (یک صفحه).

جداول تعدیل اول و دوم و پنجم قمر (۳ صفحه).

جداول شناخت قوس رؤیت ماه در دمشق (یک صفحه و درکنار چند صفحه بعد شیوهٔ کار با این جداول بیان شده است).

جدول ساعات نصف النهار.

بر پشت نخستین برگ بخش جداول گفتاریست به عربی که متن حدیثی نبوی است و یا استخذ از آن. این حدیث چنین آغاز میگردد:

«ان فی بدن بنی آدم تسعة الوان من النار الاول نارالشهوه والثانی نارالحرص ... و اما نارالشهوه فلاتطفی الا بقلة الاکل و کثرة الصوم ... و اما نارالفرج فلا تطفی الا بالتزویج

صدق رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله.

۳ ـ الاعدادالمتحابه (رساله فی...) (۲۰ ب ـ ۳۹ الف) (عربی)

از ابوالولید اسماعیل بن ابی علی‌حسن بن ابی‌نصر مالقی. در بیان اعداد متحابه و دستور ترکیب جداول مثلثه تا معشره برای تأثیرات مختلف و بیان ارتباط اعداد متحابه با تأثیرات فلکی و نجومی و ارثماطیقی و نیز با حروف طبیعی، اعداد وفق و اسرار طبایع حروف و اشکال و فرشتگان موکل بر اشکال و اوفاق.

آغاز: بسمله،وصلی‌الله‌علی‌سیدنا محمد. قال‌الشیخ الفاضل الخبیرالنبیه التعالیمی العددی الحاج ابوالولید اسماعیل بن الشیخ الفقیه الادیب ابی‌علی الحسن بن ابی‌نصرالمالقی اعلم...انه بلغنا من‌الاعدادالمتحابه ۲۲۰ و هی‌الاعدادالمحبوبه اذا جمعت اجزائها کانت ۲۸٤ عدد وهی ۱۰.

پایان: و اعلم انک اذا کنت فی‌الصیف فاعمل فی وفق‌الصیف ... و اعلم ایهاالطالب انی تعبت کثیرا و رتبت لک هذه‌الاوفاق علی‌الطبایع‌الاربع‌والفصول‌الاربع لتنال بهاالمقصود فی کل ما ترید ... فی کل وقت و اوان والله اعلم ... والحمدلله.

٤ ـ الخواص وطبائع‌الحروف‌والاعداد (رساله فی ...) (گ ۳۹ ب ٤۲ ب)

این رساله با رساله گذشته ازنظرمسائل ومباحث همانندی بسیار دارد.

درسطور پایان رساله که درباره بخورو عدم ضرورت آن در این گونه اعمال است، میگوید از سابور هندی روایت دارد.

عبارت رساله چنین است:

«امالتبخیر فی وقت‌الاعمال فان‌الاصل انه لاحاجة الی‌البخور و ما اورویه انا عن سابورالهندی بن اشنوه‌الهندی فانه قال و یستحب‌البخور اوقات‌الاعمال فاما اعمال‌الخیر فیستحب لهاالفراغ‌الطیبه و... اعمال‌الشر یستحب لها الفراغ‌المنتنه مثل‌الحنظل ... و اظفار الموتی و ماشاکل ذلک فافهم ترشد والحمدلله رب‌العالمین. انتهی

آغاز: بسمله، الحمدلله رب‌العالمین ... قال‌الله ... و علم ادم‌الاسماء کلها و کانت الاشارة الی‌الحروف.

۵ ـ المخمس خالی‌الوسط ، رساله‌فی ـ (گ ٤۳ ب ـ ۵۱ ب)

از امام مرجانی (بنا بر نوشته‌ای به خط کاتب بر پشت برگ اول نسخه).درعلم حروف و دعوات اسماء و تصرف در طبائع روحانیه و دستورالعمل‌ساختن جداول‌خالی‌الوسط و استفاده

از آنها(۱).

در بارهٔ سرجانی مؤلف این رساله باید گفت: ازمیان چند تن از دانشمندان که به نام سرجانی شهره‌اند و نام آنان را در مراجع می‌توان یافت، تنها عبدالله بن محمد تونسی صوفی معروف به سرجانی (م - ٦٩٩) است که می‌تواند مؤلف این رساله باشد.

از جمله دیگر تألیفات او: شرح زایرجه مراکشی والفتوحات الربانیه فی المواعید المرجانیه است.

این کتاب دارای ٥ فصل است از این قرار:

۱ - فی بسط الارواح ۲ - فی طبائع الاشیاء ۳ - فی کیفیة الوضع ٤ - فی استخراج روحانیه الهیولی ٥ - فی تدبیر البخور.

مؤلف در فصل ٤ از ابومحمد بن الطالب الغرناطی و نظریه او در به کارگرفتن حروف در جمیع هدفها به وسیله اشکال یاد میکند و نیز اسماء حسنی را میآورد.

آغاز: بسمله، الحمدلله علی سافتح من غوامض اسراره الذی عزوصفها ... و بعد فقد سالنی بعض اخوانی ابان‌الله لی ولهم ... ان اضع لهم تقییداعلی الربع ... الفصل الاول فی بسط الحروف واستنطاق مراتبها... فللحروف اشباح و اعدادو ارواح.

پایان: و هذا آخرالکلام علی هذاالمعنی و قداوضحت لک فی هذاالکتاب ... مراتب الحروف وطبائعها ... سا سمحت به الوقت بتلویح الاشاره لما کتمه الحکماء فی کتبهم من الدقایق العلمیه ... قلت لابدمن مشارکة شیخ ناصح والا وقع الغلط والله اعلم وحسبناالله و نعم الوکیل.

۲ - الوفق المخمس الخالی الوسط، منظومة فی - (گ ۱٥ ب - ٥٤ الف)

از محیی الدین بن العربی.

نام منظومه و مؤلف در بالای آن با قلم قرمز نوشته شده است.

در پایان منظومه توضیحهاو دستورالعملهایی نیز آمده است.

آغاز: بسمله اذا رمت انجازالامورالمهمة

علیک بخالی الجوف فی ای ساعة

مخمس اهل العلم تشهد فضله

طبیعته ستون من بعد خمسه

۱- دربارهٔ این گونه موضوعات و کتابهای آن مراجعه شود به مقدمه ابن خلدون و کشف الظنون: (علم الحروف).

پایان منظومه : فهذا الذی قد جاء بالوضع اولا

و صورته مقلوبة فی الحقیقه

پایان رساله : فوضعناه فی البیت الوسط و هذه صفته والله اعلم بالصواب.

۷ ـ تعبیرنامه خوارزم شاه (گ ٥٤ ب ـ ٥٥ الف)

تعبیر خواب است براساس حروف ابجد.

آغاز : هذا تعبیرنامه خوارزم شاه.

الف ـ یدل علی قضاءالحاجه ب ـ یدل علی دفعه‌الحاجه.

۸ ـ الاعلام بشدالمنگام [۱] (گ ٥٦ ب ـ ٦١ الف)

از شمس‌الدین محمدبن ابی‌الفتح [۲] صوفی (م ـ ۹٥۰) در وصف منگام (بنگام) که نوعی ساعت شنی [۳] و وسیله محاسبه اوقات است و دستور ساختن و تهیه آن در یک مقدمه و پنج باب و خاتمه.

مؤلف در دیباجه آرد : «چون محاسبه اوقات عبادت از بزرگترین عبادات است و ساختن منگام کمک بزرگی برای دست یافتن به این محاسبه است و در این باب تألیفی به‌نظر نرسید، این رساله را در یک مقدمه و پنج باب و تتمه و خاتمه نگاشتم...»

کشف‌الظنون (چاپ استانبول) ۱ : ۱۲۷ معجم‌المؤلفین ۹ : ۱٥. فهرست ۱۹ : ۳۷۳

آغاز : بسمله، الحمدلله رافع‌الدرجات لمن شد عزیمة قصده ... اما بعد فلما کان صدق‌العنایه الی اتقان مباشرة مواقیت‌العباده من اعظم‌القرب و کانت صناعة‌المناکیم فیها من‌المعونه اقوی سبب ولم یظفر فیها بمصنف ولادون فیها قانون ... ابرزنا هذه‌الرساله لکشف‌الاسرارالغامض منها ... المقدمه فی معرفة آلات‌الشد ... و اسمائها.

پایان : و قد ذکرعن حکماءالهند آلات للاوقات یسمی‌الطنجهارات و هی کالطاسه... فلما اخترعت‌المتأخرون صناعة هذه‌المناکیم علی هذه‌الصوره‌اعجب بها غایة‌الاعجاب و کان ... اضبط للوقت ... فوجب ... مراعات ما ذکرناه والله‌الموفق للصواب.

---

۱ ـ در نسخه جای سخن : منگام (منکام) وجمع آن‌مناگیم (مناکیم) به‌تکرار آمده.

۲ ـ نام مؤلف در معجم‌المؤلفین محمدبن احمدبن محمد و در کشف‌الظنون محمدبن عیسی (ج ۱ : ۱۲۷) و در هدیه‌العارفین (۲ : ۲۳۸) ابوالفتح محمدبن احمدبن محمد ضبط گردیده است.

۳ ـ به‌نوشتهٔ حاج خلیفه درتعریف منکام : آلةالساعه من‌الرمل فی‌القاروره

کاتب در پایان افزوده : « مؤلفها الشیخ الامام شمس‌الدین محمدبن ابی‌الفتح محمدبن عیسی‌بن احمد الصوفی.

در ذیل رساله ۲ فقره یادداشت است به خط کاتب نسخه در باره دستگاههای متداول برای تعیین وقت و جهت(۱).

۹ - شرح استخراج انصاف اقطارالمدارات‌المتوازیه (گ ۶۲ ب - ۶۸ ب)

از تقی‌الدین محمدبن معروف(۲) راصد ـ معروف‌افندی(م - ۹۹۳).

این رساله در ۶ باب است و باب ۶ دارای ۳ فصل و سپس ۹ صفحه جدول است و در ۹۸۲ تألیف شده است.

آغاز : بسمله، هذا جدول شرح استخراج انصاف اقطارالمدارات‌المتوازیه‌الشمالیه . الباب‌الاول فی استخراج انصاف‌الاقطار و ابعادالمرکز للافق.

پایان : یقتضی ذلک علی ماسر فی‌البرهان علی تسطیح الافاق و هذا آخر ما قصدته فی هذه‌الرساله والله ولی‌التوفیق والهدایه الی سواءالطریق قال‌ذلک الفقیر الی رحمةالرؤف تقی‌الدین بن معروف لطف‌الله بها .

این نسخه به‌خط مؤلف‌است وخوداو بالای صفحه‌جدول(ص ۱۳۱ - ۱۳۲)چنین نوشته: حساب‌العبدالفقیر تقی‌الدین بن معروف ... انهاه تحریرا و تصحیحا ... فی ... عام ۹۸۲.

پس از این جداول چند جدول است که بالای آن به ترکی توضیحاتی نوشته است.

۱۰ - معرفةالاوقات ، مقدمه فی - (گ ۷۲ ب - ۸۳ ب)

از ابراهیم‌بن محمدبن محمدالاندلسی (م - ۹۸۸) در باره سالها و ماههای عربی و رومی و تطابق و اختلاف آنها وبه‌دست آوردن کبیسه ها در ۸ باب.

نسخه‌ای از این کتاب‌درکتابخانه‌ظاهریه است ودر فهرست آنجا آمده که تاریخ تألیف آن ۹۰۸ است (فهرست ظاهریه ـ علم‌الهیئته و ملحقاتها ـ ۲۳۵).

---

۱ ـ مضمون یادداشت اول انتقاد از ساعتهای متداول در فرنگ است به دلیل آنکه براثر تداوم و استمرار کار وسائیدگی‌وسائل‌فلزی،وقت دقیق را نشان‌نمیدهد.

مضمون یادداشت‌دوم بیان وتوجیه قطب‌نماست که سوزن آن چگونه به سوی مغناطیس جذب میشود.

۲ ـ درفهرست ظاهریه (در ذیل معرفی کتاب ریحانةالروح ـ ترکی‌او به‌این‌گونه ضبط شده است:

تقی‌الدین محمدبن معروف‌بن ملاشافعی‌الاسدی‌امیرالمجاهدین‌الرصادخویدم‌الشرع‌الشریف بقضاء نابلس». فهرست ظاهریه (هیئت) : ۲۴۹

آغاز: بسمله، یقول العبدالفقیر ... ابراهیم بن محمد اندلسی، الحمدلله الذی اخترع کرة الملکوت.. و بعد فقد سالنی بعض الاخوان ان اجمع له مختصره فی معرفة الاوقات... فجمعت هذه المقدمه ... مشتملة علی مقدمه و ثمانیه ابواب.

پایان: لانی والله لست اهلا له لقصر الباع ...وان ینفع بها... فنیة المرء ابلغ من عمله وهذا سما اورده سولانا ... الشیخ ابراهیم الاندلسی ... والحمدلله اولا وآخرا ... ولا قوة الا بالله العلی العظیم.

۶۹۰: دفتریست به خط نستعلیق با چند قلم از قرن ۱۰. شماره ۹ به خط مؤلف است. و شماره ۱۰ تازه نویس است از قرن ۱۲.

بر پشت برگ نخست فهرست مندرجات مجموعه آمده و در پایان آن از رساله زایرجه یاد شده که اکنون در این مجموعه وجود ندارد.

در ۲ برگ اضافی پایان چند دستور پزشکی و ریاضت و جدول وفق است وبالای یکی از جدولها (که خالی الوسط و مخمس است) نوشته وفق آیة الکرسی تنزیل عبدالله بن فتح الله. جداول و عناوین شنگرف.

قطع: رقعی بزرگ (خشتی) ۱۴/۵×۲۰ ج: تیماجی قهوه‌ای رنگ. تعداد برگها (با ۲ برگ اضافی آخر): ۸۴. سطور هر صفحه: ۲۵ و ۲۰. کاغذ: ترکی. شماره ثبت: ۳۱۳۹۵.

مجموعه ۲ کتاب در فلسفه: (عربی)

۱ - جوامع المقالات الثلاث (گ ۱ ب - ۲۴ الف)

- نوامیس افلاطون

فهرست فیلمهای کتابخانه دانشگاه ۱: ۵۵۰-۵۵۶ و ۷۲۰

۲ - شرح الفصوص (گ ۲۴ ب - ۱۱۱ ب)

از امیر اسماعیل شام غازانی (شنب غازانی) بر فصوص فارابی.

فهرست ۵: ۳۴۳-۳۴۴.

۶۹۲: دفتریست به قلم نسخ از قرن ۱۱: بر پشت برگ نخست یادداشت و مهری ست بانقش جمال الدین

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۵ ج: تیماج زرد تعداد برگها. برگ: ۱۱۱ سطور هرصفحه: ۱۵. کاغذ:

اصفهانی. شماره ثبت: ۳۱۳۹۷.

مجموعه ۲ رساله در اصول فقه: (عربی)

۱ - مقدمة‌الواجب، رسالة فی ... (گ ۱ ب - ۱۳۵ الف)

از آخوند ملاعلی روزدری. تقریرات درس استادش میرزا حسن شیرازیست و در پاره‌ای از صفحات از استاد یاد میکند.

آغاز: اصل اختلفوا فی وجوب مقدمة‌الواجب علی اقوال یأتی تفصیلها. وقبل‌الخوض فی‌المقام لابد من تقدیم اموراالاول ان‌المسئلة هذه اهی من‌المسائل الاصولیة.

انجام: فیکون‌الوجوب معلقا بالنسبة الیه فیجب من‌اول اللیلة هذا آخر ... بخط‌المصنف.

۲ - المره والتکرار (رساله فی...) (گ ۱۳۷ ب - ۱۶۹ الف)

آغاز: قاعدة اختلفو فی ان صیغةالامر هل هی للمرة‌اوالتکرار اوالطبیعة علی اقوال رابعهاالوقف و هو محتمل لان یکون من جهة عدم تعیین.

انجام: ثم ان النزاع فی‌دلالةالامر علی‌المرة اوالتکرار لایختص بما اذا کان ... اوظهوره فیه ایضاً کما لایخفی ... اجمعین

۷۰۳: این مجموعه بخط نسخ است از قرن ۱۴ و کاتب (که نامش‌ در نسخه نیست) در پایان میگوید این نسخه با نسخه اصل مقابله شده است.

در حواشی مجموعه نوشته‌هایی است با نشان «محرر عفی عنه».

قطع‌رقعی: ۱۲ × ۱۹ ج: تیماجی قهوه‌ای سیر. تعداد برگها: ۱۶۹ (بااحتساب چند برگ اضافی بین دو رساله). کاغذ: فرنگی زرد رنگ شماره ثبت: ۳۱۴۰۸.

مجموعه ۳ کتاب ورساله درحدیث وادب: (فارسی و عربی)

۱ - حاشیه بر اصول کافی (گ ۹ ب - ۱۶۵ ب) (عربی)

از میرزا رفیعا نائینی طباطبایی (م - ۱۰۸۰). این حاشیه را یکی از شاگردان وی به نام میرمعصوم قزوینی[1] (م - ۱۰۹۱) تدوین کرد و خود در آغاز آن خطبه‌ای گذارد - که در

---

۱ - در ذریعه آمده که‌سید حسین قزوینی صاحب معارج‌الاحکام و نوهٔ میرمعصوم، این نکته را در پایان کتاب معارج‌الاحکام خویش آورده است.

همه نسخه ها وجود ندارد و اول آن در ذریعه نقل شده است.

کامل‌ترین نسخ این حواشی تا کتاب‌الحجه باب انا انزلنا است که در ذریعه کتاب‌القرآن پنداشته شده است.

نسخه‌ای دیگر از این حاشیه در این کتابخانه وجود دارد همراه با حواشی میرقلی‌لر (یکی دیگر از شاگردان میرزا رفیعا). (شماره ۱۸۸۱/۱).

رک: فهرست ٥: ۳۷۱ - ۳۷۲، ۹: ٥٦۲ - ٥٦٤ ۱۰: ۱۷۷٤ ذریعه ٦: ۱۸٤، ۱۳: ۱٤۹۹٦: ۲٤۲ (۱).

آغاز: الحمدلله المحمود لنعمته المعبود لقدرته المطاع فی سلطانه ...الحمدلله رب العالمین... المحمود لنعمته المعبود لقدرته لما کان انعامه باعثا لان یحمد شکر الماوقع وجلبا لما یقع و قدرته علی ما یشاء سببا للتذلل والعبودیة له سند المحمودیته بالنعمة والعبودیه بالقدره ... لعل المراد بکونه مطاعا فی سلطانه.

پایان موجود: باب نادر فی فضل الامام علیه‌السلام و صفاته ... و سربها بعد نبوته و خلته علیه‌السلام.

۲ ـ حاشیه کافی (گ ۱٦۷ ب - ۲۰۷ الف) (عربی)

از مولی محمدامین استرابادی (م ـ ۱۰۳۰ یا ۱۰۳۳) حاشیه مختصریست بربخش اصول و برخی از مواضع فروع کافی.

استرابادی در این کتاب به شیوه خویش به طعن بر علماء اصول و فلسفه و کلام برخاسته است.

از حواشی خویش بر کتاب تمهیدالقواعد سید مرتضی ونیز از کتاب الجوهرة المکنونه ـ الموضوعه لبیان مایتعلق بماء زمزم، تألیف علامه محمدبن عبدالله‌بن ظهیرة الشافعی یاد وقسمتی از کتاب اخیر را نقل میکند.

صاحب ذریعه از این حاشیه یاد میکند و نسخه آن را ندیده است. در فهرست مرعشی ۲ نسخه از آن معرفی شده است.

درکنار صفحات نسخه حاضر حاشیه‌هایی از شاه قاضی، مولی صالح، شیخ حسین و حاشیه هائی با نشان «بخطه» و «من املائه» دیده میشود.

در حواشی نسخه نشان مقابله وبلوغ موجود است وکنار صفحه ۳۹۸ یادداشت بدون نشانی است دال بر این که این نسخه بانسخه شیخ عبدالغفار مقابله شده است. سپس ۲ صفحه

---

۱ ـ در ذریعه در ذیل شواهدالاسلام ۱٤: ۲٤۲ که نام دیگر حاشیه، رفیعا گیلانی است نسخه های حاشیه رفیعا نائینی معرفی شده است.

سفید است و در ص ۳۹۸، بخش دیگری از حاشیه استرابادی کتابت شده است.

آغاز: بسمله، کادالعلم ان یازر کله سیجی فی باب‌الغیبه فیازرالعلم کله کما تازرالحیه جحرها ... و فی‌الصحاح للجوهری ان‌الاسلام لیازر الی‌المدینه ... هذا اشاره الی ماوقع بعده صلی‌الله علیه و آله ... حیث انحصرالامر فی اهل‌الکساء.

پایان: قوله حتی ینزل بهم‌الموعود یعنی ینزل بهم‌الموت ... و یحل بعده عذاب‌الاخره والحمدلله رب‌العالمین تمت حاشیه محمدامین استرابادی بر احادیث کلینی والحاشیه التی قبلها کذالک لمیرزا رفیعاالنایینی سنه ۱۱۰۸.

۳ ـ اصطلاحات ـ انتخاب رساله‌ای در ـ (گ ۲۰۷ ب ـ ۲۱۲ ب) (فارسی)

شرح برخی از اصطلاحات عرفا و شعراء بدون‌ترتیب‌الفبایی‌است‌و از جمله اصطلاحات یاد شده:

لقاء ظهور معشوق را گویند چنان که عاشق را یقین حاصل شود که اوست. شکل وجود حق تعالی را گویند ... خشم ظهور صفات قهری. فریب استدراج الهی ... مکر غرور معشوقست عاشق را.

قبل از بیان اصطلاحات، مقدمه‌ای است در شرح معنی عقل، حسن و شرح صورت و معنی و در پایان مقدمه چنین آمده:

«اکثر مردم نظر به ظواهر الفاظ میدارند. به سبب قصور دانش، از حقائق الفاظ محروم می‌باشند واجب آمد بعضی از این الفاظ ومعانی‌رابه‌قدر یافت شرح کردن‌تا هر که سخن ایشان فراخواند داند که مقصود ایشان نه‌این صورت ظاهری‌بود... امید که این مختصر از خطا دور باشد و سبب قرب و نجاح این شکسته دل ... انه هوالواهب‌الغفور. میل‌رجوع را گویند به اصل خود.

این نسخه بنابر نوشته کاتب از مجموعه میر سید مطیعا نقل شده است. در بالای صفحه اول (قبل از شروع نسخه) این عنوان دیده میشود:

این انتخاب رساله‌ایست در اصطلاحات که قدر وقت ناشناس نباید متوجه شود. رحم‌الله امرأ عرف قدره ولم یتعد طوره.

آغاز: حمد خدائی را که در معانی در تحت‌صوربیانی وطراز حقائق در پرده‌دقائق‌مجاز نهان میگرداند ... بعد بباید دانست که عالم معانی را ادراک نتوان کرد مگر درلباس‌صورت.

پایان: علف شهوات و مشتهیات و هرچه نفس را در آن حظی باشد والله اعلم بالصواب.

کتبه ابن محمد یونس الواعظ محمدنصیر غفرالیه فیها... من مجموعه مرحمت‌پناه میرسیدمطیعا... سنه ۱۱۱۰.

۷۰۵: دفتریست به خط نستعلیق محمدنصیربن محمد یونس واعظ همدانی مورخ ۱۱۰۸ - ۱۱۱۰ که بخشهایی از آن را از دفتر میرسید مطیعا و حواشی کافی را از خط مجتهدالزمان شیخ عبدالغفار نقل کرده است.

علاوه بر ۳ رساله‌ای که معرفی شددر اول وآخراین دفتر (گ ۱ - ۹ و ۲۰۹ تا ۲۲۱) یادداشتهایی در موضوعات مختلف به نثر و نیزاشعاری ازگویندگان معروف‌وغیر معروف به خط کاتب مجموعه‌دیده‌میشود.

اسامی شاعران در اول‌دفتر:

حکیم غزنو، سید مبارک‌خان عرب ، صاحب گلشن (= محمود شبستری)، کمال‌الدین خوارزمی، یحیی سیبک، مطیع، میرزا رضی مستوفی خاصه، میرسیدی، میرنجات،میرصیدی، آدم معنوی(= مولوی) ، شیخ الرئیس،آدم‌روم[1] (مولوی)،اکابر، ملاسلطان حسین تبریزی، مطیع عراقی، میرحسینی، ملا دقای (شاید : وفا) اصفهانی، دخلی، اسماعیل هراتی، ناصرخسرو ، شاه سنجانی محمود، شرف‌الدین شفروه، شاه عبدالعلی یزدی، محمد غزالی، ابوالوفا، خوارزمی، احمد غزالی ،

اسامی‌شاعران و یادداشتها در پایان دفتر :

ابیاتی است از سید محمد عتابی نجفی ، سید حسن شروانی ، ابیاتی در ماده تاریخ‌فوت شاه‌سلیمان، جلوس‌شاه عباس‌ثانی، ابیاتی‌ازرفیع واعظ، باب درمکارم اخلاق، ابیاتی ازصائب سلمه‌الله، شرح حدیث اول ماخلق‌الله‌تعالی‌القلم ... وحدیث لماخلق‌الله‌العقل‌استنطقه ثم قال له اقبل با حواشی با نشان «میرزا» (ص ۴۲۷ - ۴۲۸) . حدیث در تفسیر آیه «رب فانظرنی الی یوم یبعثون»، قصائد عربی درمنقبت حضرت مولی ازمیرزا طاهر وحید که درآغاز آن دیباجه‌ای است به عربی (ص ۴۳۱ - ۴۳۸).درمیان دیباجه و قصیدهٔ اول، نام میرزاطاهر با قلم درشت و قرمز چنین نوشته است :

عالی حضرت میرزا محمدطاهر وحید سلمه‌الله تعالی.

مطلع قصیده نخست :

لقد ضل قلبی عند و جدالرکائب

ولکنـــه بین‌الطلا و التـــرائب

---

[1] ـ کاتب در این دفتر در چند مورد بجای نام مولوی «آدم» یا «آدم روم» یا «آدم معنوی» آورده است.

مطلع قصیده دوم :

یا من بدی نوره فی جنح سودائی کالنار تبدو من‌الظلماء للرائی

تاریخ درگذشت جمعی از شاعران و علماء و دیگر معاریف گاه با ماده تاریخ و پاره‌ای توضیحات اندك از نظامی‌تا احمدغزالی(ص ٤٣٩).

ابیاتی از : محوی ، شاه قاسم انوار، چند حدیث نبوی در پند و اندرز(ص ٤٤٠)، دعبل‌خزاعی، صائب، عامربن عبدالقیس،خاقانی.

برپشت برگ اول حاشیه رفیعا (گ ۹ الف) یادداشتی است از محمد رضی بن محمد یونس واعظ همدانی کاتب این نسخه مبنی بر این‌که حواشی کافی را از نسخه خط «شیخ‌المشایخ علامی مجتهدالزمانی شیخ عبدالغفار» نقل کرده است.

درکنار برگ ۹ ب نیز یادداشتی است از همین کاتب در بارهٔ این که این نسخه از جمله کتابهای موقوفه مولانـااحمد همدانی است.

قطع:رقعی ۱۲ × ۱۸. ج: تیماجی قرمز. تعداد برگ:٤٢١. سطور هر صفحه: ۲۱ کاغذ: اصفهانی نخودی. شماره ثبت: ۳۱٤۱۰.

مجموعه ۲رساله درفلسفه : (عربی)

۱ - تحقیق هیولی (گ ۱ - ب - ۸۰ الف)

- اثبات هیولی، از شمس‌الدین محمدبن احمد خفری (م - ۹۵۷) در یک مقدمه و ۲ مقصد. مؤلف در دیباجه رساله از جمال‌الدین محمد یادمیکند.

خفری در تحریر محل بحث میگوید : «اختلفوا فی ان‌الامرالذی ینعدم عن‌الجسم (عند طریان‌الانفصال) عرض او جوهر. فقال افلاطون ... انه عرض و ذهب ارسطو الی انـه جوهر ... ثم اختلفا فی تحقق‌الاتصال‌الجوهری فذهب ارسطو الی‌تحقق‌الجوهرالمتصل فی ذاته فیصیرالمادة‌الاولی عنده مع‌المتصل‌الجوهری‌الواحد متصله ... و مع‌المتعدد ... منفصله متعدده ... و اما عند افلاطن فیصیرالماده متصله بالاتصال‌العرضی ... ثم علی تقدیر عـدم تحقق‌الاتصال‌الجوهری یحتمل ان یقال ان‌الجسم هو نفس‌تلك‌الماده ...کما هو مختار صاحب‌الاشراق فی کتابه ... و ان یقال ان‌الجسم هو ذلك‌الجوهر مع صفة‌الاتصال‌العرضی ... کما هو مختار صاحب‌الاشراق فی‌التلویحات والمقصود فـی هذه‌الرسالـه اولااثبات مذهب ارسطو ... و ثانیا تحقیق ما هوالحق فی هذه‌المذاهب وثالثاً اثبات‌الاحکام‌التی یتعلق باالهیولی

والصوره ... فرتبت‌المقصدین فی تلک‌المطالب».

خفری در این رساله از حاشیه خویش بر شرح‌تجریدوپاسخی را که به‌اشکال وارد شده بر تعریف انسان به حیوان ناطق داده یاد میکند.

ذریعه ۱ : ۱۱۲ (اثبات‌الهیولی) فهرست‌دانشگاه ۳ : ۱۹۸ فهرست سپه‌سالار ۱: ۳۸۲ .

آغاز : بسمله، لک‌الحمد یا ذاالعظمه والکبریاء و لک‌الشکر یا خالق‌الارض ... فیقول‌الفقیر الی‌الله‌الغنی محمدبن احمدالخفری هذه رسالة فی تحقیق‌الهیولی ... توفیق تألیفها من‌خصائص‌زمان عالی‌حضرةمن ایده‌بالله بالنصروالظفر ... سلطان‌العلماء ... مکارمه‌لاتحصی... جمالا للسیاده والافاده ... محمد خلدالله تعالی ظلال معدلته علی مفارق‌المسلمین.

پایان : فهی محتاجه الی ذات‌الهیولی‌المتشخصه بعلة وجودها فی‌التشخص و تعیین‌الشکل. ولیکن هذا آخر ماقصدته فی هذه‌الرساله. والحمدلله علی افضاله‌والصلوة علی محمد و آله بعون‌الله و حسن توفیقه . تمت‌الرساله ... سنة ستة و الف علی یدالعبدالمحتاج ... عبدالغنی‌بن وجیه‌الدین علی‌الحسینی‌الافطسی‌التفرشی.

۲ ـ الملال ، رساله فی (گ ۸۱ ب ـ ۸۲ الف)

از ابوالبرکات طبیب که برای عضدالدین علاءالدوله شمس‌الملوك پرداخته است.

فهرست آستان قدس (الفبائی) : ۵۵۰

آغاز : رساله فی الملال لاوحدالزمان ابی‌البرکات‌الطبیب اعاد علی‌الولدالموفق ان‌الملک‌العالم عضدالدین علاءالدوله شمس‌الملوك اطال‌الله بقاه.

پایان : فقد ذکرت‌السبب‌العام الموجب للملال فی غریزةالانسان والاسباب الخاصة الجزئیه وکیف تجب عما تجب عنه العرض امتثالا لمرسوم ولی‌النعمه ادام ظله تمت بدارالسلطنه قزوین.

۷۰۶ : نسخه‌ایست به قلم نستعلیق عبدالغنی‌بن وجیه‌الدین علی‌الحسینی افطسی تفرشی مورخ ۱۰۰۶ . در ۲ برگ اضافی آغاز دفتر یادداشتها و اشعار پراکنده‌ایست به عربی و فارسی و از آن جمله ابیاتی از امیرمعزی و از ابن‌العربی. بر ۳ برگ اضافی آخر نسخه نیز ابیاتی است از عنصری، عطار و سیف اسفرنگ.

قطع: ۵/۱۱×۱۹ج: تیماج قهوه‌ای. برگها: ۸۲. سطور هر صفحه: ۲۱. کاغذ: اصفهانی

شماره ثبت : ۳۱٤۱۱.

مجموعه ۲ کتاب در رجال: (عربی)

۱ ـ تلخیص‌الاقوال فی معرفة‌الرجال (گ ۱ (۱)ب ـ ۲۹۱ الف)

ـ (در نسخه : تلخیص‌المقال) رجال وسیط است از سید محمدبن علی‌بن ابراهیم حسینی رجالی استرابادی (م ـ ۱۰۲۸) که در ۹۸۸ از تألیف آن فراغت یافته.

این نسخه به دست میرزا محمد اخباری و احسائی مقابله و تصحیح شده و در حاشیه تمام صفحات،زیادات رجالی از شیعه و اهل سنت و تعلیقات اصلاحی بسیار با امضاء محمد و محمدبن عبدالنبی (ـ اخباری) و غیره دارد و نیز نقلی از جامع‌الفنون ابن شبیب حنبلی و نیز حواشی از مؤلف با نشان «منه».

ذریعه ٤ : ٤٢ و ٦ : ٤٧ ـ ٤٨ مصفی‌المقال ٤٣٠.

آغاز : بسمله، الحمدلله و سلام ... اما بعد فهذا کتاب تلخیص‌المقال فی تحقیق احوال‌الرجال قداثبتت فیه‌الاسماء علی ترتیب حروف‌المعجم... آدم ابی‌الحسین‌النخاس .

پایان : فخرالدین بن‌العلامه حسن‌بن یوسف ... و عنه علی ما ذ کره الی‌المشایخ... جزاهم‌الله عن‌الاسلام واهله خیرالجزاء ... فرغ عنه مؤلفه ... محمدبن‌علی‌الاسترابادی... سنه ۹۸۸ ... والحمدلله رب‌العالمین ... و کتب هذه‌الاحرف .. حاتم‌بن علی‌البحرانی ۱۰۶۷.

درکنار رقم کاتب، یادداشتی است در ۶ سطر از مصحح نسخه مبنی برمقابله و تصحیح آن به تاریخ : ۱۰۶۸.

۲ ـ فهرست کتب‌الشیعه (گ ۲۹۲ — ۳۰۵ الف)

از شیخ طوسی ابوجعفر محمدبن حسن.

این نسخه(که ناتمام است) در تملک میرزا محمد اخباری بوده واشارات رجالی‌وعلائم اصلاحی او درحواشی صفحات دیده میشود.

ذریعه ٦ : ۳۸٤

---

۱ ـ در برگ ۳۹ ب در حاشیه این قسمت متن که در باره جعفربن محمدبن عبدالله و کتاب اوست که محمد برقی از او روایت دارد، این نوشته دیده میشود : «رایت هذاالکتاب بنسخة کتبت سنه اربع و سبعین و ثلثمائه اوله هکذا الشیخ ابومحمد هارون‌بن موسی‌التلعکبری ایده‌الله قال حدثنا محمدبن‌همام ... قال حدثنا جعفربن محمد بن شریح‌الحضرمی ... الی آخره و اناالفقیر میرزاجان .

آغاز: بسمله، الحمدلله ولی‌الحمد ... اما بعد فانی لمارایت جماعة من شیوخ طائفتنا من اصحاب‌الحدیث عملوا فهرست.

پایان: ابن عصام نوادر اخبرنا بها جماعة عن ابی‌الفضل عن حمید.

۷۰۷: دفتریست بخط نسخ.شماره اول به قلم حاتم‌بن علی بحرانی مورخ ۱۰۶۷ و شماره ۲ از قرن ۱۲ - ۱۳ . برگ ۱ و ۳ نو نویس است. کنار چند برگ وصالی و پارگی دارد. در برخی‌از برگها لکه‌های چرکینی‌دیده میشود.بر پشت نخستین برگ شماره ۲ تملک‌میرزا‌محمد اخباری و بالای برگ دوم شماره ۱ تملک شیخ احسائی وجود دارد.

عنوانها و نشانها شنگرف است.

قطع : وزیری ۱٤/٥ × ۲٤/٥ ج : تیماجی آبی.تعدادبرگها : ۹۵ . سطور هرصفحه: ۲۲ و ۲۳ کاغذ : اصفهانی و فرنگی شماره ثبت: ۳۱٤۱۲.

مجموعه ۲ رساله در رد بر شیعه : (عربی)

۱ ـ الصواعق‌المحرقه علی اهل‌الرفض‌والزندقة (گ ۱ ب - ۹۱)

از شیخ شهاب‌الدین احمدبن حجر هیتمی (م - ۹۷۳).

کشف‌الظنون (چاپ استانبول) ۲ : ۸۱ فهرست الهیات ج ۱: ۶۰۷

آغاز: بسمله، الحمدلله‌الذی‌اختص ... اما بعد فانی قد سئلت قدیما فی تألیف کتاب مبین حقیقة خلافةالصدیق.

انجام: وکلما غفل عن ذکرک‌الغافلون.

۲ ـ فضائل خلفاء ثلثه منقول از المختار فی مناقب‌الابرار (گ ۹۲ الف - ۹۵ الف)

گردآورنده این بخش را به نقل از این کتابها نگاشته است :

۱ ـ المختار فی مناقب‌الاخبار، تألیف ابن‌اثیر مبارك‌بن محمدبن عبدالکریم (م - ۶۰۶). (رجوع شود به کشف‌الظنون (المختار ...) سیر اعلام‌النبلاء ج ۲۱ : ٤۸۸) فهرست فیلمها ج ۳ : ۲٤۳ بروکلمان ذیل یکم : ۶۰۹)

۲ ـ الشرح والابانه من اصول‌السنة والدیانه.

۳ ـ الغنیه لطالبی‌الحق از عبدالقادر گیلانی.(رک: کشف‌الظنون : غنیه).

٤ ـ تفسیر بغوی.

آغاز: بسمله، نقل من کتاب‌المختار فی‌مناقب‌الاخیار للشیخ الامام ... ابی‌السعادات ابن‌الاثیر ... قال عبدالله بن مسعود قال ابوبکر ... انه خرج الی‌الیمن قبل ان یبعث‌النبی(ص).

پایان: قال الحسن‌بن فضل من قال ان ابابکر لم یکن صاحب رسول‌الله(ص) فهـو کافر لانکار نص‌القرآن و فی‌سائر الصحابه اذا انکر لم یکن مبتدعا لاکافراً . والحمدلله رب‌العالمین.

عنوان رساله دربالای نسخه چنین‌است: المختار فی‌مناقب‌الاخیار

کاتب پیش از آغاز این منقولات چنین میگوید :

«کان هذاالنقل داخلا فی اصل‌النسخةالتی قوبلت بها هذه‌النسخه .

در پایان نسخه نیز چنین رقم کرده است :

«قد فرغت من‌تسوید هذه‌النسخة فی ... الف و ماتین و اربع و ستون...فی دارالخلافه طهران... کتبه ...باقربن‌محمدعلی‌الخراسانی‌الجوینی.

۷۰۹: دفتریست به قلم نستعلیق باقربن محمدعلی خراسانی مورخ ۱۲۶٤. برخی از برگها درسراسر مجموعه با قلم دیگر است. ص ۲۸۹ - ۲۹۹ (پایان مجموعه) سفید است.

قطع: وزیری کوچک ۱۳×۲۱ ج: تیماج قرمز روشن‌یک‌لا. تعداد برگها (به استثناء برگهای سفید آخر) : ۱۹۵. سطور هر صفحه : ۱۸: کاغذ : فرنگی آهار مهره شده نخودی شماره ثبت ۳۱٤۱٤.

مجموعه ۵ رساله در درایه الحدیث و فقه : (عربی)

۱ - بدایةالدرایة (گ ۱ ب - ۱۳ الف)

ازشهید ثانی (زین‌الدین بن علی‌بن احمد عاملی‌شهید در۹٦٦).

رجوع شود به ذیل شماره ۳/۳٤۹(طباطبائی فهرست ۲۲ : ۱۱۵).

درکنار صفحات حاشیه‌هایی است به نقل از شرح مؤلف و با نشان : عمیدی ح - ح و بدون نشان.

آغاز: بسمله، نحمدك اللهم علی‌البدایة ... و بعد فهذا مختصر فی علم درایةالحدیث و بیان مصطلحاتهم علی وجه‌الاختصار.

انجام: بکتابنا غنیةالقاصدین فی معرفة اصطلاحات‌المحدثین والله‌الموفق ... الـــی صراط مستقیم.

۲ - شرح البداية فی علم الدراية (گ ۱۳ ب - ۸۵ الف)

از شهید ثانی (مؤلف رساله بالا).

رجوع شود به ذیل نسخه شماره ۳۴۹/۳ طباطبائی(فهرست ۲۲ : ۱۱۵).

در حواشی این نسخه علاوه بر تعلیقات از مؤلف، منقولاتی است از ابن الصلاح، ملا عبدالواحد و نیز نشانه های تصحیح و اصلاح.

آغاز: بسمله، نحمدك اللهم علی حسن توفیق... وبعد الحمدلله بما هو اهله... فهذا کتاب مختصر و ضعناه فی علم دراية الحديث.

انجام: فرغ من تسوید ... الشرح للرسالة...مؤلفها العبد ...زین الدین... مزبع یوم الثلثا ... عام تسع وخمسین وتسعمائه. قد تم هذه النسخه بیداقل الخلیقه ... علی رضا بن محمد غیاث شولستانی ... ۱۰۶۸.

۳ - صلوة الجمعة (رسالة فی...) (گ ۸ ب - ۱۱۷ الف)

از شیخ شهید زین الدین بن علی بن احمد عاملی (م - ۹۶۶).

در اثبات وجوب عینی نماز جمعه در حال غیبت امام معصوم (ع) .

این رساله چندبار به چاپ رسیده است .

ذریعه ۱۵ : ۷۱ فهرست ۲۲ : ۸۴.

آغاز: بسمله، الحمدلله الذی شرف یوم الجمعة ... و بعد فهذه جملة یشتمل علی بیان حکم صلوة الجمعة.

انجام: ولیکن هذا اخر ما نملیه ... مؤلفها الفقیر ... زین الدین ...فرغ من تسویدها مؤلفها ... زین الدین بن علی بن احمد الشامی ... سنه اثنین و ستین و تسعمائه(۱) حامدا مصلیا مسلما.

در پی سخن مؤلف در پایان رساله صلوة الجمعه گفتاری است از او در بارهٔ جمع بندی مواضیع دهگانهٔ بحث در مسئله صلوة جمعه و اجماع منقول در این مسئله(۲).

---

۱ - تاریخ فراغت از تألیف در این نسخه و در نسخه خط علم الهدی (شماره ۲۶۵/۱ طباطبائی) ۹۶۲ است. بنابراین جای شبهه منقول در ذریعه نیست.

۲ - این گفتار در آغاز پاره دیگر از نسخه ها از آن جمله در نسخه شماره ۲۶۵/۱ که خط علم الهدی فیض است ونیز پایان نسخه شماره ۲۰۹۹/۱۰ و ۱۰۲/۵ ع دانشگاه دیده میشود.

در پایان این گفتار درنسخه ۲۶۵ فائده ایست نیز ازاو دربارهٔ نام ابوطالب پدر امیرالمؤمنین علی علیه السلام.

آغاز گفتار: اعلم ان البحث فی هذه المسئله وقع من عشره اوجه الاول اثبات مشروعیة الجمعه.

٤ - البئر و عدم انفعاله (رساله فی...) (گ ۱۱۸ ب - ۱٤۲ الف)

از شهید ثانی (مؤلف رساله های بالا).

الذریعه ۱۱ : ۱۲٦.

آغاز: بسمله، الحمدلله رب العالمین ... مسئلة اختلف اصحابنا ... فی نجاسة البئر بمجرد ملاقاة النجاسة له کالقلیل و عدمه ... اشهرها منهم ... النجاسة.

انجام: و هذا ما اقتضاه الحال الحاضر من بحث المسئلة علی سبیل الارتجال و ضیق المجال ... نسختها من خط مؤلفها ... علی رضا ولد محمد غیاث الدین الشولستانی ... ۱۰٦۷.

٥ - عمل الیوم واللیلة (گ ۱٤۲ ب - ۱٤۸ الف)

از شیخ ابوجعفر محمد بن حسن بن علی طوسی (م - ٤٦۰).

دارای ۸ فصل : ۱ - فی بیان افعال الصلوة و شروطها ۲ - فی شأن الطهاره ۳ - فی ذکر المواقیت ٤ - فی ذکر القبله ٥ - فی ما تجوز فیه الصلوة من المکان واللباس ٦ - فی ذکر الاذان والاقامه ۷ - فی ذکر اعداد الصلوة ۸ - فی کیفیة افعال الصلوة.

ذریعه ۱٥ : ۳٤۹.

آغاز: بسمله، الحمدلله ولی الحمد ... اما بعد فانی ممتثل ما رسمه سیدنا الرئیس ... من املاء مختصر یشتمل علی شرح الاحدی و خمسین رکعة من الصلوة فی الیوم واللیله والفرق بین الفرض منها والنفل.

۷۱۱ : دفتریست بخط نستعلیق علی رضا بن محمد غیاث شولستانی مورخ ۱۰٦۸.

در پایان مجموعه دستور نماز «شب اول قبر» با چند کیفیت به فارسی. با همان خط دیگر رساله ها نوشته شده است.

عنوانها به شنگرف است در متن و حاشیه.

قطع : رقعی ۱۲ × ۱۹ ج : تیماجی قرمز. تعداد برگها : ۱٤۸. سطور هر صفحه: ۱٥ کاغذ : اصفهانی نخودی رنگ. شماره ثبت : ۳۱٤۱٦.

مجموعه ۲ کتاب در فقه : (فارسی)

۱ ـ مرشدالعوام (گ ۱ ب ـ ۱۸۷ الف)

از میرزا ابوالقاسم قمی، صاحب قوانین (م ـ ۱۲۳۱). رساله عملیه اوست در ۲ جلد. ج ۱ شامل مسائل طهارت، صلوة و ج ۲ شامل زکوة و خمس و غیر آن .

آغاز جلد اول : بسمله، الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید : اقل عبادالله ابوالقاسم...الجیلانی.

در پایان ج اول آمده است : تمام شد جلد اول کتاب مرشدالعوام و بعد از آن میآید جلد دوم در کتاب زکوة خمس وصوم و غیر آن. حق تعالی توفیق و اعانت عطا کند.

پایان جلد ۲ : پس بر انسان واجب نیست و صحیح هم‌نیست.

۲ ـ مناسک حج (گ ۲۸۹ الف ـ ۱۹۸ ب)

از میرزا ابوالقاسم قمی، مؤلف کتاب بالا . مرتب بر یک مقدمه و چند باب و خاتمه بنا بر نوشته ذریعه این رساله بعدها در رساله عملیه وی به نام مرشدالعوام وارد شده است.

ذریعه ۲۲ : ۲۵٤

آغاز : بسمله، الحمدلله رب‌العالمین ... این چند کلمه‌ایست در مسائل مهمه حج ... نظر به خواهش جمعی از برادران دینی درکمال استعجال در ایام روانه شدن از نجف اشرف به جانب مقصد مرقوم قلم احقر ... ابوالقاسم‌بن حسن ساکن دارالایمان قم میگردد. و چون وقت تنگ بود ... اختصار بر مسائل حج تمتع نمود. چون غرض خواهشمندان همین بود.

پایان : تا کفاره اموری باشد که از روی نادانی از او سر زده باشد و عزم کند بر عود.

۷۱۸: دفتریست به خط نسخ قرن ۱۳ . بر آخرین برگ صورت سؤال و جوابی است از شیخ جعفر نجفی در بارهٔ جواز رجوع به سید محمد پسر سید معصوم(۱) و استفتائی است در یک مسئله شرعی از سید محمد مزبور و فتوای او در پاسخ آن مسئله.

عناوین: شنگرف.

قطع: وزیری کوچک ١٤/٥ × ۲۰ ج : تیماج یک‌لا قهوه‌ای. تعدادبرگها : ۱۹۸. سطور هر صفحه: ۳۰. کاغذ: فرنگی آهارشده. شماره ثبت: ۳۱٤۲۳.

---

۱ ـ از شاگردان سید عبدالله شبر و مؤلف رساله‌ای در ترجمهٔ احوال استاد خویش. ذریعه ۱۱ : ۲۱۳.

مجموعه ۳ رساله در حساب وهیئت: (عربی)

۱ - شرح الملخص فی الهیئة (گ ۱ ب - ۱۵۸ ب)

از قاضی‌زادهٔ رومی شرح بر ملخص هیئت از محمودبن عمر چغمینی (فهرست ۲۲: ۱۸۱) در کنار صفحات و نیز بربرگچه هایی در میان اوراق نسخه حاشیه های مختلف از مؤلف و از عبدالعلی بیرجندی دیده میشود.

پایان موجود: من السنة الناقصه الشمسیه الحقیقیه بعشره ایام و عشرین... بالتقریب اوبالتفاوت.

۲ - الرسالة الشمسیه فی الاصول الحسابیه (گ ۱۶۱ ب - ۲۲۶ الف)

از نظام نیشابوری - حسن بن محمد (اوائل قرن ۸) ومرتب بر مقدمه ودو فن، فن اول: اصول حساب، فن دوم: فروع حساب. در تذنیب (آخر) رساله آمده که محمدبن جمال الدین ابراهیم بن محمد طبسی پس از سطالعه این رساله از وی خواست بخشی در بارهٔ حساب خطائین بر کتاب شمسیه بیفزاید و مؤلف نیز چنین کرد(۱).

ذریعه ۱۴: ۲۲۹ فهرست ٤: ۲۲٦ - ۲۲۷ فهرست ۱۹: ۱۷۸

آغاز: الحمدلله المتفرد بلاند المنزه عن الزوج والضد ... و بعد احوج خلق الله الیه الحسن بن محمد النیشابوری یعرف بنظام... یقول الحساب علم لا یستغنی عنه طلاب العلوم والاداب...

پایان: و سؤکد لصحة العمل والعمده هی ما ذکرنا والتوفیق من واهب الوجود...والجود کاتب افزاید تمت الرساله الشمسیه ... فی تاریخ ... سنه ۹۹٤ علی یدالعبد ... میرزابیک بن حسن حسینی. غفر ذنوبه آمین.

۳ - ملحقات شمسیة الحساب (گ ۲۲۸ ب - ۲۳۱ ب)

از حمزة بن علی مشتهر به سعد بیهقی.

وی در این ملحق باافزودن مسائل ششگانه جبر و مقابله، رساله شمسیه را تکمیل

---

۱ - در حواشی نسخه و برگچه های لابلای اوراق آن نوشته هایی است به نقل از شرح بیرجندی، جامع الحساب، افضل، تحفه و غیره. بر ۲ برگچه (شمارهٔ ٤٤٥ - ٤٤٦) نوشته ایست به عربی و فارسی به نقل از نظامیه حساب با این عنوان «فی المسئلة الجبریه».

کرده است.

درکنار مسئله دوم حاشیه‌ایست‌بدون‌نشان مبنی براین که برای حل امثال این مسئله راههای آسان‌تر ازجبر و مقابله نیزهست و سپس نویسنده صورت عمل‌را بیان میدارد.

بالای‌نسخه با قلم قرمز نوشته «رسالةالملحق بشمسیةالحساب».

این‌نسخه‌حاشیه‌هایی نیز با نشان «بهاءالدین سلمه‌الله» دارد.

آغاز : بسمله، یقول‌الفقیر الی رحمه ربه‌الغنی حمزةبن علی‌المشتهر بسعدالبیهقی لما ساعدالقدر من اتمام جماعة من‌الطلاب ... التمس بعضهم منی ان‌الحق بذیله ما اهمله الاستادالمصنف من استخراج تلک‌الموادالست ... والحاق فصل فیمایمکن استخراجه‌بالخطاء .

پایان : هذا آخر ما اردناالحاقه بالمختصر فلنختمه، حامدین... مصلین علی نبیه محمد افضل‌الناس ... وعلی آله‌الطاهرین . کاتب چنین رقم دارد، قد وقع‌الفراغ من تسویدها فی... سنه اربع و تسعین و تسعمائه‌علی یدالعبدالاقل مظفربن محمدقاسم‌المنجم (چند صفحهٔ اخیر مجموعه به قلم مولی مظفر منجم است).

۷۲۰ : این‌مجموعه‌به‌خط‌نستعلیق‌است با ۳ قلم‌از قرن. ۱. رسالهٔ دوم رقم کاتب‌دارد وبه قلم میرزابیک‌بن‌حسن حسینی است.

این مجموعه در تملک مولی مظفر گنابادی، منجم معروف (مؤلف شرح بیست باب در تقویم) بوده و چند صفحه پایان ملحقات شمسیه را که افتاده بوده او تکمیل کرده و تملک و مهر او در ذیل شمسیه دیده میشود.

پاره‌ای از حواشی و اضافات این‌مجموعه نیز به خط اوست. در آغاز مجموعه منقولاتی است از تفسیر رازی و مشارع‌الافکار وتملک حسن‌بن امامقلی اصفهانی.

برپشت برگ اول رساله شمسیه تملکی است با خط نسخ وثلث استادانه محمد مقیم‌بن حافظ غیب‌علی‌الاردبیلی.

در پایان مجموعه علاوه برچندیادداشت‌منقول از تلخیص‌المفتاح وغیره، فهرستی است از نامهای مراتب اعداد به زبان‌هندی و مخارج کسور تسع، مطابق قانون‌منقول ازحضرت مولی علی امیرالمؤمنین (علیه‌السلام).

بالای این صفحه با قلم‌قرمز نوشته : «منازل الاعداد علی ماوضعها حکماءالهند علی لسانهم».

حواشی با قلم و نام محمدبن صادق طباطبائی در برخی از صفحات از آن جمله در ص ۱۱۰ و ۱۱۱ دیده میشود که نشان دهنده آگاه بودن سید محمدطباطبائی (صاحب این مجموعه اهدائی) است ازعلوم ریاضی ونیز حاشیه هایی با نشان فصیح، کمال، ع ل .

کنار بسیاری از برگها وصالی دارد.

عناوین وجداول و اشکال با قلم قرمز.

قطع: رقعی ۱۲ × ۱۹ ج: تیماجی قرمزتعدادبرگها: ۲۳۴. سطورهرصفحه: ۱۱،۱۶،۱۴

کاغذ: اصفهانی، نخودی رنگ. شماره ثبت: ۳۱۴۲۵.

مجموعه ٤ رساله در رجال و اصول فقه: (عربی)

۱ - تعلیقات منهج المقال (گ ۱ ب - ۱۷ ب)

از وحید بهبهانی محمد باقربن محمداکمل (م - ۱۲۲۱) بر منهج المقال میرزا محمد استرابادی. در پایان فصلی است با عنوان «فی ذکر بعض مصطلحاتی فی هذا الکتاب».

ذریعه ٤ : ۲۲۳ فهرست : ٤ : ۳۰۱ و ۲۲ : ٤٤

آغاز: بسمله، الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد فیقول الاقل ... محمدباقربن محمدالبکر.

پایان: علی ما سنشیرالیه فی اواخرالکتاب... فنسال‌الله... بظهورمن یملاءالارض عدلا بعد ما ملئت جورا. تمت ... یوم‌الجمعه ... سنه ۱۲۳۳.

۲ - الاستصحاب، رساله فی ... (گ ۱۸ ب - ۲۲ب)

از وحید بهبهانی مؤلف رساله بالا . رساله‌ای کوتاه هست بدون تردید از وحید بهبهانی زیرا مؤلف درآن از چند تألیف دیگر خویش یاد میکند[1].

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... الاستصحاب عباره عن‌الحکم باستمرار امر کان یقینی‌الحصول فی‌وقت و حال.

پایان: ولابد للمجتهد ملاحظة ذلک والله تعالی هوالعالم ... و رسوله والائمة

۱ - نکته جای تأمل آنست که در برگ سوم رساله (ص . ٤ مجموعه) چنین آمده : «قال استادالکل‌الاستصحاب اثبات حکم فی زمان لوجوده فی زمان سابق» و پیداست که اصطلاحاً این عنوان بر وحید بهبهانی اطلاق میشود.

القائمون ... والحمدلله رب‌العالمین . تمت بیدالحقیر محمدبن صفرالفخار فی‌النجف‌الاشرف سنه ۱۲۲۳.

۳ ـ اصالةالبرائه ، رساله فی ... (گ ۲٤ ـ ۳۹ ب)

از وحید بهبهانی مؤلف رساله های بالا.

ذریعه ۲ : ۱۱۳

آغاز : بسمله مسئله فی اصل‌البرائه ونتکلم فیها بالقیاس الی مواضع‌الاول فیما لانص فیه.

پایان : و منه یکون‌الولد و نحن نحتاط والله اعلم بالصواب. کاتب افزاید : تمت الرساله‌المستطاب‌الاستصحاب فی یوم اربعه‌الصوری آخرالاربعاء فی‌السنه ۱۲۳۳ فی‌النجف الاشرف بیدالمحتاج‌الفقیر(۱).

٤ ـ الفوائدالحائریه‌العتیقه (گ ٤٠ ب ـ ۸۳ ب)

از وحید بهبهانی (مؤلف رساله های بالا).

فهرست ۲۲ : ٤۳ و ٤٠۳٤.

۷۲۱ : دفتریست به خط نسخ (جز رساله شماره ۳ که نستعلیق است) به قلم محمدبن صفر فخار مورخ ۱۲۳۳ یا ۱۲۲۳.

تمام رساله های‌این مجموعه بسیار مغلوط است.

قطع: خشتی (وزیری کوچک) ۱۵ × ۲۱ ج: تیماج مشکی با مقوای نازک . تعداد برگها: ۸۳ (علاوه بر ۲ برگ آخر که سفید است). سطور هر صفحه: ۲٤، ۲۰ و ۲۵. کاغذ: فرنگی سفید رنگ آهار و مهره شده . شماره ثبت دفتر: ۳۱٤۲٦.

مجموعه ۲ رساله در نجوم و احکام فقهی: (فارسی)

۱ ـ اختیارات‌الایام (گ ۱ ب ـ ۹۹ ب)

منسوب به مجلسی‌دوم مولانا، محمدباقر (م ـ ۱۱۱۱) .

فهرست ۱۹ : ٤۳۸ ـ ٤٤۲.

---

۱ ـ رقم کاتب با همه اغلاط آن نقل شد تا نمونه‌ای از نسخه باشد.

۲ - رساله عملیه، (احکام نماز و روزه) (گ ۱۰۱ الف - ۱۱۱ الف)

مطالب این رساله بیشتر منقول از رساله حاج محمد ابراهیم (کلباسی) است و شامل شکیات و سهویات نماز است و سپس اندکی از احکام روزه.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... این رساله در بیان مقدمات و مقارنات نماز است بر وجه اجمال.

پایان: و مکروهست افطار نمودن بعد از زوال در غیر قضاء رمضان و در آن حرام است ... معین است اتمام آن.

۷۲۳: این دفتر به‌خط‌نستعلیق‌است بادو قلم از قرن ۱۳. رساله اختیارات به‌خواهش خداوندگاری آخوند ملا محمدحسین ساکن بارفروش نوشته شده و بر پشت برگ اول تملک محمدباقربن عبدالله نوری با مهر «المتوکل علی‌الله محمدباقربن عبدالله».

قطع: وزیری کوچک ۱۵ × ۲۱ ج: تیماج قرمز یک‌لا. تعداد برگها: ۱۱ سطور هر صفحه: ۱۴، ۱۲ کاغذ: فرنگی آهار مهره شده شماره ثبت: ۳۱۴۲۸.

مجموعه ۲ رساله در عقاید و ریاضی:

۱ - نهج‌الحق و کشف‌الصدق (گ ۱ ب - ۲۶ الف)

- کشف‌الحق و نهج‌الصدق از علامه حلی حسن‌بن یوسف‌بن مطهر (م - ۷۲۶) برای شاه خدابنده این کتاب را در اصول عقاید و مسائل فرعی خاص شیعه ساخته. این کتاب در ۲ جلد به چاپ رسیده.

قاضی روزبهان در قرن ۱۰ به نقض این کتاب پرداخته و قاضی نورالله شوشتری احقاق‌الحق را در پاسخ کتاب روزبهان نگاشته و محمدحسن مظفر نجفی در ۱۳۵۰ ق دلائل‌الصدق را در تکمیل کار قاضی و رد روزبهان نوشته است.

سید جلیل‌بن عبدالحق یزدی مسئله‌پنجم کتاب نهج‌الحق را ترجمه و چاپ کرد با نام «فضائل امیرالمؤمنین علیه‌السلام».

آغاز: بسمله الحمدلله‌الذی غرقت فی بحار معرفته ... اما بعد ... حیث حرم ... کتمان آیاته...

انجام : و فیما اوردناه فی هذاالکتاب کفایة لمن له ادنی تحصیل... کثیرالشبه بالقلیل .

ذریعه ۲۴ : ۴۱۶.

۲ ـ شرح شرح ملخص ـ رسالة فی نسبة ارتفاع اعظم‌الجبال الی قطرالارض (گ ۲۶۳ ب ـ ۲۷۵ الف)

شیخ بهائی بر مبحث نسبت ارتفاع بلندترین کوه به قطر زمین از شرح قاضی‌زادهٔ رومی برچغمینی این شرح را نگاشته است.

فهرست ۱۰ : ۸۹۵ و ۱۹۹ : ۳۹۶ . ذریعه ۱۳ : ۳۲۳ ـ ۳۲۴. فهرست الفبائی آستان قدس : ۳۸ (یکی از نسخه های آنجا به‌خط میرزا محمد علی قائینی است). احوال و اشعار شیخ بهایی ازنفیسی ـ ۱۰۴ و ۱۶۸.

آغاز : نحمدک یا من جعل الارض مهادا ... و بعد ... یقول بینماالخاطر یسرح فی مسارح الانظار.

انجام : وان‌المحققین المذکورین بریئان من‌الغفلة والاهمال والله اعلم بحقیقة‌الحـــال. کاتب افزاید : قد استتم ناری‌الارتفاع النهار یوم‌النیروز ... سنه اربع عشر و مائه و الف ... و اناالعبد ... ابن محمدرحیم‌الشریف محمد عزیزالضعیف. فتمت.

۷۳۲ : دفتریست‌بخط‌نسخ ونستعلیق: ش ۱ نسخ ۱۹۹ (۱۰۹۹) ش ۲ نستعلیق محمد عزیزبن‌محمدرحیم‌شریف مورخ نوروز ۱۱۱۴. بر یک برگ اضافی اول نسخه تملک مرتضی‌بن احمدالحسینی‌الرشتی با مهر او دیده میشود. حاشیه برگ ۱ ـ ۲ وصالی شده .

آیات قرآن منقول دررساله نخست و عناوین رسالهٔ دوم شنگرف است.

قطع : ۱۲ × ۱۸/۵ ج : تیماج سرخ مقوایی ضربی دارای ترنج و نیم‌ترنج . برگها : ۲۷۵ سطورهرصفحه : ۱۴ و ۱۷. شماره دفتر ۳۱۴۳۷.

مجموعه ۳ رساله فقهی : (فارسی)

۱ ـ متاجر ـ تجاریه،رسالهٔ ـ (گ ۱ ب ـ ۱۷۱ الف)

از آقامحمدباقربن محمد اکمل وحید بهبهانی (م ـ ۱۲۰۵).

امتیاز بزرگ این‌نسخه وجودحواشی مفصل‌ومستدل‌حاج شیخ هادی‌تهرانی(م ـ ۱۳۲۱)

است در کنار صفحات آن باشارات به نظرات میرزای شیرازی درمقابل بهبهانی (۱).

آغاز: بسمله، الحمدلله رب‌العالمین ... ربنا وفقنا لما تحب و ترضی ... اما بعد این رساله‌ایست در احکام‌تجارات ومکاسب. امید که جناب‌الهی نفع دهد همه را، به این رساله و به وساطت ایشان حقیر را ... بدان ایدك‌الله که کسب معیشت هرگاه مدار و معاشی نباشد.

پایان کتاب (الاجاره) : عین مستاجره در دست مستأجر به عنوان امانت است... مادامی که در دست او به عنوان غصب نباشد ... یا طلب صاحب و خواستن (نسخه ناقص است).

۲ - مسائل متفرقه (گ ۱۷۱ ب - ۱۸۱ الف)

فتاوی میرزای شیرازیست در پاسخ سؤالات، برخی با عنوان مسئله و بیشتر با عنوان سؤال و جواب. با حواشی حاج شیخ هادی تهرانی.

بنابر نوشته‌دیباجه، به دست‌یکی ازمؤمنان گردآوری شده است. (در یکی از مسئله‌ها ازطریقه‌میرزای‌شیرازی‌در زیارت عاشورا سؤال‌شده وحاج شیخ هادی‌آن‌رادرحاشیه‌بیان داشته‌اند)

آغاز: بسمله، این جمله‌ایست از مسائل متفرقه که از جناب میرزای شیرزای رحمه‌الله سؤال شده و بعضی از مؤمنین آنها را جمع نموده و حضرت مستطاب حجة‌الاسلام ... آقای شیخ محمد هادی طهرانی ... علی رؤس‌الاعالی والادانی مواضع اختلاف رای مبارك خود را با ایشان در حواشی ... مسئله ماهوت از جهت ... محل اشکال نیست.

---

۱ - اینک دو فقره از حواشی که نمونه‌فتاوی محققانه ودقیق مرحوم‌شیخ هادی است، ملاحظه میشود :

در حاشیه مسائل مربوط به حیل فرار از ربا (ص ۱۳) این حاشیه از شیخ دیده میشود:

در جمیع این صور میبایست از باب حیله نبوده باشد و محض تغییر صورت نبوده باشد والا حلال نمودن ربا به بیع میشود که پیغمبر (ص) خبر داده به امیرالمؤمنین (ع) به شیوع آن در آخرالزمان از باب اعجاز. پناه می‌برم به خدا از این بدعت شایعه که از جمیع محرمات بزرگ‌تر است که بعضی از جهال اشاعه نموده‌اند... خلاصه بسیار مشکل است و حقیر فتوی به جواز حیله نمیدهم ... به جهت آن که تردیدی از برای این حقیر در این باب حاصل شده در این ازمنه. نعوذبالله من مضلات‌الفتن. شیخ مدظله‌العالی.

در حاشیه مسئله صحت عقد انقطاع نسبت به صغیر و صغیره به جهت محرمیت به شرط داخل شدن زمان استمتاع، این حاشیه از شیخ دیده میشود :

آنچه شایع است از عقد انقطاع ... به جهت محرمیت باطل است و فرقی نیست در این که زمان قابلیت استمتاع داشته باشد یا نه بعد از آن که مقصود زوجیت نیست بلکه صرف محرمیت منظور است.

پایان : اسب و الاغ و امثالها که پشت آنها زخم میشود ... جواب ... پاك است. تمت بعون‌الله و توفیقه.

۳ ـ مسائل متفرقه (گ ۱۸۱ ب ـ ۱۸۵ ب) (فارسی و عربی)

سؤال و جواب در باره چند مسئله مشکل فقهی عملی است که از حاج شیخ هادی تهرانی سؤال شده‌و او در پاسخ، فتوای خویش را بیان میدارد[۱].

تا این زمان ازاین‌رساله نسخه‌ای‌دیگر دیده نشد.

گردآورنده این رساله عبدالحسین گرگانی که از شاگردان حاج شیخ هادی بوده است در دیباجه رساله‌میگوید :

این مسائلی است متفرقه از رأی و فتوای حضرت مستطاب حجةالاسلام والمسلمین رئیس‌الملةوالدین ... و مرجع‌الخواص‌والعوام شیخناالاستادالاجل آقای شیخ محمدهادی طهرانی که بعضی از آنها از جناب ایشان استفتا شده و بعضی را خود این احقر عبدالحسین گرگانی شفاهاً از ایشان شنیدم ... تحریر گردید.

در پایان رساله چند سؤال و جواب به عربی است و یکی از سؤالات در باره خمس‌ارباح مکاسب و منافات آن باروایات اباحه است که وی این‌گونه پاسخ میدهد :

«لااشکال فی وجوب‌الخمس فی ارباح‌المکاسب ولا یسع‌المقام لبیان معنی‌الروایات ...»

آغاز (پس از دیباجه) : سؤال زوج حاضر در بلد،زوجه مضطربةالوقت خود را طلاق رجعی داده .

پایان : اجرة ارض‌الزراعه ... بل‌کونه من‌المئون‌ایضا ام‌لا جواب الاقوی ان جمیع ما ذکر من‌المئون.

۷٤۰ : مجموعه‌ایست به قلم نستعلیق از قرن ۱۳ ـ ۱٤ . عناوین قرمز.

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۷ ج: تیماجی قرمز. تعدادبرگها : ۱۸۵، سطور هر صفحه: مختلف از ۱۳ تا ۱۷. کاغذ: فرنگی شکری رنگ و سفید. شماره ثبت: ۳۱٤٤۵.

---

۱ ـ در برخی‌ازمآخذترجمه حال مرحوم شیخ هادی درشماره آثار وتألیفات او رساله‌عملیه یاد شده.

مجموعه مشتمل بر ۲ کتاب در حدیث و فلسفه : (عربی)

۱ ـ الاثناعشریة فی‌المواعظ‌العددیة (گ ۱ ب ـ ۲۰۰ ب)

از سید محمدبن حسن‌بن قاسم حسینی عیناثی عاملی در ۱۲ باب و هر باب در ۱۲ فصل این کتاب در ۱۰۶۸ تألیف شده و دوبار به چاپ رسیده است.

ذریعه ۱ : ۱۱۹ فهرست آستان قدس ۵ : ۳ . الفبائی : ۲۵ دانشگاه ۱۰ : ۱۵۲۰.

آغاز : الحمدلله‌الذی و عظنا بالناطق والصامت.

پایان : بما تقدم ابلاغا و انذارا فرغ من کتابته و تألیفه‌العبد ... محمد بن محمدبن حسن... العاملی... سنه ثمان‌وستین بعدالالف...وکان‌الفراغ من کتابته...فی‌محروسةاصفهان... محمد شریف‌بن رجبعلی ... یوم‌السبت قبل‌الظهر ثالث من شهر ربیع‌الثانی سنة الف و مأتین و سته و عشرون ۱۲۲۶ ... لکاتبه‌المدفون تحت‌الجنادل.

۲ ـ التعلیقات (گ ۲۰۷ ب ـ ۲۹۶ ب)

از عبدالجباربن سعدالدین گیلانی. در مقدمهٔ این رساله گوید : این تعلیقات متعلق‌است به برخی از مسائل (کلامی ، فلسفی ، منطقی) و آیات و احادیث.و اینها را با عنوان (تعلیق تعلیق) ترتیب داده است.

مؤلف از میان متأخران از دوانی و زین‌الملةوالدین (گویا شهیدثانی) یاد میکند و از هیچ یک از اعلام فلسفه مانند دشتکی‌ها، ملاصدرا، میرداماد، لاهیجی وجز اینان یاد نمیکند.

آغاز : بسمله الحمدلله‌الذی احاط علمه بکلیات ... و بعد فیقول ... ابن سعدالدین الجیلانی عبدالجبار هذه تعلیقات تتعلق ببعض‌المسائل ... تعلیق اعلم ان‌الصدق عبارة عن مطابقةالخبر.

پایان : قال‌الشیخ قضائه هو علمه‌المحیط بالمعلومات مبتدعاته و مکوناته و قدره ایجاب‌الاسباب للمسببات وهنا نختم‌الکلام الحمدلله ... قد اتفق‌الفراغ من تسوید... فی یوم‌الخمیس‌الرابع عشر شهر رمضان ... سنة ستة و عشرون و ماتان ... علی ید...محمدشریف... انه رؤف رحیم.

۷۴۲ : دفتریست بخط نسخ خوب محمد شریف‌بن رجبعلی در اصفهان مورخ سوم ربیع‌الثانی ۱۲۲۶ و پنجشنبه ۱۴ رمضان ۱۲۲۶.

در برگ اضافی بین دو رساله، دو نسخه کیمیا با خط شکسته نستعلیق ریز و خوانـا نوشته شده است.

عنوان و نشان: شنگرف.

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۹/۵. جلد: تیماجی قرمز سوخته‌ای دارای ترنج ونیم ترنج باگل و بوته طلا کاری شده. تعداد برگها: ۲۹۶. سطور هر صفحه: ۲۳. شماره ثبت دفتر: ۳۱۴۴۷.

مجموعه ۲ رساله در حدیث و تفسیر: (عربی)

۱ ـ الاربعین (گ ۱ ب ـ ۱۸۷ ب)

از شیخ بهاءالدین محمد عاملی (م ـ ۱۰۳۰).

ذریعه ۱: ۴۲۵ فهرست ۲: ۱۱ و ۱۰ (بخش ۱): ۳۰۵ و (بخش ۲): ۸۱۷ و ۱۷: ۷۷، ۱۷۶، ۲۲۹

۲ ـ العروة الوثقی (گ ۱۸۸ ب ـ ۲۲۴ ب)

از شیخ بهاءالدین عاملی. تفسیر ویست شامل تفسیر سورهٔ حمد و اندکی از سورهٔ بقره. نسخه حاضر تا اواخر تفسیر سورهٔ حمد است.

ذریعه ۱۵: ۲۵۲ فهرست ۱۶: ۲۳۰

پایان موجود: قال بینا رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله اذاتاه ملک ابشربنورین ... و عن ابی جعفربن محمدالصادق علیه‌السلام انه قال

۷۴۷: این مجموعه به خط نستعلیق احمدبن سلیمان الموسوی الحسینی الطبیب و مورخ ۱۰۵۴ ـ ه است.

حاشیه برگ اول و آخر وصالی دارد و برپشت برگ اول چند تملک است از ابوالحسن بن اسماعیل جزایری و فتحعلی سبط السلطان محمد کریم‌خان زند مورخ ۱۲۴۹ وتعدادی یادداشتها ومهرهای محو شده نیز دیده میشود.

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۹ ج: تیماجی مشکی تعداد برگها: ۲۲۴ سطور هر صفحه: ۱۴ کاغذ: اصفهانی زرد رنگ. شماره ثبت: ۳۱۴۵۲.

مجموعه ٤ رساله در زیارات و آداب: (عربی)

۱ ـ المزار (گ ۳ ب ـ ۱٦۸ ب)

از محمدبن مکی شهید اول (شهید در ۷۸٦). در ذریعه و در برخی از فهرستهای کتب خطی به پیروی از ذریعه، این کتاب همان مزار شیخ مفید دانسته شده است. اما قرائن و شواهد زیر مسلم میدارد که این کتاب مزار از شیخ مفید نتواند بود و از شهید است.

الف ـ در نسخه جای سخن و نسخه شماره ٤۹۰ کتابخانه مرعشی چندبار از مصباح (که باید مصباح المتهجد شیخ طوسی باشد) نقل شده است(۱) و پیداست نقل شیخ مفید از طوسی متصور نیست.

ب ـ شیخ علی‌بن حسین کربلائی که این کتاب را ترجمه کرده، آن را تألیف شهید میداند.

ج ـ شهادت برخی از علماء در نسخه‌ها از آن جمله شهادت مرحوم مرعشی نجفی در نسخه شماره ٤۹۰ کتابخانه مرعشی (فهرست آن کتابخانه ۲ : ۱۰۰) و شهادت محمدقاسم‌بن احمد طبرستانی (که از اهل فضل زمان خود بوده است) در چند جای نسخه حاضر.

این کتاب مشتمل است بر دو باب. باب اول در زیارات معصومین در ۸ فصل و باب دوم در اعمال امکنه متبرکه. نسخه‌های این کتاب از نظر کمیت و ترتیب متفاوت است و نسخه حاضر که اصولا عنوان باب دوم ندارد به این ترتیب است:

فصل ۱ ـ الفصل اول فی زیارة النبی... فصل ۸ فی زیارة السیدین الامامین ... بسر من رای. تتمه فی زیارة سیدنا و مولینا... الخلف الصالح. الخاتمه... فیها فصول :

فصل ۱ ـ فی زیارة مختصره یزاربها فی جمیع المشاهد.

فصل ۲ ـ فی زیارة سلمان فصل ۳ ـ زیارة قبورالشیعه فصل ٤ ـ فیما یقول الزائر عن غیره (بالنیابه). فصل زیارة الکوفه(۲). فصل ۳ ـ فی فضل مسجدالسهله فصل ٤ ـ فضل مسجدالصعصعه . فصل ٥ ـ فضل مسجد غنی . مسجد جعفی . مسجد بنی کاهل. الخاتمه فیها فصول ۱ ـ زیارة مسلم‌بن عقیل ۲ ـ زیارة هانی ۳ ـ زیارة المختار. (به نوشته ذریعه پایان کتاب مزار، زیارت جامعه کبیره است اما در مجموعه حاضر پس از پایان مزار و

---

۱ ـ نسخه حاضر (ش ۷٤۸) : گ ۲۰ ب و ۷۱ الف.

۲ ـ در نسخه دیگر که در این کتابخانه است باب دوم از اینجا شروع میشود.

پراکنده‌هائی با قلم متفاوت از متن مزار، زیارت جامعه با قلم دیگر آورده شده است.

ذریعه: ۳۳۵ فهرست دانشگاه ۱ : ۲۰٦ - ۲۰۷ فهرست مرعشی ۲ : ۱۰۰

آغاز: بسمله اللهم یا من جعل الحضور فی مشاهد اصفیائه ذریعه ... اما بعد فهذا المنتخب موضوع لبیان ماینبغی ان یعمل فی المشاهد.

پایان: فجزاک الله عن النبی صلی الله علیه و آله و اهل بیته. تمت بعون الله.

۲ ـ زیارة جامعه (گ ۱۷٦ ب - ۱۸٤ ب)

این زیارتنامه با فاصله چند نوشته پراکنده که با قلمهای مختلف است، پس از شماره پیش با قلم نسخ معزالدین شوشتری در این مجموعه آورده شده است.

کاتب در ذیل زیارتنامه نوشته : تمت هذه فی... سنه ثلث و سبعین و الف علی ید الفقیر... ابن جمال الدین معزالدین شوشتری.

۳ ـ زیارتنامه حضرت رضا علیه السلام (گ ۱۸۵ - ۱۹۵ الف)

آغاز: بسمله السلام علیک یا مولای... عبدک وابن عبدک .

کاتب در پایان آورده : حسب فرموده بندگان ... علامی فهامی...ملامحمد قاسمی سلمه الله این زیارتنامه ... نوشته شد. حرره العبد ... محمدحسین بن میرزا محمد المازندرانی اصلا والنجف الاشرف موطنا و مولدا. سنه اربعه و ثمانون و الف .

٤ ـ آداب السفر (گ ۱۹۵ ب - ۲۰۷ ب)

فصل نخستین از کتابی است در بارهٔ سفر و در این فصل از صاحب عوارف المعارف یاد شده و بسیاری از آداب مقدمات سفر از احادیث نقل گردیده است.

آغاز موجود: الفصل الاول فی مقدمات السفر و آدابه و مایتعلق بذلک ... اذا اردت الخروج الی السفر فینبغی ان تصوم ... و تختار من ایام الاسبوع یوم السبت.

۷٤۸ : دفتریست به خط نسخ با چند قلم از قرن ۱۱. کتاب مزار با نسخ ریزتر بدون رقم کاتب است و شمارهٔ ۲ نسخ درشت‌تر از معزالدین بن جمال الدین شوشتری مورخ ۱۰۷۲ شماره ۳ نسخ محمدحسین بن میرزا محمد مازندرانی مورخ ۱۰۸٤ است و او آن را برای محمدقاسم طبرستانی (که یادداشت تملک و تصریح به نام مؤلف مزار از او در اول مجموعه

دیده میشود) نوشته است. در اول مجموعه چند برگ اضافی است و برگ ۲ به خط محمدشریف (دنبالهٔ نام او در صحافی بریده شده است) یادداشت شده.

بر برگ دیگر از برگهای اضافی چهاربیت منسوب به حضرت مولی امیرالمؤمنین علیه السلام به خط محمد گنجه‌ای یادداشت شده به حسب فرموده محمدقاسم مازندرانی.

قطع: رقعی ۹ × ۱۴/۵ ج: تیماجی مشکی. تعداد برگها ۲۰۶ سطور هر صفحه: ۱۲ - ۱۵ کاغذ: اصفهانی آهار مهره شده نخودی رنگ. شماره ثبت دفتر: ۳۱۴۵۳.

مجموعه ۳ رساله در حدیث و رجال: (عربی)

۱ - الوجیزه (گ ۱ الف - ۱۱ الف)

از شیخ بهاءالدین عاملی در درایةالحدیث

فهرست ۲۲: ۱۳۱، ۱۴۲ و ۱۷۷.

۲ - جوامع الکلم (گ ۱۱ ب - ۱۲۶ الف)

از محمدبن شرف حسینی جزائری مشهور به سید میرزا (زنده در ۱۰۸۵ و متوفی قبل از ۱۱۰۹). از استادان مجلسی دوم و شیخ حر عاملی و از شاگردان ابن‌خاتون، شیخ محمدبن علی (ساکن حیدرآباد هند).

این کتاب از جوامع معتبر حدیث و یکی از مجامیع اربعه متأخر است و به شیوه کتاب المنتقی، جز این که در این کتاب علاوه‌بر احادیث فقهی، احادیث اصول عقاید، اخلاق، تفسیر و مواعظ وآداب از کتب اربعه و دیگر مراجع حدیث نیز گردآوری شده است.(۱)

مجلدات مختلف این کتاب - تا کتاب الحج - به نوشته ذریعه به نقل از صاحب روضات - در اصفهان دیده شده است.

جوامع الکلم دارای مقدمه‌ایست مبسوط(۲) در درایه و کلیات علم الحدیث. هر مطلب از مقدمه با عنوان «مسئله» آغاز شده و نسخه حاضر (که تنها مقدمه کتاب است) تا مسئله

---

۱ - در پایان اجازات بحار این عبارت در باره کتاب جوامع الکلم دیده میشود «للسید محمد معلم الوزیر الاعظم غفرالله له لانی سمعت ممن کان من اهل العلم انه کان عنده جامع البزنطی» این عبارت نشان میدهد مؤلف جوامع بر مآخذ مهم شیعه دست یافته بوده است.

۱ - در ذریعه از این مقدمه مبسوط یاد نشده.

۲٤ داردو ناتمام است وبستله ۲۳ خود دارای چند «اصل» است.

کتاب جوامع الکلم (در کشف الحجب : جوامع الکلام فی دعائم الاسلام) مرتب است بر یک مقدمه و ۹۱ عقد، هر عقد چند سمط و هر سمط چند جوهره.

موضوع عقدها در نسخه‌ها گویا متفاوت است، و مطالب عقدها که در فهرست آستان قدس(٥ : ٦۹) یاد شده با فهرستی که در ذریعه آمده یکسان است و هر دو با فهرست مذکور در فهرست سرعشی متفاوت است.

رک : ذریعه ٥ : ۲٥۳ - ۲٥٥. فهرست دانشگاه ٥ : ۱۲۷۲ - ۱۲۷٦[۱] و ۱٦۲۸ - ۱٦۲۹. فهرست آستان قدس رضوی ٥ : ٦۹ - ۷۰ و فهرست کتابخانه مرعشی ۱۱ : ۳۱ - ۳۳ (نسخه شماره ٤۰۲۷) [۲].

آغاز: الحمدلله‌الذی فطر علی احادیث معرفته عقول‌العالمین.

پایان: و تحقیقه انه اعترض بالامکان‌الذاتی الامتناع بالغیر و هما قد یجتمعان وبنی ذلک علی جوازالمصلحه فی‌الکذب و تصدیق‌الکاذب فلزم ما تقدم.

در کنار صفحات حواشی از مؤلف و نشان بلوغ و قرائت دیده میشود.

۳ ـ فهرست اسامی کتب‌الشیعه (گ ۱۳۰ ب - ۱۷۱ ب)

از شیخ منتجب‌الدین ابن بابویه (م ـ اواخر ق:٦) این کتاب با تحقیق مرحوم دکتر سیدجلال‌الدین ارموی و استاد سید عبدالعزیز طباطبائی به چاپ رسیده است.

آغاز: بسمله الحمدلله‌الذی تفرد بالقدره والسناء.

پایان: حرف‌الیاء السیدالاجل‌المرتضی عزالدین یحیی‌بن محمدبن علی‌بن‌المطهر ابی‌القاسم نقیب‌الطالبیه بالعراق.

پایان: نجم‌الدین یعقوب‌بن محمدبن داودالهمدانی فاضل صالح، تم فهرست اسماء علماءالشیعه و مصنفیهم.

---

۱ ـ نسخه شماره ٥۷۹ موجود در دانشگاه (که از جمله نسخ اهدائی استاد مشکوة است) نسخه اصل خط مؤلف است و متأسفانه تاریخ کتابت ندارد.

۲ ـ نسخه شماره ٥۰۳٥ آن کتابخانه، تنها عقد ٤ و ٦ و نسخه شماره ٦۲٥۰ تنها عقد ۷ (صلوة) است.

درکنار صفحه آخر چند سطر کوتاه از مصحح نسخه ـ که نام خویش را ننوشته است ـ دیده میشود.

٤ ـ ساقطات رجال (گ ۱۷٤ الف ـ ۱۷۹ ب)

مؤلف این بخش را برای تکمیل کتاب خویش در رجال حدیث نگاشته و در آن از خلاصه علامه حلی بسیار یاد میکند.

آغاز موجود : بیان ما سقط فی رجالنا من مشیخة الصدوق باعتبار ضعفه علی الترتیب الذی ذکره.

پایان موجود : قال العلامه فی الفائدة الاولی انه ثقة. حمدان بن الحسین فیه القاسم بن محمد و هو محتمل للضعف ... احمدبن محمدبن سعید فیه محمدبن ابراهیم.

عناوین رسالهٔ شمارهٔ ۳ شنگرف است.

۷۵٤ : دفتریست به قلم نسخ و نستعلیق قرن ۱۱ با ۳ قلم.

قطع : رقعی ۱۰×۱۸/۵ ج: تیماجی مشکی. تعداد برگها: ۱۷۹. سطور هر صفحه : ۱۲،۱۵،۲۰ کاغذ : اصفهانی. شماره ثبت: ۳۱٤۵۹.

مجموعه ۹ کتاب وعنوان در اخلاق و عرفان و تاریخ : (عربی)

۱ـ التبرالمسبوك (گ ۱ ب ـ ۱۰۷ ب)

ترجمهٔ **نصیحة الملوك** محمد غزالی. از صفی الدین علی بن مبارك اربلی برای **قتلق** (م ـ ۵۹۰)

دارای ده اصل اعتقادیات ، ده اصل عدل و انصاف، ۸ مثال و ٦ باب.

مخاطب کتاب در این نسخه ملك شرق و غرب است، بدون نام خاص.

غزالی نامه : ۲۳۹، فهرست ۱۰ (بخش ۲) : ٦۹٦ دانشگاه ۱۲ : ۲٦٤۲ مقدمه همائی برنصیحة الملوك، معجم المطبوعات ۲ : ۱٤۱۱

آغاز : الحمدلله علی افضاله ... و بعد فانه سئلنی بعض المتقدمین ان انقل هذاالکتاب... من اللغه الفارسیه الی الالفاظ العربیه ... و لم اغیر شیئا من وضع الکتاب ... قال الشیخ الامام ... الغزالی ... اعلم یا سلطان الشرق والغرب.

پایان : و یجب علی الرجل ... ان یحتاط فی خطبةالنساء ... ولیتزوج الولود. واللهالموفق للسدادالمتفضل بالارشاد.

۲ ـ فتوحات مکیه (گ ۱۰۸ الف ـ ۱۱۶ ب)

از شیخ محیی‌الدین ابن العربی (بخش کوتاهی از آن کتاب).

آغاز : باب ۸ فی معرفةالارض التی خلف من بقیة خمیرة طینة آدم و تسمی ارض الحقیقه

پایان : و قد بسطناالقول فی عجائب هذهالارض ... فی کتاب کبیر لنا فیها خاصه والله یقول الحق و هو یهدی السبیل

۳ ـ حکایتی از معاویه (گ ۱۱۶ ب ـ ۱۱۸ الف)

آغاز : قیل جلس معاویةبن ابی سفیان ... فی مجلس کان له ... و اذا برجل یمشی

پایان : ولا احمل الحقدالقدیم علیهم

و لیس یسودالقوم من یحمل الحقدا

٤ ـ اخبار عرب قبل و بعد از اسلام و عقائد و سنتهای آنان (گ ۱۱۹ ب ـ ۱۳۰ ب)

نسخهٔ تاریخ مفصل و جامعی است در بارهٔ عرب و سنتها و رسوم آنان. باب ۵۹ این کتاب که در نسخه حاضر دیده میشود چنین آغاز میشود :

«الباب التاسع والخمسون فی اخبارالجاهلیة و او ابدهم و ذکر غرائب من عوائد هم وعجائب ما کان منهم».

مؤلف از واحدی (م ـ ٤٦۸) واز تفسیرالبسیط اویادمیکندونیز ازکتاب الوزراء السبعه، معلم و غلام و زن پادشاه معروف به کتاب السندباد هند (کذا).

این نسخه ناتمام است و اول و آخر ندارد.

آغاز : والخدم روی عن النبی صلی‌الله علیه و سلم انه قال بئس المال فی آخرالزمان المما لیک و قال مجاهد اذا کثرت الخدم کثرت الشیاطین.

پایان : و تملک سیف‌بن ذی‌یزن و مدحته العرب بالاشعار ... فاستولی علیها کسری و صارت العمال من جهته و لم تزل کذلک الی حین ظهورالاسلام ... و استقرت الیمن بیدالمسلمین

و هکذاالنعمان سلطان العرب و ما لقی من شده و من نصب

۵ - وصایا الملوک وابناءالملوک من‌ولد قحطان بن‌هودالنبی(گ ۱۳۱ ب - ۲۱۲ ب)

از ابوالطیب محمدبن[۱] اسحاق‌بن یحیی‌الوشاء (م در اواخر قرن ۳ یا اوائل قرن ٤).

در کتب تراجم‌مانند بغیةالوعاة، تاریخ بغدادو نزهةالالباء و فهرست ابن‌الندیم‌نام این کتاب در شمار تألیفات[۲] وشاء نیامده، اما در برخی از کتابخانه‌ها چند نسخه خطی با این نام و نسبت موجود است که در فهرستها معرفی شده است.

بروکلمان(ذیل یکم : ۱۸۹) نیزازآن یاد میکند و نسخه شماره ۶۷۳۸ پاریس ونسخه قاهره را نشان میدهد.

در مجله معهدالمخطوطات از نسخه کتابخانه فخرالدین نصیری(در تهران) درمجموعه‌ای مورخ ۱۲۷۹ یاد شده است. در فهرست دارالکتب نیز از ۳ نسخه از آن یاد شده.

این کتاب مرتب بر ۳ جزء است و از فهرست دارالکتب به دست میآید که جزء اول آن به چاپ رسیده است.

فهرست دارالکتب (چاپ ۱۳٤۵ ق) ۳ : ٤۳٤ - ٤۳۵ ، آستان قدس رضوی ش ۲۱۰۵(فهرست‌الفبائی: ٤۰۶)تاریخ بغداد ۱ : ۲۵۳، مجله معهدالمخطوطات قاهره ۳ : ٤۸، معجم‌المؤلفین ۹ : ٤٤ ، معجم‌المطبوعات : ۱۹٤٤ بغیةالوعاةچاپ محمد ابوالفضل ابراهیم (۱۳۸۳) ج ۱ :۱۸ و۵۳

نسخه حاضر از آغاز (گویا مقدمه کتاب) افتاده دارد.

آغاز موجود : الا کل حی هالک و ابن هالک

و ذونسب فی‌العالمین یموتو

الجزءالاول فی بیان اولاد هودالنبی ... قحطان و حمیر و ما ملکواواین تملکوا و ماوصوا اولادهم و داوموا علیهابسمله اما بعد فقدا جمعت‌العلماء علی اول نبی مرسل.

پایان جزء اول : تم الجزءالاول‌من کتاب‌وصایاالملوک من ولدقحطان‌بن هودالنبی(ص).

آغاز الجزء الثانی من کتاب وصایا... بسمله و زعموا ان حمیروکهلان لما قسم سبا بینهما ملکه.

---

۱ - در برخی از مآخذ محمدبن احمدبن اسحاق نیز یاد شده.
بغیةالوعاه سیوطی ۱:۵۳ معجم‌المؤلفین ۹ : ٤٤

۲ - یکی از تألیفات وشاء به نام الموشی‌به سال ۱۳۰۲ هـ - ق‌در لندن به‌چاپ رسیده و نسخه‌ای از آن در این کتابخانه وجود دارد.

آغاز جزء ثالث: الجزءالثالث من وصایاالملوک ... و به تمام‌الکتاب بسمله والحمدلله رب‌العالمین ... الی یوم‌الدین و زعموا ان اقصی‌بن حارثه ... و هو ابو خزاعه وصی بنیه فقال لهم یا بنی ان‌الرائد لایکذب اهله.

پایان: ان‌الذین تملکوا قد اهلکوا

و علی‌المقنع حــل بالارواح

۶ ـ تقریظ کتاب‌الوصایا (گ ۲۰۹ الف ـ ۲۱۱ الف)

از شیخ عبدالله کردی بادشی.

در صدر تقریظ با قلم قرمز چنین نوشته است :

قال مقرضا لهذاالمجموع الشیخ عبدالله‌الکردی‌البادشی. بسمله یا رب انی‌استعین بک ان احمدك علی ما منحت به من نعمةالاسلام ...

و بعد فقد تاملت هذاالمجموع.

در پایان این بخش نیزچند بیت ازشیخ عبداله کردی‌در تقریظ این مجموعه است با این آغاز: لاقیت ذاالمجموع فی حیرة یرتاد کفوا من کرام‌الانام

۷ ـ اشعاری دربارهٔ جنگهای جاهلی (گ ۲۱۱ ب ـ ۲۱۲ ب)

از عامرابن‌الطفیل در قتال ربیعه و قحطان و از مهلهل ربیعه در رثاء کلیب.

۸ ـ قصیدهٔ لامیه در مدح سلیمان‌بیک (گ ۲۱۲ ب ـ ۲۱۵ ب)

از شیخ محمد کاظم ازری‌شاعربغدادی (م ـ ۱۲۱۱) .

آغاز: بای جنایة منع‌الوصـــال ابخل بالملیحه ام دلال

پایان: فدم و اسلم بعافیة وخیر فان بقاک للبوب اعتدال

۹ ـ قصیدهٔ دالیه در پند و عبرت (گ ۲۱۶ الف ـ ۲۱۸ ب)

مطلع قصیده چنین است :

تجاف عن‌العتبـی فما الذنب و احـــد

وهب لصروف الدهـر ما انت و احـد

اذا خانک الا دنی‌الذی انت حزبه

فلا عجبا ان اسلمتک الاباعـــــد

۷۵۵ : دفتریست به‌قلم نسخ مورخ ۱۲۴۳. در پایان دفتر اشعاریست به قلم‌تازه‌تر. بر پشت برگ اول دفتر داستان فرزدق و هشام‌بن‌عبدالملک در حضور امام سجاد به اختصار (به‌نثر) و ابیاتی از قصیده فرزدق (دراین مناسبت) با قلم دیگر نقل شده است.

قطع : وزیری کوتاه ۱۵ × ۲۰ جلد: تیماجی قهوه‌ای. تعداد برگها : ۲۱۸ سطور هر صفحه : ۱۴. کاغذ: فرنگی نخودی شماره ثبت : ۳۱۴۶۰.

مجموعه شامل دو رساله درحدیث : (عربی)

۱ - ثواب‌الاعمال (گ ۱ ب - ۲۲۵)

از شیخ صدوق محمدبن علی - ابن‌بابویه قمی (م - ۳۸۱).

فهرست ۲۲ : ۳۵۵ ذریعه ۵ : ۱۸.

۲ - عقاب‌الاعمال (گ ۲۲۷ - ۳۱۳)

از شیخ صدوق (مؤلف کتاب بالا).

فهرست ۲۲ : ۳۵۵ ذریعه ۱۵ : ۲۸۰.

۷۵۸: دفتریست بخط نسخ محمدمحسن‌بن نورالدین نخشبی، مورخ روزدوشنبه اول صفر ۱۰۷۲.

چند برگ در سراسر نسخه وصالی شده است.

عنوان و نشان : شنگرف.

قطع : رقعی ۱۲ × ۱۹/۵ ج : تیماجی مشکی‌تعداد برگها : ۳۱۳ سطور هر صفحه : ۱۲ کاغذ : اصفهانی شماره ثبت: ۳۱۴۶۳.

مجموعه ۶ کتاب در تفسیر : (عربی)

۱ - تفسیر آیه نور (گ ۱ ب - ۳۰ ب)

از مولی صدرای شیرازی - محمدبن ابراهیم (م - ۱۰۵۰).

۲ ـ تفسیر سورهالسجدة (گ ۳۰ ب ـ ۸۲ الف)

از صدرای شیرازی (مؤلف کتاب بالا).

۳ ـ تفسیر سورة الحدید (گ ۸۲ الف ـ ۱۰٦ ب)

از سولی صدرا (مؤلف کتاب بالا).

٤ ـ تفسیر سورة یس (گ ۱۰٦ ب ـ ۳۰۳ الف)

از صدرالدین شیرازی (مؤلف کتاب بالا).

۵ ـ تفسیر سورة الجمعه (گ ۳۰۳ الف ـ ۳۰۰ الف)

از صدرالدین شیرازی (مؤلف کتاب بالا).

٦ ـ تفسیر سورة الطارق (۳۰۰ الف ـ ۳۷۰ الف)

از سولی صدرا (مؤلف کتاب بالا).

۷٦۱ : دفتریست به‌خط نستعلیق روشن مورخ ۱۲٤۸.
عنوان و نشان : شنگرف.

قطع : وزیری کوچک (خشتی) ۱۰ × ۲۱/۵ ج : تماجی قرمز ضربی دارای ترنج و نیم ترنج با نقش گل و بوته. تعدادبرگها : ۳۷۰ سطور هرصفحه: ۱۹ شماره دفتر ثبت: ۳۱٤٦٦.

مجموعه ۳ کتاب در ادعیه و زیارات : (عربی و فارسی)

۱ ـ مصباح المتهجدالکبیر (گ ۳ ب ـ ٦۱۳ الف ـ تمام متن نسخه) (عربی)

از ابوجعفر محمدبن حسن طوسی شیخ الطائفه (م ـ ٤٦۰).

ذریعه ۲۱ : ۱۱۸ - ۱۱۹.

آغاز : بسمله الحمدلله ولی‌الحمد و مستحقه

پایان : و اکثر من قولک یا ذاالجلال‌والاکرام . تم‌الجزءالثانی من مصباح‌المتهجد و هو آخرالکتاب بعون‌الله الملک‌الوهاب وقع الفراغ من تحریره ... ست عشر من شهر ذی‌القعده سنه اربع و خمسین و الف‌الهجره .

این نسخه تصحیح ومقابله شده‌است‌ودر کنار رقم کاتب گواهی‌وتاریخ مقابله به‌دست عبد السمیع عتیق‌الله ودر کنار صفحات‌نسخه علائم‌تصحیح و نیز حاشیه هایی بانشان ظم دیده میشود.

۲ ـ المزار (گ ۳ ب ـ ۷۵ ب ـ حاشیه) (عربی)

از شیخ محمدبن مکی (شهید در ۷۸۶). از اول نسخه‌اوراقی افتاده است ونیزاختلافاتی با دیگرنسخ این مزار دارد.

در باره انتساب غیر صحیح این کتاب به شیخ مفید و صحت‌قطعی انتساب آن به شهید اول، رک فهرست حاضر ۳۸:

۳ ـ زبدة‌الدعوات (گ ۷۵ ب ـ ۱۲۱ ب ـ حاشیه) (فارسی)

از مؤلفی با نام عسکری. در ریاض‌العلماء از یکی از علماء عصر صفوی به نام عسکری‌و صاحب‌تألیفی به نام زبدة‌الدعوات یاد میکند.

مؤلف این کتاب خود در فصل اول به هنگام بیان آداب نماز شب و توصیه‌دعاء خیر درحق ۴۰ برادرمؤمن گوید :

چه باشد شبی گر به یاد آوری

هم از جامع ادعیه عسکری

در پایان خاتمه نیز از خاتمة‌المجتهدین و قدوة‌المتأخرین دام‌ظله‌العالی که از خط استادالمحققین شیخ محمدالشهید مناجاتی‌را نقل کرده‌اند، یاد میکند.

مؤلف در فصل ۳ برخی منترها و حرزها و عوذات و طلسمات را نیز آورده است.

ذریعه ۱۲ : ۲۶ فهرست دانشگاه ۱ : ۱۲۵.

این رساله مشتمل است بر یک مقدمه و ۴ فصل و خاتمه درآداب زیارت مشاهدمقدسه.

آغاز: بسمله ، یا حبیب صفوة‌المتقین نحمدك و نشكرك ... اما بعد چون به مؤدای اذا سئلك عبادی عنی فانی قریب اشتغال به دعوات از اشرف قربات ... بود ...به‌خاطر کسیر... رسید که جوهری چند ... در سلک تحریر ... کشد... و التزام کرد... ازکتب معتبره انتخاب کند.

پایان موجود : این مناجاتی است مشهور ... منقول از خاتمة‌المجتهدین ... از خط استادالمحققین ... شیخ محمد شهید ... وکمینه‌داعی . چون از این اسماء عظام فوائد بسیار شنیده بود ... خواست ختم این تألیف را بر آن کند و ماالتوفیق الا من لدی‌الله و ما تعویلنا الا علی‌الله.

۷۶۵ : دفتریست به خط نسخ مورخ ۱۰۵٤. دارای یک سر لوح بزرگ در برگ اول که نقاشی گل و بوته با آب طلا و لاجورد وشنگرف دارد. همه صفحات دارای جدول و کمند با چند قلم طلا و لاجورد و مشکی. بر دو برگ اضافی و پشت برگ اول نسخه یادداشتهایی نوشته شده گ ۱ - ۲ متن وحاشیه است و بر متن آنها دعای عدیله به قلم نسخ نوشته.

بر پشت برگ اول کتاب تملک فتحعلی از احفاد کریم خان زند مورخ شب نوروز ۱۲۶۲.

حاشیه برگهای اول و آخر وصالی شده ، اما به متن آسیب نرسیده است.

عناوین شنگرف است.

قطع: وزیری بزرگ ۱۸/۵ × ۲۸/۵ ج: تیماجی قهوه‌ای با ترنج و نیم ترنج سوخته. عطف و حاشیه‌وصالی با تیماج قرمز. تعدادبرگها: ۲۱۳. سطور هرصفحه: ۱٤. کاغذ: آهارمهره شکری تیره. شماره ثبت: ۳۱٤۷۰.

مجموعه ۱۱ رساله در اسطرلاب و اختیارات : (فارسی و عربی)

۱ ـ بیست باب در اسطرلاب (گ ۱ الف - ۱۷ ب) (فارسی)

از خواجه نصیرالدین محمدبن محمد طوسی (م - ۶۷۲).

مقدمه و بخشی از باب اول رساله از این نسخه افتاده است.

فهرست ۲۲ : ۲۵۰

آغاز موجود : قسم کرده باشند آنرا اجزاء ارتفاع خوانند و باشد که هر دو ربع را قسمت کرده باشند و بر ربعی از دو ربع که در شیب بود اجزاء رطل نقش کرده باشند.

۲ ـ فهرست ابواب تحفهٔ حاتمی (جداول) (گ ۱۸ الف - ۱۹ الف) (فارسی)

این بخش عنوان ندارد.

۳ ـ مطلع الانوار (گ ۱۹ ب - ۱۰۶ الف) (فارسی)

شرحی است از فصیح بن عبدالکریم نظامی (بسطامی) بر کتاب بیست باب خواجه نصیرالدین طوسی.

مؤلف با امیرعلیشیر نوائی همزمان بوده و این کتاب را برای او نوشته است.

فصیح الدین نظامی در ذیل شرح باب ۱۰ (= در معرفت ظل ارتفاع و ارتفاع از ظل) در بارهٔ استخراج وقت فرائض، بر روش فقهاء عامه سخن میگوید و از ابوحنیفه با عنوان امام

اعظم و از شافعی(۱) نیز یاد میکندواین اشاره خودتعیین کننده مذهب و اعتقاد اوست.

ذریعه ۹ : ۸۳٤ و۱۳۹ : ۱۳۱ و۲۱ : ۱۵۲ فهرست فیلمهای دانشگاه ۱ : ۱۹۷ دانشگاه ۱۶ : ۳۳ و ۲۰٦ مدرس رضوی(آثار و احوال چاپ ۲) : ۱۹٤ منزوی (نسخه های خطی) ۱ : ۳۵۰.

آغاز: بسمله مطلع انوار حمد و سپاس و مشرق ثناء بی حد و قیاس... اما بعد چنین گوید محرر این نامه نامی فصیح بن عبدالکریم نظامی (پس از دیباجه مبسوط) : بسمله این مختصریست در معرفت‌اسطرلاب ... اصطرلاب (کذا) لفظیست یونانی.

پایان: این کواکب را در اینجا وضع کردیم براین صورت. این است تمامی سخن در معرفت اصطرلاب. کاتب افزاید : قد وقع الفراغ عن تسوید رساله مطلع الانوار ... سنه احدی و خمسین و تسعمئه علی ید ... قطب‌الدین محمدبن علی‌بن‌الحسین‌الطوسی غفرالله‌ذنوبه .

٤ ـ خلعیه (گ ۱۰۸ ب) (عربی)

ـ نخستین خلسه میرداماد، واقعه‌ای است که‌بین‌النوم والیقظه‌در رمضان ۱۰۱۱ پس از نماز عصر به هنگامی که در مدینة‌الایمان (ـ قم) بسر میبرده‌برای او رخ داده‌و حرز مذکور در این خلعیه به او تعلیم شده است (تمام حرز ـ که نام معصومین و یاران نزدیک ایشان درآن آمده ـ در رساله یاد شده است).

نسخه‌ای دیگر از این خلعیه با شماره ۱۸۳۷/۱۰ در دانشگاه موجود است و تا این زمان ازنسخه‌ای دیگر بجز این ۲ نسخه اطلاع ندارم.

فهرست دانشگاه ۸ : ٤۳۵

آغاز : و من لطائف ما اختلسته و اختطفته من‌الفیوض ... حیث کنت بمدینة‌الایمان حرم اهل بیت رسول‌الله (ص) ... فی بعض ایام شهرالله‌الاعظم ... قد غشیتنی ذات یوم ...

متن عبارت بسطامی چنین است :

۱ ـ «غرض اصلی از این اعمال معرفت اوقات صلوة است ... و وقت ظهر نزد امام اعظم از حین ... زوال آفتابست تا آن هنگام که ظل هر شیء دو برابر او شود ... و نزد امام ابویوسف و امام محمد و امام شافعی».

شبه خلسة ... فاريت في سنتي نورا شعشعانيا ...(۱).

پایان: فانتبهت من سنتي متلهفا ... فلقد كانت هي اليقظه الحقه ... وما لدى الجماهير يقظة فهي هجعة عندها و لقد كانت هي الحيوة الصرفه و ما عند الاقوام ... فهي موته بالنسبة اليها م ح ق

۵ ـ پنجاه باب سلطانی (گ ۱۰۹ ب ـ ۱۳٤ ب) (فارسی)

از مولی رکن الدین بن اشرف الدین حسینی آملی است که آن را در دو مقالت (مقاله ۱ : ۳ باب وسقاله ۲ : ۱۲ باب) و بنام بابرخان بهادر ابوالقاسم در هرات نوشته است.

مؤلف در دیباچه از کامل فرغانی، زیج سلطانی از شمس الدین، استیعاب بیرونی و نیز از کتاب مفتاح الاعمال که خود آن رابه رصد مراغه در افق شیراز پرداخت یاد میکند و میگوید: مؤلفان در رسائل خود در معرفت اعمال اسطرلاب رعایت ترتیب نکرده‌ند. تاریخ تألیف این رساله ٦ ربیع الثانی ۸٦۰ است.

ذریعه ۳ : ۱۹۸ نسخه های خطی ۱ : ۲٤۹

آغاز: بسمله حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت واجب ... اما بعد چنین گوید: رکن الدین بن شرف الدین الحسینی الاقل... که ثمرهٔ این علوم ... و معرفت اوقات است.

انجام: چنانکه در اشتباه نیفتد و جدول اینست که در صفحه آتیه ثبت است.

٦ ـ الصفیحة الاسطرلابیه (گ ۱ الف ـ ٦ ب ـ حاشیه) (عربی)

از شیخ بهاءالدین محمدبن حسین عاملی ـ (م ـ ۱۰۳۱) با عنوان «اشاره».

فهرست ۲۲ : ۱۲۹.

۷ ـ ربع صائب (گ ٦ ب ـ ۱۷ الف ـ حاشیه) (فارسی)

از کاشف الدین محمد اردکانی یزدی، پزشک و ریاضی‌دان ساکن مشهد رضوی در نیمه قرن ۱۱ در اثبات آن که ربع مجیب تمام فوائد اسطرلاب را دارد.

وی در دیباچه این رساله از خواجه عبدالقادر گیلانی که معتقدبوداز ربع مجیب پس

---

۱ ـ دومین خلسه منقول از میرداماد مورخ ۱٤ (یا ۱٦) **شعبان ۱۰۲۳** است که متن آن در سلافة العصر، محبوب القلوب، اجازات بحار و نیز در یادنامه ماسینیون با شرح و ترجمه به فرانسه (چاپ دمشق ۱۹۵٦ : ۳۷۸ ـ ۳۳۱) نقل شده‌است. از خلسه اول داماد (نسخه حاضر) تا این زمان نسخه‌ای دیگر ندیده‌ام.

از افزودن خطوطی چند می‌توان همان بهره‌را برد که‌از اسطرلاب و در بارهٔ آن رساله‌ای‌نگاشت به نام ربع مخترع (۱) نام‌می‌برد. این رساله بر یک مقدمه، ۱۸ باب و خاتمه مرتب است.

نگاه کنید به ذریعه ۱۰ : ۷۱ - ۷۲ ، اعلام‌الشیعه (قرن ۱۱) ٤٦١ - ٤٦٢ ریاض‌العلماء ٤ : ۳۹۳.

آغاز: بسمله، الحمدلله رب‌العالمین ... چنین گوید احقر ... کاشف‌الدین محمداردکانی چون اعمال نجومی که استعلامش‌از اسطرلاب ممکن‌است از ربع نیز ممکن بودلیکن استعلامش از اسطرلاب به غایت اسهل بودو به این‌سبب علماء ماضی کسی‌در ربع‌تصنیفی نکرده واگر کرده مشهور نیست(۲).اماجناب خواجه عبدالقادر گیلانی رساله‌ای‌در ربع تصنیف نموده و بعضی از اعمال‌اسطرلاب را در آن‌رساله ذکر کرده وبعد از آن گفته...«پس‌بدان که‌تسویةالبیوت و مطلع بروج‌ببلده و استواء ... وموالید و غیره در ربع ممکن‌نیست. اماچون‌این فقیر را در ربع وقوفی بود دعوی کرد که اکثر اعمال اسطرلابی در ربع ممکن است. بنابراین ۲ نیم دائره در ربع زیاده شد ...واین رساله‌را ربع مخترع نام نهاد.پس اعمال مذکور به اسهل وجه حاصل آید... انتهی کلامه.چون این کلام مخالف کلامی بود که مذکور شد... جمعی‌از اخیار از این فقیر التماس کردند که رساله‌ای تدوین نمایم ...که مسمی به ربع صائب است ... و مرتب ساختم برمقدمه و ۱۸ باب و خاتمه.مقدمه درمعرفت‌القاب.

پایان: باقی ارتفاع قطب فلک‌البروج بود در آن وقت. تمت فی سنه ۱۱۵۱.

۸ - تحفهٔ حاتمی (گ ۱۹ ب - ۳۷ ب - حاشیه) (فارسی)

از شیخ بهاءالدین عاملی. هنگامی که اعتمادالدوله حاتم بیگ وزیر در نزد او اسطرلاب می‌آموخت شیخ این رساله را برای او نوشت و بر ۷۰ باب مرتب نمود.

فهرست ابواب این رساله در ص ۳۷ نسخه نوشته شده است.

فهرست ۲۲ : ۲۵۳

---

۱ - در ذریعه رساله ربع مخترع شاید به دلیل آن‌که نام آن درآغاز این رساله آمده، از آن کاشف‌الدین یاد شده و رساله ربع صائب با۳ نام آمده : صائب، مخترع و مجیب. در اینجاتمام عبارت عبدالقادر راکه اردکانی دردیباجه رساله حاضرآورده به اختصار از آغاز رساله نقل شد تا به این وسیله اشتباه مزبوراصلاح گردد.

۲ - افندی از این گفتار میرزا کاشف ابراز شگفتی کند و گوید من خود رساله‌های بسیار به فارسی و عربی ، درموضوع ربع دیده‌ام.

۹ ـ سی فصل در معرفت تقویم (گ ۳۸ الف ـ ۴۹ ب ـ حاشیه) (فارسی)

از خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (م ۶۷۰).

فهرست ۲۲ : ۱۶۳

آغاز: بسمله این مختصریست در معرفت تقویم مشتمل بر سی فصل. فصل اول در حساب جمل و آن بر ترتیب ابجد هوز...

۱۰ ـ الارشاد فی‌الاسطرلاب (گ ۵۰ الف ـ ۸۵ الف ـ حاشیه) (فارسی)

از ناصرالدین حیدر بن‌محمد(۱) شیرازی. کتابی است مشتمل بر پنجاه باب دراسطرلاب. از اشارات کتاب این نکته‌ها در بارهٔ مؤلف به دست میاًید :

۱ ـ وی در اصفهان میزیسته و کارهای نجومی وی در اصفهان بوده است.

۲ ـ در باب ۴۹ از عملی که در سال ۶۷۷ یزدگردی مطابق ۶۹۷ هجری یاد میکند.

۳ ـ در باب ۲۱ از«استاد نادرة‌الزمان بهاءالدین عمربن‌دولتشاه بن محمد کرمانی سلمه‌الله از سنه سبع و سبعین وستمائه (در نسخه کهن : سبعمائه)» یاد شده .

۴ ـ در باب ۳۵ (ـ معرفت سمت قبله)از «استادالبشر نصیرالحق‌والدین محمدالطوسی سخنی را که در زبده فرموده است» آورده است.

۵ ـ در باب ۳۳ (که در معرفت اوقات نماز است) از مـذهـب ابوحنیفه (با عنوان امام اعظم) و شافعی نام میاًورد.

فهرست ۲ : ۸۰ فهرست ۱۹ : ۳۷۴ منزوی ۱ : ۲۲۵ - ۲۲۶ دانشگاه ۴ : ۸۲۷ و ۸ : ۷۷ فهرست آستان قدس ۸ : ۲۱ ، ۲۲ و ۳۲۸ و ۱۰ : ۱۷۲

آغاز: شکر و سپاس بیحد و عد آفریدگاری را ... بعد از آفریدگار و درود بر رسول.

انجام: اما آنچه ضروری بود گفتیم و سخن اینجا قطع کردیم بتوفیق الله تعالی.

---

۱ ـ این نام‌مطابق ضبط ریاض‌العلماء است.
در کنار نسخه کهن این کتابخانه به‌خط متاخر ازنسخه‌نام مؤلف‌ناصربن حیدر بن‌شیرازی ضبط گردیده است. در چند نسخه دیگر : ناصرالدین‌احمدبن حیدر بن محمد ضبط شده .

۱۱ ـ نظم بیست باب (گ ۸۵ الف ـ ۲۰۳ الف ـ حاشیه) (فارسی)

سراینده (که نامش به دست نیامد) بیست باب اسطرلاب خواجه نصیر طوسی را به سال ۱۱۰٤ در اصفهان به نظم درآورده است:

کز برای معونت طلاب نظم کردم به فن اسطرلاب
بیست باب محقق طوسی خواجه فیلسوف قدوسی ...
در صفاهان مقام اهل کمال به هزار و صد و چهار از سال
نظمش آمد ز اتفاق صواب به عدد بیست باب اسطرلاب

پایان: هر که اینها شناخت از تحقیق هست کافی و بالله التوفیق

۷٦٦: دفتریست به خط نستعلیق و نسخ قرن ۱۰ با چند قلم. برگهای نخست نستعلیق ریز مورخ ۹۰٦. ص ۳۸ - ۲۱۱ نسخ از قطب‌الدین محمدبن علی‌بن حسین‌طوسی مورخ ۹۰۱. بقیه نسخه نیز به خط نستعلیق مورخ ۹۰۱ و با قلم دیگر است از کاتب دیگر.

کاتب دیگر که رقم‌او در پایان مجموعه با قلم قرمز یاد شده است‌با اشارتی‌معماگونه به نام‌خویش اشارت دارد.

در میان اوراق مجموعه‌برگهای کوچکی‌است که‌اشکال و جداول برآنها نقش‌است‌و در شماره‌گذاری جزء برگهای نسخه به‌شمارآورده شده است.

عناوین: شنگرف.

قطع: رقعی ۱۲/٥ × ۱۸ ج: تیماجی‌نیلی‌دارای ترنج‌و نیم ترنج ضربی. تعداد برگ‌ها: ۱۸٥. سطور هر صفحه: ۱٥ و ۲۸. کاغذ: اصفهانی نخودی رنگ. شماره ثبت: ۳۱٤۷۱.

مجموعه ۳رساله در نجوم: (عربی)

۱ـ تحریر اکرثاوذوسیوس ـ تئوذوسیوس (گ ۱ ب ـ ۲٦ الف)

از خواجه نصیر طوسی(فهرست ۲۲ : ۳٤۹).

در کنار صفحات‌این نسخه حاشیه‌ها ایست از عبدالنبی و محمدباقر (ظاهرآ).

۲ـ تحریر اکرمانالاووس (گ ۲۷ ب ـ ۱۰۱ الف)

از خواجه نصیر طوسی (فهرست ۲۲ : ۳٤۹).

در این نسخه نیز حواشی «مولا محمدباقر» و یا با نشان م ح ق و یا «لاستادی

محمدباقر» دارد و این حواشی به خط کاتب نسخه است.

۳ـ تعلیقات بر اکرمانالاووس (گ ۱۰۳ ب ـ ۱۰۷ الف)

این تعلیقات بر شکل ۱٤ تحریر اکرمانالاووس و به خط کاتب مجموعه است. نویسنده در چندجا از «استادجمال‌الدین‌محمد» یادمیکند ودر یک‌جا می‌گوید: «یمکن ان یکون من زیادات‌الشارحین واماالاستاد جمال‌الدین‌محمد ماعرف بالعجز عن‌ادراك مراد منالاووس من هذاالشکل‌والشکل‌الذی قبله و اما ما ذکره‌المحرر ... فی‌بیان مراد مانالاووس ... فطبع‌المهندس یابی‌عن ان یکون‌المراد ما ذکره...». (نقدی است بر تفسیر خواجه)

در جای دیگر میگوید:

«قال‌الاستاد جمال‌الدین محمد ولست اشك فی ان‌النساخ‌والمترجمین قد افسدواهذا ـ الشکل...».

آغاز: اقول بعد اتمام برهان شکل ید اذاکانت اربع قسی متصاعدة علی‌الولاء.

۷۶۷: دفتریست به خط شکسته محمد مؤمن‌بن محمد شفیع مورخ ۱۰٤۷. بر پشت برگ اول چند تملك و مهر و بر پشت برگ آخر فهرست‌کتابهائی است غالباً در پزشکی و ریاضیات. در لابلای اوراق مجموعه، چند برگ کوچك است که بر آنها جداول نجومی نقش شده.

جداول و عناوین: شنگرف.

قطع: رقعی ۱۲/۵ × ۱۹/۵ ج: تیماجی مشکی. تعداد برگها: ۱۰۷. سطور هر صفحه: ۱۹ ـ ۲۰ کاغذ: اصفهانی شکری رنگ. شماره ثبت دفتر: ۳۱٤۷۲.

مجموعه ۷ رساله در ریاضی و نجوم: (فارسی و عربی)

۱ـ الدائرةالهندیه (گ ۱ الف ـ ۳ الف) (عربی)

از ابوالخیر محمدتقی فارسی (مؤلف حل‌التقویم در همین دفتر).

نخست به مقدمه‌ای در تعیین عرض و طول بلاد وسپس به شرح و دستور ترسیم دائرهٔ هندیه برای استنباط قبله بلاد از آن می‌پردازد.

ذریعه ۱۱: ۱۹

آغاز: بسمله بعدالحمد والثناء یقول‌الفقیر ابوالخیر ... لایخفی(۱) ان معرفةالقبله یمکن بوجوه کثیر. والمشهورالدائرةالهندیه علی وجه برهانی تحقیقی اعلم ان عرض‌البلد بعده عن خط‌الاستوا و طوله بعده عن جزیرةالخالدات.

پایان موجود: یکون البلد غربیا جنوبیا فیعد من نقطتی‌الجنوب‌والشمال الی‌المشرق.

۲ ـ حل‌التقویم (گ ۳ ب ـ ۴۲ ب) (فارسی)

از ابوالخیر محمدتقی فارسی در تقویم با عناوین «فائده» و مقدمه در هیئت.

وی این رساله را به استاد خویش غیاث‌الدین منصور دشتکی (م ـ ۹۴۸) اهداء کرده است. صاحب ذریعه از نسخه‌ای مورخ ۹۱۷ یاد کرده است.

در هر صفحه این نسخه یک یا چند شکل نجومی رنگی رسم شده است(۲).

مؤلف انتخاب حل‌التقویم (نسخه شماره ۱۰۶ خوئی) و طلیعةالعلوم (شماره ۱۳۸۵) و اسطرلاب مسطح ـ جام جهان نما دارد.

ذریعه ۷:۶۷ و ۲ : ۳۵۸ فهرست منزوی ۱ : ۲۳۹ و ۲۸۶ فهرست ۷ : ۷: ۱۱۱.

آغاز: بسمله درخشنده‌تر ستاره‌ای و فرخنده‌تر ستاره.

پایان: هر وقت کف‌الخضیب در وسط‌السماء باشد، اگر دعا کنند به امر مجیب‌الدعوات به اجابت مقرون گردد. قد وقع‌الفراغ من تسویدها فی آخر یوم‌السبت ... سنه ۱۰۴۲.

۳ ـ تحفهٔ‌حاتمی (گ ۴۳ ب ـ ۸۲ ب) (فارسی)

ـ هفتاد باب در اسطرلاب از شیخ بهاءالدین محمد عاملی.

رجوع شود به فهرست ح ۲۲ : ۲۵۳

پایان: کاتب نسخه آرد : تمت‌الرساله فی یوم‌الجمعه ... ثمان و اربعین بعد الف علی ید ... محمدصادق‌بن حاجی محمدرضا التاجرالاصفهانی لنفسه بنفسه.

۴ ـ بیست باب در اسطرلاب (گ ۸۳ ب ـ ۱۱۶ الف) (فارسی)

از خواجه نصیر طوسی (این کتاب بارها به چاپ رسیده و نسخ آن نیز در این کتابخانه و دیگر کتابخانه‌ها بسیار است.

---

۱ ـ آغاز رساله در ذریعه با اندکی تفاوت آورده شده است.

۲ ـ مؤلف در برخی از فوائد این رساله دستور نوشتن حساب ابجد و نیز اسامی سالها و ماههای اقوام مختلف را شرح میدهد.

۵ ـ صد باب در اسطرلاب (گ ۱۱۲ ب ـ ۱۹۷ ب) (فارسی)

از ضیاءالدین نورالله شوشتری جد قاضی نورالله شوشتری که در جوانی به هند مهاجرت کرد و در آنجا در نزد قوام‌الدین کربالی از بزرگترین شاگردان میر سید شریف درس خوانده و به درجات عالی دانش رسید.

باب اول در بیان معنی اسطرلاب و اسامی اجزای او (دارای ۲ فصل).

باب صدم در معرفت کواکبی چند از ثوابت که بر اسطرلابها مرسومند.

در دیباجه صد باب نسخه شماره ۶۳۳۰/۱ این کتابخانه از امیر حاج یاد و کتاب به او اهداشده است. امادر نسخه حاضر از او ذکری نیست.

در بارهٔ انتساب این کتاب به خواجه نصیر و نکته‌هایی در این باب رك به:

فهرست ۱۹ : ۳۴۵ - ۳۴۷ و نیز رجوع کنید. به ریاض‌العلماء ۵ : ۲۶۴ و ۲۷۰ - ۲۸۰([1]) و فهرست نسخه‌های خطی ازمنزوی ۱ : ۳۲۵

آغاز: حمد بی‌حد و ثنای بی عد قادری راکه به بدایع فطرت و صنایع حکمت ... اما بعد به نظر اصحاب بصیرت ... پوشیده نیست که علم اسطرلاب...

پایان: او را در این باب کفایت باشد. والله اعلم بالصواب والیه‌المرجع والمـآب. تمت‌الکتاب ... ۱۰۴۳ بید افقرالعباد محمدصادق بن حاج محمدرضا اصفهانی.

در چند برگ جای شکل که بایستی ترسیم می‌شده سفیده مانده و شکل مزبور ترسیـم نشده است.

۶ ـ الصفیحه فی‌الاسطرلاب (گ ۱۹۸ ب ـ ۲۰۳ الف) (عربی)

از شیخ بهائی دارای حواشی با نشان «منه رحمه‌الله». در ذیـل صفحه آخر شکل جدول ربعی از صفحه آفاقی اسطرلاب غیر مجیب و بر پشت برگ نخست رساله،شکل جدول عرض و جهت نام کواکب ترسیم شده است.

ذریعه ۱۵ : ۱۷ فهرست ٤ : ۲۲۸ و ۹۹ : ۳۶۲ و ۱۹۹ : ٤۱۱

---

۱ ـ در ریاض‌العلماء این کتابهابه نقل ازمجالس‌المؤمنین نیز از شوشتری‌دانسته‌شده‌است: الف ـ شرح بر زیج جدیـد مشتمل بر لطائف و عجائب فکری ب ـ کتاب در طب شامل معالجاتی‌متناسب با هوای و آب خوزستان ج ـ رساله در تفسیر آیه « و اذ قلنا للملائکه اسجدوا لآدم.

۷ ـ فوائد حسنیه (گ ۲۰۳ ب ـ ۲۳٤ الف) (فارسی)

از حسن بن حسین شریف سلچقی در اختیارات مشتمل بر مقدمه (در حد اختیار و فائدهٔ آن) و ۳ مقاله.

مقاله اول ـ در کلیات (ـ ضروریات) اختیارات عموما

مقاله ثانی ـ در معرفت منسوبات کواکب و بروج

مقاله ثالث ـ در بیان مقدار زمان طلوع بروج.

مؤلف این رساله را به نام امیر فضل‌الله حسینی وزیر ساخته و در دیباچه با تجلیل از او یاد میکند(۱).

آغاز: بسمله احمد من عنده علم‌الساعه ... و بعد از ادای ثنا...و درود و صلوات ... بر روضه مقدسه سید مختار ... و بعد بر ضمیر منیر خورشید تنویر بندگان عالی حضرت

پایان: سی و یکم صید کردن در آب می‌باید که طالع برج در جسدین باشد ... و حذر باید نمود از بودن قمر در برج ناری ... و ناظر به مریخ.

۷٦۹: دفتریست به خط نستعلیق محمدصادق‌بن حاجی محمدرضا تاجر اصفهانی مورخ ۱۰٤۳. رساله شمارهٔ یکم با قلم دیگر و گویا تازه‌تر و از کاتبی دیگر است.

عناوین: شنگرف.

قطع: رقعی باریک ۸ × ۱۷ ج: تیماجی قرمز. تعدادبرگها: ۲۳٤. سطورهرصفحه: ۱۸.

کاغذ: اصفهانی. شماره ثبت: ۳۱٤۷٤.

مجموعه ٦ ٤ رساله وعنوان درحدیث وریاضی و ادب: (عربی و فارسی)

۱ ـ حاشیه حاشیه تحریرالقواعدالمنطقیه (گ ۲ الف ـ ۱۷ ب)

از جلال‌الدین محمد دوانی بر اوائل حاشیه گرگانی بر شرح شمسیه.

---

۱ ـ این دو بیت را در وصف او آورده است:

ای فکرت تو مشکل امروز دیده‌دی
وی همت تو حاصل امسال داده پار

فایق ز قدر بر همه کس آسمان صفت
فائض به وجود بر همه خلق آفتاب‌وار

مبحث تقسیم‌علم به‌تصور و تصدیق. با عنوانهای : «قوله، قوله‌الشارح و قوله‌المصنف».
فهرست کتابخانه مدرسه شهید مطهری (سپهسالار سابق) ٤ : ۱۵۲
آغاز : بسمله، جل من ظهرت علی حواشی الاکوان اسرار قدرته‌الشامله ... اما بعد فیقول ... محمدبن اسعد ... کثیرا ما الح علی اخوانی ... ان اجمع لهم ما کنت القی‌الیهم اثناء مباحثة شرح‌الشمسیه.

پایان : من علة مادیه و صوریه فانه شامل للعرض‌المرکب‌الصادر عن‌المختار فافهم.
درکنار رقم کاتب چند بیت فارسی به خط کاتب دیده میشود(۱).

۲ ـ حاشیه بحث زوایای مثلث (گ ۱۸ الف ـ ۲۰ ب)

حاشیه بر بحث زاویه‌های مثلث است در تحریر اقلیدس.
آغاز : هو بسمله، الحمدلله‌الملک‌العلام ... اما بعد فهذه حواشی جمعتها لبحث زوایا الثلاث لیظهر مستوراته ... قوله اذا وقع خط و هو حالة طول فقط مستقیم و هو ما کان ساترالمادون طرفه ... فالزاویتان‌الحادثتان ... ان‌کانتا متساویتین.

پایان : و هو زاویتا اب مساویة لقائمتین و هوالمطلوب ولیکن هذا آخرالکلام والحمدلله رب‌العالمین.

۳ ـ توضیح حدیث کنت کنزامخفیا (گ ۲۱ الف) (فارسی)

آغاز : فی حدیث‌القدسی کنت کنزا مخفیا ... بحث کرده‌اند که حضرت رب‌العزه ... مخفی برکه بود و ظاهر برکه شد.

٤ ـ منظومه رجالیه (گ ۲۱) (عربی)

از سید محمدمهدی طباطبایی دربیان اسامی اصحاب اجماع که اجماع بر قبول روایات ایشان است. «فی ذکر من اجمعت‌العصابه علی تصحیح ما یصح عنهم».
فهرست ۱۰ (بخش ٤) : ۲۲۲۸ - ۶۲۲۳۰

---

۱ ـ از آن جمله این بیت :

آه کسان خرد نباید شمرد / آتش سوزان چه بزرگ و چه‌خرد

و این بیت :

سنگ بد گوهر اگر کاسه زرین شکند / قیمت سنگ نیفزاید و زرکم نشود

آغاز: قداجمع الکل علی تصحیح ما ... تصح عن جماعه فلیعلما
در کنار ابیات نام کامل اشخاص (اصحاب اجماع) با نشان «منه» یادداشت شده.

۵ - ساقی‌نامه (گ ۲۱ ب) (فارسی)

آغاز: دریغا ز یاران خاکی نهـاد
که رفتند از این خـاکدان همچو بـاد

۶ - التحقیق فی حال ابان بن عثمان، مقاله فی ... (گ ۲۲ الف - ۳۴ الف) (عربی)

از سید محمدباقر شفتی اصفهانی (م - ۱۲۶۰)
در مجلد ۲۲ مجموعه‌ای شامل رسائل رجالیه او معرفی گردید. اما گفتار شفتی در باره ابان در آن مجموعه جز این رسالهٔ موجود در مجموعه حاضر است.
شفتی در این رساله (ـ مقاله) نخست در ۲ مقام دلائل مدح و قدح ابان را آورده و سپس در ۵ مقام مطالب دیگر مربـوط بـه او را از آن جمله شرح این کلام «اجمعت العصابه علی تصحیح مایصح عن جماعه» را (در مقام دوم) میآورد.
فهرست ۲۲ : ۳۱۵.

آغاز: بسمله، الحمدلله الذی لو حمدته بدوام خلود ربوبیته ... و بعد یقول العبد ... هذه مقاله فی تحقیق حال ابان بن عثمان و بیان الاشخاص الذی ادعی انهم ممن اجمعت العصابه علی تصحیح ما یصح عنهم.

پایان: قال المحقق الاردبیلی فی شرح الارشاد فی مباحث ما یصح السجود علیه ابان بن عثمان ... و هو امارة ظاهره علی عدم تسلیمهما ذلک کمالا یخفی.

۹ - التحقیق فی حال ابراهیم بن هاشم، رسالة فی ... (گ ۳۴ الف - ۴۱ ب) (عربی)

از سید محمدباقر شفتی (م - ۱۲۶۰). نسخه ای دیگر است از رساله شماره ۶۰۶/۱۲ طباطبایی. جز این که این نسخه کامل است و سطور آخر رساله که از آن نسخه افتاده بود در این نسخه موجود است (فهرست ۲۲ : ۳۱۲)

پایان: فکان السند المذکور هکذا علی بن ابراهیم عن ابیه... والحمدلله رب المشارق... والمغارب و صلوته علی مفخر الاوائل ... سادات الاکابر.

۱۰ ـ وصیة رسول‌الله (ص) لابی‌ذر (گ ۱۴ ب ـ ۴۳ ب در متن وتا ۵۰ الف در حاشیه) (عربی)

طبرسی درکتاب‌الاحتجاج این وصایا را به نقل از پدر خویش امین‌الاسلام آورده و مرحوم مجلسی درعین‌الحیات به ترجمه مبسوط آن پرداخته است.

ذریعه ۲۵ : ۱۰۹۶

آغاز : یقول مولای ابی طول‌الله عمره الفضل‌بن‌الحسن هذه‌الاوراق من وصیة رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله لابی‌ذرالغفاری.

پایان : یا باذر الا اخبرک باهل‌الجنه ...کل اشعث اغبرذی طمرین‌لایؤبه به‌لو اقسم‌بالله لابره .

(این نسخه تا برگ ۴۳ متن و حاشیه نسخه را فراگرفته و ازگ ۴۴ الف تا ۵۰ الف تنها درحواشی نسخه است).

۱۱ ـ چهل سوره تورات ـ احادیث قدسی (گ ۴۴ الف ـ ۵۵ ب) (عربی)

سخنان پندآمیز. غالب آن خطاب به ابن آدم است.

فهرست ۲۲ : ۲۰۹

آغاز : بسمله، السوره‌الاولی عجبت لمن ایقن بالموت کیف یفرح

پایان : یابن آدم من اهتم بالرزق فقد شک فی کتابی ... و جمع ماله لوارثه وکان اشدالناس عذابا یوم‌القیامه وزدناهم عذابا فوق‌العذاب.

۱۲ ـ لغز ریاضی (گ ۵۵ ب) (فارسی)

منسوب به خلیفه سلطان. این رساله شرحهایی نیز دارد.

فهرست ۲۲ : ۲۱۳ دانشگاه ۹ : ۱۴۰۲

۱۳ ـ خطبة‌المتقین (گ ۵۶ ـ متن و حواشی) (عربی)

متن خطبه همام است معروف به خطبة‌المتقین از خطب معروف نهج‌البلاغه.

۱۴ ـ وصیة‌العلامه‌الحلی لولده فخرالمحققین ، منظومه ... (گ ۵۶ الف ـ ۶۰ الف)

منظومه‌ایست دارای ۱۰۵ بیت در پند و اندرز به فرزند.

درصدر نسخه آمده : «للعلامة الحلی علیه‌الرحمه فی‌الوصیة لولده فخرالمحققین.

آغاز: تفت فؤادک الایام فتـا و نحت جسمک الساعـات نحتـا
و تدعوک المنون دعـاء صـدق الا یـا صاح انت ارید انتـا...
الا انی دعوتک لـواجبتـا الی ما فیه حظلک لو عقلتـا

پایان: جمعت لک النصائح فاستثلها حیوتک فهی افضل مـا استثلتـا
و طولت العتاب وزدت فیـه لانک بالبطالة قـد اطلتـا
ولا تاخذ بتقصیری و لهـوی و خذ بوصیتـی لک ان رشدتـا

۱۵ ـ حکایتی از ذوالنون مصری (گ ۶۰ ب ـ ۶۱ الف) (فارسی)

داستان ملاقات ذوالنون در بادیه با زنی که جز با آیات قرآن مکالمه نمیکرد.

(فهرست ۲۲ : ۲۷۰)

۱۶ ـ حکایت زبان ناقوس (گ ۶۱ الف و ب) (عربی)

حدیثی است از حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام درحکایت گفتار ناقوس.

آغاز: روی ان علیا علیه‌السلام مر بدیر ... فقال له بعض اصحابه ما یقول‌الناقـوس قال علیه‌السلام یقول سبحان‌الله حقاً حقا.

در ذیل این حدیث، خطبه کوتاه عقد نکاح به عربی و چهار بیت فارسی است.

۱۷ ـ تفسیر و توضیح چند آیه از قرآن کریم (گ ۶۲ الف ـ ۶۴ ب) (فارسی)

بخشی است از رساله یا کتابی در تفسیر آیات پراکنده ازقرآن کریم.

آغاز موجود: لاتاخذه سنة ولانوم ... تقدیم سنه به اعتبار این کـه مقدمهٔ نوم است. قل اعوذ برب‌الناس ملک‌الناس ... مراد به ناس در اول اطفال است و در ملک‌الناس ملکانی جوانند و در ثالث عباد و زهادند و در رابع عوامند و در خامس اشرارند.

پایان موجود: ولا انتم عابدون ما اعبد ... چولا داخل نمیشود بر مضارع مگر درمعنی استقبال چنان که ماداخل نمیشود ... مگر در معنی‌حال. قال‌العلامه فی‌الارشاد اذا دخل‌الذکر علی‌الانثی ... دون‌الذکر والانثی.

۱۸ ـ اوزان و مقادیر (گ ۶۵ الف ـ ۶۶ الف) (فارسی)

بخشی است از رساله‌ای در بررسی و مقایسه دقیق مقادیر شرعی.

آغاز موجود: ده درم و هفت مثقال شرعی است و ده مثقال شرعی هفت مثقال و نیـم

صیرفی پس ده درهم پنج مثقال و ربع مثقال صیرفی است.

پایان موجود: خلاصه هزار و دویست رطل به طریق مذکور... صد و بیست و هشت من بیست مثقال کم میشود. این است مقدار کر شرعی.

۱۹ ـ جنگ شعر (گ ۶۶ ب ـ ۸۵ ب) (فارسی)

در این بخش اشعاری است از: رفیق، سعدی[۱]، میرزا شرف، میرمعصوم، مولوی، شیخ بهائی، میرزا طوفان (یک مثنوی از طوفان است که در پایان آن این بیت سولوی آمده:

شرح این هجران و این خون جگر　　　این زمان بگذار تا وقت دگر)

صائب، ترمذی، ضیاءالدین[۲]، فکری، صادقی، شفائی، قاضی، هاتف[۳]، ساقی‌نامه (که نام گویندهٔ آن یاد نشده، با این مطلع:

یکی مشت‌زن بخت و روزی نداشت

نه اسباب شامش مهیا نه چاشت

ثنائی، فصیحی، استاد عطاءالله، باباطاهری (کذا)، فردوسی، کاظم، جامی، انوری (درمدح جناب اسدالله‌الغالب)، شیخ (= سعدی)، حافظ، نشاط، مشتاق و سلمان ساوجی.

۲۰ ـ یادگار (گ ۸۶ الف ـ ۱۲۰ ب) (فارسی)

در دستور معما به نام اشخاص از احمد تا یادگار.

---

۱ ـ غزلی با این مطلع با نسبت به سعدی آورده شده‌است:

آخر نگاهی بازکن، وقتی که بر ما بگذری

یا کبر منعت میکند با دوستان یاد آوری

صورتگر زیبای چین رو صورت یارم ببین

یا صورتی برکش چنین، یا ترک کن صورتگری

۲ ـ این غزل را از ضیاءالدین آورده است:

گفت یار از غیر ما پوشان نظر گفتم بچشم

وانگهی دزدیده در ما می‌نگر گفتم بچشم

۳ ـ از هاتف علاوه بر ترجیعات، قصیده‌ای بلند در مدح حضرت مولی علی (علیه‌السلام) است با این مطلع:

سحر از کوه خاور تیغ اسکندر چه شد پیدا

عیان شد رشحه دین از شکاف جوشن دارا...

شهنشاه غضنفر فر پلنگ‌آویز اژدر در

امیرالمؤمنین حیدر علی عالی اعلا

مؤلف اسامی اشخاص رابه ترتیب الفباء یاد میکندو پس ازهر اسم یک یا چند بیت‌در معمای آن اسم میاوردو گاه آن نام را چند بار و هر بار با ابیات جدیدی در معما آورده‌است.

پس از پایان رساله در ۱۱۰۵ و ذکر معمای یادگار (که اسم خاص این رساله است) چند بیت در معما به نام شاه سلطان حسین صفوی آمده و در پایان معمائی که آخوند مسیحا فسائی در تقریظ کتاب به نام مؤلف گفته و نیزپاسخ مؤلف به تفریطمسیحا یادشده است.

مؤلف این رساله را به نام نواب میرزا محمدطاهر وحید کرده و در دیباجهٔ رساله ابیاتی را درمعمای نام و القاب او آورده است.

ذریعه ۲۵ : ۳۶۵ - ۳۶۶ فهرست الفبائی آستان قدس : ۵۳۶ (معما)

آغاز : نتوان گفتن سپاس حق تسهیلی است

کی حمد خداوند جهان تحصیلی است

در دامن عجز است می‌باید زو

تکمیل سخن . این عمل تذییلی است

اما بعد بر ضمائر ارباب حل و عقد پوشیده نماند که این احقر بشر علی‌اکبر تفرشی چندان که در مضمار کتاب از فنون معما سعی و تکاپو و جد و جستجو نمود

باب‌الالف ـ احمد

بر عالمیان نبوت آن سرور

پیداست چو آفتاب از شق قمر

پایان : یادگار

این رساله یادگار از لطف اوست

آن که می‌گردد به لطف او سپهر

تا بود ثابت کواکب بر فلک

باد یادش در دل اکبر چو مهر

اکبر به دو جزء تحلیل و جزء اولش منقلب ... وکار بر تحصیل وی شده مهر از کلمه یادش به دل ویادگار شد .

کاتب نسخه در اینجا تاریخ جلوس شاه سلطان حسین سپس‌چند بیت «معما به اسم شاه سلطان حسین که‌بعدازاتمام رساله گفته‌شده»و پس از آن معمایی که آخوند مسیحای‌فسایی به اسم مؤلف رساله گفته ... وابیاتی از مؤلف درجواب آن آورده است که‌پایان آن‌چنین‌است:

دلت از نور علم ای بحر زاخر
چو خورشید جهان بینیم آخر...
نموده اکبر این ابیات انشا
بود پاینده آخوند مسیحا

شهر ربیع‌الثانی ۱۱۱۵ اتمام یافت.

قدفرغ من تسوید رسالةالمعما ... سید جلال‌الدین‌الحسینی ... من‌الخمس‌الخامس من‌النصف‌الاول، من‌الثلث‌الثالث، من‌النصف‌الاول، من‌الالف‌الثانی.

۲۱ ـ منتخب مقطع تکمیل‌الصناعه (گ ۱۲۱ الف ـ ۱۶۲ ب) (فارسی)

از عطاءالله بن محمود حسینی نیشابوری (ق ۹-۱۰).

فهرست ۲۲ : ۱۶۶ - ۱۶۷.

۲۲ ـ شرح بیست باب درتقویم (گ ۱۶۳ الف ـ ۲۱۰ الف) (فارسی)

از مظفر بن‌محمدقاسم گنابادی (ق ۱۱) بر بیست باب عبدالعلی بیرجندی.

رجوع شود به فهرست ۱۹ : ۱۹۲[1] و ۵۵۷ - ۵۵۹.

آغاز: حمد و ثنای بی ریب و ریا قدیری‌را سزاست...

انجام: این‌قدر که مصنف ایراد نموده و الحاق کردیم درمعرفت‌اختیارات اینجا کافیست و زیاده از این تطویل را مقتضی است (کذا) والله خیرالواقفین و احکم‌الحاکمین (رقم کاتب در این نسخه مشابه رقم موجود در ذیل رساله یادگار و خط آن همان خط جلال‌الدین حسینی کاتب یادگار است).

۲۳ ـ کلمات و خطب از حضرت علی (ع) (گ ۱ الف ـ ۲۰ ب حاشیه) (عربی)

متن سخنان و خطبه‌هـای مختلف و چند کلمه از کلمات قصار حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام است.

این بخش تمام برگ اول و حاشیه صفحات تا برگ ۲۰ را فراگرفته است.

آغاز: قال علی علیه‌السلام مسکین بن آدم مکتوم‌الاجل.

---

۱ ـ در فهرست ۱۹ در بارهٔ اشتباه استاد عزاوی‌در مورد شرح بیست باب ملامظفر سخن رفته است(فهرست ۱۹ : ۱۹۲-۱۹۳)

پایان: وکان من نفسه فی شغل‌والناس منه فی راحة.

۲٤ - استخراج اسامی ائمه از آیه تطهیر (گ ۲۲ حاشیه)

منسوب‌به خواجه نصیر طوسی، استخراج اسامی مبارك ائمه از زبر و بینات آیه تطهیر.

فهرست ۱۰ : ۳٦٦

۲۵ - حفظ‌الصحه عشر کلمات فی، (گ ۲۲ ب - ۲۳ الف حاشیه) (عربی)

آغاز: قال عشر کلمات فی حفظ‌الصحه.قیل ان بعض‌الملوک لما رأی تباذوق‌الطبیب وقد شاخ و کبر سنه.

پایان: فلما سمع امر ان یکتب هذه بالذهب.

۲٦ - سؤال و جواب (گ ۲۳ الف - ۲٤ ب - حاشیه) (عربی)

چند پرسش و پاسخ است هریک در باره یک مسئله و مشکل معماگونه همه به نقل ازکتاب و فدالغرباء و سراج‌الادباء(۱).

۲۷ - قصائد علویه (گ ۲۵ الف - ٤۱ ب - حاشیه) (عربی)

از عبدالحمیدبن ابی‌الحدید معتزلی که در مدح حضرت علی سروده است. در این نسخه از آغاز قصیده سوم است تا پایان قصیده ۷.

۲۸ - احادیث درپند واندرز (گ ۵۰ الف - ۵٦ ب - حاشیه) (فارسی و عربی)

حدیثی چند است مروی از ائمه شیعه(ع)، پیامبر اسلام و منقول از عیسی علیه‌السلام.

آغاز: به سند صحیح مرویست از احمدبن محمدبن ابی‌نصر بزنطی... از حضرت امام رضا علیه‌السلام ... من ذکر عنده‌الصوفیه.

پایان: وقال‌النبی(ص) اتقوا فراسة‌المؤمن فانه ینظر بنوراللّه.

۲۹- جنگ‌شعر (گ ٦۲ الف - ۹۷ الف - حاشیه) (فارسی)

اشعاریست از انوری ، بهجت ، ثنائی، میرزا رفیعا، امیرحسینی سادات و ساقی‌نامه(۲)،

---

۱ - نام این کتاب در هیچ یک از مراجع که دیده شد یافت نشد.

۲ - مطلع این ساقی نامه :

دلا یکدم از خواب بیدار شو ز سرمستی کبر هشیار شو

اشعار عربی از زهیر و دیگران.

چند بیت در معما به فارسی و عربی ، نظیری (ازاو اشعار بسیار یاد شده است)

آغاز : هر آن دل کاندر او اندوه نبود

چو کلخن آتشی پر دود نبود

پایان : لبعض الشعراء

شکر که این نامه به عنوان رسید

پیشتر از عمر به پایان رسید

۳۰ ـ حساب عقود انامل (گ ۹۷ الف ـ ۱۰۱ ب ـ حاشیه) (فارسی)

این رساله از شرف‌الدین‌علی‌یزدی (قرن ۹) است و در مجموعه حاضر از فرهنگ جهانگیری در باره ضابطه حساب عقود انامل نقل شده . ابیاتی در این موضوع از سنائی، فردوسی و انوری در پایان رساله آورده شده است که جزء رساله نیست.

فهرست ۱۰ : ۱۵۳ و ۳٤٥ منزوی ۱ : ۱۳۷

آغاز نسخه حاضر: رساله در بیان ضابطه حساب عقود انامل نقل شده از کتاب فرهنگ جهانگیری. در نظر ارباب دانش جلوه‌گر میگردد که نوزده صورت از هیأت و اوضاع اصابع پر بدایع انسانی.

پایان : سر ناخن سبابه بر ناخن ابهام برابر باشد و طرفش به طرف او متصل (پایان رساله یزدی).

پس از این در حاشیه ۲ ص بعد ابیاتی چند آورده شده که با این بیت انوری پایان می‌یابد :

بر سر تسعین کنند جنگ شبانروز

درگه عشرین ز جنگ هردو معاف است

۳۱ ـ حساب‌عقد انامل (گ ۱۰۱ ب ـ ۱۰٤ الف ـ حاشیه) (عربی)

ازمحمدباقربن زین‌العابدین‌یزدی (م ـق: ۱۱) منقول ازکتاب عیون‌الحساب‌او. مؤلف‌از رساله‌ای به فارسی در حساب عقود انامل که به دستش افتاده سخن میگوید.

در بالای رساله چنین آمده :

در بیان ضابطه حساب عقد انامل منقول از کتاب عیون‌الحساب ملامحمدباقر یزدی.

آغاز: بسمله و لما کانتاهاتان‌القاعدتان محتاجتین الی جمیع‌الاعداد ... فلاباس ان نذکر طریق ضبط‌الاعداد بالاصابع‌المسمی بالعقود.

پایان: اقول لو جعلنا وضع عشرة‌الاف مختصا بالیسری ... الی عشره الاف و تسعه و تسعین تم‌الکلام.

۳۲ ـ خطب امیرالمؤمنین علیه‌السلام (گ ۱۰۴ الف ـ ۱۲۰ ب ـ حاشیه)

ده خطبه (برگزیده) از خطب حضرت مولی علی علیه‌السلام است.

آغاز: و من خطب امیرالمؤمنین علیه‌السلام، فا تعظوا عبادالله بالعبرالنوافع.

پایان: و قالت‌الملائکه ما قدم‌لله اباء کم تقدموا.

۳۳ ـ نامه به دوست (گ ۱۲۱ الف ـ ۱۲۲ الف ـ حاشیه) (فارسی)

نمونه نامه‌ایست با نثر متکلفانه به دوستی در گله‌مندی از تأخیر نامه و ابراز خوشوقتی از دریافت نامه از مخاطب پس از مدتی تأخیر:

«چندی قبل از این عریضه‌ای... مرسول و بوتیماروار برساحل شوق و امیدواری منتظر جواب آن می‌بود ... از شرب شراب تلخ معنی‌الانتظار اشد من‌الموت متمادی دست نیاز به درگاه حضرت کردگار باز کرد.»

آغاز: سلاله دودمان جودت و استنان ... شیرازه بند اوراق دانشوری.

۳۴ ـ قصائد (گ ۱۲۲ الف ـ ۱۳۲ ب ـ حاشیه) (عربی)

چند قصیدهٔ معروف: از فرزدق در مدح حضرت سجاد(ع)، از ابن ابی‌الحدید در مدح امام امیرالمؤمنین(ع)، (قصیدهٔ ۱ و ۲ از قصائد سبع علویات) و قصیده‌ای از سعدی.

۳۵ ـ لؤلؤئیه = نظم‌اللئالی (گ ۱۳۳ الف ـ ۱۵۵ الف ـ حاشیه) (فارسی)

از ابوالقاسم قاری (ق ۱۱).

متن رساله لؤلؤئیه است که حواشی و توضیحات مؤلف که بیشتر با نشان (منه) است در

میان بخشهای آن آورده شده و به صورت شرح نظم اللئالی درآمده است(۱).

فهرست ۲۲ : ۲۵۸ - ۲۵۹ برگل (فارسی) ۱ : ۳۲۶ - ۳۲۷.

آغاز: بسمله ای کلام از انتظام ذات پاکت در نظام

وی ز شهد شکرین شکرت زبان شیرین به کام

به غنا خواندن اگرچه ممدوح اهل روزگار است، اما مذموم اهل شرعست.

پایان: قاریا رسم است خار و گل گلی بی‌خار کو

با صلاح آرش به نوك خامه و کن عفو از او

بعد از اهدای دعاء ازدیاد عمر شاه

ناظم این را به حمد و سوره‌ای یاد آرگـــاه

۳۶ ـ صفات حروف (گ ۱۰۰ حاشیه) (فارسی)

نخست ۱۲ بیت شعر است و سپس به ترتیب صفات عارضه (که ۹ صفت است) و پس ازآن صفات ذاتیه (که ۱۰ صفت است).

آغاز: در صفات حروف

ز تعداد حروف ار جویـی اسرار

بود هفـده صفت از قـول مختـار

پایان: و صفات عرضی آنست که لازم حرف نیست مثل اخفاء، غنه و ادغام و تفخیم و ترتیق.

۳۷ ـ الوقف اللازم فی جمیع القرآن (گ ۱۰۶ الف - ۱۰۷ ب ـ حاشیه) (عربی)

وقفهای لازم «قرآن کریم که ۷۹ وقف است باذکر تعداد وقف در هرسوره به روایت شاطبی.

آغاز: بسمله علی الروایة التی اوردها الشیخ الشاطبی الوقف اللازم فی جمیع القـرآن تسع و سبعون فی البقره تسع.

پایان: و فی البلد واحد «ان لن تقدر علیه» ولا فی الشمس الی آخر القرآن.

---

۱ ـ در یکی از بخشهای توضیحی نویسنده به نقل از صاحب تحفة الابرار چنین میآورد: «در زمان علامهٔ زمان ... مولا محمدباقر خراسانی التماس نمودم آنچه لازمهٔ شرع است در باب قرائت تحریر فرمایند تا در رسالهٔ خود درج نمایم...»

۳۸ - اختیارات منظوم (گ ۱۰۷ ب - ۱۰۹ ب - حاشیه) (فارسی)

از خواجه نصیر طوسی، براساس اسامی بروج.

فهرست ۲۲ : ۲۲۱ (شماره ۰۱۱/۳٤) و ۱۹ : ٤٦۱

۳۹ - اختیارات ایام هفته = منظومه در... (گ ۱۰۹ ب - ۱٦۰ ب-حاشیه) (فارسی)

درپایان این منظومه کوتاه (۸ بیت)، یادداشتی است در دانستن ساعات روز.

٤۰ - دانستن بروج (گ ۱٦۰ ب - ۱٦۱ ب حاشیه) (فارسی)

چند بیت از ابیات این بخش به خواجه نصیر طوسی منسوب است اما در این نسخه از گویندهٔ آنها یاد نشده است.

٤۱ - آداب نامه‌نگاری (گ ۱٦۱ ب - ۱٦۳ الف - حاشیه) (عربی)

در این بخش ابیاتی است به‌عربی مناسب صدرنامه خطاب به‌دوستان یا پاسخ نامه به‌دوستان.

٤۲ - احادیث در فضیلت امام علی‌بن الحسین (ع) (گ ۱٦۳ ب - ۱٦٤ ب - حاشیه) (عربی)

چند حدیث است از طرق اهل سنت. این نسخه درآغاز افتادگی دارد

آغاز: لم ارهاشمیا افضل من علی‌بن‌الحسین علیه‌السلام و قال ابوحازم.

٤۳ - وقفنامه قرآن کریم (گ ۱٦۵ الف - ۱٦۷ ب - حاشیه) (فارسی)

صورت وقفنامه یک نسخه قرآن مجید به خط احمد نیریزی است و مورخ ۱۱۰۹.

واقف امامقلی‌خان فرزند نادر شاه است که وی نسخه مذکور را بر حرم مطهر امام امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام وقف کرده با این دستور که دربالای‌سر حرم آن‌حضرت گذارند و زوار و مجاورین هر صبح و شام آن را قرائت کنند.

آغاز: صورت وقفنامه قرآن مجید . الحمدلله‌الذی انزل علی عبده سبعا من‌المثانی.

٤۲ - ادعیه و عزائم (گ ۱٦۷ ب - ۱۷۸ ب - حاشیه) (عربی-فارسی)

دعاها و طلسمات و منترهایی است به عربی و فارسی به نظم و نثر برای دفع بیماری های مختلف به‌نقل‌از احادیث ویا تجربیات.

در وسط این بخش صلوات منظومی است از میرزا قوام‌الدین. این منظومه ۱٦ بیت است

و با این بیت آغاز میگردد :

صل یـا رب علی شمس‌الضحی   احمدالمختار نـورالثقلیـــن

که پایان ابیات :

نظـم‌العبـد قـوام لهـــم   صلـوات لمعت کـالفرقـدین...

سره‌الله بـــآل‌المصطفـــی   والمحبین لهـم والابـویـــن

۴۵ ـ خطب امیرالمؤمنین علیه‌السلام (گ ۱۷۸ ب ـ ۲۱۰ الف ـ حاشیه) (عربی)

آغاز: و من خطبه لـه علیه‌السلام یعلم عجیج الـوحوش فـی‌الفلوات و معاصی‌العبـاد فی‌الخلوات.

پایان: و تقشعت بطول استغفارهم ذنوبهم.

۴۶ ـ پرسش و پاسخ در بارهٔ چند حدیث مشکل (گ ۲۱۰ ب ـ حاشیه) (عربی)

چند پرسش است و از آن جمله از حدیث «الحمام یوم و یوم لا...» با عنوان سؤال و جواب و یا ان قلت و قلت.

آغاز: ان قلت ما اسم ام موسی علیه‌السلام قلت‌الروایات فی ذلک مختلفه.

۷۷۰ : مجموعه‌ایست به خط نستعلیق زیبا یاشکسته نستعلیق و قسمتهای نسخ باچند قلم . بیشتر بخشهای آن به قلم نستعلیق زیبا از قرن ۱۲.

بخشهایی نیز به قلم سید جلال حسینی است. بر پشت برگ آخر چند یادداشت به شعر و نثر است. از آن جمله این بیت شعر :

جفت جراح بن عوف و سالم بن شعبه‌دان

کاتب نقض بنای امرة یـوم‌الغـدیـــر

حاشیه چندین برگ آخر وصالی دارد اما به نوشته ها آسیب نرسیده است.

عناوین : شنگرف ، برخی از صفحات چلیپا.

قطع : رقعی بلند ۲۱ × ۱۰ ج : تیماجی مشکی رنگ. تعداد برگها : ۲۱۰ سطور هر صفحه : ۱۹ ، ۲۰ و ۲۷. کاغذ : فرنگی سفید آهار مهره شده. شماره ثبت : ۳۹۴۷۵.

مجموعه ۵ رساله دراحکام نجوم: (فارسی - عربی)

۱ - استخراجات (گ ۱ الف - ٤ب) (فارسی)

بخشی است ازکتاب یا رساله‌ای. درگ ۳ ب این عنوان دیده میشود : «البرج‌العاشر و ما فیه من‌المسائل. چون کسی پرسد از عملی که از سلطان طلب کند...»

آغاز موجود : منصرف از آفتاب باشد آن کس از هم سلطان یا از پدر یا از استاد به خشم رود.

پایان موجود : و در ربع جنوبی هر درجه فصل سالی باشد و در ربع غربی هردرجه سالی.

۲ - وضع اعداد وفق (گ ۵ الف - ۸ الف) (فارسی)

رساله‌ایست مشتمل بر هشت فصل در بیان خواص شرف ستارگان (کواکب سبعه). اشکال و جداول شرف هر ستاره در نسخه نشان داده شده است.

آغاز : بسمله اللهم وفقنا لمنافع‌الهدی ... بدان که این مختصریست در وضع اعداد وفق و خواص آن مخصوص است به کواکب سبعه ... تا مبتدیان را درین باب دستوری باشد و بدانند که طریق ارقام آن بر نظم طبیعی باید ... و هر شرفی را وقتی معین است و ذ کر آن به محل خواهد آمد.

پایان : (فصل هشتم) : در شرف مریخ چون به بیست و هفت درجه جدی آید این شکل را به مشک و زعفران برکاغذی نویسند و با خود دارند دائم ... و بایدکـه در روز ۳ شنبه نویسند و به وقت طلوع آفتاب یا شب شنبه تا خاصیت بیشتری ظاهر گردد و اثر کند والله اعلم. تمت‌الرساله‌الشریفه‌اللطیفه ... فی سنه ۱۲۸ (گویا ۱۰۲۸).

بر ۲ صفحهٔ پس از رساله وفق (ص ۱٦ - ۱۷ مجموعه) چند یادداشت است با خط تازه‌تر و درباره موضوعات زیر و بهمین ترتیب :

«عدد کل آیات محبت، عقداللسان، عدد آیات حب ،جهت احضار و جهت آوردن غایب».

۳ - در قواعد پر کردن مربع و مثلث وجدول سه درسه، منظومه - (گ ۹ ب) (فارسی)

ابیاتی است (به قلم شکسته نستعلیق زیبا) و در ذیل آن این نوشته دیده میشود : «در نسخه دیگر دیده‌ام نوشته بود امام محمد غزالی میفرماید».

آغاز : خدای واحد و شبهای ماه بی‌نقصان.

٤ ـ الطبایع والاسرار (گ ۱۲ ب ـ ۲۰ ۱ الف) (عربی)

از ابو معشر جعفربن محمد بلخی (م ـ ۲۲۷)

در این کتاب نویسنده نخست در باره طبایع بروج و سپس کواکب وپس از آن در بارهٔ صور کواکب « بروج اثنی‌عشر » سخن میگوید.

از برخی از قدما مانند حسن بن سهل و دحیه هندی نقل سخن میکند.

در اواخر کتاب پس از آن که میگوید : «قال الحسن بن سهل حول درج الشعراالی درج المطالع» فصلی است با عنوان «مفاتیح ابواب الاحکام» و پس از چند صفحه این عنوان «فصل الفصول والاسرار» که دارای ۶ فصل است به چشم میخورد(۱).

فهرست آستان قدس : (الفبائی): ۳۹٤ الدوبیلی : ۱۷۰ ـ ۱۷۱

آغاز : بسمله الاصل فی علم النجوم و سرائرالاسرار لابی معشر و هو کتاب الطبایع فاعلم ذلک قال ابومعشر حین احکمت المطلوبات من العلوم ... انتخبت کتابی هذاالشریف و نظمته با حسن التألیف لکل شریف مهذب ذی همة له لب صحیح.

پایان : و نظرالزهره یدل علی انه فی مکان طیب الریح من ابکنةالنسا او تحت فراش او فرش.

۵ ـ صفت تألیف حروف نامها (گ ۱۲۰ ب ـ ۱۲۱ الف) (فارسی)

بخشی است از کتاب یا گفتاری.

آغاز : صفت تألیف حروف نامها چون خواهی تألیف کنی حروف نامها را بنگر که دلیل اندر کدام برج است و کدام منزل از منازل قمر.

۷۷۱ : دفتریست به خط نستعلیق (ص ۹ ـ ۱۵ نسخ) از قرن ۱۱. بر پشت برگ آخر یادداشتی است با تاریخ ۱۱۶۹. عناوین شنگرف.

قطع : رقعی ۱۱/۵ × ۱۸ ج : تیماج قرمز یک لا تعداد برگها : ۱۲۱ سطور هر صفحه : ۱۷،۱۹ و ۱۵ کاغذ : اصفهانی نخودی شماره ثبت : ۳۱٤۷۶ .

---

۱ ـ مؤلف در پایان بخش طبائع بروج، در بارهٔ این کتاب چنین توضیح میدهد: قد شرحت لک جمیع حالات البروج و طبائعها ... فاما طبائع الکواکب السبعه و صفاتها ... فانی مفسر علی اقصی مایمکننی من الشرح والبیان ... و انما یعرف فضل ما فی هذاالکتاب اذا قسته الی غیره من الکتب.

مجموعه و رساله ازتحریرات خواجه : (عربی)

۱ ـ تحریر کتاب الکرة المتحرکه (گ ۱ ب ـ ۵ ب)

از خواجه نصیرالدین طوسی. اصل از اطولوقوس و اصلاح از ثابت‌بن قره دارای یک مقاله و ۱۲ شکل.

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵٦ فهرست دانشگاه ٤ : ٤٨ فهرست ۲ : ۱۱۱

آغاز : بسمله تحریر کتاب الکره المتحرکه ... صدرالنقطه التی یتحرک حرکه معتدله .

پایان موجود : فاذن کل واحد من دائرتی ا ح د ب. عظیمه. ذلک ما اردناه.

۲ ـ تحریر اکرمانالاووس (گ ٦ ب ـ ۷٤ الف)

از خواجه نصیر طوسی (مؤلف رساله بالا).

فهرست : ۲۲: ۳٤۹ ـ ۳۵۰آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۲

آغاز : بسمله بعد حمد الله والثناء علیه ... انی کنت ارید ان احررالکتب الموسومه بالمتوسطات ... و بین کتاب الاصول لاقلیدس و بین مانالاووس (کذا فی النسخه و صحیح : و بین المجسطی)... و جدت له نسخا کثیره ... فبقیت متحیرا... الی ان عثرت علی اصلاح الامیر ابن نصر منصوربن عراق...

پایان : و قد فرغت من ایضاح مسائله و تحریر مطالبه (۱) فی تاریخ سنه شهر رمضان المبارك سنه سته عشرین الف.

۳ ـ تحریر کتاب المساکن (گ ۷٤ ب ـ ۷۹ الف)

از همان مؤلف . اصل کتاب از ثاودیوسیوس (ـ تئوذوسیوس) است که قسطابن لوقا به عربی برگردانید و خواجه نصیر به تحریر آن پرداخت. این کتاب ۱۲ شکل دارد .

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳٦۳

آغاز: بسمله تحریر کتاب المساکن... نقل قسطا... البعلبکی... الذین مساکنهم تحت القطب الشمالی فنصف کرة الکل الظاهر لهم هو ظاهر لهم ابدا بعینه و نصفها الخفی عنهم...

پایان : فیکون النهار حینئذ قریبا من شهر وظاهران الباقی النهارات الی لیالیها کل لسنه فذلک ما اردناه .

---

۱ ـ جمله نخستین (تامطالبه) از آن خواجه نصیر است که کاتب دنباله سخن او را نیاورده تاریخ تألیف را ناگفته گذارده وتاریخ کتابت را به صورت ناقص و غلط به دنبال آن آورده است.

٤ ـ تحریرالمناظر (گ ۷۹ ب ـ ۹۰ الف)

از خواجه نصیر طوسی مؤلف تحریرات بالا . اصل رساله از اوقلیدس.

پایان نسخه حاضر بانسخه شماره ۶۵۸/۲ متفاوت است.

پایان نسخه حاضر : و تساوی‌الاضلاع والقطرین یکون زوایاها و التی یوترهاالاضلاع متساویه و کذلک‌اللتان یوترهماالقطر ان و ذلک ما اردناه

فهرست ۲۲ : ۳٤۹.

۵ ـ تکسیرالدائرة ـ مقاله فی... (گ ۹۱ ب ـ ۹٤ الف)

اصل از ارشمیدس و تحریر از خواجه‌نصیرالدین طوسی. (فهرست ۲۲ : ۳۵۰).

۶ ـ تحریر معرفة مساحةالاشکال‌البسیطه والکریه (گ ۹۵ ب ـ ۱۰۵ الف)

از خواجه نصیر طوسی. اصل از بنی موسی‌بن شاکر است. دارای ۱۸ شکل.

نویسندگان در پایان رساله میگویند : هرچه در این رساله است کار ماست جز بازشناختن محیط از قطر که کار ارشمیدس است و جز شناخت دو مقداری که ۲ مقدار دیگر را بیان میدارد که کار مانالاووس است.

فهرست دانشگاه ۹ : ۱۱۰۱ (شماره ۲۳٤۲/۱۳) الدومیلی (العلم عندالعرب واثره فی تطورالعلم‌العالمی ترجمه عربی) : ۱۳۹ آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۶

آغاز : کتاب معرفة مساحةالاشکال‌البسیط والکریه لبنی موسی ، محمد، الحسن واحمد الطول اول‌الاقدار

پایان : وکل ما وضعنا فی کتابنا فانه من عملنا الا معرفةالمحیط من القطر فانه من عمل مانالاووس کمامر ذکره.

۷ ـ تحریر کتاب‌المعطیات (گ ۱۰۶ ب ـ ۱۲۳ ب)

کتاب‌المعطیات فی‌الهندسه تألیف اقلیدس صوری را اسحاق‌بن‌حنین از یونانی ترجمه کرد وثابث‌بن قره به اصلاح آن پرداخت و خواجه نصیر طوسی آن را تحریر کرد.

(نسخه حاضر ناقص است و پایان آن افتادگی دارد).

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۵ فهرست دانشگاه ۹ : ۱۱۰۱.

آغاز : بسمله تحریر کتاب‌المعطیات ... خمسه و تسعون شکلاالسطوح والخطوط والزوایا بالمعلومه‌القدر.

پایان موجود: والمعلومه فسطح اد فی دج اعنی سطح.

۸ ـ تحریر کتاب ظاهرات‌الفلک (گ ۱۲۰ ب ـ ۱۴۱ الف)

از خواجه نصیر طوسی. اصل از اقلیدس. (نسخه حاضر افتادگی دارد)

فهرست ۲۲ : ۳۵۰ ـ ۳۵۱

۹ ـ تحریرالمطالع (گ ۱۴۱ ب ـ ۱۴۳ ب)

از خواجه نصیرطوسی. اصل از ایسقلاوس، ترجمه قسطابن بعلبکی از یونانی و اصلاح آن به دست کندی انجام شده است.

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۸ فهرست دانشگاه ۹ : ۱۱۰۱

آغاز: کتاب ایسقلاوس فی‌المطالع مما اصلحه‌الکندی وهویشتمل علی‌ثلث مقدمات و صدر و شکلین.

پایان: و مطالعه جمیع‌الاجزاء معلومه و ذلک ما اردناه.

۷۷۲ : دفتریست به قلم نستعلیق ملاموسی فرملی (کذا) مورخ ۱۰۲۰ و ۱۰۲۶ دارای اغلاط و سقطات بسیار. کنار برگ اول و چند برگ از آخر وصالی دارد.

قطع : وزیری باریک ۱۴ × ۲۴/۵ ج: تیماج قرمز یک‌لا. تعداد برگها: ۱۴۳. سطور هر صفحه : ۱۹ کاغذ : اصفهانی شکری آهارشده شماره ثبت : ۳۱۴۷۷

مجموعه ۲ کتاب و رساله در ریاضیات: (عربی)

۱ ـ تحریر اصول‌الهندسة والحساب (گ ۱ ب ـ ۱۹۰ الف)

از خواجه نصیر طوسی (م ـ ۶۷۲)

فهرست ۱۹ : ۱۲۱، ۱۲۴،

۲ ـ اقامه برهان بر قضیه نسبةالکره الی‌الکره ... (گ ۱۹۵ الف ـ ۱۹۸ الف)

از خواجه نصیر طوسی (نگارنده تحریر اقلیدس) و تذییلی است بر شکل ۱۵ از مقاله ۱۲ کتاب اصول هندسه با دو مقدمه. این تذییل در غالب نسخه‌های تحریر اصول اقلیدس وجود دارد.

آغاز: بسمله رب تمم بالخیر القول فی اقامةالبرهان علی‌الحکم‌المذکور فی‌الشکل الخامس عشر.

پایان : و ذلک ما اردناه ... و انما لم اورده فی‌الکتاب لکونه مبنیا علی ما هو لیس منه فمن شاء فلیلحقه به تمت فی شهر شوال سنه ۱۰۰۶ کتبه العبد ... ابن مقصود غلام خاصه

۷۷۳ : نسخه‌ایست بخط نستعلیق غلام‌بن مقصود . مورخ در شوال ۱۰۰۶ . بر برگ اضافی اول نسخه تملک فرهادمیرزا مورخ ۱۲۸٤ وفرزندش عبدالعلی میرزاست که تحریر اقلیدس رانزد آقامیرزا محمدعلی قائنی(اصفهانی) درس میخوانده‌است. حاشیه‌هایی از عبدالعلی میرزا، محمد عرب و بدون نشان و نام خاص در کنار صفحات اوایل مجموعه دیده میشود .

عنوان و نشان : شنگرف و مشکی و زرد.

صفحه ها دارای جداول : آب طلا و به رنگ لاژجورد مشکی و شنگرف است.ص ۱ - ۲ حواشی و بین سطور گل و بوته آب طلائی و ص ۱ دارای یک سر لوح با آب طلا ولاجورداست.

آغاز : بسمله الحمدلله‌الذی منه‌الابتداء

انجام : فمن شاء فلیلحقه به ... تمت فی شهر شوال ۱۰۰۶ کتبه ... ابن مقصود غلام

قطع : ۱۱ × ۱۸/۵ ج : تیماج مشکی مقوایی سوخته دارای ترنج و نیم ترنج. تعداد برگها : ۱٦۸ سطور هر صفحه : ۱۷ شماره دفتر : ۳۱٤۷۸.

مجموعه یازده رساله درمنطق و ادب : (عربی)

۱ - شرح عضدیه وضعیه (گ ۱ ب - ۲۲ الف)

از ابوالقاسم لیثی (م ق:۹) بر رساله عضدالدین عبدالرحمان‌ایجی که‌آن را دربارهٔ وضع و دارای یک مقدمه و تقسیم و خاتمه پرداخته.

لیثی در سال ۸۸۸ از تألیف این شرح فراغت یافته و آن را به امیراعظم، ظل‌الله مغیث‌الدولة والدین امیر عبدالکریم اهدا کرده است.

کشف‌الظنون (چاپ استانبول) ۱ : ۸۹۸ فهرست مجلس ۹ : ٤۰ و ٤۸٦.

آغاز : بسمله الحمدلله‌الذی خص‌الانسان بمعرفة اوضاع الکلام و جعل‌الحروف اصول کلمته.

پایان : وکذا الحال فی مثل هذه‌الصوره . تمت‌الرساله‌العضدیه علی ید احقرالعباد احمدبن بابکر فی بلده بدلیس صانه من‌الافات.

۲ - الوضعیه ، الرسالة (گ ۲۲ ب - ۲۳ الف)

از عضدالدین عبدالرحمان ایجی (م - ۷۵٦) در یک مقدمه (در بیان اقسام وضع)، تقسیم (در انواع دلالت) و خاتمه دارای ۱۲ تنبیه (رک:شماره یکم همین مجموعه).

آغاز: بسمله قال وحید دهره ... هذه فائده تشتمل علی مقدمه و تقسیم و خاتمه المقدمه اللفظ قد یوضع لشخص بعینه.

پایان: الثانی عشر لا یریبک تعاورالالفاظ بعضها مکان بعض اذالمعتبرالوضع. تمت متن الرساله العضدیه.

۳ - آداب‌البحث (گ ۲۳ الف)

از عضدالدین عبدالرحمان مؤلف رساله بالا. این رساله که خود بسیار کوتاه‌ست و از چند سطر تجاوز نمیکند شروح و حواشی بسیار دارد.

فهرست دانشگاه ۳ : ۳. کتابخانه ملی (فهرست فیلمها ۲ : ۱۳)سپهسالار (شهید مطهری) ۳ : ۹

کشف‌الظنون (چاپ استامبول) ۱ : ٤۱

آغاز: بسمله لک‌الحمد والمنه و علی نبیک‌الصلاه‌والتحیه.

پایان: و انما جعل الکلام علی‌الفؤاد دلیلا. تمت‌الرساله‌الحنفیه(۱).

٤ - شرح آداب‌البحث ـ شرح‌الرساله‌العضدیه (گ ۲۳ الف - ۳۱ ب)

از مولانا محمد حنفی تبریزی (م - درحدود ۹۰۰ در بخاری)

کشف‌الظنون (چاپ استانبول) ۲ : ٤۱

آغاز: نسخه کامل دراین نسخه موجود نیست. آغاز موجود : لک‌الحمد جعل‌الله‌تعالی مخاطبا تنبیها علی‌القرب فلان‌اللایق بحال‌الحامد ان یلاحظ‌المحمود اولا حاضرا.

پایان: و اعلم ان‌الحواشی‌المنسوبه الی‌المحقق‌الشریف لمالاحظتها فی نسخ‌متعدده و وجدت بعضها سقیما ... لم التزم نقلها ... و وقع(۲) بعض تقریراتنا موافقا لتقریره ... فاتبعه والا فاصلحه و ان‌الله لا یضیع اجرالمحسنین .

---

۱ - کاتب رساله که ناوارد نبوده و تمام مجموعه و حواشی آن به خط اوست، این رساله راکه وضعیه عضدیه نام دارد همه‌جا حنفیه نام داده‌است. واین نادرست است البته مولامحمد حنفی خود براین‌رساله عضدیه شرح نگاشته است که آن را حنفیه خوانند .

۲ - حاج خلیفه، این عبارت را به نقل ازشرح حنفی درکشف‌الظنون آورده است.

۵ ـ حاشیه شرح آداب‌البحث (گ ۶۲ ب ـ ۶۴ الف)

از مبارک شاه بر شرح حنفی بر آداب‌البحث عضدالدین ایجی(= عضدیه) (رک: ذیل شمارهٔ ۴ دفتر حاضر)

در مآخذی که بررسی شد از حاشیه مبارک شاه ذکری دیده نشد.

آغاز: بسمله و به‌الثقةوالتوفیق ... قوله لان غرضه اظهارالثواب تدبر لایقتضی ان لایطلب صحةالنقل مع عمله بها... ولاشک ان‌الناقل اما مکابر و اما جاهل و علی‌ای‌حال لایکون قابلا للمناظره.

پایان: و یکون محصلها نقضا هذاالاستلزام مسامحه.

بالای نسخه با قلم قرمز نوشته «هذه حاشیه لمبارک شاه علی شرح‌الرساله‌الحنفیه.

۶ ـ حاشیه شرح آداب‌البحث (گ ۳۳ الف ـ ۵۱ ب)

از میرابوالفتح محمدبن ابی‌نصر تاج‌السعیدی اردبیلی (م ـ ۹۵۰ یا ۹۶۷) شاگرد عصام‌الدین اسفراینی و قاضی‌زاده رومی.

(دانشمندان آذربایجان: ۸۴ کشف‌الظنون (استانبول) ۱ : ۴۱

آغاز: بسمله الحمد علی افهام‌الخطاب ... اما بعد فهذه فائدة عجاب‌بل زائدة لاتدخل فی‌الحساب علی‌الشرح ... للرسالة‌الشریفه‌الحنفیه[۱] فی‌الاداب ... و شرح ما افاده‌الشارح... فی حواشی‌الکتاب.

پایان: اعلم ان‌الحاشیه. اعلم ان نقله منه فی حواشی هذاالشرح کما کانت مضبوطه... التزمت‌الاشاره فی مواضعها لیعتمد علیهاالمحصلون...الحمدلله علی‌التمام و لرسوله افضل‌التحیه و اتم‌السلام تمت الحاشیه‌المنسوبه الی‌المولی ... میرابوالفتح علی ید احقرالعباد... [۲] سنه الف و ستین من الهجره.

---

۱ ـ صحیح آنست که نوشته شود «علی‌الشرح‌الحنفی للرساله‌العضدیه» زیرا همان‌گونه که دانسته است متن رساله آداب از عضدالدین ایجی وآن‌راعضدیه‌گویندنه‌حنفیه و شرح‌آن‌از محمد حنفی است و این حاشیه‌متعلق است به شرح حنفی.

۲ ـ کاتب که نام او احمد است در ذیل این رساله به جای احمد اعداد و رموزی به کار برده که شایسته است مورد مطالعه قرار گیرد.

۷ ـ شرح آداب‌البحث (گ ۵۲ الف ـ ۵۶ ب)

از عصام‌الدین ابراهیم‌بن محمد اسفراینی (م ـ ۹۴۳) بر رساله آداب‌البحث عضدی.
کشف‌الظنون (استانبول) ۱ : ۴۱

آغاز: بسمله بداءکل کلام ادب کل کریم نحمدک یا من لاناقض لما اعطیت ولا تعارض لما قضیت ... و بعد فیقول‌العبد ابراهیم‌بن محمدبن عرب شاه‌الاسفراینی انی طالعت... الرساله‌المنسوبه الی‌الامام ... عضدالمله‌والدین‌الایجی.

پایان: والله اعلم بحقیقةالحال ... و نعوذ به من‌الاثم والوبال انه‌البرالکریم‌المتعال.

۸ ـ حاشیه شرح آداب‌البحث (گ ۵۷ الف ـ ۶۰ ب)

بنا بر نوشته کاتب درذیل نسخه حاشیه برشرح خواجه(؟) است بررساله آداب‌البحث سمرقندی بدون ذکر نام محشی. شارح نیز به نوشته کاتب به نقل از شرح عصام (در شرح خویش) نویسنده نخستین شرح است بر رساله عضدالدین ایجی درآداب بحث.

آغاز: بسمله باسمه سبحانه و نحمده‌والصلاة علی رسوله و آله خص‌الانسان ... ای‌میزه عن غیره بها ... المبانی جمع‌المبنی‌المرادبها الکلمةالتی یبنی‌الکلام علیها.

پایان: والتقیید بالناطق یفهم من هیئةالمرکب‌الوصفی هذا آخر ما اردناه ایـــراده والحمدلله اولا وآخر... باطنا و ظاهرا. کاتب افزاید: تمت‌الحاشیةالواقعه علی بعض عبارات شرح خواجه علی‌السمرقندی و هو اول من اقدم علی شرح‌الرسالةالعضدیه کما صرح عصام‌الدین فی شرحه علیها.

۹ ـ حاشیه شرح آداب‌البحث (گ ۶۱ ب ـ ۸۵ ب)

حاشیه‌ایست بر شرح کمال‌الدین مسعود شیروانی رومی بر آداب‌البحث سمرقندی.

نام مؤلف این حاشیه دردیباچه نسخه‌حاضر ابوالفتح‌محمد تاج‌السعیدی یادشده ودر کشف‌الظنون عمادالدین یحیی‌بن احمد کاشی[۱] (قرن ۱۰) است بدون ذکر خطبه و دیباجه.

---

۱ ـ به نوشته حاج خلیفه، این حاشیه به دلیل غموض و دقت مباحث به نام حاشیـــه اسود شهرت یافته است.

در پشت برگ اول رساله در نسخهٔ حاضر و نیز در نسخه دانشگاه (ش ۳/۳۸۵۶) نویسنده این حاشیه الوغ بیک یاد شده است[۱].

کشف‌الظنون (استانبول) ۱ : ۳۹ - ۴۰

این نسخه از پایان افتاده دارد.

آغاز: بسمله و به نعتصم فی کل خطب جسیم (در نسخه: جثیم) وامرعظیم‌الاداب طریقةالمتقدسین الیک و ذریعةالمتضرعین لدیک ... اما بعد فهذه حاشیه علی شرح‌الاداب للمسعودی حررها ابوالفتح ... قوله‌المنة علینا سلک طریقةالعمل بالحدیث معنی لان حقیقة الحمد ... اظهار الصفات‌الکمالیه.

پایان موجود: قوله اذاالامکان‌الوقوعی علی ما فسره لایصدق الی آخره والسرفیه انـه مقابل‌الوجوب‌والامتناع مطلقا فلا یکون شیء منها ممکن‌الوقوع.

۱۰ - شرح آداب‌البحث (گ ۸۶ ب - ۱۱۹ ب)

از کمال‌الدین مسعود شروانی بر آداب‌البحث شمس‌الدین سمرقندی.

فهرست ۹ : ۵۲۱ دانشگاه ۳ : ۵۹ کشف‌الظنون (استانبول) ۱ : ۳۹.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... و بعد فقد قال‌الامام‌المحقق ... شمس‌الملـه والدین‌السمرقندی ... المنة علینا فی من علیه لواهب افضل‌النعم‌الذی هو نعمةالعقل.

پایان موجود: فـان قلت لایخلواما ان یکون مرادالمصنف بقوله لاحدالشمولین مطلقاً.

۱۱ - حاشیه حاشیه شرح آداب‌البحث (گ ۱۲۰ ب - ۱۶۱ ب)

از شاه حسین بر حاشیه عمادالدین یحیی (به نوشته کشف‌الظنون) یا برحاشیه الغ بیک (به نوشته کاتب نسخه حاضر) یـا حاشیه ابوالفتح تاج‌السعیدی (به شهادت دیباجه نسخه شماره ۹ دفتر حاضر).

---

۱ - در کشف‌الظنون از الوغ بیک حاشیه‌ای بر آداب‌البحث یاد نشده. نکته دیگر آن که همین حاشیه در کشف‌الظنون با حذف دیباجه از آن عمادالدین و با ذکر خطبه و دیباجه از آن تاج‌السعیدی یاد شده است.

آغاز: بسمله قوله سلک طریقة‌العمل [بالحدیث] اعلم ان من رأی‌المصنفین ان‌یبتدئوا فی اول تصانیفهم بکلام مشتمل علی لفظ‌الحمد ... لیحصل‌الامتثال بحدیثی‌الابتداء

پایان: یصدق علی ما کان فی آن‌الحدوث کما لا یخفی علی‌المتامل‌الزکی تمت‌الحاشیه المسماة بشاه حسین الواقعه علی‌الحاشیة‌المسماه بالوغ بیک.

۷۷۵: مجموعه‌ایست به قلم نسخ احمدبن بابکر مورخ ۱۰۶۰ در بلدهٔ بدلیس.

کاتب در ذیل بیشتر رساله‌ها به جای رقم و تاریخ کتابت ارقامی که گاه به نیم یا یک سطر میرسد به کار میبرد.

حواشی بیشتر صفحات دفتر نوشته‌هایی است بدون نشان و گاه با نشان در بارهٔ موضوع رساله‌ها. برگهایی نیز به قطع کوچک در لابلای اوراق مجموعه الصاق گردیده و بر آنها حاشیه هایی نوشته شده است.

بر پشت برگ اول فهرست مندرجات دفتر و نیز تملک عیسی‌بن عبدالهادی‌الحسینی الکربلائی مورخ ۱۱۱۵ با مهری با همین تاریخ و به نقش محمد عیسی‌الحسینی وجود دارد.

قطع: خشتی ۱۴ × ۲۱ جلد: تیماجی مشکی تعداد برگها: ۱۶۱ سطور هر صفحه: ۱۱، ۱۸، ۱۵ کاغذ: اصفهانی سفید و گلی پررنگ، شماره ثبت دفتر: ۳۱٤۸۰.

مجموعه ۲ رساله در اسطرلاب: (فارسی)

۱ - تحفه حاتمی (گ ۱ ب - ۱٤ الف)

از شیخ بهائی. وی به اعتمادالدوله حاتم بیگ وزیرتعلیم اسطرلاب می‌نمود و این کتاب را نیز برایش تألیف کرد و بر هفتاد باب منظم ساخت.

فهرست ۲۲: ۲۵۳ الذریعه ج ۳ - ٤۲۵.

آغاز: الحمدلله‌رب‌العالمین ... بعد چون درین ولا خاطر ملکوت ناظر.

انجام: و اگر زمان شناختن آن قرین باشد شناختن باین طریق درکمال سهولت و آسانی است و این رساله بلفظ سهولت و آسانی اختتام یافت ... و توکلی ... فی بیست و هشتم شهر جمادی‌الثانیة ۱۲۷۲.

۲ ـ پنجاه باب سلطانی (۱٤ ب ـ ۳۹ الف)

از مولی رکن‌الدین بن اشرف‌الدین حسین آملی (۱).

وی این رساله را در هرات دربیان اسطرلاب مسطح مشتمل بردومقاله به‌سال ۷۰۶ نگاشت و بنام سلطان بابرخان بهادر نمود.

الذریعة ج ۳ - ۱۹۸ منزوی ۱: ۲٤۹ فهرست ۱۹: ۳۳ .

آغاز: بسمله حمد بیحد و ثنای بیعد واجب‌التعظیمی را ... اما بعد چنین گوید: محرر این رساله مقرر این ... رکن‌الدین

پایان: چنانکه در اشتباه نیفتد و جدول اینست که در صفحه آینده مثبت است ... فی ۲۹ شهر شعبان‌المعظم ۱۲۷۲ ... ابن محمد هاشم بن محمد حسین الکاشانی محمد تقی الانصاری.

۷۷۹ : دفتریست بخط نسخ محمدتقی‌بن محمدهاشم‌بن محمدحسین کاشانی (پزشک عصر ناصری) مورخ ۲۸ جمادی‌الثانیة و ش ۲۹۲ شعبان ۱۲۷۲.

در پایان نسخه مهر بیضی شکل کاتب به تصویر (عبده محمدتقی) نقش شده است. پس از پایان ش ۲ برگها تا آخر دفتر سفید است. کاتب این دفتر دو رساله موجود در آن را یکی را در متن ودوم را درحاشیه نوشته‌است برپشت برگ اول فهرست ابواب تحفه حاتمی یاد شده.

دربرگهای اضافی آغاز دفتر این یادداشتها وجود دارد:

ص ۱ ۱ ـ طول و عرض جغرافیایی شهرها در دایره و بیرون از دایره.

۲ ـ مسافت بین دو شهر به نقل از کشکول.

---

۱ ـ مؤلف در دیباجه پس از یادکردن پاره‌ای از مؤلفات مهم در اسطرلاب مانند استیعاب بیرونی وکامل فرغانی و اسطرلاب تام و غیر تام شمس‌الدین مصنف زیج سلطانی (باید شمس‌الدین وابکنوی باشد) از تألیفات خویش در مسائل اسطرلاب یاد میکند مانند: زیج مفتاح‌الاعمال (بـه رصد مراغه بـه افق شیراز)، اسطرلاب کری، ربع مجیب و سپس چنین می‌آورد:

«خواست رساله‌ای جامع درمعرفت اسطرلاب مسطح جمع کندچنان که‌اعمال مسائل آن به رصدوحساب و زیج‌موافق باشد». و در ضمن اشارات به‌حوادث تاریخی‌میگوید: تا کنون در هیچ دیاری میسر نشد که آنها را به طراز اسامی و القاب ملوک و سلاطین مطرز و مزین گرداند... بعد از مراجعت سفر هندوستان دربلدهٔ کرمان واقع شد که قریب دو سال ... گرفتار شدیم انواع پریشانی... دست داد. و چون از آن محنت‌آباد خلاص شده بدین دولت‌آباد ... هرات... رسیدیم اندک رفاهیتی دست داد.

ص ۲ ۱ - انحراف قبله شهرها از نقطه جنوب.
۲ - استخراج خط نصف‌النهار و سمت‌القبلة از دایرهٔ هندسیه.
ص ۳ جداول در تطبیق ساعتهای شبانه روز با سیارات. (٥ جدول است)
ص ٤ ۱ - دائره خانهای ستارگان هفتگانه .
۲ - دایره و بال ستارگان هفتگانه.
۳ - دو جدول در انقلابها و خواص برجها.
ص۸ چند حکایت مربوط به احکام نجوم.
در میان اوراق مجموعه ۲ برگ باقطع کوچکتراست باشماره ٤٥ - ٤۸ .
قطع خشتی ۱٦×۲۲ ج تیماجی مشکی : تعداد برگها : ۳۹ سطور هر صفحه ۱۳ کاغذ فرنگی آهار مهره شده شماره ثبت ۳۱٤۸۱

مجموعه ۱۱ رساله در حدیث و اخلاق : (عربی)

۱ - کشف‌الریبة عن احکام‌الغیبة (گ ۱ ب - ۲۸ الف)

از شهید ثانی (زین‌الدین بن علی‌بن احمد عاملی (شهید در ۹٦٦).
این رساله مشتمل است بر یک مقدمه و چند فصل و یک خاتمه در بیان غیبت و احکام آن و مکرراً به چاپ رسیده است .

۲ - منیة‌المرید فی آداب‌المفیدوالمستفید (گ ۲۸ ب - ۱۲۸ ب)

از شهید ثانی (زین‌الدین بن علی‌بن احمد شهید در ۹٦٦).
دستورهایی است در بارهٔ آموزش و پرورش در یک مقدمه و چند باب و یک خاتمه.

۳ - مسکن‌الفؤاد عند فقدالاحبة والاولاد (گ ۱۲۹ ب - ۱۷۹ ب)

از شهید ثانی (مؤلف رساله‌های بالا).
اخبار رسیده در تسلیت کسانی که آنان را از جهت فرزند مصیبتی آمده است در ٤ باب گرد آورده.
فهرست ۲۲ : ۲٦٤

٤ - العدالة - رسالة فی... (گ ۱۸۰ ب - ۱۸۳ ب)

از شهید ثانی (مؤلف رساله‌های بالا) در تفسیر عدالت‌از نظر فلسفی (اخلاقی) و فقهی به مناسبت تفسیر کبائر، تقوی و مروت.

الذریعه ج ۱۰ : ۲۲۵ و ۱۵ : ۲۲۵

آغاز : العدالة لغةالاستواء یقال فلان عدل فلان ای مساو له و فی‌الاصطلاح العلمی العداله هی‌تعدیل القوی‌النفسانیه ...

انجام : لان‌الشرع فی ورده اصل للعادة لافرع علیها و انما یرجع‌الیها مع عدم دلالته علی شیء بخصوصه و ربما دخل قیدالمروة فی عبارات بعض‌الاصحاب و لیس فی‌الادلةالشرعیة ما یدخلها صریحا و لاریب ان اعتبارها مع کونه هوالمشهور اولی

۵ ـ **افتتاح‌الکلام ببسم‌الله،رساله فی ...** (گ ۱۸٤ ب ـ ۱۸٦ ب)

گفتاریست در بارهٔ بسمله ، استجباب ، تجزیه و ترکیب و وجوه قرائت وکتابت آن. در نسخه به نام نویسنده اشارت نرفته است.

آغاز : افتتاح‌الکلام بتسمیةالله تعالی تیمنا و تبرکا باشرف‌الاعلام و اقتداء بخیرالکلام کلام‌الملک‌العلام و تأسیا بالعلماءالاعلام.

انجام : و اصولها ذکرالرحیم لیتناول سادق منها و لطف لیکون کالنقمةوالردیف و للمحافظة علی رؤس‌الآی و مایوضح علیه سحیه (کذا) غیر تابع نحوالرحمان علم‌القرآن قل ادعواالله او ادعواالرحمان.

۶ ـ **رسالة فی احوال‌المسوخ** (گ ۱۸۷ ب) (عربی)

گفتاریست در بارهٔ انواع مسوخ.

در صدر نسخه با قرمز نوشته «منه دام ظله فی احوال‌المسوخ».

آغاز : الحمدلله روی‌الصدوق فی کتاب‌الخصال ان‌المسوخ من بنی‌آدم.

۷ ـ **التنبیهات‌العلیة ـ علی وظائف‌الصلوة القلبیه** (گ ۱۸۸ ب ـ ۲۳۲ ب)

ـ اسرارالصلوة ازشیخ زین‌الدین‌بن علی شهید ثانی.

۸ ـ **الحث علی صلوةالجمعه** (گ ۲۳۳ ب ـ ۲۳۵ ب)

رساله‌ایست در تأکید بر صلوة جمعه و ترغیب به آن‌که دربرخی ازنسخه‌ها به پیوست رساله صلوةالجمعه شهید است وباآن نیز به چاپ رسیده است.

فهرست ۲۲ : ۸٤ ذریعه ٦ : ۲٤۸

آغاز : اعلموا معاشر اخواننا اعانناالله و ایاکم علی طاعته و اخذ بنواصینا الی محبته

انجام : وها انا قدادیت‌الامانة و نصحت بما یجب علی و ما علی الاالاصلاح مااستطعت و ما توفیقی ... و الیه انیب.

۹ - الاعتقادیه (گ ۲۳۶ ب - ۲۳۷ ب)

ازشهید اول محمدبن مکی (شهید در ۷۸۶).

این رساله کوچک درمجله کتابداری (شماره ۱۱ :) با تحقیق آقای درگاهی به چاپ رسیده است. اول و آخر نسخه حاضر با منقول در ذریعه (۲ : ۲۲۹) و با نسخه دانشگاه (ش ۲۰۲۵) متفاوت است.

آغاز: بسمله و هوحسبی وکفی اشهد ان لااله‌الاالله

پایان : و علیه ابعث ان‌شاءالله تعالی قال مصنفه و معتقده محمدبن مکی... کتبنا هذه الاحرف فی‌اللیل. شعر

لا تعتب علی یا هذاالقاری و شغل‌اللیل مصلحةالنهار

۱۰ - الایام - اختیار ایام‌الشهر (گ ۲۳۷ ب - ۲۴۰ الف)

اختیارات و آداب و دستورهایی است برگرفته از احادیث شریفه.

آغاز: بسمله اختیار ایام‌الشهر. رواه‌الثقاة عن‌الامام ابی جعفر محمدالصادق (کذا و صحیح جعفربن محمدالصادق‌علیه‌السلام)

پایان : الیوم‌الثلثون جید للبیع ... و من اقترض فیه شیئا رده سریعا والله اعلم. تمت الایام والحمدلله وحده.

۱۱ - حدیث قد صعدنا ذری‌الحقائق و چند دعاء (گ ۲۴۰ الف - ۲۴۱ الف)

چند فقره دعا و در پایان آن متن کامل حدیث منسوب به خط امام‌ابی‌محمدالحسن العسکری که در آن به ظهور مهدی (ع) اشارت دارد.

۷۷۷ : دفتریست بخط نسخ محمدباقربن‌محمدهاشم اصفهانی مورخ دوشنبه نهم رجب ۱۱۳۹ و برگهائی از نیمه اول با قلم متفاوت است. رساله‌های این دفتر بیشتر از شهید ثانی است و برخی نیز مشکوک است و در پایان همه‌رساله‌های‌شهید نام مؤلف و تاریخ تألیف‌به قلم مؤلف نوشته شده .

حاشیه برخی از برگها نشان بلوغ و مقابله دارد. کمبودی متن در حاشیه برخی از صفحات جبران گردیده و پشت برگ اول این یادداشت به خط نسخ زیبا دیده میشود: «ناقلا عن خط الاستاد محمدعلی الخوانساری، محمدعلی الطهرانی بن ملا نادعلی المازندرانی».
عنوان و نشان: شنگرف. برگ اول مندرس است.
قطع: رقعی بزرگ ۱۳ × ۲۰ ج: تیماج قرمز مقوایی، تعداد برگها: ۲٤۱ کاغذ: اصفهانی شکری آهار مهره شده سطور هر صفحه: ۱۹ شماره دفتر: ۳۱٤۸۲.

مجموعه ۲ کتاب و رساله درباره حقائق اسرار ولایت ومقامات علی علیه السلام: (عربی)

۱ ـ مشارق انوارالیقین فی حقائق اسرار امیرالمؤمنین (گ ۱ ب ـ ۲۰۲ الف)

از شیخ رجب بن محمدبرسی حلی معروف به حافظ رجب (از قرن ۹). این کتاب دارای فصلهایی است و مؤلف در فصل ۱۸ نام این کتاب را یاد میکند.
از مآخذ برسی در این کتاب، کتاب الواحد (یا کتاب الواحده)(۱) است که مؤلف به تکرار از آن نقل میکند.
مؤلف کتاب دیگری دارد به نام مشارق الامان و لباب حقائق الایمان که در موضوع و کلمات و عنوانها مشابه کتاب حاضر است.
(فهرست ۲: ۳۲۹ و ۱۲۹: ۸٦ دانشگاه۸: ٦۹٦ ذریعه ۲۱: ۳٤)

آغاز: الحمدلله المتفردبالازل والابد والصلوة علی اول العدد و خاتم الامد ... و بعد فیقول الواثق بالفردالصمد

پایان: و به اکملت دینی و به ختم مقالی والی هذاالختام انتهی اسدالکلام من کتاب مشارق انوارالیقین فی حقائق اسرار امیرالمؤمنین علیه افضل الصلوة والسلام. کاتب افزاید: فی منتصف النصف الثانی ... اثنین و تسعین بعدالالف ...فی قصبه اناکر... مع طوارق الحدثان

۲ ـ استغاثه و توسل (گ ۲۰۲ ب ـ ۲۰۵ الف)

---

۱ ـ تألیف حسن بن محمدبن جمهور بصری عمی (یا قمی) ذریعه ۲۵: ۱۰ که از یاران خاص امام رضا علیه السلام بوده است. (فهرست الندیم: ۳۱۲ وفهرست طوسی)

از ملحقات بر نسخه مشارق‌الانوار و گویا از مؤلف آن کتاب است.
فهرست دانشگاه ۸ : ۶۹۶ (۱)

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی محمد و آله‌الطاهرین. اللهم لک‌الحمد علی ماجری به قضاؤك فی‌اولیائك ... و جعلت لهم عندك بذلك رفیع‌المقام و جزیل‌العطاء

انجام: و اسقنامن حوضهم شربا رویا مریا یاارحم‌الرحمین‌آمین آمین‌والحمدلله وحده آمین‌آمین لا ارضی بواحدة حتی اضیف‌الیها الف آمینا.

۳ ـ لوامع انوارالتمجید و جوامع اسراره (گ ۲ ب ـ ۲۱۵ الف)

از رضی‌الدین حافظ رجب برسی صوفی مؤلف مشارق‌الانوار.

این رساله به منزلت مقدمه است بر کتاب مشارق‌انوار الایمان و در بسیاری از نسخ مشارق‌الایمان به پیوست آن نسخه است(فهرست ۱۱ دانشگاه ۸ : ۶۹۶)

فهرست ۱۲ : ۸۶ دانشگاه ۸ : ۶۹۶، ادبیات تهران : ۴۰۷ ، ذریعه ۱۸ : ۳۶۲

آغاز: الحمدلله‌الواحد لامن‌قلةالموجود لامن علة ... وبعد یقول المخلوق‌من الماءالمهین رجب‌الحافظ ... هذه رسالة فی اصول‌الکتاب سمیتها لوامع انوارالتمجید ... قدمتها لوجوب تقدیم‌التوحید علی سایرالعلوم

انجام: فقدتشبثت‌باذیال‌الکرم‌والرجاء و قرعت باناملِ‌التصدیق‌ابواب‌الایمان والولاء... برحمتك یاارحم‌الراحمین

۴ ـ تفسیر سورهٔ توحید (گ ۲۱۵ ب ـ ۲۱۸ ب)

از حافظ رجب برسی صوفی دارای ۱۸ فصل. این تفسیر نیز از بخشهایی است که به پیوست غالب نسخ مشارق‌الانوار دیده میشود. فهرست دانشگاه ۸ : ۶۹۹

آغاز: الحمدلله رب‌العزة‌والکبریاء ... و بعد یقول‌المعتمد علی‌الحی الحافظ رجب‌الحافظ ... اعلم ان‌الحکمة یعتبر معرفة فی‌اجل المعلومات ... معرفةالواحدالحق والاحدالمطلق ... و منهج‌الخلاص سورةالاخلاص‌التی هی سورةالتوحید

انجام: هو انه لوکان متحیزاً لکان‌مرکبا و مؤلفا و هو محال فکونه متحیزاً محال.

---

۱ ـ در فهرست دانشگاه به نام صلوات از برسی یاد شده است.

۵ ـ زیارة امیرالمؤمنین (گ ۲۱ الف ـ ۲۲٤ الف)

از ملحقات برخی از نسخ مشارق انوارالیقین برسی است و گویا انشاء او است.
ذریعه ۱۲ : ۷۸

آغاز : اذا شاهدت مشهده‌الشریف فطف سبعا محرماً ... و قل بصوت حزین بسم‌الله‌الرحمان‌الرحیم دخلت حرم‌الله معظما‌الحرمات‌الله

انجام : والسلام علیک یاسولای و رحمة‌الله و برکاته تمت‌الزیاره

۶ ـ صلوات بر معصومین (گ ۲۲٤ ب ـ ۲۳۰ الف) (عربی)

از ملحقات برخی از نسخ مشارق است‌وگویا از مؤلف آن کتاب‌است.مؤلف در پایان‌صلوات چند سطر حروف الفباءرا با ذکر عدد ابجدی در زیر هر یک آورده است.

آغاز : سبحانک اللهم وبحمدك‌الكبرياء رداؤك ... النفوس‌النامية اثر من آثارك وكل حسن و جمال وبهاء وكمال فهو من انوار ذالك اللهم صل على نورك المطلق...الذى‌اصطفيته حبيباً

انجام : يا منتقم يا فعال انت هو ان ترسل على من بغى ... العذاب‌الاليم ال ذ‌ل‌ك ... ال‌م‌ب‌ى‌ن ... قد وقع الفراغ ... على يداقل‌الخليقه ابن منصورالدين‌على عبدالرحيم الطبرستانى سولداً ... آمين يا رب‌العالمين

۷۸۲ : دفتریست به خط نسخ‌عبدالرحیم‌بن‌منصورالدین علی طبرستانی در چهارشنبه ۱٤ ذی‌حجه ۱۰۸۷.

در ابتدا و انتهای‌دفتر ۲ مهر چهار گوش است یکی با نقش رضاعلی‌الحسینی در تاریخ ۱۲۰۰ و دیگر:افوض امری‌الی‌الله هدایت‌الله.
عنوان و نشان : شنگرف

قطع : وزیری باریک ۱۳ × ۲۱/۵ ج : تیماجی مشکی رنگ. کاغذ مشکی با گلهای قرمز. تعداد برگ‌ها : ۲۳۰ سطور هر صفحه : ۱۵ . کاغذ : اصفهانی آهار مهره شده . شماره دفتر : ۳۱٤۸۷.

مجموعه ۳ رساله دراحکام نجوم : (فارسی)

۱ - اصول ملاحم (گ ۱ ب - ۲۷ ب)

از ابوالفضل حبیش بن ابراهیم تفلیسی (قرن ۷).

در تألیف این کتاب از ۲ کتاب بهره برده: ملحمه دانیال و ملحمه امام جعفرالصادق علیه‌السلام و خود مؤلف میگوید هر دو را در این رساله وارد کرده است.

نسخه حاضر به این ترتیب است که دلیلهای هر یک از ماههای رومی را از تشرین تا نیسان در ۲۰ فصل بیان میدارد وفهرست ۲۰ عنوان دلیلها را در مقدمه کتاب آورده است.

پس از پایان فهرست(وپیش ازشروع دلیلهای ماه تشرین)این عبارت آمده است که اشاره به تاریخ تألیف (یا ترجمه) کتاب دارد و شایستهٔ بررسی است:«در اول سنهٔ عرب یوم الخمیس اول شهرالمحرم فی سنه اربع و خمسین و سبعمائه (۱) من الهجرة ... ادلةالسنه الروسیه فی ثلث و خمسین و سبعمائه یوم الاثنین حادی و عشرین من السنه المذکوره و هواول التشرین بدان که تشرین اول سی و یک روز بود» .

منزوی ۱ : ۲۳۸، فهرست فیلمهای دانشگاه ج ۱ : ۶۰۲

آغاز: شکر و سپاس خدای را که بیافریدی دو جهان را ... چنین گوید ابوالفضل حبیش بن ابراهیم التفلیسی که چون از قانون ادب بپرداختم ... آغاز کتاب ملحمه بدان که اصل ملحمه را دانیال پیغمبر وضع کرده است و بعد از او امام جعفر صادق علیه‌السلام ... و معنی ملحمه به تازی رزمگاه بود(۲)

پایان : و در ولایت زنگبار و کوهستانات مرگ‌وبیماری بسیار بود.قدتمت الکتاب... سنه ۱۲۸۱ بیدالاحقر علی قلی بن المرحوم سیف‌الدوله میرزا ... فی دارالسلطنه اصفهان

۲ - ترجمه صور درج فلک (گ ۲۹ ب - ۶۳ ب)

از تنکلوشا بابلی (= توکروس) ترجمهٔ آن کتاب به فارسی است

---

۱ - این نسخه حاضر با دیگر نسخ این کتاب اختلافاتی دارد. و از آن جمله این تاریخ است که شاید از مترجم است. در این مورد نیز بایستی بررسی شود.

۲ - در این نسخه کاتب همه جا ملحمه را باهاء هوز نوشته. نکته دیگر آن که در جلد ۲۱ فهرست این کتابخانه اصول ملحمه از نجیب‌الدین اصفهانی که بر اساس همین کتاب حاضر تألیف شده معرفی شده و از تفلیسی یاد نشده و آن کتاب نسخه‌ای از همین ملحمه است.

نسخه‌ای کهن از این کتاب در مجموعه‌خوئی در این کتابخانه موجود است .

فهرست ۷ : ۴۱۲ - ۴۱۷

آغاز : اما بعد بر رأی ارباب خرد پوشیده نماند که فرمان خداوند جهان پادشاه

پایان موجود : (نسخه ناقص‌است): هر که بر این درجه زاید ملکی بود ضعیف درسلك خویش و لیکن

۷۸۵ : دفتریست به خط نستعلیق متوسط علی قلی‌پسر سیف‌الدوله میرزا مورخ ۱۲۸۱ (رقم کاتب در ذیل رساله ملحمه دیده میشود)

قطع : خشتی ج : تیماج یکلا قرمز روشن. تعدادبرگها: ۶۳.سطور هرصفحه: ۱۰ کاغذ: فرنگی شکری رنگ. شماره ثبت : ۳۱۴۹۰.

مجموعه ۵ رساله در ریاضی : (عربی و فارسی)

۱ ـ استخراج جیب درجه واحده (گ ۱ ب ـ ۹ الف) (عربی)

از قاضی‌زاده‌موسی‌بن محمود(ق : ۹) در شرح و تحریر و تکمیل(۱)رساله جیب درجه واحده غیاث‌الدین جمشید (م ـ ۸۳۲) است که بنا بر نوشته قاضی‌زاده در دیباجه :

این رساله از الهامات غیاث‌الدین‌جمشید بودو چون از شدت ایجاز از حد الغازگذشته‌بود به‌توضیح و تحریر نیاز داشت .

جای برخی از تصاویر، خطوط و جداول کتاب در نسخه سفید گذارده شده است .

ذریعه ۲: ۲۱ کشف‌الظنون: استخراج جیب درجه واحده.کاشانی‌نامه: ۱۴ و ۱۹۶ - ۲۲۴، فهرست‌آستان قدس ۱۰: ۱۱۱ و۱۱۹ ، فهرست ۴ : ۲۳۳ (نسخه شماره ۱۵۱۹/۲)

آغاز : بسمله احمده علی جزیل انعامه و جمیل اکرامه ... و بعد فهذه رسالةفی استخراج جیب درجه واحده باعمال مؤسسه علی قواعد هندسیه وحسابیه قد الهم بهاالاخ الاعز ...

---

۱ ـ غیاث‌الدین جمشید در دیباجه مفتاح‌الحساب نام‌این‌رساله رااز جمله‌تألیفات خودیاد میکند و در حاشیه‌نسخه‌چاپی(صفحهٔ ۳ مفتاح‌الحساب‌چاپ تهران)چنین آمده است:«غیاث‌الدین جمشید رساله‌ای در استخراج جیب درجه واحده تا تاسعه‌در نهایت دقت نگاشت اما آن را بر اثرکوتاهی عمر به پایان نرسانید . قاضی‌زاده آنرا تکمیل و شرح کرد . » ابوالقاسم قربانی مؤلف کاشانی‌نامه این‌نظررارد کرده‌ودراثبات‌آن که‌اورساله‌خودرا به‌پایان برد دلائلی‌اقامه نموده‌است.

غیاثا جمشید والمبرزون فی‌الصناعه ... مع تکثرالعدد و توفرالعدد ... لم یحوموا حول تحقیقه ... حتی قال بعضهم لیس الی معرفة وتر ثلث‌القوس ... طریق لکن لما کان فی کلامه ایجاز ... وجب علی من طریق‌الاخوه ان ابسط ما ذکره واکشف ما ستره

پایان: فالباقی هوالجیب‌المطلوب ولنختم‌الکلام ههنا حامدون لولی‌الحمد و مصلین علی نبی‌العهد ووصیه و آلهما ائمه‌الهداه لامته

۲ - شرح آلات رصد (گ ۹ ب - ١٤ ب) (فارسی)

از غیاث‌الدین جمشید کاشانی. مؤلف رسالهٔ جیب درجه واحده نام وی در ذیل نسخه موجود در آستان قدس یاد شده‌است.

این رساله بیان و توضیح دقیق آلات رصد است و مؤلف آن را به فرمان سلطان اسکندر ساخته است.(۱)

کاشانی نامه از قربانی: ۳۵، فهرست آستان قدس ۱۰: ۱۱۹، کشف‌الظنون

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد این رساله ایست درشرح آلات رصد که برحسب فرمان پادشاه اسلام فرمان فرمای هفت اقلیم ظل‌الله فی‌الارضین ... السلطان اسکندر ... ذات‌الحلق ۳ مسطره باشد.

انجام: و آن چنان باید کرد که حلقه برکرسی حرکت توان داد جهت عرض بلد قد نقل هذه‌الرسالة بعون‌الله‌الجلالة

۳ - رسالةالغازانیة فی آلات‌الرصد (گ ۱۵ ب - ٤۹ الف) (فارسی)

از کمال: «بندهٔ کمینه کمال سالهاست که به دعاگویی دولت ... ایلخان اعظم ... غازان‌خان ... مشغول است ...»

این رساله در بیان آلات رصد است و در دو بخش آمده است:

۱ - در ذکر صنعت آلات رصد و معرفت آن

۲ - در استخراج موضع کواکب در طول و عرض از فلک‌البروج

فهرست کتابخانه مطهری (سپهسالار سابق) ٥: ۳٤٦

---

۱ - مؤلف در این رساله در ذیل توضیح ذات‌الحلق از آن ذات‌الحلق که برای رصد مراغه ساخته بودند یاد کند و گوید: «قطر حلقه اول آن چهار گز هاشمی بود اما از ارصاد قدیم یک گزه.»

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چون معلوم همهٔ عقلا و اهل دانش است که شرف انسان و تفضیل آن بر دیگر حیوانات...

پایان: و دوائر مقنطرات که محتاج‌الیه این کتاب است از جداول مرسوم گشت. اتمام تحریر این‌سواد پیشین روز... سنه ۱۹٤ (تاریخ نسخه‌ایست که این نسخه از آن نقل‌شده وباید ۱۰۹٤ باشد)

٤ - کیفیت رصد کسوف با ذات‌الشعبتین ، فائده در... (گ ٤۹) (فارسی)

از خواجه نصیر طوسی در اثبات صحت رصد کسوف به وسیله ذات‌الشعبتین

آغاز: من افادات استادالبشر والعقل‌الحادی عشر. قدماء حکماء ،در کیفیت‌رصد کسوف وجوه افاده فرمودند که اقدم می‌نماید و به صحت اقرب است ذات‌الشعبیتن است که حکیم عظیم بطلمیوس در مجسطی

پایان: و چون سیاهی از دائره نور زایل شود وقت تمام انجلاء باشد. والله‌اعلم

۵ - جرثقیل، رساله در- (گ ۵۰ الف - ٦۲ الف) (فارسی)

از حزین لاهیجی (بنا بر احتمال مذکور در ذریعه) در چند باب، هر باب در چندفصل.

ذریعه ۵ : ۹٤ منزوی ۱ : ۱۵۸ فهرست مدرسه مطهری (سپهسالار سابق) ٤ : ...

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین... این رساله‌ایست مشتمل بر چند باب، باب اول در ذکر نامهای آلات جراثقال.

پایان: فصل پنجم در انجام کتاب و معانی پراکنده این آلات. پس واجب کند که چرخهای استقامت سازند و برین جمله نموده‌اند صورتش این است (جای تصویرها در این نسخه سفید گذارده شده است).

۷۹۱ : دفتریست به‌خط نسخ مسیح کمره‌ای مورخ ۱۲۹٤. بر پشت برگ نخست یادداشت و مهر رئیس‌الکتاب (محمدحسین) است که گواه استنساخ دفتر به دست میرزا مسیح کاتب است. جای بیشتر تصاویر در مجموعه سفید است.

قطع: وزیری کوچک ۱۳/۵ × ۲۱/۵ ج : تیماج مشکی یک‌لا، تعداد برگها: ٦۲ سطور هرصفحه : ۱۸ کاغذ : فرنگی آهار مهره شده شکری رنگ شماره ثبت : ۳۱٤۹٦.

مجموعه ۲ کتاب در حدیث و فقه: (عربی)

۱ - حاشیه تهذیب (گ ۱ ب - ۱۳۷ الف)

محمدجعفر بن محمد طاهر خراسانی کرباسی (ق ۱۱ - ۱۲) که از شاگردان محمدباقر مجلسی بود، حاشیه‌های متفرق او را بر تهذیب شیخ گردآوری و تبویب کرد و به صورت کتابی درآورد. وی شیوهٔ گردآوری مطالب مجلسی را در مقدمه این‌گونه بیان میدارد:

پاره‌ای از این حواشی از مجلسی است که خود آن را با نشان م ق ر مشخص کرده است و پاره‌ای منقول است از علماء و بخشی بدون انتساب به کسی یاد شده.

کرباسی میگوید حاشیه هایی را که منقول از دیگران است رها کردم و آنها که بدون استناد و یا نشان و امضاء است جداگانه در پایان هر کتاب آوردم.

کرباسی در موارد بسیار پس از کلام استاد توضیحاتی از خویش با عنوان «قلت» می‌افزاید.

در مقدمه سخنی را از مجلسی - که به منزلت شکایت و حکایت از توجه اهل زمان به تصوف و حکمت و ذکر دلیل پرداختن خویش به احادیث اهل بیت عصمت است، از ذیل جلد ٤ کتاب التهذیب میآورد[۱].

این حواشی تا کتاب الحج است و حواشی علامه مجلسی بر تهذیب که با ترتیب دیگری با نام ملاذ الاخبار تدوین و اخیراً در سلسله انتشارات مکتبه مرعشی در ۱۰ جلد به چاپ رسیده دوره کامل ابواب فقه است و به نوشته ذریعه حواشی کتاب الحج در ۱۰۹٤ و پیش از دیگر ابواب نوشته شده است.

برای ترجمه حال محمد جعفر کرباسی رجوع شود به تتمه امل الآمل از قزوینی ۹۵ - ۹۶ فهرست ۲۲: ۲۲۳ - ۲۲٤.

---

۱ - به دلیل اهمیت یادداشت مزبور قسمتی از آن که درد دل مجلسی است اینک نقل میشود:

هذا کلامه: «بسمله الحمدلله و سلام علی عباده... فیقول الخاطی... انی لما الفیت اهل زمانی متشبثین بذیل اهل الضلال ... مسالک مبتدعة الصوفیه ومتزندقة الحکماء ناکبین عن صراط اهل البیت... یصدون الناس عن سلوك مسالکهم بشبههم... فتاره یسمون المتمسکین بحبل متابعة اهل بیت الرساله... حشویه و تارة یشبهونهم بالخوارج... فسمعت باذنی ماسمعت فما بالیت و جبهونی بتعریضات وتصریحات فما قابلت و ماعادیت ... حتی لقد ظهر بحمدالله آثارنا...»

آغاز: بسمله نحمده حمداً کما هو اهله و نصلی علی رسوله و آله، کما هو امره، فیا اهل طوس فمازلتم صفوة الکؤس هذه درربهیه وزهر سنیه روت من بحارالانوار و جلت علی اغصان المجد و استنار للعالم الفاضل ... شیخنا و استادالدینا سولانا محمدباقر ... یهدیها العبد ... ویقول لما رایت هذه الفوائد متفرقة فی الهوامش ... و هی ما کتبه مدظله علی کتاب التهذیب.

پایان: نذرا کان او جزاء" یمکن ان یکون المراد جواز اکل تحیرالمالک منه و هی تجزی عنهما لعله محمول علی ما اذا طافت المرئة طواف النساء.

۲ ـ میزان المقادیر (گ ۱۳۷ الف ـ ۱۴۰ الف)

از مولی محمدباقر مجلسی در بیان موازین و مقادیر معتبر در شرع.
محمدجعفر کرباسی در مقدمهٔ حاشیه تهذیب (کتاب بالا) این رساله را بانام «اوزانیه» یادمیکند. این رساله بارها به چاپ رسیده است.

ذریعه ۲۳ : ۳۱۹

آغاز: بسمله الحمدلله الذی ارتفع عن مطارح الافهام ... اما بعد فیقول الفقیر... انی لماالفیت کثیرا من مهمات المسائل الشرعیه

پایان: یلزم فی الماتین من تلک الدراهم سبعة من هذاالدرهم والله اعلم ولیکن هذا آخر ما اردنا ایراده فی هذه الرساله والحمدلله ... والصلوة علی... محمد خاتم الرساله و آله... معادن الحکمه والشرف.

۷۹۵ : دفتریست به خط نسخ قرن ۱۱ ـ ۱۲. قسمتهایی از عنوانهایی که در حاشیه نسخه نوشته بوده است بر اثر برش از بین رفته و خوانده نمیشود. جای عنوانها سفید است.

قطع : رقعی ۱۲ × ۱۹ ج : تیماجی مشکی. تعدادبرگها: ۱۴۰. سطور هرصفحه : ۲۲
کاغذ : اصفهانی آهار مهره شده شکری رنگ. شماره ثبت : ۳۱۵۰۰.

مجموعه ۳ رساله در علم حروف و نجوم : (فارسی)

۱ ـ مختصرالنظیر (گ ۱ ب ـ ۱۸ ب)

از نظام الدین بن برهان کهوکر سامانی در تکسیر حروف (= شکستن و جابه‌جا نمودن حروف که در جفروافاق مورد استفاده دارد.) دارای ۲۷ باب،

باب اول در شرائط این علم(دوازده شرط یاد میکند).

شرط اول پنهان داشتن است از نااهلان.

شرط سوم آنست که اتفاق کردند که مشغولی این علم در شب اولی‌تر است.

شرط ششم آنست که عامل این علم حیوانی نخورد

شرط یازدهم آنست که عامل پیوسته بویهاء خوش استعمال کند و از جامه‌های رنگین احتراز کند.

باب دوم در بیان ابجد و معانی آن

باب پنجم در بسط ... چون خواهد اسم محمد را بسط کند

باب هشتم در بیان اتحاد کردن بین دو کس

باب سیزدهم تا پانزدهم در خواص شکل ثلاثی و رباعی

باب هفدهم تا بیست و ششم در تکسیر اسماء باری تعالی (در هر باب ده نام یادمیکند)

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... این رساله‌ایست در بیان علم تکسیر که جمع کرده است نظام‌الدین

پایان: باب بیست و هفتم در بیان گفتار شناختن رؤیت ماه یعنی کدام ماه ۲۹ دیده شود و کدام ماه سی روز تمام . قد وقع الفراغ فی‌السنه‌المفهومه بخلاف‌المیم و الاماله بعدد اسم نظام ... اگر غره ماه در روز یکشنبه ... باشد آن ماه ۲۹ روز و اگر روز چهارشنبه ... شود آن ماه سی روز والله‌تعالی اعلم‌بحقیقة‌الحال

۲ ـ مجمع‌الفوائد (گ ۲۱ الف ـ ۵۲ ب)

از نظام(الدین) بن برهان‌الدین کهوکر سامانی، در اعمال بهدره و جکرجوکنی وخواندن رجال‌الغیب، از شاخه‌های علوم غریبه. در این رساله اصطلاحات هندی، علم حروف بسیار است.

این کتاب دارای ۲۷ باب است از باب ۵ آغاز شده و ترتیب اوراق مشوش است باب ۵ در ص ۳٦ (گ ۲۱ الف) است و آغاز رساله در ص ٤٤ .

فهرست باب ۱ تا ۵ که به گونه‌نامرتب و ناقص آورده شده و موجود است از این قرار است:

باب اول در بیان ادله‌ای که دلالت بر لزوم فرا گرفتن (در نسخه : اجاحت ـ اباحت) نجوم دارد(در این باب از تفسیر بحرالمواج و تمهید ابوشکور و مفاتیح النجوم یاد شده است) .

باب دوم در بیان مقدار ستارگان (در این باب از سراج الهدایه و بحرالمواج یاد شده)
باب پنجم اوقات بهدره و جکر کوکنی ...
فصل اول در معرفت بهدره بدانک هر ماهی هشت تتهه بهدره باشد و بهدرهسی طاس ماند(ـ باشد).

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... این رساله ایست که مستجمع است بفوائد علوم نوادر از کتابهاء معتبر نقل آورد دراینجا ... نظام بن برهان الدین کهوکرساانی بمحض رضاءالله و نفع خلق الله و نام نهاده شده است بمجمع الفوائد مشتمل بر بیست و هفت باب

۳ ـ برهان الکفایه (گ ۲۶ ب ـ ۱۰۷ ب) (فارسی)

از علی بن محمد شریف بکری در احکام نجوم.

این کتاب که به حکم برخی از قرائن تألیف آن در قرن ۶ یا پیش از آن است دارای متنی استوار و ترکیبات و اصطلاحات نجومی فارسی است و از این نظر شایان توجه و بررسی است.(۱)

در بین نسخه های این کتاب اختلافات بسیار واز نظر ترتیب مطالب در نسخه های آن اختلالات فراوان است.

مؤلف در یک جا (ص ۱۷۷ نسخه حاضر) از صدکتاب خویش یاد کند و گوید «این باب را به تمامی اندر صدکتاب یاد کردم و درآنجا نیز ازآن یاد کردم»

فهرست ۶ : ۱۰٤ ح ۱۰ : ٤٤۹ و٤٦۷ ج ۱۹ : ۷۰ و۱٦۹

فهرست دانشگاه ٤ : ۸۳۸ کشف الظنون ۱۹۵ هدیة العارفین ۱ : ۷٤٤

آغاز: الحمدلله الذی خلق الخلق علی غیر مثال ... مصنف این کتاب علی بن محمد شریف البکری میگوید از بس که بدیدم و بخواندم درعلم نجوم از احکامهای استادان

پایان موجود در نسخه حاضر: دلیل کندبربودن فرزند خاصه که بهطالع ناظر باشد واگر منحوس باشد فرزند نبود و اگر سعدی

---

۱ ـ این چند سطر برای نمونه نقل میشود:«این کتاب گزیده را برهان الکفایه نام کردم از جهت آن که برهان علم نجوم اندر وی پیداست از بیرون آوردن ضمایر و پدید آوردن خبیء و دانستن چیزهای طرفه چنان که کفایت باشد وبه کتاب دیگر بازگشتن حاجت نیفتد و هرمسئله را که از این کتاب ضبط کرده شود، بسیار مسئلهای دیگر از او شاخ زند و معلوم گردد ... این اصل که من نهادم بسیار سخن را کفایت باشد.

۸۰۷ : دفتریست به خط نستعلیق بادو قلم .

پشت برگ اول این تملک دیده میشود :

«مالکه مملوك اهل البیت النبوی جلال بن محمد بن جلال الشاهی الرضوی»

بر همین صفحه این ۲ یادداشت نیز دیده میشود :

رساله اعداد تصنیف نظام‌الدین کاکر (کذا)

مختصرالنظیر فی‌علم‌التکسیر تألیف نظام‌الدین کهوکر مع برهان‌الکفایه تألیف علی‌بن محمدالبکری فی‌النجوم پاره‌ای از عنوانهای شنگرف است.

قطع : وزیری باریک ۱۲×۲۳ ج: تیماجی قرمز تعداد برگ‌ها : ۱۰۸ سطور هر صفحه : ۱۳ و۲۱ کاغذ :فرنگی آهار مهره شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱۵۱۲

مجموعه شانزده رساله از متوسطات: (عربی)

۱ - تحریر کتاب‌المعطیات (گ ۱ ب - ۹ ب)

از رسائل متوسطات میان هندسه اقلیدس و کتاب المجسطی از خواجه نصیر طوسی .

(فهرست حاضر : ۷۵)

۲ - تحریر کتاب الاکرثاوذوسیوس (گ ۹ ب - ۲۰ ب)

از خواجه نصیرالدین طوسی. اصل از ثاوذوسیوس.

این کتاب دارای ۳ مقاله است و ترجمه آن از آغاز تا شکل ۵ از مقاله سوم را قسطابن لوقا عهده‌دار بود.

فهرست ۲۲ : ۳٤۹ و فهرست حاضر :

۳ - تحریرا کرمانالاووس (گ ۲۱ الف - ۱۵ ب)

از خواجه نصیر طوسی. فهرست ۲۲ : ۳٤۹ آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۲

آغاز : تحریر کتاب مانالاووس ... انی کنت ارید ان احررالکتب...المتوسطات... فلما وصلت الی کتاب مانالاووس... وجدت له نسخا کثیره مختلفه...مخبطه کاصلاح الماهانی...الی ان عثرت علی اصلاح الامیر منصوربن عراق

پایان : وقد فرغنا من ایضاح مسائله و تحریر مطالبه فی‌الحادی‌والعشرین من شعبان سنه ثلاث و ستین و ستمائه .

در ذیل این نسخه توضیحی است در بارهٔ اشکال اکر مانالاووس در این نسخه و استیازات آن از نسخ دیگر و اصلاحات مختلفی که در این نسخه انجام شده است.

این توضیح گویا از کاتب نسخه است و در پایان آن آمده : « هذه تفصیل النسخه التی وقعت الی».

۴ ـ تحریر کتاب المناظر (گ ۵۲ الف ـ ۵۷ الف)

از خواجه نصیر طوسی (فهرست ۲۲ : ۳۴۹ و فهرست حاضر : ۷۵)

۵ ـ تحریر کتاب ظاهرات الفلک (گ ۵۷ ب ـ ۶۴ ب)

از خواجه نصیر طوسی (فهرست ۲۲ : ۳۵۰ ـ ۳۵۱ و فهرست حاضر : ۷۶)

۶ ـ تحریر کتاب المساکن (گ ۶۵ الف ـ ۶۷ الف)

از خواجه نصیر طوسی (صاحب تحریرات بالا)

فهرست حاضر : ۷۴ آثار و احوال خواجه (چاپ ۲): ۳۵۰

۷ ـ تحریر کتاب اللیل والنهار (گ ۶۷ الف ـ ۷۳ ب)

از خواجه نصیرالدین طوسی مؤلف تحریرات بالا ـ الایام واللیالی

اصل این کتاب تألیف ثاوذوسیوس و مشتمل بر ۲ مقاله و ۳۳ یا ۳۰ شکل است (به اختلاف نسخه ها).

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۷

آغاز : بسمله کتاب ثاوذوسیوس فی الایام واللیالی ... صدرالکتاب الشمس یتحرک حرکة معتدله ضدحرکةالکل ٤ منطقهالبروج.

پایان : هذا خلف فاذن الحکم ثابت و ذلک ما اردناه هذا آخرالمقالةالثالثه.

۸ ـ تحریر کتاب الکرة المتحرکه(گ ۷۴ الف ـ ۷۵ ب)

از خواجه نصیر طوسی (فهرست حاضر : ۷۴)

۹ ـ تحریر کتاب الطلوع والغروب (گ ۷۶ الف ـ ۸۲ الف)

از خواجه نصیر طوسی. اصل از اطولوقس است با ترجمهٔ قسطا بعلبکی واصلاح ثابت بن قره(۱) دارای ۲ مقاله و ۳۶ شکل.

آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۵۹

۱ ـ در کشف الظنون : اصلاح به دست ثابت و الکندی انجام یافته است.(آثارواحوال)

آغاز : بسمله کتاب اوطولوقس فی‌الطلوع والغروب... و هو مقالتان صدر یقال لبعض طلوعات‌الکواکب و غروباتها الثوابت انها خفیه و لبعضها انها ظاهره

پایان : و هی قوس الخفاء اعظم من برج بقدر قوس ط ی و ذلک مااردناه هذاآخرالمقالة الثانیه تم کتاب اوطولوقس فی‌الطلوع والغروب

۱۰ - تحریر کتاب‌المطالع (گ ۸۲ ب - ۸۳ الف)

از خواجه نصیر طوسی .اصل از ایسقلاوس

فهرست حاضر : ۷۶

۱۱ - تحریر کتاب فی جرمی‌النیرین و بعدیهما (گ ۸۳ الف - ۸۷ الف)

از خواجه نصیر طوسی (آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳۰۸)

آغاز : بسمله کتاب ارسطرخس فی جرمی‌النیرین صدرالکتاب نضع ان‌القمر یقبل‌الضوء من‌الشمس و ان قدرالارض عند فلک‌البروج قدرالمرکز

پایان : من‌نسبة ۱۲ الی ٤ اعنی من نسبة ۳ ۱ الی‌الواحدتم.

۱۲ - تحریر کتاب‌المفروضات (گ ۸۷ الف - ۸۹ الف)

از خواجه نصیر طوسی و اصل از ثابت بن‌قره صابی حرانی دارای ۳٤ یا۳٦ شکل

فهرست دانشگاه ٤ : ۸۵۲ آثار و احوال خواجه (چاپ ۲) : ۳٦۰

آغاز : تحریر کتاب المفروضات لثابت‌بن‌قره وهی ستة و ثلثون ... علی‌الترتیب‌المثبت بالارقام‌السود علی‌الحاشیه‌انریدان مثلث‌الزاویه ا ب ح القائمه فلنعمل‌علی ب ح ... ب نریدان ان نقسم خط ا ب ثلثة اقسام .

پایان : معلوم و جمیع ا ح معلوم و ذلک ما اردنا

۱۳ - مقاله فی‌الشکل‌القطاع والنسبة‌المؤلفه (گ ۸۹ ب)

ازثابت بن‌قره بخشی است از مقاله او در این مسئله. این رساله در مآخذ جزء تحریرات خواجه به شمار نیامده است اما کاتب نسخه آن را جزو متوسطات به حساب میآورد.

آغاز : بسمله من مقالة ثابت ... فان اطلق لنا ان ناتی ببرهان لمااراد بطلمیوس ان

برهانه من الشکل القطاع

۱٤ - تحریر کتاب معرفة مساحة الاشکال البسیطه والکریه (گ ۹۰ الف - ۹٤ ب)

از خواجه نصیر طوسی. اصل از بنی موسی بن شاکر (محمد، حسین واحمد) و نقل آن به عربی از قسطابن لوقا و دارای ۱۸ شکل است.

آغاز: بسمله کتاب معرفة مساحة الاشکال البسیطه والکریه لبنی موسی ... صدرالکتاب الطول اول الاقدار التی تحدالاشکال و هو ما استدعلی الساقین

پایان: وکل ما وضعنا فی کتابنا فانه من عملنا الا معرفة المحیط فی القطر فانه من عمل ارشمیدس والا معرفة وضع مقدارین ... فانه من عمل مانالاووس کما ذکره. تم مساحة الاشکال لبنی موسی

۱۵ - برهان آخر علی الشکل السابع من کتاب بنی موسی (گ ۹۵ الف)

برهان دیگر است که بر شکل ۷ (از ۱۸ شکل رساله معرفة مساحة الاشکال) اقامت گردیده است. گویا این برهان منقول از خواجه است که وی آن را از خازن نقل میکند.

آغاز: بسمله برهان آخر ... و هوالطریق العام لمساحة المثلثات. اظنه للخازن

۱۶ - اشکال التأسیس (گ ۹۵ ب - ۹۸ ب)

از شمس الدین محمدبن اشرف سمرقندی (م - حدود ۶۰۰)

سمرقندی در مقدمه این رساله درباره اصول و مبادی بحثهایی دارد.

(فهرست ۲۲: ۱۸۲) فهرست دانشگاه ۸: ۷۲۰ و ۱۰: ۱۶٤۶

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین... و بعد فان جماعة من الفضلاء ...التمسوامنی رساله تکون مقدمه

پایان: یکون جمیع ال الذی هو مربع ح ۶ . تمت الرساله و تمت جمیع رسائل المتوسطات

۸۰۹ : دفتریست به قلم نسخ علی محمد مورخ ۱۲۶۸ - ۱۲۶۹ . در ذیل رساله نخست نوشته : نخست فرسایش سردار محمد علی خان سنه... علی یداحقرالعباد علی محمد ...

شکلها و عنوانها : شنگرف

قطع : رحلی ۲٤ × ۳۳/۵ ج : مقوا عطف چرم قرمز مندرس. تعداد برگها : ۹۸، سطور هرصفحه: ۳۰ کاغذ: فرنگی شماره ثبت: ۳۱۵۱٤

دفتریست مشتمل بر ۱۷ رساله در ریاضیات : (عربی و ترکی)

۱ ـ حاشیه بر خلاصة‌الحساب (۱ ب ـ ۷۹ الف)

از عمربن احمد مائی و جلی یا چلی بر خلاصة‌الحساب شیخ بهائی.

مؤلف گوید در زمانی که‌به تدریس رساله خلاصه‌الحساب شیخ بهائی اشتغال داشتم گروهی از دانشجویان از من خواستندتعلیقات پراکنده خود را بر این کتاب گردآوری و تدوین کنم.

من که خود شیفته گردآوری این حواشی بودم ،اماهر بارکه قصد آن میکردم فسخ عزیمت میشد، با اصرار گروهی از مشتغلان با همه مشکلات به جمع و تدوین این حاشیه‌های پراکنده پرداختم.(۱) درکنار صفحات این نسخه حاشیه‌هایی است‌از مؤلف با نشان منه و از عمرالسعدی

آغاز : بسمله یا من عجز عن‌جمع تضاعف نعمه‌اقلام افهام‌العقلاء اما بعد فیقول‌الفقیر ... عمر بن احمدالشهیربالمائی والجلی انی رسمت فیما مضی... تعلیقات علی‌المواضع‌المشکله ... من الرسالة‌البهائیه فی‌الحساب

پایان : و معلوم ان‌الخارج من‌الماء خمسه فمجموع‌الرمح اثنی عشر ذراعاونصف و هوالمطلوب

۲ ـ فی معرفة مسافة مابین البلدین ، فصل فی ـ (گ ۷۹ ب) (عربی)

فصلی است از یکـی از رسائـل اسطرلاب در بیان استخراج مسافت میان دو شهر از روی دوائر نصف‌النهار. در پایان این فصل آمده : «من رسالةمن رسائل‌الاسطرلاب»

آغاز : فصل فی معرفة مسافة ما بین‌البلدین اذا کانا جمیعاً تحت دایرة واحدة من دوایر انصاف‌النهار تعرف عرض کل واحد من‌البلدین و تأخذالفضل بینهما

در ذیل این فصل چند سطر است در باره استخراج مسافتها بر اساس روش محاسبه‌فقها یا مقایسه مقدارمسیرهٔ کل یوم به نقل از تقویم‌البلدان

---

۱ ـ سخن مؤلف در اینجا از ناسازگاری خاصی درعصر خویش حکایت دارد : «اذانافی زمان صارالجهل فیه مشهورا والعلم کان لم یکن شیئاً مذکورا درست‌المعالم و عفت اثارنا ... العالم فیها مطروح علی‌الطرق والجاهل محمول علی‌الحدق. لوقلت اعمت اعین‌الزمان لما کذبت‌اوغیرت ادوارالفلک،عن سمت‌الصواب لاتجنبت

۳ ـ معرفة درجةالشمس (گ ۸۰ الف)

باب ششم از رساله‌ایست در هیئت.

مؤلف در این باب راه استخراج درجه های خورشید را حین وقوع در برجهای دوازده‌گانه بیان می کند.

آغاز: الباب السادس فی معرفة درجةالشمس بالتقریب و وضع الخیط علیها و طریق ذلک ان تعرف الماضی من الشهرالرومی و تزید علیه الحرف الذی کتب بازائه و هوالاس

در پایان این فقره آمده «رسالة اخری»

٤ ـ شرح مقدمة فی معرفة استخراج اعمال اللیل والنهار من الربع المجیب
(گ ۸۰ ب ـ ۱۲۳ الف)

متن رساله از یحیی بن محمد بن عمر بن الخطاب (۱)

شرح است بر مقدمه‌ای در معرفت استخراج اوقات از ربع مجیب

مؤلف مقدمه در آغاز گوید: این رساله گزیده ایست از رساله های شیخ ابی عبدالله محمد ماردینی و دیگران و مشتمل است بر یک مقدمه و ۱۷ باب و یک خاتمه،

مقدمه درتعریف ربع مجیب و نامها و نشانه های آن

پس از خاتمه فائده‌یی در شناسایی طول اشیاء بلندی، وپستی نهرها و گودی چاهها و بعد ابرها از زمین و آنگاه قاعده‌یی در شاخص نصب شده.

فهرست مقدمه و ابواب و خاتمه متن :

مقدمه تعریف ربع محیب (مفصل است)

باب اول معرفة اخذالارتفاع باب دوم معرفت درجه شمس

باب سوم معرفت میل شمس در روز مفروض باب چهارم معرف عرض بلد

باب پنجم استخراج غایه ارتفاع شمس از میل باب ششم معرفت جیب از قوس وقوس از جیب باب هفتم بعد قطر باب هشتم اصل حقیقی یا سطلق باب دهم اصل معدل

باب دوازده ظل باب سیزده ارتفاع مجهول از ظل باب چهارده ارتفاع عرض

باب هفده عمل کواکب ثابته درشب. خاتمه امتحان رسوم ربع مجیب قاعده معرفت طول البعد اشیاء

---

۱ ـ نام مؤلف متن رساله (مقدمه) از نسخه مجموعه سید جلال تهرانی موجود در آستان قدس رضوی استفاده شده (فهرست آستان قدس ۱۰ : ۲۲۹) .

شارح در باب ١٤ به مناسبت بحث از وقت ظهر و عصر از مذهب از ابوحنیفه و شافعی چنان یاد میکند که به نظر میرسداوخود حنفی‌مذهب است.

در کنار صفحات نسخه‌علاوه برحواشی‌بارمز«منه» حاشیه هایی است از «محمد سلمه‌الله»

آغاز موجود: ای‌ا[٢] الف ١ والاسم مشتق من‌السمو وهوالعلو والله علم لذات‌الواجب الوجود والرحمان‌الرحیم صفتان‌بنیتاللمبالغة‌الحمدلله‌هو لغة ثناء باللسان علی‌الجمیل الاختیاری ... و بعد ... فهذه ... مقدمه مختصره ... فی معرفة استخراج اعمال‌اللیل ... من ربع‌الدائره ... المسمی بالربع المجیب .... جعلتها ای تلک‌المقدمه‌واسطه ... للمبتدی فی علم‌المیقات

پایان: قاعدة عامه‌اذا نصبت شاخصاقائماعلی‌الافق...وجدت‌ظلاًفان‌نسبةظله‌الی‌قامته... و ضربناالحاصل فی‌ظل الحساب‌خرج‌بعدهاعن‌الارض... والله‌اعلم بالصواب...والمآب...١٢٢٠ ١١

٥ ـ القصیدة‌الموشحه بالاسماءالمؤنثه (گ ١٢٣ ب ـ ١٢٤ ب)

از ابو عمرو عثمان‌بن عمر مالکی معروف به ابن حاجب (م ـ ٦٤٦).

قصیده‌ایست مشتمل بر ٢٣ بیت.

ناظم در این قصیده اسماء مؤنثه که دارای علامت تأنیث ((تاء تأنیث، الف مقصوره، الف ممدوده) نیستند را بر دو قسم نموده :

قسمی که باید مؤنث به شمارآورده شوند و آنها را در ٦٠ اسم ذکر نموده .

اسمائی که دو وجه تذکیر و تأنیث در آنها آمده ١٦ عدد آورده است.

در کنار صفحات این اشعار حاشیه هایی است، برخی به نقل ازکتب لغت عربی و بیشتر از یحیی‌بن ولی حدادی.

فهرست الهیات ١ : ٣٧٩

آغاز: نفسی الفداء لسائل و افانـــی	بمسائل فـاحت کقطر البـــــان
اسماء تأنیث بغیـــر عـلامـــــة	هـی یافتـی فـی عرفهم ضربـــان
پایان: والحکم هذا فی‌القفـا ابـداوفـی	رحـم و فـی‌السکیـــن والسلطـان
فقصیدتی تبقـی و انـی اکتسـی	ثوب‌الفنـــاء و کـل شیء فـــان

٦ ـ سؤال و جوابی چند در بارۀ شئون پیامبر اسلام (ص) (گ ١٢٥ الف)

بحثی‌منقول‌است از مقصد٦ ازکتاب‌المواهب‌اللدنیه والمنح المحمدیه فی‌السیرة‌النبویه، تألیف شهاب‌الدین احمد قسطلانی مصری (م ـ ٩٢٣).

از جمله سؤالات که در این بخش است : آیا اعتقاد به آنکه پیامبر صلی‌الله علیه و آله از قوم عرب بوده‌اند نه عجم، یا از جنس بشر بوده‌اند، نه فرشته.

آغاز موجود : فان قلت هل الحکم بکونه صلی الله علیه بشراً اومن العرب شرط صحة الایمان او هو من فرض الکفایه. اجاب الشیخ ولی الدی العراقی.

پایان : نقل من المواهب اللدنیه فی المقصد السادس فی ماوردمن آی التنزیل فی الورق الخامس

۷ ـ العمل بالربع الموسوم بالمقنطرات، رساله فی... (گ ۱۲۴ ب ـ ۱۲۹ الف)

ـ المقنطرات، از شهاب الدین احمدبن رجب معروف به ابن المجدی (م ـ ۸۵۰).

مشتمل بر یک مقدمه (در تعریفات) و ده فصل.

این نسخه حاشیه های بسیار با نشان «ابن چلبی» دارد.

تراث العرب العلمی : ۴۵۸ فهرست آستان قدس ۸ : ۳۹۶(۱).

آغاز : بسمله قال الشیخ الامام ... احمدبن المجدی... الحمدلله حمدالشاکرین... و بعد فهذه رساله فی العمل بالربع الموسوم بالمقنطرات.

پایان : حصل الباقی من اللیل و کذا تفعل بمطالع طلوعه و مغارب غروبه.

۸ ـ فائدهٔ ریاضی (گ ۱۳۰ الف)

نکته ایست منقول از شمسیة الحساب نظام نیشابوری.

آغاز موجود : فائده و کثیرا یستعمل فی الاعمال النجومیه لفظة منحطا.

۹ ـ ایضاح الاشارات فی العمل بربع المقنطرات (گ ۱۳۲ ب ـ ۱۴۰ الف)

از ابو عبدالله بدرالدین محمد سبط جمال الماردینی.

شرح است بر کتاب الاشارات علی ربع المقنطرات تألیف خود او. مبنی بر یک مقدمه، ده فصل و خاتمه.

کشف الظنون : الاشارات فی العمل ربع المقنطر

آغاز : بسمله قال الشیخ الامام العالم ... سبط العلامه جمال الدین الماردانی الحمدلله رب العالمین ... و بعد فهذا تعلیق علی رسالتی المسماة بالاشارات علی ربع المقنطرات حل به

---

۱ ـ نام مؤلف در فهرست مأخذ احمد مجیدی شافعی است که به این وسیله اصلاح میگردد.

مشکلها و فتح به مقفلها لتسهل علی‌المبتدئین ... وسمیته ایضاح‌الاشارات ... بسمله بدات بها اقتداء بالکتاب‌العزیز و بقوله علیه‌الصلوة ...کل امر ذی‌بال ... خرجه‌الرهاوی باسناد غریب.

پایان: فتکون قد عرفت حال الکوکب علی‌الکمال ولیکن هذا آخر ما اردنا فی هذه‌المقدمه.

در ذیل نسخه اجازه روایت و اقراء این کتاب است از مؤلف به شاگردش نورالدین علی‌بن حسن‌بن علی عرف بالجپطیحی(کذا) که این رساله را در تاریخ ۸۶۳ در نزداو خوانده.

در ذیل اجازه، رقم کاتب است که این رساله را در ۹۷۰ از خط مؤلف استنساخ کرده است. نام کاتب این نسخه ـ که بجز کاتب دیگر رساله های این دفتر است ـ سلیمان‌بن حسن الوفائی ثم‌القسطنطینی است.

۱۰ ـ الجیب ـــ مقالة فی...(۱) (گ ۱۴۰ ب ـ ۱۴۱ الف)

گفتاری است دقیق در تعریف جیب و احکام و مباحث مربوط به آن و مأخذ آن در نسخه یاد نشده است.

آغاز: فی‌الجیب معرفة قطرالظل فی‌الارتفاع وعکسه و هو قطعه من قطرالارتفاع فیمابین رأس‌الشخص و طرف‌الظل المطلوب.

پایان: وضع‌الخیط علی‌التقاطع فما حازه‌الخیط من‌القوس فهوالارتفاع.

در کنار صفحات حاشیه هایی با رمز منه دیده میشود.

۱۱ ـ رساله شکازیه و هو مقنطرات خط‌الاستواء (گ ۱۴۱ ب ـ ۱۴۷ الف)

از علاءالدین طیبغا. در این رساله از تاریخ ۱۱۰ که زمان طلوع ستاره شعری در مصر است، یاد شده.

بالای نسخه باقلم‌قرمز نوشته «هذه رسالة مقنطرات خط‌الاستواء للعلامه الاستادعلاءالدین طیبغا و هی هذه.

این رساله دارای ۱۵ فصل است(که در دیباجه به غلط ده فصل ضبط شده).

---

۱ ـ لفظ جیب از اصطلاح سنسکریتی (Jiva) گرفته شده است (تراث‌العرب‌العلمی ازقدری حافظ طوغان ۱۰۱).

آغاز: بسمله و صلی‌الله علی سیدنا محمد و آله... الحمدلله حمدا یلیق جلاله ... اما بعدفقد تقدم‌وضع الاسطرلاب‌المغنی فی‌الاعمال‌النجومیه بکل العروض‌الافاقیه المستنبطمن‌الزرقاله والشکازیه فلما وقف علیه علماء زمانه و اقروا بفضله علی اقرانه ... فقد یسرالله تعالی فی‌الاعمال‌الآفاقیه.

پایان: و اذا کانت‌الشمس فی درجات من‌الاسد تطلع‌الشعری بمصرالمحروسه سنه ۱۱۱۵ و حکمها فی تلک‌السنه فی موضع‌القمر من برجه فی ذلک‌الیوم و هو اول سنتها.

در ذیل نسخه ٤ سطر حاشیه‌برنسخه است که‌با عنوان فائده به قلم کاتب نسخه نوشته شده است.

۱۲ ـ اسطرلاب مغنی آفاقی (گ ۱٤۷ ب ـ ۱٤۸ ب)

تشریح اسطرلاب مغنی و چگونگی کار با آن وسیله است.

در استیعاب بیرونی در بارهٔ‌انواع اسطرلاب وازجمله آن،اسطرلاب مغنی‌بررسی‌شده است.

آغاز: بسمله الحمدلله‌رب‌العالمین ... و بعد فهذه رساله ملخصه فی‌العمل‌بالاسطرلاب... نصفها شبکه والاخری ارضها شکازیه والخطالمستقیم المار بالقطبین یسمی افق‌الاستواء

پایان: خارج‌المنطقه من کواکب‌الشبکه السماک‌الاعزل وسطالغفر. کفةالمیزان. تمت

۱۳ ـ الجیب‌الغائب (گ ۱٤۹ الف ـ ۱۵۰ الف)

از شهاب‌الدین ابوالعباس احمدبن ابی‌بکر بن‌علی‌بن السراج. وی درکار آزمایش و بررسی قواعد تسطیح کره و تقاطع دوائر بر سطح کره و بررسی شکل کری مغنی و ظلی بر چند رساله از مصریان دست یافت که در آنها از جیب غایب و اسطرلاب غایب سخن رفته بوده با یاری الهام الهی کار را بر آن اساس نهاد و نتیجه صحیح به دست آورد.

آغاز: بسمله ... قال‌الشیخ‌الامام‌العلامه شهاب‌الدین ابوالعباس احمدبن ابی‌بکربن علی‌بن‌السراج، الحمدلله علم‌الانسان مالم یعلم ... اما بعد... فان‌الله تعالی لما فتح علی بالتوهم‌الصحیح حین جربت علی توهم تسطیح الکره ... و اسعنت‌النظر فی‌الاوتار والجیوب.

پایان: و اذا جعل‌الارتفاع میلا والمیل ارتفاعاً و استخرج له فضل‌الدائر خرج‌السمت.
(درکنار همین سطر اخیر حاشیه‌ایست با رمز منه با همان خط).

۱۴ - رسالةالمساطر (در نسخه: المساتر) المنسوب‌الیه‌الربع (گ ۱۰۰ الف - ۱۰۴ ب)

از ابوعبدالله محمدبن‌العزولی ... تحقیقی است در بارهٔ استفاده از ربع برای استخراج اوقات و غیرها. دارای یک مقدمه (در تعاریف و رسوم) و ۱۵ باب.

مؤلف، این کتاب رابه درخواست کسی - که نام او را نمی‌برد - تألیف کرده است.

آغاز: بسمله...الحمدلله رب‌العالمین... و بعد فانه قد سالنی من یجب امتثال اوامره ان اذکر له کیفیه‌العمل بالربع‌المنسوب للمساطر (در نسخه : مساتر) الذی وضعته بغیر قوس

پایان: و اما مایتعلق بالظل فلایلیق ذکره هنا و انما اردنا ان نختصر مالاغناء عنه و اماما یتفرع من هذه‌الابواب فلا یخفی علی من عنده ادنی تامل.

۱۵ - العمل بالآلات‌العجمیه، رساله فی ... (گ ۱۰۵ ب - ۱۶۱ ب)

از محمد صخری جریری ودر ۱۰۳۸ تألیف شده است. این رساله تعریف و دستورکار با صفیحه اسطرلاب‌است برای تعیین‌وقت و قبله[1]. دارای یک مقدمه، ۱۵ باب و یک خاتمه.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... و بعد فهذه رسالة فی‌العمل بالصفیحه‌العجمیه مشتمل علی مقدمه و خمسة عشر بابا و خاتمه... المقدمه فی تعریف‌الصفیحه و اعمالها ... الصفیحه‌العجمیه هی آله من آلات‌الوقت‌الشعاعیه

پایان: و مدار جزءالشمس بوضعها فی‌دائرة نصف‌النهار والله اعلم. تم‌تألیف هذه‌الرساله سنه ثمان و ثلثین و الف من‌الهجره ... و مؤلفها هو محمدالصخری‌الجریری. وقع‌الفراغ من تحریر هذه‌الرساله من نسخة التی‌کتب ۱۰۵۶ من نسخ مؤلفها و اناالفقیر سلیمان‌بن حسن‌الوفائی القسطنطینی فی سنه سبع و تسعین و الف.

۱۶ - احکام طلوع الشعری (گ ۱۶۲ ب - ۱۷۲ الف)

از هرمس‌الهرامسه. پیشگویی حوادث است براساس تقارن طلوع ستاره شعری بسا روزهای مختلف بروج.

---

۱ - در باب ۱۰ که در باره شناخت و ارتفاع شمس و تعیین وقت نماز ظهر و عصر و غروب آفتاب است،اشاراتی دارد به اینکه‌صفیحه عجمیه در اصل‌از این بحث خالی است،زیرا مورد استفاده کسانی است که با عبادات سر و کار ندارند و از دنیا تنها شهوات را می‌شناسند. این اشاره ایجاب کننده مسأله و بحثی تاریخی است که اهل تحقیق بایستی به آن بپردازند.

آغاز: بسمله هذا کتاب هرمس الهرامسه فی طلوع الشعری (در نسخه الشعره) الیمانیه و مالها من الحوادث فی کل سنه... نقله نفطویه الحکیم من الزمان القدیم واستخرجه ارسطاطالیس من الکتاب المخزون فی الاسرار... وقعت التجربة فیها لمن امتحن ذلک من العلماء فصحت ولم تختلف فی صحتها.

پایان: فانظر لذلک بما ذکر من البلاد والله اعلم بغیبه واحکم و هو بخلقه الطف وارحم.
در ذیل نسخه با قلم قرمز آمده: تمت بخیر فی ... سنه ۱۰۴۰.

۱۷ - قطب نما، رساله در احوال و احکام... (گ ۱۷۲ ب - ۱۸۳ الف) (ترکی)
= پوصله نک احوالنی. دارای ۶ فصل مشتمل بر اطلاعات جغرافیایی جهان.
فصل - اول وضعیت و عناصر ترکیبی افلاك و کواکب
فصل - دوم تقسیمات دائرة فلك
فصل سوم - حقیقت و اشکال دایره بوسله (بوصله)
فصل چهارم - بررسی خارتی و پاپاسوندی (دو اصطلاح جغرافیائی ترکی) وتفسیر و بیان آنها
فصل پنجم - بادها
فصل ششم - زیرزمین

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین... اما بعد بورساله پوصله نک احوالنی و کیفیت عملنی بیان ایدر. آلتی فصل اوزرینه. اولکی فصل افلاککک و کواکبک و ضعن

۸۱۳: مجموعه ایست باچند قلم نسخ ونستعلیق از قرن ۱۱-۱۲ رساله ایضاح الاشارات (شماره ۹) گویا به قلم سلیمان بن حسن وفایی قسطنطینی و مورخ ۱۰۹۷ است که در پایان آن رساله اجازه روایت و گواهی قرائت مؤلف را به شاگرد خویش نورالدین علی بن حسن بن علی معروف به جیبطیطی (کذا) از خط مؤلف استنساخ کرده است.
عناوین و علامات به شنگرف.

قطع: خشتی ۱۵/۵ × ۲۰/۵ ج: تیماجی مشکی رنگ. تعداد برگها: ۱۸۳ سطور هر صفحه مختلف: ۱۹، ۲۲ و ۲۵. کاغذ: آهار مهره سفید فرنگی و ترکی. شماره ثبت: ۳۱۵۱۸.

مجموعه ۷ رساله در ریاضیات وجفر: (فارسی‌وعربی)

۱ - هیئت، رساله در... (گ ۳ ب - ۳۵ الف) (فارسی)

از علاءالدین علی قوشچی (۲-۸۷۹)= دارای یک مقدمه ، دو مقاله و خاتمه

فهرست ۲۲ : ۱۸۲ و ۳٤۳ فهرست ۱۹ : ۳۱، ۶۰، ۷۰، ۲۳۹ و ۳۶۰

۲- جفر جامع، توضیح در بارهٔ... (گ ۳۵ ب - ۳۶ الف) (فارسی)

نخست شرح جفر جامع است در یک برگ و نمونه‌ای از جداول جفر جامع در برگ دیگر (این بخش به قلم نستعلیق است) .

آغاز: بسمله بدان که جفر جامع بیست و هشت جزو است هر جزوی مشتمل بر بیست و هشت صفحه

۳ - مناجات‌نامه (گ ۳۶ ب - ۳۷ الف) (عربی)

آغاز: اللهم انا عبید من عبادک وسائل من سؤالک و رق من ارقائک

٤ - حساب، رساله در (گ ۳۸ ب - ۷۰ الف) (فارسی)

از علاءالدین علی قوشچی (٤ - ۸۷۹)

فهرست ۲۲ : ۱۰۲، ۱۰۷ و ۲۵۱ فهرست ۱۹ : ۱۷۸(۱)

۵ - جبر و مقابله، رساله... (گ ۷۰ ب - ۹۳ الف) (فارسی)

از ملک محمدبن سلطان حسین اصفهانی (قرن ۱۰)تکمله است بر رساله حساب‌قوشچی که مباحث جبر و مقابله را ندارد. این رساله در یک مقدمه و دو فن است:

فن اول علم جبر و مقابله

فن دوم در قواعد معین که با هر یک می‌توان پاره‌ای از مجهولات را استخراج کرد.

مؤلف رساله‌ای در شرح رساله بهشتی دارد که خود در دیباچه به آن اشاره دارد.

برای اطلاع بیشتر دربارهٔ مؤلف و این رساله رجوع کنیدبه فهرست ۱۹، ۱۵، ۱۵٤ و ذریعه ۱ : ۲۲۳ (اجازه علی‌بن هلال کرکی به مؤلف این رساله)

---

۱ - در فهرست ۱۹ (در این صفحه) نکات قابل مطالعه‌ای در تاریخ ریاضیات اسلامی و تاریخ حساب ثبت است و نیز مقایسه این رساله حساب‌قوشچی با شمسیةالحساب نظام نیشابوری.

آغاز: بسمله الحمدلله الملک العلام ... اما بعد ... مخفی نیست که رسالهٔ فارسی حبر علامه مولانا علی قوشجی در علم حساب اشتهار تام ... دارد ... و لیکن به واسطه خلو او از بعضی مباحث مهمه مثل جبر و مقابله و خطا ئین و اعداد مناسبه

پایان: این است مجمل بعضی از مباحث علم حساب که به جهت بعضی از اخوان مؤمنین مرقوم گشته ... تا موجب اطناب و ... املال ... نباشد ... تم فی ثانی شهر شعبان المعظم سنه تسع و سبعین و تسعمائه

۶ ـ حاشیه ارشادالاذهان (گ ۹۳ ب ـ ۱۰۳ الف) (عربی)

از ملک‌محمدبن سلطان حسین اصفهانی مؤلف رساله جبر و مقابله بر مسئله کر از کتاب الارشاد علامه‌حلی‌وشارح رساله مالابدمنه‌من‌الحساب. تاریخ تألیف‌رساله ـ ۹۷۹ است وی‌فقیهی ریاضی‌دان بوده ومثالها ونمونه‌هایی را که‌در مباحث‌جبر و مقابله آورده همه‌از مسائل ریاضی ـ فقهی است.

فهرست ۱۹ : ۱۵۲

آغاز: بسمله خاتم‌المجتهدین رحمه‌الله فی حاشیته‌للارشاد علی مبحث‌الکرماصورته هذه قوله ماحواه‌ثلثةاشبار و نصف طولا فی عرض وعمق بشبر مستوی‌الخلقه . فی هذه‌العباره لطف‌من حیث دلالتها علی اعتبار هذاالقدر من‌الماء

پایان: و لعل ماتلوناك یکفیك فان من لم یقنع بالقلیل لم یشبع بالکثیر والله اعلم بکل صغیر و کبیر.قد فرغ من‌تسویده‌راقمه‌الفقیر ... ملك محمدبن سلطان حسین ...فی شهر ربیع الثانی من شهور سنه احدی‌وسبعین وتسعمائه من‌الهجره‌النبویه(کاتب افزاید):نقلت من خطه الشریف سنه‌تسع‌وسبعین و تسعمائه بیدالفقیر ... سید محمد بن‌محمودالحسینی

۷ ـ حاشیه ارشادالاذهان (گ ۱۰۴ ب ـ ۱۱۹ ب) (عربی)

از ملك محمدبن سلطان حسین اصفهانی مؤلف رساله های پیشین بر مبحث سهام‌میراث کتاب ارشادالاذهان علامه حلی (فصل ۳ از مقصد ۳ باب‌المیراث از آن کتاب).
این حاشیه و رساله پیش (= حاشیه بر مبحث کر از ارشاد) تألیف ملك محمد اصفهانی در ذریعه و دیگر فهارس و مأخذی که مورد مراجعه قرارگرفت، یاد نشده است.

آغاز: بسمله من امالی‌الفقیر الی‌الله‌الغنی ملك محمدبن سلطان حسین‌الاصفهانی ...

الفصل الثالث من المقصد الثالث من کتاب المیراث من ارشاد الاذهان فی السهام و هی سته.
اعلم ان عادة الفقهاء اخراج حصص الورثه

پایان: فقد علمت مما ذکرنا ان کل سطر وجد فیه ... الاحوال و کل سطر لم یکن فیه عم ففی المربعین السابقین عدد الاخوة. والجدول هذا (جدول مورد اشاره در دو صفحه بعد ترسیم شده و بسیار دقیق و مهم است)

رقم کاتب در ذیل همین صفحه از این قرار است:
تم هذه الرسالـه فی تاریخ منتصف رجب المرجب سنه ۹۸۰ علی ید الفقیر الحقیر المذنب محمد بن محمود الحسینی جزه‌یی قهپایهٔ

۸۱۸: دفتریست به قلم نسخ و نستعلیق هر دو از یک کاتب با نام محمد بن سید محمود حسینی مورخ ۹۸۰ و ۹۷۹. در ذیل رساله اول و دوم مهر مدور بزرگ کاتب با نقش «نستعین بالله غیاث الدین محمد الحسنی یاالحسینی» دیده میشود. بر دو برگ اضافی اول دفتر یادداشتهای مختلف به نظم و نثر است و از آن جمله در برگ ۲ یادداشتی نجومی است که زیر آن نوشته: «من افادات استادی و استاد الکل مولانا محمد باقر سلمه الله تعالی»
قسمتی از حاشیه برگ اول وصالی شده و کل حاشیه و قسمتی از اول سطور از بین رفته است. عناوین: شنگرف
قطع: رقعی ۱۰×۱۹ ج: تیماجی قرمز یک‌لا. تعداد برگها: ۱۱۹ سطور هر صفحه: ۲۱ کاغذ: اصفهانی شکری رنگ. شماره ثبت: ۳۱۵۲۳.

مجموعه چهار رساله در احکام نجوم: (فارسی)

۱ - قرانات واحتراقات و اتصالات، احکام ... (گ ۱ ب - ۱۵ ب)

ترجمه رساله‌ایست منسوب به ابو معشر بلخی (م - ۲۲۷) و متن عربی آن نیز موجود است (آستان قدس ۱۰: ۱۶۹).
شیوه نثر فارسی رساله و نیز ذکر نام برخی از دانشمندان متأخر از ابومعشر نشان دهندهٔ آنست که ترجمه در قرون متأخر از وی انجام شده است (۱).

---

۱ - در آغاز فصل فی بیان الرأس والذنب (ص ۷۹ نسخه) چنین آمده: چنین گفت ابومعشر بلخی رحمه‌الله که اغلب اقاویل متقدمان این صنعت آنست که این دو عقده ... مؤثرند... و خواجه حکیم ابوریحان در تصنیف خود آورده است که رأس گرم‌تر است... و من شنیدم از استادان خود که خواجه حکیم ابوجعفر محمد بن عبدالعزیز در شهر اصفهان گفت.

در مجموعه حاضر هریک از عنوانهای بالا یک رساله به شمار آمده و در پشت برگ اول فهرست نام رساله‌ها یاد شده. اما به حکم قرائن موجود احکام قرانات، احتراقات و اتصالات و چند عنوان‌دیگر پیوسته به احتراقات مانند : فصل فی بیان‌الرأس والذنب، فی‌السهام، اندر احکام منسوبات، باب در خصومت ستارگان، همه بخشهای یک رساله است.

نسخه متن عربی موجود در آستان قدس (به شماره ۶/۳ ، ۱۲۱) و نسخه ترجمه فارسی آن کتابخانه (شماره ۵۲۹۹/۳) نیز شامل همه آن بخشها است .

فهرست آستان قدس ۸ : ۱۱ ٤ و۱۰ : ۱۶۹ ، ۲٤۹، منزوی ۱ : ۲۱۱

آغاز موجود (قرانات) : بسمله الحمدلله رب‌العالمین... اما بعد چنین گوید ابوالمعشر بلخی... که تأثیر ستارگان از قران عالم علوی بر عالم سفلی بیشتر پدید آید و قوی‌تر باشد از تأثیر اتصالات دیگر.

پایان قرانات : تا آن برج که در وی قران باشد به کدام شهر منسوبست... اندر شهر با آن بیشتر پدید آید.

آغاز کتاب الاحتراقات : احتراق زحل اندر حمل چون مشتری با وی بود یا پیوسته وی، دلیل کند بر فراخی نعمت.

پایان احتراقات : و مخاطرهٔ زنان حامله و دل‌مشغولیهاء عامه مردمان.

آغاز باب اندر احکام منسوبات : بدان که کواکب را اندر بروج دوگونه حظ است یکی کلی و دیگری جزوی.

۲ ـ احکام هفت اندر دوازده (گ ۵۰ ب ـ ۶۱ الف)

احکامیان برای عبور ۷ سیاره بر ۱۲ برج احکام و آثاری قائلند و این رساله در این باره است. درکتابخانه آستان قدس نیز رساله‌ای با نام «رسالة فی‌احکام‌الکواکب» به شماره ۵۵۰٤/۱ معرفی شده که در بارهٔ بودن هریک از سبعه سیاره است در بیوت دوازده‌گانه.

فهرست آستان قدس ۸ : ۳۳٤

آغاز : بسمله الحمدلله رب‌العالمین... بدانکه حق سبحانه و تعالی بقدرت بر کمال خود هفت فلک آفرید و بر دوازده برج قسمت گردانید و هفت ستاره آفرید زحل و مشتری و... و این هفت ستاره سیاره را در دوازده برج : حمل و ثور و... روان گردانید و در مخلوقات و مکونات

تصرف فرمود.

پایان: چون به خانه دوازدهم درآید دلیل کند بر آنکه زیان بیند از دشمنان درکار بندگان و چهارپایان بزرگ و از دشمنان قصد و زیان رسدش... خویشتن نگاه باید داشت و هو اعلم.

۳ ـ طالع مسئله، رساله در... (گ ٦٥ ب تا ۹٥ ب و ۱٦۰ الف تا ۱۹٥ ب)

از مؤلف و مترجم رساله نشانی در دست نیست. عنوان بخشهای رساله «باب» است و در هر باب دستور یافتن پاسخ سؤالی است براساس قواعد شناخت طالع مسئله (اوراق نسخه در صحافی و دوخت جابجا شده است).

در فهرست آستان قدس (ج ۸) چند نسخه طالع مسئله معرفی شده است (۸ : ۲۳۸ - ۲۳۹).

آغاز: بسمله اتفاق است مر خداوندان این علم راکه ضمیر خداوند مسئله از دلیل طالع پدید آید ودلیل طالع آن ستاره‌ای بود که وی‌را شهادت است و شهادت‌را از دوازده جای...

پایان: اگر زهره‌اندر طالع مراحمت بود مهر با مرش آید از آن طرف.

٤ ـ شرح ثمره ـ تفسیر کتاب الثمره (٩٦ الف ـ ٥٩ ب جا به‌جا)

اصل ثمره از بطلمیوس و تفسیر فارسی آن از خواجه نصیر طوسی. خواجه در ٦٧۰ تأليف آن را بپایان رسانیده است.

برای بررسی کامل رک به ج ۱۰ : ۱۳۱۰ و نیز رک به ۱۹ : ۲۳۱ و ۲۷۲

(این نسخه نیز جابجا است وقسمت اول آن از ص ۱۲۹ تا ۱۸۹ است وبقیه‌از ۹۱ تاآخر)

آغاز: (ص ۲۲۳) بسمله الحمدلله حمدالشاکرین... چنین گوید مخدوم مولی المعظم علامه العالم... نصیرالحق والملة والدین ...که به حکم اشارت مخدوم و مخدوم‌زاده... محمدبن المولی... صاحب دیوان‌الممالک... کتاب ثمره بطلمیوس را به پارسی‌ترجمه کرده آمد.

پایان: (ص ۲۱٦) این است تمامی کتاب ثمره و تفسیر آن و در آخراین کتاب ایـن عبارت را آورده‌اند: تمت کتاب ثمره المسماه بالرومیه‌انطروسطا و معناه المائه کلمه. کاتب در پایان افزوده: تم فی عصر یوم‌الخمیس ... سنه ۱۰۲۷ فی بلده کاشان.

۸۲۰ : مجموعه‌ایست به‌خط نستعلیق با دو قلم از قرن ۱۱ و یک قلم بدون شک از

محمد فاضل بن محمدطاهر است که تملک او در نسخه دیده میشود.

در ذیل کتاب ثمره تاریخ کتابت ۱۰۲۷ قید شده. در فاصله بین شماره ۲ - ۳ چند یادداشت نجومی و از آن جمله فصل ۵ و۶ کتاب مسائل قصرانی (ترجمه...) با قلم تازه‌تر نوشته شده است. بر پشت برگ اول مجموعه و پشت برگ اول رساله شرح ثمره فهرست مندرجات مجموعه و چند تملک یاد شده. از آن جمله یکی تملک ولد عبدالوهاب‌الحسینی مورخ ۱۲۰۹ و تملکی دیگر که از کاتب است به نام محمدفاضل بن محمدطاهر با این عبارت «من کتب من کتب بیده». برخی از عنوانها و جدولها شنگرف است.

قطع: رقعی ۹×۱۹ ج: تیماجی قهوه‌ای رنگ. تعداد برگها: ۱۹۶ سطور هر صفحه: ۱۷ کاغذ: اصفهانی شکری رنگ. شماره ثبت: ۳۱۵۲۵.

مجموعه ۲ رساله در اسطرلاب: (فارسی و عربی)

۱ - اسطرلاب مسطح (گ ۱ ب - ۶۸ الف) (فارسی)

از ابوالخیر محمدتقی‌بن محمد فارسی (قرن ۱۰). دارای آغاز و چند سطر و انجام (در نسخه حاضر: خاتمه) (۱)

فهرست ۱۹: ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۴۷، ۳۶۷ و ۳۶۸.

آغاز: خوب‌ترین صورتی که از حجرهٔ خیال به بارگاه متعال جلوه‌گر آید ... و درود نامعدود بر نبی امی ... و بر آل و اصحاب او ... خصوصاً بر آن مرکز دایره ارتضاء ... ابوالحسن علی‌المرتضا

پایان: چه در اکثر اسطرلابها این کواکب نقش میکنند.

۲ - العمل بربع المقنطرات، رسالة فی... (گ ۶۹ الف - ۷۲ ب) (عربی)

از محمدبن محمد سبط جمال‌الدین ماردینی.

این رساله دارای ۱۳ فصل و بنا بر تصریح مؤلف در دیباجه گزیده‌ایست از رساله الورقات (۲)، تألیف جمال‌الدین عبدالله ماردینی جد مؤلف رساله حاضر با افزایشهایی.

---

۱ - ابوالخیر فارسی مؤلف این رساله میگوید: «در زبان فهلوی آن را (اسطرلاب را) جام جهان‌نما می‌گویند».

۲ - در فهرست ۱۹: ۴۱۳ - ۴۱۴: رساله الورقات فی‌العمل بربع‌الدائر، تألیف جمال‌الدین ماردینی (م - ۹۱۲) معرفی شده‌است.

فهرست ۱۹ : ۴۰، ۳۷۰ - ۳۷۲، ۴۱۳، ۴۱۴ تراث‌العرب‌العلمی : ۴۵۹

آغاز : بسمله قال محمدبن محمد سبط‌الماردینی الموقت الحمدلله علی کل حال والصلوة والسلام علی نبیه... و بعد فهذه رساله فی‌العمل بربع‌المقنطرات سهلت عملها لمن اراد اقتصرتها من‌الرسالة المسماه بالورقت تـألیف جدی جمال‌الدین‌الماردینی ...الفصل‌الاول سایفیده بالرسوم والثقبه.

پایان : و حذفت امورالصعوبتها علی‌المبتدی مثل مسئله عرض‌البلد... و غیرها فمن قرأ هذه‌الرساله سهل علیه اصلها والحمدلله‌الواحد والصلوة علی نبیه ... تسلیما کثیرا .

۸۲۱ : مجموعه‌ایست به خط نستعلیق. ۱۰۴۰ . تاریخ کتابت در ذیل شماره ۱ - ص ۱۳۴ دیده میشود. بر پشت برگ اول گواهی عرض کتابخانه‌ای مورخ ۱۲۵۱ با مهر مربع بزرگ به نقش «ارایش خسروی محمدبن محمد» .

در پایان دفتر به ترتیب:جدول اختیارات ساعات ایام ولیالی، دائره‌ای بزرگ کـه در داخل آن تربیع و تثلیث و تناظر و مقابله و در خارج آن مزاج هفت‌اقلیم نشان داده شده‌است. پس از این دائره،بر یک صفحه دیگر جدولی است با عنوان «حظوظات کواکب فی‌البروج». بر پشت برگ آخر (ص ۱۴۹) دائره‌ایست دقیق که بالای آن این نوشته دیده میشود «این دائره در میان ساعات نهار و لیل و اقدام ظل استوا بود».

عناوین و جداول : شنگرف.

قطع : خشتی ۱۴×۲۰ ج : مقوایی با عطف تیماج قرمز و حواشی تیماج مشکی مندرس. تعدادبرگها: ۷۵. سطور هر صفحه : ۱۶. کاغذ : کاهی رنگ. شماره ثبت : ۳۱۵۲۶.

مجموعه ۲ کتاب و رساله در فلسفه : (عربی)

۱ - الجمع‌والتوفیق بین رایی‌الحکیمین (گ ۱ ب - ۵ الف)

ـ حدوث‌العالم از میرمحمدباقر داماد (م - ۱۰۴۰).

در بارۀ مسئلۀ حدوث و قدم عالم و جمع بین رای ارسطو و افلاطون و بررسی رساله فارابی در جمع بین رایی‌الحکیمین با حواشی از مؤلف . ایـن رسالـه در حاشیه قبسات در ۱۳۱۵ ق به چاپ رسیده است.

ذریعه ٥ : ٦١٣٤ : ٢٩٤

آغاز: بسمله احمدالله ربی حمدا فوق حمدالحامدین اقول المشهور لدی العلماء والحکماء ان القول بان العالم باسره متعلق الصنع

پایان : و مقالاتنا و معلقاتنا ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء ذوالفضل العظیم ... فی عام ١٠٣٤ ... محفوفا بالسعاده الابدیه والبهجة الالهیه .

در ذیل رساله بالا ٢ دوبیتی از داماد به قلم کاتب رساله آورده شده است مطلع دو بیتی اول :

تسخیر ممالک معانی کردم — پیری زخرد وام جوانی کردم

مطلع دو بیتی دوم :

دل مخزن حکمت الهی کردم — در عالم عقل پادشاهی کردم

٢ ـ القبسات (گ ٥ ب ـ ٢٦٤ الف)

از میر محمد باقر داماد. درکنار صفحات خاصه در اوائل نسخه حاشیه ها ایست از نوری (١) کریم و مؤلف با نشان «منه».

٨٢٣ : مجموعه ایست به قلم نستعلیق از قرن ١١ (اوراق تازه با نسخ از قرن ١٣-١٤) کنار برگهای اول و آخر وصالی و برگهائی از نسخه لکه های چرکین دارد. برگ ٢٧ - ٢٩ و ١٧٥ و برگ آخر نو نویسی است.

قطع: وزیری ٢٥ × ١٣ ج: تیماجی مشکی رنگ، تعداد برگ ها : ٢٦٤ سطور هرصفحه: ٢٤ کاغذ :اصفهانی شکری رنگ . شماره ثبت : ٣١٥٢٨.

مجموعه ٢ متن زرتشتی دساتیری : (فارسی)

١ـ جاماسب نامه (گ ١ ب ـ ٢٤ الف)

منسوب به جاماسب پسر سهراب در احکام نجوم و پیشگویی به حکم ستارگان.

ترجمه فارسی این کتاب از میرزا عبدالله افندی صاحب ریاض العلماء (م ـ ١١٣٠) است.

نظم آن نیز به پارسی منسوب است به خواجه نصیرطوسی .

جاماسب نامه به ضمیمه زایجه آن در ١٣١٢ ق به وسیله ملک الکتاب در هند چاپ شد .

١ ـ از آن جمله در حاشیه سخن مؤلف در باره استفاده سه گونه حدوث (زمانی، ذاتی و دهری از سخن شیخ در نجات. نوری میگوید : «لعمرالحبیب ان هو الاالتصریح باطلاق الحدوث فی اصطلاح الصناعه علی النوعین الذین لاثالث لها عندهم فافهم.

فرزانگان زرتشتی تألیف شهمردان : ۱۲۹، آثار عجم از فرصت شیرازی: ۱۷ فهرست آستان قدس از گلچین معانی ج ۸ : ۱۱۷

ذریعه ٤ : ۹۳ و ٥: ۲۲، منزوی ۱ : ۲۸۰

آغاز : سپاس ایزد را که ما را آفرید چنانکه خواست ... چنین گوید بنده شاه جهان جاماسب جهان دار کی بزرگ گشتاسب پسر لهراسب

پایان : به شادی و پیروزی بمان. درود ایزد بر پیغمبر ما محمد مصطفی (ص) این رساله جاماسب حکیم تمام شد .

۲ - دساتیر آسمانی (گ ۲٥ ب - ۱۲٤ الف)

در پایان‌نسخه نام‌مؤلف کتاب دساتیر فیروزبن‌ملا کاوس‌شناسانده شده وتاریخچه جالب ظهوراین کتاب‌مجعول با تفصیل بیان گردیده است .

فرهنگ ایران باستان از پورداود : ۱۲۷-٥۱ و مقدمه برهان قاطع چاپ استاد دکتر معین : پنجاه و دو ـ پنجاه و سه

۸۲٥ : مجموعه‌ایست به‌خط نستعلیق‌با دو قلم از قرن ۱۳ . در ذیل‌شماره ۱ (جاماسب نامه) رقم کاتب سید هادی بن مهدی مورخ ۱۲۸٥ موجود است .

قطع : وزیری خشتی ۱٦ × ۲۲ ج : تیماجی سبز رنگ تعداد برگها : ۱۲٤ سطور هر صفحه : ۱٤ کاغذ : فرنگی آبی و شکری رنگ ، شماره ثبت : ۳۱٥۳۰.

مجموعه ۲ رساله در حساب : (فارسی)

۱ - توضیح المطالب (گ ۱ ب - ۱۳۷ ب)

از میرزا ابوطالب میرفندرسکی‌فرزند میرزا حاتم‌بیگ وسبط (دخترزادهٔ) (۱) میرابوالقاسم فندرسکی (ومؤلف بیان‌البدیع شماره ۰۹۸۰/۱)

---

۱ ـ میرزا ابوطالب فندرسکی دخترزاده میرفندرسکی است و به این وسیله اشتباهی که‌در فهرست ۱۹ (ص ۱٦۰) راه یافته استدراك میگردد. البته‌در ص ۲۷٤فهرست ۱۹ نسبت درست وی نوشته آمده است.

(طبقات اعلام الشیعه ـ قرن ۱۲ ـ : ۳۹۱ و ریاض‌العلماء : فندرسکی)

این کتاب شرح است بر خلاصة‌الحساب شیخ بهائی.

دیباجه نسخه شماره ۶۱۶۵ این کتابخانه، به نام شاه سلیمان صفویست و یک مثنوی که در مدح او سروده در آن آورده شده است. اما نسخه حاضر آن دیباجه را ندارد.

این نسخه حاشیه‌هایی از مؤلف و نیز، نشان «لمحرره» دارد.

فهرست ۱۹ : ۱۶۰ - ۱۶۱ و ۲۷۴ ج ۱۷ : ۳۵۶ ذریعه ٤ : ٤۹۸

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید بنده ضعیف، فقیر پروردگار ... ابوطالب ... فندرسکی

پایان موجود: پس صنعت کردن این علم از کسی که متصف به وصف مذکور باشد لازم و متحتم است. الحمدلله اولاوآخرا.... قد وقع الفراغ من تسویدالنسخه (گویا دنباله نوشته کاتب از نسخه افتاده است)

۲ ـ عقود انامل = حساب انگشت (گ ۱۳۸ ب - ۱۳۹ الف)

تألیف شرف‌الدین علی یزدی. (م ـ ن‌بمه ق ۹)

ذریعه ۷ : ۱ و ۱۵ : ۳۰۲ منزوی ۱ : ۱۳۸ فهرست ۱۵ : ۳٤۵، ۱۵۳

آغاز: بسمله الحمدلله الذی فنائه لم یکن و بقائه لایزال... اما بعد در نظر ارباب دانش ... جلوه‌گر میگردد که نوزده صورت در هیئت و اوضاع پر بدایع انسانی ... وضع کرده‌اند.

پایان: غیرمعروفی گوید: اگر گرده چرخ بشمردمی

شمارش سوی دست چپ کردمی

کاتب می‌افزاید: تم بعون‌الله فی‌لیله‌السبت ... من شهور ۱۲۶۵ علی یداقل‌الطلبه محمد حسن ... فی‌الحائرالحضرة الحسینیه

۳ ـ انگشت شمار = کیفیت عقد انامل (گ ۱۳۹ ب - ۱٤۰ ب)

مأخوذ از رساله شرف‌الدین علی یزدی (شماره بالا است) که در آئین ۱۲ فرهنگ جهانگیری وارد شده است. عبارتهای بسیاری ۲ رساله یکسان و برخی متفاوت است.

از جمله جداییهای این نسخه از نسخه پیشین تعداد ابیات مورد استشهاد در ذیل رساله حاضر است. زیرا در این نسخه ۲ بیت از سنائی است که در آن نسخه نیست و نیز از انوری و خاقانی از هریک ۲ بیت بجز آن که در آن نسخه هست در این نسخه آورده شده است.

نسخه شماره ۹٤٤/٦ دانشگاه نیز همین نسخه مأخوذ از رساله یزدی و وارد شده در فرهنگ جهانگیری است.

فهرست دانشگاه٤ :۸۳۷ ، منزوی ۱ : ۱۳۸

آغاز: کیفیت عقد انامل به نهجی که در فرهنگ جهانگیری مذکور است ... در نظر ارباب دانش جلوه‌گر میگردد که نوزده صورت از هیئت اوضاع اصابع پربدایع انسانی

پایان: بر سر تسعین کنند جنگ شبان روز
درگه عشرین زجنگ هر دو معاف است
والحمدلله‌رب‌العالمین ... به تاریخ ... ۱۲٦۵ درمشهد کاظمین ... سمت‌تحریریافت

۸۲٦ : دفتریست به خط نستعلیق با دو قلم از قرن ۱۳ ، ۲ رساله آخر با قلم‌دیگر و مورخ ۱۲٦۵ است. بالای صفحات ۱-۵۰ متن خلاصه به قلم نسخ نقل شده است.در پایان ۱۰ برگ ترنج سفید است.

قطع : وزیری (خشتی) ۱۵/۵ × ۲۲ ج: تیماجی قهوه‌ای تیره دارای ترنج و نیم ترنج تعدادبرگها : ۱٤۰ سطور هر صفحه : ۲۳ کاغذ : فرنگی آهارمهره شده. شماره ثبت : ۳۱۵۳۱۰

مجموعه پنج کتاب درنجوم و کیمیا : (فارسی)

۱ - زیج الغ بیک (گ ۱ الف - ۱۵ ب)

- زیج گورگانی از الغ بیک (م-. ۸۵ یا ۸۵۳)

وی این زیج را به یاری قاضی‌زاده رومی و غیاث‌الدین جمشید کاشی و پس ازدرگذشت آنان با یاری علی قوشچی که در آن زمان درحداثت سن بود تألیف کرد. و دارای ٤ مقاله است. (این نسخه‌تا اوائل باب ۱۸ مقاله دوم است و دنباله آن درمجموعه وجود ندارد) .

فهرست ۱۹ : ۱٤ وج۲ : ۹۹ و۷ : ۱۳۸منزوی ۳۰۳ - ۳۰٤

آغاز: تبارك‌الذی جعل فی‌السماء بروجا

پایان موجود : و از جدول جیب قوس خارج برگیریم و محفوظ دوم

۲ - هیئت، رساله در... (گ ۱٦ ب - ۳۳ ب)

از مولی علی قوشچی (م - ۸۷۹)

فهرست ۲۲ : ۱۸۲ و ۳٤۳

۳ ـ تنبیهات‌المنجمین (گ ۳٤ الف ـ ۱٤٤ ب)

از ملامظفربن محمد قاسم گنابادی (قرن ۱۱)

این کتاب دارای یک مقدمـه ، ۹ باب و خاتمه است .

مؤلف در مقدمه میگوید، ۲۰ سال در خدمت شاه عباس بوده و در ۱۰۳۱ به تألیف این کتاب پرداخته است.

فهرست ۲ : ۹۰ و ۱۹۹ : ۱۰٤، ۱٦۰، ۱۹۹، ۲۸۸ و ٤۰٦ فهرست منزوی ۱ : ۲۷٦

آغاز : سپاس و ستایش مالک‌الملکی را سزاست

پایان : راصد محیی‌الدین مغربی

٤ ـ نفائس‌الفنون (گ ۱٤٥ الف ـ ۱۷۰ الف)

شمس‌الدین محمدبن محمود آملی (قـرن ۹) در فـن ٥ و ۸ از مقاله ٤ ، از قسم دوم کتاب‌نفائس‌الفنون چند علم ازعلوم غریبه را بررسی کرده است که اینک یاد میشود:

اکسیر، فراست، بیطره، کتف وشانه‌بینی، فلاحت، اختلاجات‌اعضاء، علم دم و انفاس، شعبده و سیمیا، طلسم و عزائم و رمل، تسخیرات، معرفة‌الشواهد واستخراج ضمیرو خبیء

آغاز (کیمیا) : بسمله علم اکسیرکـه آن عبارتست از معـرفت‌کیفیت تغییر صورت جوهری با جوهری دیگر و تبدیل مزاج آن به تطهیر و تحلیل و تعقید

پایان (رمل) : و در یازدهم و شانزدهم بر میانه بودن‌عاقبت والله اعلم بالصواب

٥ ـ رساله در جفر (گ ۱۷۰ ب ـ ۱۷۹ ب)

از حسین اخلاطی (گویا) که به درخواست فرزندش محمد نگاشته است دارای ۲ مقدمه و چند فصل و خاتمه در بارهٔ این موضوعات :

مقدمه اول در تحقیق جفر (۱)

مقدمه دوم در بیان اصطلاحات که دانستن آنها اینجا از جمله ضروریات است و این را

---

۱ ـ در معنی جفر آورده است: جفر چاه روشن را گویند که به‌طرح دولابی تیره نگردد. در دیگر منابع غالباً به معنی پوست بزغاله و در یکی ازکتابهای جفر(به نقل از حسین اخلاطی)این کلمه به‌معنی آب‌روشن آمده است.

اصطلاحات‌البسط خوانند.

مؤلف انواع بسط را به این تفصیل نام می‌برد :

بسط عددی، بسط حرفی ، بسط طبیعی، بسط غریزی، بسط ترفع، بسط تجامع، بسط تضارب، بسط تواخی، بسط تشابه، بسط تزاوج، بسط تقوی، بسط تضاعف و جز اینهاست

فصل اول بیان اعمال بسط طبیعی و غریزی (۱) و طریق استخراج اسماء ملائکه واعوان و عزیمت

فصل دوم درعمل بسط ترفع و استخراج آن ...

در دیباجه کتاب منظومه‌ای (از منشآت مؤلف) درباره اسرار علم جفر آمده. اینک چندبیت از آن منظومه:

هر که دانا به علم اسماء شد	محرم سر حق تعالی شد
از همه عالمان بود اعلم	او بود در زمان خود آدم...
همه اشیا مطیع اسمائند	وز مسمی جدا نمی‌آیند

آغاز: بسمله الحمدلله الذی کشف علینا رموزالغرائب والصلوة والسلام علی محمد مبسط آیات‌المبین ... اما بعد چنین گوید (۲) ... که مدت مدید ... فرزندارجمند محمد ... استدعاء رساله فارسی نمود از علوم غریبه برنهجی که خلاصه این علم شریف در او مندرج باشد از اصطلاحات و استخراجات

پایان موجود: چون این حروف بسط ترفع را تخلیص کنیم این ترتیب میشود ... چون حروف ملخص ... ترکیب کردیم چنین شد فغمغائیل ... زلفائیل. این اسماء ملائکه بسط ترفع است.

۸۳۳ : دفتریست به‌قلم نستعلیق محسن بن ملا علی اکبر تویسرکانی از قرن ۱۳. نسخه‌ایست پرغلط و ناخوانا . جای جدولهای نجومی غالباً سفید گذارده شده است.

قطع: رقعی. ۲۱×۱۴ ج: تیماجی مشکی تعداد برگها: ۱۷۹ سطورهرصفحه: ۲۸ کاغذ: فرنگی

۱ - نسخه شماره ۳۲۷۵/۱ دانشگاه دارای عنوانهائی مشابه عنوانهای یاد شدهٔ بالا است و همان اقسام بسط (فهرست دانشگاه : ج ۱۱ ۲۲۳۴)

۲ - به جای نام مؤلف چند کلمه شکسته و ناخواناست که به‌نظر این نگارنده با توجه و با مقایسه با شیوه دیگر نوشته‌ها و شکستگی‌های کلمات و جملات در این نسخه آن را حسین اخلاطی حسینی باید خواند.

آهارمهره شده سفید، شماره ثبت : ۳۱۰۳۸ .

مجموعه هشت رساله درعروض و ادب : (فارسی)

۱ ـ عروض سیفی (گ ۱ ب ـ ۲۷ الف)

از سیف‌الدین عروضی بخاری (م ـ ۹۰۸ یا ۸۹۸) ـ **میزان‌الاشعار.**

فهرست ۲۲ : ۱۶۶ منزوی ۳ : ۲۱۶۲ ذریعه ۱۵ : ۲۵۸

۲ ـ منتخب مقطع تکمیل‌الصناعه (گ ۲۷ الف ـ ۳۸ الف)

از عطاءالله‌بن محمود حسینی نیشابوری (ق ۹)

مؤلف در ۸۹۲ از تألیف این رساله فراغت یافته است.

فهرست ۲۲ : ۱۶۶ منزوی ۳ : ۲۱۶۸

۳ ـ معانی و بیان (گ ۳۸ ب ـ ٤۲ الف)

نگارش یکی از دانشمندان متأخر و شاید میرزا حبیب اصفهانی مؤلف دستور سخن و دبستان سخن.

درصدر نسخه نوشته : درمعانی بیان فرماید

آغاز : بسمله بدان که علم معانی عبارت است از تتبع خواص تراکیب کلام ... وعلم بیان عبارتست از معرفت ایراد معنی واحد از طرق و تراکیب مختلف از تشبیه و مجاز و کنایه ... وعلم بدیع

پایان : دبیر یا شاعر باید خود را ملزم کند که نثر و نظم ساده ... ننویسد زیرا ... لایق‌شان ادیب و فاضل نیست

٤ ـ عروض وقافیه ، رساله ... (گ ٤۲ ب ـ ٥٤ الف)

ازجهانگیر میرزا قاجار پسر عباس میرزا (م ـ ۱۲۶۹)

در یک مقدمه و ۶ فصل و یک خاتمه «درقافیه»

این کتاب در ۱۲۶۶ درتبریز به چاپ رسیده است.

فهرست ۲ : ٤۱۰ منزوی ۳ : ۲۱۶۲

آغاز : بسمله سپاس وافر یزدان را که آفرینندهٔ انسان کامل است بعد چنین گوید ...

امیرزاده جهانگیر که خواستم عبارت و قواعد علم شریف عروض را ... مقدمه در ماهیت شعر

پایان : وباقی را به همین قیاس باید دانست والسلام

۵ ـ چهار مقاله (گ ٥٤ ب ـ ۹۲ ب)

از احمدبن عمربن علی نظامی عروضی سمرقندی (م ـ ٥٦٠) دارای چهار مقاله:

۱ـ دبیری ۲ ـ شعر و شاعری ۳ ـ نجوم ٤ ـ طب و طبیبان

رک به : مقدمه چاپ این کتاب به وسیله استاد دکتر معین رحمة‌الله علیه.

۶ ـ حدائق‌السحر فی دقائق‌الشعر (گ ۹۷ ب ـ ۱۲٤ ب)

از محمدبن محمدبن عبدالجلیل‌العمری معروف به رشید وطواط (م ـ ٥۷۳) در انواع صنایع بدیعی با شواهد فارسی و عربی .

منزوی ۳ : ۲۱۳٤ فهرست ۲ : ۱٥۰ و ۳ : ۱۲٤ و ۱۰ : ۹٤ ، ۳۹۲ ، ۱۲۹٤ و ۱۷ : ۱۸۱

آغاز : بسمله الحمدلله علی ما افاض علینا من نعمه المترعة الحیاض ... اما بعد چنین گوید مؤلف این کتاب ... که روزی من بنده را ...

پایان : در تازی این فن مخصوص است به ابوفراس و در پارسی فرخی را و من برلفظ فرخ این رساله را ختم کردم که روزگار احباب شاه ولایت پناه خرم و فرخ باد

۷ ـ دستور سخن (گ ۱۲٥ الف ـ ۲۱۰ ب)

تألیف میرزا حبیب‌الله اصفهانی [1] معلم زبان و ادب فارسی و عربی در استانبول ، با استشهاد به امثال و اشعار معروف .

نگارنده خود مختصری از این کتاب انتخاب کرده بنام «دبستان فارسی» که به اهتمام حسنعلی‌خان‌امیر نظام در سال ۱۳۰۸ طبع گردیده است.

این کتاب از قواعد زبان به تفصیل بحث کرده است و دو فصل خاص‌نیز درامثال زبان فارسی و امثال زبان عربی دارد.

این کتاب در دو جزء است :

۱ ـ گویا همان مؤلف اسهل‌الحساب درسیاق که در ۱۳۲۸ به چاپ رسیده است . (مؤلفان کتب فارسی ازمشار ۲: ٤۳۸)

۱ـ درقواعد لازمه ۲ ـ مطالبی که منشیان را به کار آید (۱)

ذریعه ۸ : ۱۶۰ و ۴۷

آغاز: بسمله بنام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین ...

اما بعد ... در اوقاتی که ... من بندهٔ مستمند حبیب اصفهانی ... به آستانه علیه استانبول ... چندی به معلمی زبان عربی و فارسی مشغول شدم ... دیدم پارسی را ... راغب بی‌شمار است... دریغ آمدم زبانی بدین قدیمی و شیرینی ... بی‌ترتیب و بی‌تهذیب بماند ... کتابچه‌ای ترتیب دادم که نه تنها دارای قواعد پارسی ... که طریق استعمال کلمات تازی

پایان: همزهٔ وصل همزه‌ای که در درج کلمات ساقط شود وهمزهٔ قطع ضدآنست. **وقف** ساکن خواندن اواخر کلمات است که از اعراب آن صرف نظر نمایند قد فرغ من تسوید هذه‌الرساله الشریفه فی‌لیلةالجمعه حین طلوع الفجر فی سبع عشره شهر ربیع‌المولود سنه ۱۳۱۴

۸ ـ ریاض‌المحبین، انتخاب از... (گ ۲۱۷ ب ـ ۳۱۳ الف)

از رضا قلی خان هدایت (م ـ ۱۲۸۷)

اصل کتاب داری‌نثریست به شیوهٔ گلستان و این نسخه برگزیده ایست از آن (۲).

ذریعه ۱۱ : ۳۳۵ منزوی ۵ : ۳۵۷۷ فهرست کتب چاپی مشار ۲: ۸۶۸

آغاز: بسمله محبوبی را سپاس که طایر قیاس بر سطلع جمالش نپرد و سیاح خرد به کنه کمالش پی نبرد

پایان نسخه: گر به عدل از بندگان خواهی حساب

هیچ کس را در یمین ناید کتاب

۸۳۵ : مجموعه‌ایست به‌قلم نستعلیق روشن و خوانا مورخ ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴. پشت برگ اول یادداشت تملکی است از اسماعیل بن‌علی‌قلی خوئی با مهر او. عناوین: شنگرف

قطع : وزیری (خشتی) ۳۱×۱۷/۵ ج : تیماجی‌سبز رنگ، تعداد برگها: ۳۱۳ سطورهر صفحه : ۱۷. کاغذ: فرنگی آهار مهره شکری رنگ. شماره ثبت : ۳۱۵۴۰ .

---

۱ ـ جزء دوم از صفحه ۳۷۴ (گ ۷ ـ ۱۸ الف) آغاز میگردد .

۲ ـ در مقدمه کتاب ریاض‌المحبین نام ناصرالدین شاه وصدراعظم است اما در این نسخه که گزیده‌ای است از آن، نام شاه و صدراعظم حذف شده است. برای شناختن مواردحذف شده، این نسخه با نسخه چاپی ریاض‌المحبین باید تطبیق شود .

مجموعه هفت کتاب و رساله در طب و طبیعیات: (فارسی)

۱ ـ خلاصة‌التجارب (گ ۱ ب ـ ۳۰۸ الف)

از سید بهاءالدوله (یا بهاءالدین) حسن فرزند میر قوام‌الدین شاه قاسم‌بن سید محمد نوربخش (۱).

وی این کتاب را به سال ۹۰۷ در ۲۸ باب نگاشته و در باب دوم از تألیف‌دیگرش هدیةالخبیر (با هدیة الخیر) نام می‌برد، (ذریعه ۲۵ : ۲۰۷)

مؤلف از پدرش با عنوان آن حضرت یا آن حضرت مدظله‌العالی بارها و به تکرار یاد و نسخه‌هایی در معالجات نقل میکند و رساله حفظ‌الصحه او را عیناً در باب دوم (که در بارهٔ حفظ‌الصحه است) یکجا میاورد.

نکته جالب در این کتاب وجود گزارش‌هائی است مشروح از پاره‌ای از معالجات پدرش یا دیگر جراحان و پزشکان معاصر با ذکر تاریخ و نام بیمار خاصه آن‌که برخی از این‌بیماران خویشاوندان مؤلف و یا نامداران عصراند.

و اینک نمونه‌هایی از این گزارشها :

«در هرات بودیم و سلطان حسین میرزا را که حاکم‌آنجا بود نقرس بود... میخواست‌به سفری دوری برود به مسهلی محتاج بود ... یک کوچ کرده به سر خیابان خواجه عبدالله‌انصاری حضرت را طلب کرد. حضرت در صباح او را حبی مسهل دادند ... بعد از هفت مجلس خون آمدن گرفت ... حضرت مضطرب شدند، حکیم هندی ... را طلب کردند و به اتفاق‌به‌خورانیدن جدوار...» (باب ۳ ص ۲۶۵ - ۲۶۶ درنسخه جای سخن)

«باعث برساختن حضرت آن (حب‌الشفاء) را ربع برادر ایشان امام‌الدین جعفر بود ...از این دوا دو نوبت خورد و صحت یافت. در فایزی (ـپاییز) حضرت را ربع پیدا شد چهار ساه» (باب ۶ نسخه حاضر : ۶۰۲)

«در فایز سنة احدی و تسعمائه سفر عراق اتفاق افتاد وفرزند سن یمین الدوله طال عمره درسن چهارده بود ... معدهٔ اوضعیف شده بود درکاشان بریانی خورد و امتلاء کرد ... به این حیل به نطنز رفتیم ... شبها بعد از نیم شب عرق در سینه و گردن او پدید می‌آمد هر روز چند

---

۱ ـ نام مؤلف وپدرش به‌همین‌شکل که یادشد صحیح است. در برخی از مآخذ به‌نام علوی خان آمده و چند کتاب از علوی‌خان از وی دانسته شده است.

فرسخ به‌ایوار و شبگیر آهسته میرفتیم و روز پانزدهم در اصفهان نزول شد.

«و من دیدم‌مولانا همام‌الدین اردبیلی راکه در فضل‌مانندمولانا حسین‌اردبیلی بوداما سودا بر دماغ او مستولی شده بود و شنیده بودم‌ که هفتده‌کله خورده بود و قریب یک خروار مشمش در حضور ما خورد اما دائم‌نوش دارو و چیزهای مقوی معده میخورد ... یکبارکسی هزار دینار به او داد نهصد دینار آن راکشتیر و رازیانهٔ قندی خرید و صد دینار را جگر بریان و همه را یکبار خورد و او سرخ و سفید بود با وجود پیری»

(اسباب و علامات ـ نسخه حاضر: ۴۹۶)

«در هرات شخصی را دیدم سعفه به‌دبر سر پدید آمده بود وبه هیچ علاج‌اصلاح‌نمی‌یافت. استاد علاءالدین هندی جراح ساکن هرات آن شخص را بی‌هوش دارو داد و تمام پوست سر او را برداشت و پوست تازهٔ سگ به‌جای آن نهاد و دوخت وبست و مرهم ... و ضمادهاء رویاننده می‌بست ... آن پوست وصل یافت و بروئیدوازسلطان حسین بایقرا منشوری در آن باب ستد واین از عجائب است» (باب هفتم در نسخه حاضر: ۳۰۴)

«و یک نوع ارمنی دانه است‌که اندر فرنگ پیدا شد و از آنجا به روم و عربستان رسیدو در سنه اربع وتسعمائه اندر آذربایجان پیدا شد ...»

در حاشیه: درسنه اثنی و تسعمائه‌که‌کرده احمد از روم به آذربایجان آمده پادشاه شد مردم آبله فرنگ بسیار پیدا‌کردند. (باب هفتم در نسخه حاضر: ۳۴۴)

«در استرآباد شخصی را دیدم‌که زمستان در میان آبهاء یخ نشستی و تختهاء یخ را سوراخ‌کرده درگردن افکندی ... و چون در شهر سیرکردی ... آب بر سر ریختی و به مروحه خود را باد زدی و از مویهاء ریش او یخ بسته آویخته» (باب دوم نسخه حاضر: ۱۱۸)

در اول باب دوم (که در حفظ الصحه است) مؤلف متن رساله‌ای را در این موضوع از پدر خویش شاه قاسم نوربخش آورده است. او خود در این باب می‌گوید:

«و افتتاح این‌باب تبرکا وتعلما به فرائد و فوائد کلمات و اشارات حضرت خداوندی‌ابوی پناهی خلدت برکات هدایاته میشود:

« قوله مد ظله‌العالی قال رسول الله صلی‌الله علیه و آله المعده بیت کل داء والحمیة رأس کل‌دواء بدان اسعدک‌الله فی‌الدارین که معده خانه علتها به‌آن سبب است‌که طعامهاء مختلف وآبهاء مختلف‌در وی هضم میشود».

پایان رساله : بعضی ریاضتها هست که مفید است معتاد را و لیکن با خطر است مثل چوگان زدن و اسب تاختن و از بلندیها جهیدن و امثال اینها و به هر حال ترك این جمله اولی بود و آنجا که بالضروره واقع شود احتیاط بسیار باید کردن و در حفظ‌الصحه مددی‌بزرگ است. والسلام

مؤلف سپس خود می‌افزاید : ای سعادتمند چون طالب فطن درین مسائلی که حضرت مدظله‌العالی افاده فرمودند نیکو تأمل نماید ... مقصود حاصل گردد و از طول و عرض تدابیر اطبا فارغ شود.

نکتهٔ دیگری که در این کتاب پزشکی به نظر میرسد دستور منترها و افسونهایی است برای معالجه انواع گزیدگی‌ها و نیز انواع تبها و غیره و بیشتر آنها گویا مأخوذ از مآخذ هندیست. این کتاب چند بار در هند به چاپ رسیده است.

رجوع کنید به نظم و نثر در ایران ازسعید نفیسی : ۲٤۰ و ٤۰۰

فهرست ۲ : ۲۹٤ وفهرست ج ۲۰ شماره : ٦٦۰۰ و ٦۹۲٦ - فونان: ۲۸ ذریعه ۷: ۲۱۷ - فهرست فیلمها ۱ : ۷۹ - نشریه دانشگاه ۳ : ۳۱۱ - منزوی ۱ : ۵۲۷

فهرست ابواب کتاب به نقل از نسخه کامل (این فهرست در نسخه حاضر وجود نداردو از نسخه شمارهٔ ٦۹۲٦ نقل شد) :

باب اول ـ دربیان آن چه‌دانستن آن موقوف علیه حفظ صحت‌است و رفع مرض بر وجه کلی ... علامات ثانیه امزجه طبیعیه ... ارواح و قوی ... و اسباب سودت کیفیات در بدن ... قاروره و براز ...

باب دوم ـ در بیان حفظ صحت

باب سوم ـ اطفال و تدابیر ناقهان و مرتاضان

باب چهارم ـ تدابیر آن چه به زینت تن متعلق است

باب پنجم ـ اقسام مرض و امتلاآت منذره به امراض ... علامات خیر و شر ... نکس و سبب موت ... و فجاه ... وصایا درطریق مراعات مرضی

باب ششم ـ حمیات ... و معالجات آنها

باب هفتم ـ حصبه و جدری و سایر بثرها ... و معالجات آنها

باب هشتم ـ احوال دماغ ... و امراض دماغی ...

باب نهم تا بیست و پنجم دربارهٔ به ترتیب : چشم ،گوش، بینی، دهان، حلق، دل ،

بینی، دهان، حلق، دل، مری و معده، جگر و مراره ، سپرز ، روده‌ها ، مقعد، گردن ، شانه ، آلات تناسل ، احوال توالد و تناسل و پستان، پشت و مفاصل و پایها

باب بیست و ششم: سموم و ادویه زیانکار و حیوانات سمی گزنده و تریاقات

باب بیست و هفتم : قرابادین

باب بیست و هشتم : بیان بعضی الفاظ غریبه ... و اوزان

نسخه حاضر ناقص و نامرتب است. خطبه و فهرست ابواب و باب‌های ۸ تا ۲۶ راندارد. در بین صفحات خلاصة‌التجارب نیز چند کتاب دیگر گنجانیده شده است.

وضعیت نسخه موجود خلاصة‌التجارب در این مجموعه از این قرار است :

صفحهٔ ۱ - ۱۵ مجموعه باب اول از آن کتاب است (ناقص).

» ۵۵ - ۱۰۵ دنباله باب اول است (و چند صفحه از آن را ندارد).

» ۱۰۷ - ۱٤۹ باب دوم کتاب است.

» ۱٤۹ - ۲۷۳ باب سوم کتاب است.

» ۲۷٤ - ۳۰۹ باب چهارم کتاب است.

» ۳۰۹ - ۳۲۷ باب پنجم آن کتاب است.

» ۳۲۸ - ٤۱٦ مجموعه باب هفتم کتاب است .

» ٤۱٦ - ٤۵۳ باب بیست و هفتم و بیست و هشتم تا آخر کتاب است.

» ۵۰۲ - ٦۱٤ باب ششم کتاب و پایان نسخه است.

آغاز موجود در نسخه : باب اول در بیان آن‌چه دانستن آن موقوف علیه حفظ صحت و رفع مرض است بر وجه کلی چون طبیعت و مزاج و علامات ثابته امزجه طبیعیه ... و اسباب حدوث کیفیات در بدن مطلقاً و دلالت نبض و نفس و قاروره و بزاق و عرق بر حالات بدنیه مطلقاً

پایان بخش اول (ص ۱۵): وتمییز آن بعد از وقوف برمسائل سابقه، بر اذکیاء مخفی نخواهد بود و بدان که برودت ...

آغاز بخش دوم (دنباله باب اول صفحهٔ ۵۵) : و بدان که گرمترین اعضاء گوشت بود پس از آن عضله پس از آن شریان ...

آغاز بخش سوم (صفحه ۲۷۳): باب دوم ،سوم،چهارم،پنجم، هفتم‌در بیان حفظ‌الصحه که اعظم مقاصد طبی‌آنست بدان که صحت عبارتست از هیأت بدنی ...

پایان این بخش : (باب هفتم ص ٤١٥ از ٤١٦): و این همچون طاعون خوردن است والله اعلم بالصواب

آغاز بخش چهارم : (باب ٢٧ - ٢٨ ص ٤١٦) : باب بیست وهفتم در بیان بعضی تراکیب که عمده‌اند در معالجات و درکتب اطباء این ملک مسطور نیست ... اما معاجین حب‌الشفاء (۱) ...

پایان نسخه کتاب (باب۲۸) : و رب عبارت از غلیظ ساخته عصاره چیزهاست ... چنان که در رب فوا که مقرر است والله اعلم بالصواب ... به غایت رسید ... تسطیراین‌سطورشریف.. این کتاب مستطاب بی‌بدیل ... دربی مثلی‌مثل قانون عباراتش شفای دل بیمار ... حـاوی معالجات بی‌بدلان یونان ... موجز کتب حکماء پیشین ملخص نسخ متأخرین... منقول از خط (دنباله سخن افتاده).

آغاز بخش پنجم (ص ٥٠٢) : باب ششم در بیان حمیات و اسباب وعلامات و معالجات آنها بدان که حمی یعنی تب حرارتی است غریبه...

پایان این بخش (ص ٦١٤) : و قابلیت هوای ملک و وقوع آن چند بار دیگر قبل از این شرط بود، والله اعلم‌بالصواب‌والیه‌المرجع‌والمآب .

درکنار این سطور با قلم نستعلیق خوب‌نوشته «بلغ‌القبال والحمدلله علی کل حال».

قسمتی از باب ٥ در حاشیه با قلم نستعلیق خوب نوشته که از ص ٣١١ تا ٣٢٢ را فراگرفته‌است وبه جای آن در متن‌این نسخه‌وصایای ابن‌سینا درآخر قانون و گفتار شارح قانون خطاب به پزشکان افزوده شده است.

این از نکته‌هایی است که تنها در این نسخه به چشم می‌خورد و در دیگر نسخه‌های این کتاب که تا کنون دیده‌ام وجود ندارد.

توضیح آن که درباب ٥ در زیر عنوان: «وصایا در طریق سراعات مرضی...»مؤلف‌بخشی از آداب و وظائف پزشک رادر برخورد ورفتار با بیمار و به کار بردن اصول دقت و کاردانی در این باره به نقل از قانون و شرح قانون درج شده . نخست متن عربی قانون و سپس ترجمه‌گفتار شارح قانون به فارسی آورده شده است .

---

۱) ـ در این کتاب یکی از انواع معاجین حب‌الشفاء معجون فرقانی است که مؤلف میگوید «از مخترعات حضرت (والد مؤلف) است و جهت نسبت به فرقان آن است که اجزاء آن بر سبیل تیمن و تبرک به عدد سورکلام‌الله تألیف یافته (ص ٤١٦).

این اضافات در نسخه حاضر از زبان محمدامین غباری‌است(۱).

آغاز این بخش چنین است : اما وصایا در طریق مراعات مرضی چون در این مقام ذکر وصایا کرد لازم شد که بعضی وصایا که شیخ الرئیس در آخر قانون ذکر کرده بابعضی ازسخنان شارح را فقیرالحقیر محمدامین غباری ترجمه کرده واضح و روشن ساخت.

قال‌الشیخ وصیة فی‌انابای‌المعالجات نبتدی اذا اجتمعت امراض...

پس از پایان متن منقول از قانون چنین آمده :

اما شارح میگوید : طبیب می‌باید که پاك طینت، پاك مذهب و نیک اعتقاد باشد . چیزها را نیکو دریابد. کم مزاح و ضحک باشد. کثیرالتبسم و شکفته بود ... تمام میل او به جمیع کتب متقدمین باشد ... درست نویس باشد.

در پایان این بخش آمده : قبل از اسکندر اطباء این علم را نمیآموختند مگر اولاد را ، اسکندر این سنت‌را مستنکر دانست و گفت هرکس اهلیت این علم را دارد اطباء او را به جای فرزند دانند و این علم را به او یاد دهند.

این بود وصایای صاعدبن حسن در تشویق طبی. تمام شد کلام شارح قانون و بر طبیب رعایت آنها واجب است.

۲ - **تشریح الابدان** (گ ۹ الف - ۲۸ الف متن و ۲۸ الف حاشیه تا ۳٤ الف حاشیه)

از منصور بن محمد بن احمد بن الیاس (ق : ۹) در ٥ مقاله.

نسخه حاضر از آغاز تا قسمتهایی از مقاله اول را ندارد.

خاتمه کتاب در حاشیه ص٥٤ - ٦٦ است.

فهرست ۱۰ : ۷٦۱، ۹۷٤، ۱۷۸۰۳ و ۱۷ : ۱۹٤۱ و ۱۹ : ۱۷۱ و ٤۸٥ منزوی: ٥۰۸

آغاز موجود در نسخه : دست مرکب است از ساعد و عضله و ساعد مرکب است از...

پایان : و یخرج المیت من‌الحی یفعل‌الله مایشاء بقدرته و یحکم‌ما یرید بمشیته... تمام شد تشریح اعضاء بتوفیق‌الله و تقدس.

---

۱ - محمد امین‌غباری هروی از ادیبان وشاعران‌ایران در قرن ۱۰ - ۹می‌باشد. ترجمهٔ او در فرهنگ سخنوران ، لغتنامه‌دهخدا وتذکرهٔ صادقی کتابدار یادشده‌است.
(تاریخ نظم و نثر ٥۲٦ فرهنگ سخنوران : ٤۱٦)

۳ ـ سمیات، رساله ... (گ ۲۰۵ الف ـ ۲۰۶ الف ـ حاشیه)

از کمال‌الدین حسین خالدار.

نسخهٔ حاضر بخشی از رساله سمیات اوست و از این بخش موجود به دست می‌آید که این رساله در اصل دارای دو قسم است:

قسم اول: غذاهای فاسد مسموم کننده (که دنباله آن شیر فاسد و معالجه مسمومیت حاصل از آن در نسخه موجود است).

قسم دوم: درذکر گزنده‌ها وتدارک گزیدگان. این قسم دارای یک مقدمه و ۲مقاله است.

مقدمه: بدان که مدار علاج در این مبحث نیز دادن تریاق است...

مقاله اول در ذکرحشرات (گزنده و مسموم کننده) چون مار، کژدم، کرباسه، عنکبوت و هزار پا (نسخه حاضر دراین مقاله به پایان رسیده و ناتمام است).

آغاز: از رساله سمیات مولانا کمال‌الدین حسین خالدار. شیر فاسد، فساد شیر به آن بود که عفونت ... کند از خوردنش ... و پیچش و درد معده دهد و گاه باشد قی و اسهال شود و بحیثیتی که به مردن رسد...

پایان موجود: به تجربه پیوسته که چون زبان را به دندان گزند زنبوران زرد صغیر نتوانند گزید. یکی ازظرفا روزی به بنده نوشته بود که آن که میگفتی که زبان را چون به‌دندان گزند زنبور نگزد گویا سهو لسان بوده زیرا که چنین کردم و زنبور سرخی بر دست نشاندم گزید حالا علاج چیست. بنده نوشتم که آن قاعده در شأن زنبور زرد است، اما زنبور سرخ را جگر زیر دندان باید گرفت والسلام.

٤ ـ ترجمه اسباب و علامات (گ ۱۲۸ الف ـ ۲۰۱ ب)

به نظر میرسد ترجمه ایست نه از مؤلف خلاصة‌التجارب باعنوان المسخنات، المرطبات، اسباب مفسدات شکل

مؤلف برخی از جایها سخن خود را (در متن و گاه در حاشیه) به عربی بیان میکند و گاه متن عربی شرح اسباب را عیناً می‌آورد.

وی از شرح خویش بر تشریح مرکبات قانون (۱) و نیز ازکتابیین خویش یاد می کند و

---

۱ ـ عبارت مؤلف چنین است: چنانچه در شرح تشریح مرکبات قانون در جزو رابع از اجزاء سبعه تشریح پارسی بیان کرده‌ام.

هم‌چنین از پدرش که مبتلا به خمر بود و آن را در جوانی ترک کرد.(۱)

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ...المسخنات ای اسباب السخونه غذای معتدل المقدار حار ...

پایان: و در علاج نیز این قدر دخل دارد که هر گاه که موجب یبوست معلوم شود از آن منع باید کرد تا سبب قوی نشود و امثال این فوائد و منافع است.

۵ ـ جواهر نامه (گ ۳۰۹ ـ ۳۵۷ ب)

از محمدبن منصور که مقدمه آن را در دو فصل به نام ابوالنصر حسن بهادرخان(اوزون حسن آق‌قوینلو) و فرزند او ابوالفتح خلیل بهادر سلطان کرده است.

فهرست مطالب کتاب را مؤلف خود چنین بیان می‌دارد:

مقدمه در مواد اجسام معنوی و کیفیت تکون ایشان

مقاله اول در جواهر (بیست باب و خاتمه)

مقاله دوم در فلزات (هفت باب و خاتمه)

دربارهٔ شناسائی مؤلف (۲) این کتاب رجوع شود به فهرست ۹ : ۴۷۸ ـ ۴۸۳ فرهنگ ایران زمین : ۴ و منزوی : ۴۱۰

آغاز: بسمله ستایش و سپاس بی‌اندازه و قیاس صانعی را ... بعد چون اقل الخلیقه ... محمدبن منصور مأمور شد به آنک رساله در بیان احوال جواهر ترتیب نماید.

پایان: فصل هفتم در نسبت فلزات با یکدیگر. مقداری معین که آن مقدار از صدمثقال بود ... و برنج چهل و پنج مثقال و از آهن چهل مثقال و نیم تمت الکتاب المسمی بجواهرنامه.

۶ ـ پختن شیرینیها، رساله‌در... (گ ۳۵۸ ب ـ ۳۷۲ الف)

چند فصل است از کتابی (شاید فصل ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰) در تهیه سرباها و حلواها و پرورده‌ها مانند:

---

۱ ـ دراسباب کم شدن اشتها ... : مانند تارك خمر ضعف شهوت و هضم او را عارض میشود و پدر حقیر دموی مزاج بود و از شرب خمر چنان فربه و به قوت شده بود ... در اثنای جوانی ترک کرد روز به روز ضعف در قوی و بدن او ظاهر میشد اما اصلا رجوع به شرب خمر نکرد.

۲ ـ مؤلف در وصف وی در دیباجه گوید:

«سوعودالمأة السابعه محیی مآثرالدولة العباسیه»

با توجه به این وصف به نظر این نگارنده تردید دربارهٔ مؤلف باقی است.

(در فصل هفتم) : مرباء بالنگ، پروردن نارنج و آلوی بخارا و تمرهندی، مربای انار، مربای هلیله کابلی، مربای زنجبیل، پروردن سیر در عسل و زعفران (در فصل هشتم) :حلوای صابونی، حلوای عنبر، حلوای کلاج و لوزینه

(در فصل نهم) : انواع حلوای عسل

(در فصل دهم) : حلوای دوشابی، زلوبیا، حلوای سوهانی، حلوای ارده، حلوای ترك

آغاز موجود : فصل در مرباها و آن انواع است. نوع اول در پروردن بالنگ

پایان موجود : حلوای حلبهٔ دوشاب دوبن و حلبه شیرین کرده برو ریزد و پخته‌سازد ... و به آب صافی شوید و به ظرفی کند و بنهد و دستمال نم کرده بر وی اندازد تا برود و بکاربرد

۷ - **فرس نامه** (گ ۳۷۲ ب - ۳۷٦ ب)

منسوب به ارسطو است.

در دیباجه رساله (در نسخه جای سخن و برخی از دیگر نسخه‌ها) آمده که ترجمه از عربی به فارسی به دست شمس‌الدین محمدبن‌الحسین (در فهرست منزوی: محمدبن حسن) انجام شده است. این دو گونه نسخه فرس‌نامه ارسطو (که نام مترجم در دیباجه آن ذکرشده و آن نسخه‌ها که نام مترجم در آن ذکر نشده) تفاوتهای بسیار و مشترکات بسیار دارند. نسخه حاضر دارای ۳۰ باب است(۱).

فهرست منزوی ۱ : ٤٤٠، دانشگاه ۱۵ : ٤٠٨٤

آغاز : بسمله الحمدلله‌رب‌العالمین ... بدان که این کتاب گفتار ارسطاطالیس حکیم است که جمع کرده است در صفت اسبان نیك و بد ... از برای اسکندر رومی. و مولانا شمس‌الدین محمدبن‌الحسین رحمة‌الله‌علیه این کتاب را ترجمه کرده است به زبان فارسی ... باب اول در صفت اسبان باب دوم در شب کوری ...

پایان : باب سی‌ام در فربه کردن اگر خواهی که اسب لاغر زود فربه شود جو را تر باید کرد و سبست را خرد. اندك اندك جو زیاده کند تا به قانون برسد. دگر باید جای اسب پاك باشد تا زود فربه شود.

---

۱ - نسخه دیگر از همین گونه نسخه حاضر که به شمارهٔ ٤/٥٠٠٦٦ در فهرست دانشگاه معرفی شده دارای ۳۳ باب است.

۸۳۸ :

دفتریست به خط نسخ از قرن ۱۲. بخشهایی نیز در حاشیه به قلم نستعلیق ریز و خوب نوشته شده است.

در صفحه پایان و نیز در پشت برگ نخست این دفتر، اشعار مختلف‌درمعالجات ثبت است که بایستی گردآوری و استنساخ گردد.

در صفحه آخر تعدادی تاریخ تولد از ۱۳۰۱ تا ۱۳۱٤ با یک قلم نوشته شده و چند تاریخ تولد دیگر با قلم دیگر و با تاریخ ۱۲۷۱ تا ۱۲۸۳ نیز در وسط صفحه دیده می‌شود.

عناوین : با قلم قرمز.

قطع : وزیری بزرگ ۲۹×۱٦/٥ ج : تیماجی مشکی و وصالی‌شده. تعدادبرگها : ۳۷٦.
سطور هر صفحه ۱۹ کاغذ اصفهانی. شماره ثبت : ۳۱٥٤۳

مجموعه‌ایست مشتمل بر ۲ رساله در حدیث : (عربی)

۱ - شرح حدیث‌البساط = (حدیث‌الغمامه) (گ ۱ ب - ٤٤ الف)

از قاضی سعید قمی (محمد سعیدبن محمد مفید)، م- در شرح بر حدیث بساط که حسن بن سلمان در کتاب‌المختصر از کتاب منهج‌التحقیق والمجموع الرائق و غیره نقل نموده است.

شارح این کتاب را به سال ۱۰۹۹ در اصفهان‌پرداخته و درمقدمه آن(پیش‌از شروع به‌نقل خبر وشرح آن) دومطلب دارد و در مطلب دوم‌چند تمهید ودر تمهید نخست ۳ طلسم‌است.(۱)

فهرست ۲ : ش ۱۳٥۲/۱ فهرست ۱۰ : ۱۷۹۳۷٤۰/٥ : ۵۹۵۱/۱

ذریعه ۱۳ : ۱۹۰

آغاز : الحمدلله مدیرالادوار و معیدالاکوار ... و بعد فیقول کاسد رأس‌المال محمد یدعی سعیدالشریف‌القمی ... انی کنت شدیدالحرص للاستضائة بانوارالقدس ...

---

۱ - در پایان مقدمه آمده است :

فلنشرع الان فی بیان هذاالخبرالعظیم ... خبرالغمامه من اعجاز مولانا امیرالمؤمنین... هذاالخبر کالمستفیض عند جمهور الخاصه بحیث لایحتاج ... الی تصحیح رجال‌السند و لاالی طلب‌المستند ... و قد ذکر هذاالخبر اکثر علمائنا باسانیدهم ... سیماالشیخ الصدوق ... فی‌المجموع الرائق ... عن سلمان‌الفارسی قال کنت والحسن والحسین و محمدبن‌الحنفیه ... فاذاالتفت الیه‌الحسن و قال یا امیرالمؤمنین ان سلیمان‌بن داود سال ربه ملکا ... فهل ملکت شیئاً من ملک سلیمان ...

پایان : و لیکن هذا اخرما اردنا ایراده من کشف بعض‌اسرار هـذاالخبر ... والی‌الله المشتکی . اتفقت عنایةالله عز شأنه لتمام هذه‌النعمة فی خامس عشر شهر رسول‌الله‌الخاتم شعبان‌المعظم لسنة مأة واحده من‌الالف الثانی علی یدی ناقدهاالجانی ... و وقع ذلک ایام وتوقی بدارالسلطنة اصبهان صینت عن‌الحدثان.

۲ ـ **شرح حدیث هل رایت رجلا** (گ ٤٤ الف ـ ٤٥ الف)

از ملاعلی نوری (م ـ اوائل قرن ١٤).

از وی شرحی دیگر بر این حدیث در دست است که در فهرست ۹ معرفی شده و مؤلف خود، آن را ترجمه نوریه نام داده است.

فهرست ۹ : ۳۳۵ ذریعه ۱۳ : ۲۰۹

بالای نسخه حاضر (قبل از بسمله) متن حدیث مروی از حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام نقل شده است.

آغاز : بسمله رب اشرح‌لی‌صدری ویسرلی‌امری.... ولنذکرقبل‌الخوض فی شرح‌الحدیث الشریف معانی بعض الالفاظ التی وقعت فیه ...

پایان : فمعنی‌الفقرات‌الشریفه یظهر بالتأمل فاستقم کما امرت ... انتهی کلام‌المحقق النوری رحمةالله‌علیه فی قریة نیاوران ۱۲۷۲.

۸٤۲ :

دفتری است به خط نسخ و نستعلیق خوب ، شمارهٔ ۲ درقریه نیاوران در۱۲۷۲ نوشته شده است.

عنوان و نشان : شنگرف

قطع : رحلی ۲۰ × ۳۰ ج : تیماجی عنابی، تعداد برگها: ٤٥، سطور هر صفحه : ۲۷ ، **کاغذ :** فرنگی آهار مهره شده ، شماره ثبت : ۳۱٥٤۷.

مجموعه‌ای است مشتمل بر ٤ عنوان درحدیث و پند و دعا : (عربی و فارسی)

۱ ـ **احادیث متفرقه** (گ ۱ ب ـ ۹ الف) (عربی)

احادیث پراکنده‌ای است بدون ذکر مآخذ منقول از حضرت رسول (ص) و حضرت موسی نبی‌الله(ع) و حضرت علی (علیه‌السلام) و حضرت صادق (علیه‌السلام) در موضوع های

گوناگون.

آغاز: قال رسول‌الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله) جائنی جبرئیل فرحاً وسروراً فی احسن صورة وهیأة معه سبعةآلاف ملکافی ید کل ملک قضیب من نور ...

انجام: قال کبائرالاثم احدی عشر ... و اماالتی بالیدین فقتل‌النفس بغیر حق والسرقة و اماالتی بالبطن فاکل الربوا و اکل مال الیتیم ظلما و اما التی. (دنباله نسخه افتاده است).

۲ ـ چهل اسم ادریس (ع) (گ ۱۵ ب ـ ۲۸ ب) (فارسی)

رساله‌ای در دست است به نام مختصر دعوات‌الاسماء که خواص ۴۰ اسم الهی در آن مذکور و منسوب است به شیخ شهاب‌الدین سهروردی و نسخه‌های آن موجود است و بارساله موجود شباهت دارد.

دراین رساله نخست خواص اسماء وپس از آن اسماء بترتیب‌شماره آمده‌است و باید از عربی ترجمه شده باشد.

فهرست ۴ : ۲۴

آغاز: خاصیت اسم اول آن است که هر که خواهد پیش ملوك رود هفده نوبت این اسم را بیک مجلس بخواند و بر روی ایشان بدمد و محبت وی در باطن او پیدا شود.

انجام: اسم چهلم یا مجیب فلاتنطق‌الالسن بکل‌آلاته و ثنائه. کاتب افزوده است: تمام شد کتاب چهل اسم حضرت ادریس (ع) در روز یکشنبه ۱۴ شهر ربیع‌الثانی سنه ۱۲۶۶ کاتبهٔ محمد حسن تمام شد.

۳ ـ خواص و متن دعای قرشیا (گ ۲۹ الف ـ ۳۰ الف) (فارسی)

دعاء قرشیا از دعاهایی است که سند معتبر ندارد و مشتمل بر کلمات منتر مانند است.در این بخش نسخه سی و یک خاصیت برای دعای قرشیا و پس از آن متن دعا را نوشته است.

آغاز: خاصیت اول هر که این دعا را بنویسد بر پوست آهو بمشك و زعفران و با خود آرد بچشم همه کس عزیز باشد.

پایان: سی و یکم ... در هر خانه که دعای قرشیا باشد مار و کژدم در آنخانه گزندی نرساند.

آغاز دعا: بشیم ایل و احوم و حنون قرشیا و جلاءو ملاء دثویا

انجام: اقض حاجتی و صلی‌الله علی محمد و آله اجمعین ... پس از دعا اندکی از

کتاب تحفة‌الملوك نقل شده است. (ص ٦٩ - ٧١)

٤ ـ حدیث‌های گوناگون (گ ٤٠ ب - ١٠٩ ب) (فارسی)

حدیثها و حکایت‌های چندی است در موضوعهای گوناگون، از آن جمله داستان ملاقات شیخ معین‌الدین در تکیه میر با شیخ بهاءالدین عاملی وداستان انار حاکم عثمانی بحرین و تعلیمی که بحرینیان از امام زمان عجل‌الله فرجه برای مقابله با آن حاکم دریافتند)

در آغازرساله اختیارات منقول از احادیث آمده است.

آغاز: مروی است که چهار چیز عمر را درازمیکند خوردن سیب درسحرها و خوابیدن بر پهلوی چپ و غسل کردن بآب گرم و تزویج با دختران

انجام: از روی صدق و اخلاص شیعه و مؤمن گردید کاتب افزوده است: «فی شب بیست و سوم شهر محرم‌الحرام این کتاب صورت اتمام پذیرفت حرره‌المذنب‌العاصی محمد حسن طهرانی.

٨٤٧ :

دفتریست بـه خـط نسخ و نستعلیق متـوسط محمـد حسن طهـرانـی در ١٢٦٦ و ١٢٦٧ .صدر نسخه‌ش ١ مهر بیضی شکل کاتب با نقش عبده محمد حسن دیده می‌شود. در آغاز و پایان و میان نسخه برگهای زیادی سفید است.

عنوان و نشان: شنگرف

قطع: رقعی ١٠ × ١٧ ج: تیماجی کبود یک‌لا. تعداد برگها: ١٠٩ (با احتساب ١٢ برگ سفید وسط و بدون احتساب برگهای سفید اول و آخر). سطور هر صفحه: ١٠ کاغذ: فرنگی سفید و شکری رنگ شماره ثبت: ٣١٥٥٢.

مجموعه‌ای است مشتمل بر ٤ کتاب در رجال، اصول فقه و درایه: (عربی)

١ ـ مشیخه تهذیب (گ ١ ب - ٦ ب)

از شیخ ابو جعفر محمدبن حسن طوسی

شیخ الطائفه در دیباجه این کتاب شیوهٔ خودرا در تألیف تهذیب و چند نظرگاه که در کیفیت کارخویش داشته شرح و بیان می‌دارد و این‌مشیخه را نیز به پایان نمی‌برد.

فهرست دانشگاه ٥: ١٠٨٦ و ١٢٤٥ - ١٢٤٦ فهرست ٢٢: ... ذریعه ٢١: ...

آغاز: قال محمدبن‌الحسن بن‌علی‌الطوسی کناشرطنا فی اول هذاالکتاب ان نقتصر علی ایراد شرح ماتضمنته‌الرسالةالمقنعة وان نذکر مسئلة مسئلة و نورد فیهاالاحتجاج والادلة المفضیه‌الی‌العلم ...

انجام: محمد البزاز عن محمد بن عیسی‌بن عبیدالیقطینی عن یونس‌بن عبدالرحمان.

درذیل نسخه یادداشتی‌است درباره برخی‌از اصطلاحات که مرحوم کلینی درکتاب کافی بکاربرده‌است.

۲ - حاشیه معالم‌الاصول (گ ۹ ب - ۸۲ الف)

از خلیفه سلطان سید علاءالدین حسین‌بن رفیع‌الدین محمد مرعشی آملی اصفهانی (م : ۱۰٦٤) بر بخش اصول فقه ازکتاب معالم شیخ حسن‌بن زین‌الدین عاملی (م : ۱۰۱۱).

صاحب حاشیه (خلیفه‌سلطان) گوید : این حاشیه را هنگامی که معالم‌الاصول را میخواندم بر آن نگاشتم.

درکنار صفحات ، چند فقره حاشیه از مؤلف (با نشان منه) و از ملا میرزا و کاتب نسخه سید یوسف‌بن محمد دیده می‌شود.

ذریعه ٦ : ١٦٣

آغاز: الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد فیقول ...الحسین‌المدعوبخلیفهٔ سلطان ...انی قدکتبت حین مطالعة کتاب معالم‌الدین ...

انجام: قوله یجوزالفتوی بما یحتمل‌التأویل لایخفی ان احتمال‌التأویل مشترک‌اذالفرض تساویهما فی جمیع‌الامور ... فاحتمال‌التقیه فی‌احد هما دون‌الاخر یوجب‌الترجیح فما ذکره ساقط ...

۳ - وصول‌الاخیار الی اصول‌الاخبار (گ ۸٦-۱۰۹ ب)

از شیخ عزالدین حسین‌بن عبدالصمد حارثی همدانی جبعی عاملی(م : ۹۱۸ -۹۸٤).

عنوان مباحث این رساله اصل و فصل است. مؤلف به ترجمه جمعی از آراء شیعه که صاحبان جوامع حدیث اندو درآغاز کتاب‌به اثبات اصالت طریق مذهب حق جعفری پرداخته است. این نسخه حاشیه‌هایی از مؤلف با نشان منه دارد.

ذریعه ۲۵ : ۱۰۱؛ فهرست دانشگاه ٥ : ۱۷٥

آغاز: الحمدلله فاتح الاغلاق منبع العطاء مسیل الغطاء الذی خلق الانسان فاجزل علیه الاحسان حیث اقام من نوعه... وبعد فیقول ... حسین بن عبدالصمد ... لما کان التفقه فی زماننا هذا واجبا ...

پایان: وقداصطلحوا ایضا علی اثبات اشیاء فی الکتابة دون القرائة...مثل کتابة الف بوء واوالجمع و قد یلحقونه ایضاً بوء الواو من صفة المذکر ... و واو یدعوا و امثال ذلک مما هو سقرر فی فن الخط ... والحمدلله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً و صلی الله علی محمد و آله اجمعین.

۴ ـ حجیة الاستصحاب ، تحقیق فی ... (گ ۱۶۰ الف ـ ۱۶۴ ب)

بررسی‌ها وتشکیک‌هایی است در مسئله حجیت استصحاب، یک تشکیک از محمدباقر سبزواری صاحب ذخیره و دیگری از آقا حسین خوانساری.

تشکیکات فاضل سبزواری دراطلاق ادله حجیت استصحاب ازذخیره مبحث «امتزاج الماء المضاف المتنجس بالماء الکثیر و زوال اطلاق الاسم علیه» نقل شده و تشکیکات آقا حسین خوانساری ـ که صورت دیگری دارد ـ بدون ذکرمأخذ نقل گردیده است.

آغاز: بسمله قال الفاضل السبزواری فی الذخیره فی مبحث امتزاج الماء ... یمکن ان یقال انه نجس لان الماء المضاف کان نجسا قبل امتزاجه بالکر فیستصحب ... و یرد علیه ان استمرارالحکم تابع للدلیل ...

پایان: و علیک بالتأمل فی خصوصیات الموارد و استنباط احکامها عن هذاالاصل و رعایة جمیع ما تجب رعایته عند تعارض المعارضات والله الهادی الی سواءالطریق

۸۵۴:

دفتریست به خط یوسف بن سید محمد حسینی خراسانی مورخ ۱۲۱۶ (بجز شمارهٔ ۳ که به قلم نستعلیق خوب دیگریست).

بر اوراق زائد اول و آخر و میان دفتر نوشته‌هایی مختلف است به نظم و نثر. بر پشت برگ اول مجموعه مقدمه خطبه نکاح یادداشت شده است. در پایان نوشته‌ای است ازکاتب نسخه در بارهٔ «وجه این که جناب ولایت مآب را علی عمرانی گویند...». برخی برگها لکه‌های چرکین دارد.

قطع : رقعی ۱۱ × ۱۵ ج : تیماج قهوه‌ای یک‌لا . تعداد برگها : ۱۶۶. سطور هر صفحه : ۱۵. کاغذ : فرنگی. شماره ثبت : ۳۱۵۵۹.

مجموعه‌ای است مشتمل بر ۵ کتاب و رساله در فلسفه: (عربی)

۱ ـ شرح‌الهدایة (گ ۱ ب ـ ۸۲ الف)

متن هدایه از اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری (م ـ ۶۹۳) و شرح از قاضی میرحسین بن معین‌الدین حسینی میبدی (م ـ ۹۱۱).

... اثیرالدین ابهری صاحب هدایةالحکمه در پایان کتاب از کتاب دیگرش (زبدةالاسرار فی‌الحکمة) یاد کرده است. ودر کتاب‌الذریعه و کشف‌الظنون در این مورد سهوی اتفاق افتاده است(۱).

در حاشیه نسخه تعلیقات بسیار از محمدسعید، صلاح‌الدین، سعدلو و شرح مواقف ازاصفهانی است.

ذریعه ۱۴ : ۱۷۴ کشف‌الظنون (چاپ استانبول) ۲ : ۹۵۰

آغاز: الهدایة امر من لدیه و کل شیٔ یعود الیه له‌الحمد ... و بعد یقول حسین بن معین‌المیبدی اصلح الله‌حاله لمارایت کمال و عین‌الاعیان و هو نوع الانسان ...

انجام: فلیرجع الی کتابنا المسمی بزبدةالاسرار و ظنی‌ان‌الواجب علی طالبه مطالعة کتب‌الشیخین و فوق طورهما طور عزقدره کالکبریت‌الاحمر و توفیق‌الوصول الیه من‌الله‌الاکبر ثم قدتم.

پس از پایان نسخهٔ شرح هدایه و حواشی ۲ صفحه آخر دو یادداشت فقهی است در بارهٔ طهارت‌ازحدث و خبث که یکی متن منقول از کتاب‌الانوار لعمل‌الابرار ـ کتاب معروف در فقه شافعی ـ و دیگری ترجمه آن است از صالح خلخالی.

۲ ـ المبدأ والمعاد ـ المسائل‌الاربعة (گ ۸۲ ب) (عربی)

چهار مسئله است در بارهٔ معاد از تألیفات ابن سینا.

---

۱ ـ سهو صاحب ذریعه چیزی دیگر و سهو حاج خلیفه چیز دیگریست و توضیح آن از این قرار است:

صاحب کشف‌الظنون آورده که‌نسخه‌ای‌از شرح محمدبن شریف حسنی(حسینی)برهدایه اثیریه در اختیار دارد که شارح در پایان نسخه از زبدةالاسرار تألیف خویش یاد می کند و صاحب ذریعه به نقد سخن او پرداخته است و می‌گوید مؤلف کشف‌الظنون دچار سهو شده و زبدةالاسرار را که تألیف صاحب هدایة است از آن میرحسین میبدی شارح هدایة پنداشته است.

این رساله به فارسی ترجمه شده و در نسخه ترجمه (شماره ۶۳۱/۲۲ موجود در این کتابخانه) نام سؤال کننده ابوسعید ابی‌الخیر ضبط شده است.

متن عربی این رساله درضمن مجموعه رسائل در قاهره به چاپ رسیده است.

فهرست مسئله ها از این قرار است:

۱ ـ انا من ای موضع جئنا ۲ ـ لای سبب جئنا ۳ ـ الی این مرجعنا ٤ ـ مایکون حالنا بعد مفارقتناالدنیا.

فهرست مصنفات ابن‌سینا: ۲۱۷ فهرست ۲ : ۳۹۳

آغاز: انا من ای موضع جئنا الی هذاالعالم اعلم انا من ذلک العالم جئنا و حد هذاالعالم من فوق فلک البروج

پایان: لذلک یجدالکافر عذابا لمعاینةالصورالمنکرهالمکروهة ما یوافق علمه و عملدفی هذاالعالم والسلام

۳ ـ حاشیه شرح هدایةالحکمة (گ ۸۳ الف ـ ۹۸ الف)

از نصرالله‌بن محمد خلخالی

حاشیه‌ای است بر شرح قاضی میر حسین میبدی بر هدایه اثیریه (بخش حکمت). این نسخه از آغاز افتاده دارد و از تناهی ابعادشروع میشود. پایان آن نیز ناتمام است.

کشف‌الظنون ۲ : ٦٤٦ فهرست دارالکتب (ازفؤادسید) ۱ : ۵۰

آغاز موجود: الجسمیه طبیعة نوعیه و قد ثبت احتیاجها فی بعض‌الصور الی‌الماده ... ای سواء کانت جسمانیه او غیر جسمانیه و یحتمل ان یکون‌المقصود ان کل واحد من‌الابعاد سواء کانت فی جهةالطول اوالعرض اوالعمق ...

پایان: قوله فتامل لعل وجه‌التأمل ان‌الثابت بالبرهان امتناع صدور تحریکات غیر متناهیة من‌القوه‌الجسمانیة مطلقا مبتداء کان بواسطة او بدونها و لیس فیه ما یحصل ... فلایکون هذاالجواب صحیحا ایضاً

٤ ـ الانوار لعمل‌الابرار (گ ۹۵ ب و ۱۰۱ ب تا ۱۱۳ الف و ۱٤۹ ب)

ازشیخ یوسف‌بن ابراهیم اردبیلی فقیه شافعی (م : ۷۹۹).

دراین نسخه بخشهایی است از صلوة و طهارت.

آغاز بخش اول: (گ ۹۸ ب) لصلوة‌الجنازة ارکان‌الاول‌القیام ...

آغاز بخش دوم : (گ ۱۱۱ ب) فصل للصلوة ارکان و ابعاض و هیآت و هی ماعدا الارکان والابعاض و هی سته والارکان ثلثه عشر

آغاز بخش سوم : (گ ۱۴۹ ب) الفصل الثانی : فروض الوضوء سته ...

آغاز بخش چهارم : (گ ۱۶۹ ب) واقل التشهد التحیات‌لله سلام علیک ایها النبی ...

۴ ـ حاشیه شرح هدایة‌الحکمة (گ ۹۹ الف ـ ۱۱۰ الف)

حاشیه‌ای است بر شرح قاضی میرحسین میبدی بر هدایة‌الحکمة اثیرالدین ابهری (تنها بر فن اول ـ طبیعیات) .

مؤلف از شرح مقاصد و شرح مختصر تفتازانی، شرح حکمة‌العین از مبارکشاه، حاشیه مطالع میرسید شریف و شرح مواقف او از صاحب محاکمات، مباحث‌المشرقیه رازی بسیار و به تکرار یاد می‌کند.

آغاز : اعلم ان‌الحکمة علم باحوال اعیان‌الموجودات افتتح فی مفتتح‌الشرح بتعریف الحکمة لانه المفید لتصورالعلم برسمه و هوالمتضمن لمعرفة موضوعه ...

پایان : اذا امکن ان یقال ان‌الزمان لوکان موجوداً فاما ان یکون واجباً فهو باطل والا لم یکن مقدارالشیء و ان یکون ممکنا فیکون قابلا للعدم‌السابق‌والا حق مع ان ذلک باطل کما عدله من کلام‌الشارح فیماذکره فی‌الموضعین. تمت‌الرسالة من یدالاقل خضربن حمزة بن خضربن اسماعیل ... المسلمین

بر برگ ۱۱۱ نخستین صفحه حاشیه هدایه (نسخه جای سخن) به همین خط نوشته شده ...

۵ ـ حاشیه شرح‌الهدایه (گ ۱۱۳ ب ـ ۱۴۸ الف)

از میر فخرالدین محمد بن حسین حسینی سماکی استرآبادی (م : ۹۸۴).(۱)

در حاشیه این نسخه علاوه بر حواشی منه، اسامی برخی از دانشمندانی که در متن با اشاره از آنان یاد شده، آمده مانند : مولا حاجی محمود، فاضل خراط، میرفضل‌الله استرآبادی ، عبدالحی استرآبادی، ابوالحسن کاشی، میربقاء سمرقندی، غیاث‌الدین استرآبادی، غیاث‌الدین منصور

---

۱ ـ در نسخه شمارهٔ ۱۷۷۶ این کتابخانه که دارای امتیازاتی است در نسخه‌شناسی (فهرست ۵ : ۱۶۲ ـ ۱۶۴) یاد شده است ماده تاریخ درگذشت فخرالدین «زبده سروران دانشمند» در ضمن قطعه‌ای دربارهٔ درگذشت وی ضبط‌شده ومساوی ۹۸۴ ـ ه است.

فهرست ۵ : ۱۶۲ - ۱۶۴ الذریعه ۶ : ۱۲۲ کشف‌الظنون : هدایه

فهرست رضوی ٤ : ۷۷ دانشگاه ۳ : ۲۳۱ - ۲٤۰

آغاز : الحمدلله العلیم الحکیم... فیقول ... محمدبن حسین المدعو بفخرالدین الحسینی ان شرح الهدایة الاثیریه للقاضی ... حسین المیبدی ... اعلم ان الحکمة علم ... عرف الحکمه اولا تحصیلا للبصیرة .

پایان : واسطته فی صدور التحریکات الغیر المتناهیة عن النفس المنطبعة والحمدلله علی التوفیق لاتمام الفلکیات و منه الاستعانه لتحقیق الباقیه انه الموفق ونعم المعین

۹ - حاشیه شرح هدایة (گ ۱٤۹ الف - ۱٦۹ ب)

از مصلح الدین محمدبن صلاح الدین بن جلال الدین لاری (م در حدود : ۹۸۰) [1] بر شرح هدایة الحکمة از قاضی میر حسین میبدی.

لاری مؤلف این حاشیه تألیفاتی چند در موضوعات مختلف علوم دارد و چند نسخه از تألیفاتش در این کتابخانه موجود است. وی چندی در شیراز در خدمت غیاث‌الدین منصور و سپس دوانی شاگردی کرده.

وی در کتاب حاضر در مبحث جزء لایتجزی از غیاث‌الدین منصور با عنوان «استادنا» یاد و جریان مباحثه او را با دوانی از زبان استاد نقل می‌کند [2] (نسخه حاضر : ص ۳۱۰).

فهرست رضویه ج ٤ : ۸٦ کشف‌الظنون ج ۲ : ٦٤٦ فهرست اوقاف بغداد از عبدالله جبوری ۲ : ۲٦۷ [3] فهرست دارالکتب مصر (خدیویه) تاریخ نظم و نثر در ایران و درزبان فارسی ۱ : ۳۵۵ - ۳۵٦ (مرحوم نفیسی ترجمه دقیق و کاملی از او و کارهای علمی او نوشته است رحمة‌الله علیه) هدیة‌العارفین ۲ : ۲۵۱

---

۱ - در هدیة‌العارفین دنباله نسب وی چنین یاد شده است : جلال‌الدین بن کمال‌الدین محمد الناصری السعدی العبادی الشافعی ثم الحنفی المفتی بآمد المتوفی بها.

۲ - مصلح‌الدین در اینجا (پس از نقل سخنی از دوانی) می‌گوید : قال استادنا سیدالحکماء لازال فی نصرة الحق منصوراً (در حاشیه این سطر آمده المراد غیاث‌الدین منصور) انه وقع هذا البحث بینی و بین هذا القائل فی مجلس بعض السلاطین فاتانی القائل بذلک الجواب فقلت الامتداد المنقسم الی الاجزاء المتناقضه الی غیر النهایه بعینها منقسم الی الاجزاء المتزایده من الطرف الاخر فالزم واسکت

۳ - در فهرست اوقاف بغداد رساله فی الحرکه نیز ازاین مصلح‌الدین یادشده که در مرجع دیگر دیده نشد (فهرست عبدالله الجبوری ۲ : ۲۷۵).

آغاز: بسمله و به نستعین الحمدلله‌الذی تخلص بهدایة حکمته حواشی قلوبنا عن غواشی ... الاوهام ... یقول افقرالخلق محمدالمدعو بمصلح‌الدین‌اللاری الانصاری (۱) ... انی اثبت فیما مضی بحواشی کاشفه عن غواشی علی شرح‌الهدایه ... و لم ال جهدا الی‌التحقیق... ثم تلاعب‌الملوین... قد یغرقنی فی بحارالهموم والاحزان وقد یجیئنی‌فی مضیق لایهب فیه نسیم‌العرفان فجعلنی متخذاللعلوم والمعارف ظهریا (۲) وراء ظهری ثم بعد برهة من‌الزمان ... اشتغلت بذلک‌الشرح ... مع تفرق‌الحال و تشتت‌البال ... فاستعین بالله وشرعت فی‌المقال (۳)... اعلم ان‌الحکمه علم باحوال‌آه اقول للمناظرین‌الناظرین فی‌التعریف انظار لان المراد بالعلم اماالقواعدالمخصوصه او ادراکها اوالملکه ...

پایان موجود: ثم عمموا اعتبارها فی سائرالاجسام هذا اعتبار مبنی علی‌الامورالعرفیه لاتحقیق فیه لان کرةالارض لیست لها من‌الجهات الا ...

۸۶۰:

دفتریست به خط نستعلیق با قلمهای مختلف از قرن ۱۱.

بیشتر بخشها به قلم حضر بن حمزه بن حضر بن اسماعیل است که در پایان حاشیه شماره ۵ رقم دارد (بدون تاریخ).

در پشت برگ اول قطعات اشعاری به فارسی است که یک قطعه آن از ساطع است.

پشت برگ نخستین حاشیه فخرالدین‌سماکی (ص ۲۲۳) ابیاتی‌است به‌فارسی در معما به اسمهای مختلف. کنار چند برگ از وسط مجموعه وصالی دارد.

قطع: وزیری کوچک ۱۵/۵ × ۲۱ ج: تیماجی قرمز ضربی تعداد برگها: ۱۶۹ سطور هر صفحه: ۱۳، ۲۵ کاغذ: اصفهانی شکری رنگ شماره ثبت: ۳۱۵۶۵.

---

۱ ـ در نسب مصلح‌الدین عناوین سوری، عبادی، انصاری نشان دهندهٔ آن است که وی از اعقاب سعدبن عباده انصاری بوده است.

۲ ـ لاری سالها پس‌از درس‌خواندن‌در شیراز به هند رفته و در دربار همایون بوده پس از ۹۶۳ به استانبول و سپس به آمد رفته و در ۹۶۷ از طرف اسکندر پاشا حکمران آنجا مدیریت مدرسه خسروپاشا را بر عهده گرفته. شاید این تعبیرات به این اشتغالات اشاره باشد.

۳ ـ دیباچه حاشیه لاری برشرح هدایه تا اینجا در ص ۲۲۲ مجموعه نوشته شده و از «اعلم ان‌الحکمه ...» در ص ۲۹۷ این تفرقه هم به‌دلیل‌صحافی است و هم کتابت است.

مجموعه ٤ رساله در نحو: (عربی)

۱ - الاعراب عن قواعدالاعراب (گ ۱ ب - ٦ الف)

از ابن هشام عبدالله بن یوسف (م - ۷٦۲). این کتاب دارای ٤ باب است.

معجم المطبوعات ۱: ۲۷٤

آغاز: قال الشیخ الامام العالم ... هذه فوائد جلیله فی قواعدالاعراب ... و سمیتها بالاعراب عن قواعدالاعراب.

پایان: و بعضهم سمیت مؤکدا و فی هذاالقدر من القواعد کفایة لمن تامل.

۲ - حل معاقدالقواعد (گ ۱۷ ب - ۷۲ ب)

از احمد بن محمد زیلی (ق ۱۰) شرح است بر قواعدالاعراب ابن هشام (کتاب بالا).
وی این شرح را در ۹٦۷ در روزگار حکومت سلطان محمد فاتح نگاشته است و در پایان شرح از او نام می‌برد.

در کنار صفحات نسخه حاضر حاشیه هایی از مؤلف با نشانی منه

کشف الظنون: (الاعراب)

آغاز: الحمدلله الذی رفع اسماءالعلماء بفعل الخشیه ... و بعد فیقول العبد ... احمد بن محمد ان المختصر الموسوم بالقواعد.

پایان: وفی الخاتمه الکفایه بالتامل. هذا آخر ما تیسرلنا ایراده...وقد وقع الفراغ من نقله الی البیاض علی سبع و ستین و تسعمائه فی ایام دولةالسلطان الاعظم ... سلطان محمدخان ... و هزم اعداه بمنه وکرمه یا معین.

۳ - شرح عوامل المائه (گ ۷۳ ب - ۷٦ ب)

از یحیی بن نصوح بن اسرائیل (ق ۱۱) بر عوامل عبدالقاهر جرجانی (م - ٤۷٤) درنحو.
مؤلف این شرح را به سلطان مصطفی‌خان پسر سلیمان‌خان عثمانی اهداء می‌کند و می‌گوید:

این شرح را در قریه برکی آغازکرده و در ییلاق چوق آنرا پایان داده است (دیباچه کتاب).

این نسخه نقص بسیار دارد و تا شرح قسمتی از خطبه است. اما سخن مؤلف در دیباچه

اشارت به آن دارد که این شرح را به پایان رسانیده است.

در کنار نسخه حاشیه هایی از مؤلف و از سلیمان قرمانی دیده میشود.

کشف الظنون: (عوامل المائه)

آغاز: بسمله توجهنا الی جنابک و قصدنا نحو بابک یا غافرالذنوب ... و بعد فیقول العبدالذلیل یحیی بن نصوح بن اسرائیل اعلموا یا معاشر طلاب الیقین سلام علیکم ... فاردت ان اشرح له شرحا کافیا لذوی الالباب هدیة منی الی المخدوم المعظم.

پایان موجود: تأکید معنوی للال ... تجوزا فی شمول المتبوع لافراد ما کانت سعادة الدارین منوطه بمعرفة الاحکام (کلمه اخیر رادهٔ صفحه بعد است که در نسخه نیست).

٤ ـ حل ابیات الموشح (گ ۷۷ ب ـ ۱۱۰ ب)

از عیسی بن احمد شروانی شرح برابیاتی است که در کتاب الموشح (ـ شرح کافیه ابن حاجب) تألیف شمس الدین محمدبن ابی بکر خبیصی به عنوان شاهد آورده شده است.

شروانی در دیباجه از تعلیقاتی که میخواهد پس از این بر مواضیع مشکل از کتاب موشح بپردازد سخن میگوید(۱).

آغاز: بسمله الحمدلله الذی جعل النحو مرقاة منصوبه ... و بعد فیقول العبد ...عیسی بن احمدالشروانی لما کان شرح الکافیه المسمی بالموشح ... نال الافاضل منه حظا وافرا فی جمیع الاعصار ... و کان فی المجتازین بقیة الاسلام جرون صانهاالله فی طوارق المنون اقوام افئدتهم تهوی الیه...

پایان موجود: فی محل النصب علی الحال عن فاعل شککت ... بینا ظرف له.

۸۷۰:

دفتریست به خط نستعلیق متوسط و درهم به قلم موسی بن عثمان مورخ ۱۰۸۸ (رقم کاتب در ذیل نسخه شماره ۲ ـ ص ۱۴۳ دیده میشود).

شمارهٔ ۱ به قلم متفاوت و مورخ ۱۰۹۱ و شماره ٤ به خط نسخ از کاتبی دیگر است از قرن ۱۱. بر پشت برگ نخست، فهرست مندرجات مجموعه یاد شده است. کنار و گوشه چند

---

۱ ـ عبارت مؤلف چنین است:
«قاصداً ان وفقنی الله تعالی لاتمامه ... ان الحق تعلیقا یکشف عن مواضعه المغلقه اللثام...»

مجموعه برگ وصالی دارد.

قطع: خشتی ۱۵/۵×۲۱/۵ ج: تیماج قرمز یک‌لا، تعدادبرگها: ۱۱۰ سطورهر صفحه: ۱۵، ۱۹ و ۲۱ کاغذ: ترکی نخودی رنگ شماره ثبت: ۳۱۵۷۵.

مجموعه هفت رساله در عرفان و ادب: (فارسی و عربی)

مجموعه‌ایست که همه بخشهای آن از آثار ناتمام و یابرخی‌از مسودات آثارشمس‌العلماء محمدحسین گرکانی معروف به جناب و متخلص به ربانی است (م - ۱۳۴۵ قمری)(۱).

در چند جای دفتر این موضوع گواهی وتصریح شده،از آن جمله روی جلدنسخه حاضر برگه‌ای مدور الصاق کرده و بر روی آن نوشته‌اند.

«نسخه ابوحامد غزالی در علم حروف و بعض اشعار و مناجاتی که مرحوم میرزا محمد حسین جناب به خط خودشان نوشته بودند، نقل و جمع شده است».

۱ - **ترجمه شرح جنةالاسماء** (گ ۱ ب - ۸ ب)

۱ - شرح جنةالاسماء (به تعبیر غزالی‌نامه: شرح دائر، حضرت علی) منسوب است به

---

۱ - جناب ربانی از بزرگان فضل و ادب در نیمه اول قرن ۱۴ ه ق بوده است. محضر مولی علی کنی، میرزا ابوالفضل کلانتری و محمدحسن آشتیانی را درک و از آنان اجازه روایت دریافت کرده است. تألیفاتی به عربی و فارسی به نظم و نثر دارد (در اصول و منطق و مسائل ادبی و کلامی) از جمله:

مقامات عشره‌الملحقه بریاض‌الادب میرزا جعفر همدانی (یکی از مقامات عشره مقامهٔ حجبیه است بـه عربی که با ریاض‌الادب همدانـی نیز به چاپ رسیده است و در پایان نسخه خطی آن نیز هست).

یکی دیگر از آثار ارزندهٔ اوکتاب مقصدالطالب است. در پایان کتاب مقصدالطالب فی ایمان اباءالنبی و عمه ابی‌طالب که از تألیفات گرکانی‌است و در ۱۳۱۱ چاپ شده فهرست تفصیلی مؤلفات او آمده است. از نمونه‌های مختلف - قصیده - غزل و قطعه - که از او نقل شده (درسخنوران نامی ۳: ۱۴۷۷ - ۱۴۸۰ و مجموعه جای سخن) به دست میآیدکه باید دیوانی مدون داشته باشد اما در هیچ یک از مآخذ، دیوانی به او منتسب نشده است.

برای آگاهی در بارهٔ جناب‌ربانی گرکانی رجوع شود به طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۴): ۵۰۸-۵۰۹ و ذریعه: دیوان ربانی (ج ۹: ۳۵۴) و زیر عنوانهای تألیفات او طرائق‌الحقائق چاپ دکترمحجوب ۳: ۷۴۹ وسخنوران‌نامی معاصرایران از سیدمحمدباقر برقعی ۳: ۱۴۷۷.

۲ - در سخنوران نامی تاریخ دقیق درگذشت او را ۱۳۴۵ آورده و در طبقات اعلام‌الشیعه: بعد از ۱۳۵۳.

محمد غزالی. ترجمه فارسی آن از جناب گرکانی(و شاید ترجمه از دیگریست و جناب آن را در مجموعه خود آورده است).

جنةالاسماء خود ارجوزه(۱) ایست و دو قصیده منسوب به حضرت علی علیه‌السلام که مشتمل است بر بیان شرائط و آداب دعاء جنةالاسماء و دستور ترتیب دوائری که با نقش حروف بسمله و اسماء الهی.

در مقدمه شرح جنةالاسماء که منسوب به غزالی است آمده که :

در سالهای اقامت در مدرسه نظامیه بغداد از طرف خلیفه بغداد احضار شدم. خلیفه برگی را که به خط کوفی و نوشته امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام بود و آن حضرت به درخواست یکی از شیعیان کوفه به نام عبدالله‌بن حسان ومکنی به ابوالمنذر آن را به قلم آورده بودند نشانم داد وآن حضرت در آن نوشته کیفیت دعاء جنةالاسماء را شرح داده بود(۲).

سیدهبةالدین شهرستانی در باره تاریخ ظهور این حرز جنةالاسماء کتابی به نام جنةالاسماء فی شرح جنةالاسماء نگاشت و چگونگی پیدایش آن را بیان داشت.

نسخه جای سخن ترجمه شرح منسوب به غزالی است از شمس‌العلماء گرکانی جناب، با متن دو قصیده.

این نسخه ارجوزه و دائره را ندارد.(جای دائره سفید گذارده شده)و سپس نوزده اسم از اسماء باری‌تعالی را که علما افزوده‌اند در آخر آورده شده.

آغاز موجود : بدان که ابوحامد غزالی بعد از افتتاح شرح خود به سپاس و ستایش ایزدی ... میگوید که چون در دارالسلام بغداد گردیدم و چند سال در مدرسه نظامیه ماندم...

پایان : و این دائره شریفه به نحویست که از حضرت ... روایت شده و اما علما آیةالکرسی با نوزده اسم ... در دور این دائره علاوه نموده ... ولا یؤده حفظهما وهوالعلی العظیم.

---

۱ ـ به نوشته ذریعه این ارجوزه در پایان دیوان منسوب به امام علیه‌السلام چاپ شده است و آن دو قصیده در شرح غزالی(که نسخ مستقل آن در دست است)و نیز در کتاب ادعیه سید حسن قزوینی (اواخر قرن ۱۲ و اوائل قرن ۱۳) نقل شده است.

۲ ـ در بارهٔ جنةالاسماء و شرح منسوب به غزالی بر آن دیده شود : کشف‌الظنون ۱ : ۴۰۵ ذریعه ۵ : ۱۵۴ - ۱۵۵ و ج ۱ : ۳۹۰ وغزالی‌نامه : ۲۰۵ وفهرست مرعشی ۲۰ : ۲۴ - ۲۵.

۲ ـ نامهٔ دلنواز (گ ۹ ب ـ ۱۰ ب)

ـ مثنوی عارفانه و عاشقانه‌ای است از محمدرضا بن‌محمد امین همدانی (م ـ ۱۲٤۷) و به نظر میرسد در اصل خودمثنوی بلندیست.ودراواخر مثنوی این عنوان دیده میشود :

«و ارادات لیلهٔ اولی که بی حجاب امکانی در حقیقت انسانی به منصه ظهور آمده»

در زیر عنوان بالامثنوی این‌گونه ادامه دارد :

باز باز دل پرد بر آسمان
در هوای آشیان قدسیان

تاب عنقای حقیقت این دل است
سین سیمرغ شریعت این دل است

فهرست آستان قدس : ۸۷۳ ، منزوی ٤ : ۳۲٦۰

آغاز مثنوی : بسمله الحمدلله رب‌العالمین ...

ای ز نامت نامها نامی نما
نامه‌ام از نام خود نامی نما

نامه‌ام از نام تو نامی بود
نامه بی نام تو بدنامی بود ...

نامه من خود کتاب دل بود
این خطاب مستطاب دل بود...

نامه من شرح قرآن آمده
نامه من اصل فرقان آمده

پایان : آن اثر دید و مؤثر را ندید
رشته توحید را از خود برید

کافری در صورت اسلام شد
با همه انعام حق انعام شد

۳ ـ قصیده شکوائیه (گ ۱٦ الف ـ ۱۸ الف)

قصیده‌ای گویا از جناب ربانی گرکانی و به‌مناسبت مضمون گله‌آمیزی که دارد این عنوان را نگارنده برای آن انتخاب کرد.[۱]

---

۱ ـ با توجه به این قصیده و مثنوی پیش از آن و نمونه‌های قصائد و غزلیات و قطعات که از سخنوران معاصر برقعی وبهترین اشعار پژمان بختیاری از ربانی آورده شده باید مطمئن بود که اشعار بسیار به فارسی سروده و باید دیوانی داشته باشد.

ابیاتی از این قصیده افتاده است .

آغاز موجود :

من مست تهی دستم و هر کس که چنین است
کی در غم مال است و کجا در غم جان است
ای آن که به جز من که ز دیدار تو دورم
چشم دگران جمله به رویت نگران است
خود را همه دان دید و مرا هیچ مدان یافت
اما نه چنینم من و او هم نه چنان است
آن کافر کوفی که مرا صوفی گفته است
خود صاحب سیف و سلب شمر و سنان است
یک طایفه سادات حسینی را امسال
نه خورد و نه خوابست و نه آبست و نه نانست
گفتند شاهنشه گیتی که در این مرز
گنجی است که صد الف در آن گنج نهان است

پایان قصیده :

گفتم که چو شه عزم فراهان کند این بار
انصاف من از حاکم گزار ستاند ...
ناگه خبر آمد که ازو نستد و از من
خواهد که ز نو پیشکشی باز ستاند
فراش غضب بر سر ارباب و رعایا
استاده و با انبر و یا گاز ستاند . . .
گو خدمت سی ساله به ما باز دهد شاه
گو نعمت سی ساله ز ما باز ستاند
مزدی که گدایان نستانند ز مزدور
حیف است اگر شاه سرافراز ستاند

٤ ـ اسرار حروف و وجود (گ ۲۱ الف ـ ۳۹ الف)

رساله‌ایست از جناب ربانی گرکانی در باره اسرار حروف ودوائر،ارتباط لفظ ومعنی[1] و مراتب وجود و اسماءالله و اسماء عظام. این نوشته‌ها که بخشهایی پراکنده و با فواصل و بدون آخر و گاه بدون ابتدا و انتهاست به نظر میرسد مسوده رساله‌ای مبسوط درموضوعات یاد شده است.

در یکی از فصلها حروف را به این پنج‌قسم تقسیم میکند.

۱ ـ حروف رقمیه

۲ ـ حروف لفظیه

۳ ـ حروف عددیه

٤ ـ حروف فکریه

٥ ـ حروف وجودیه

و در پایان تقسیمات میگوید :

لازم است آن‌چه از دار عصمت محمدی صلی‌الله علیه و آله در شماره و معانی آن دیده شد در این کتاب مرقوم و آن چه این قلیل‌البضاعه ... یافته‌ام و فرصت شرح و بسط دارم به عرض اخوان ... برسانم.

در پایان این بخش، بخشی دیگر از اسماءالله با این عنوان نوشته شده :«پای‌نویس اسماءالله‌العظام هریک از حروف تهجی دویست و چهل و یک اسم مبارک است...»

آغاز موجود : فصل بدان که خداوند خلاق ... چنان طباق و علاقه و اتصال و رابطه میان الواح وجود و اوراق غیب و شهود قرارداد فرموده‌اند که از هریک پی به دیگری توان برد به حیثیتی که اگر شخص لبیب به دیدهٔ حکمت ... در سطور و کلمات و سور و آیات و اوراق و صفحات هریک ازکتب تشریعیه و تکوینیه و آفاقیه و انفسیه امعان نظر کنند.

پایان : حرف‌الغین غفور، غفار، غالب، غنی ... غافرالخطیئات.

---

۱ ـ نویسنده اظهار عقیده میکند که «در متن واقع و نفس الامر ربط و علاقه ... و مناسبتی بین لفظ و معنی هست»... هرگاه کسی بر حقائق مبانی... مطلع شود اگر از وضع هم مطلع نباشد از الفاظ پی به معانی خواهد برد اگرچه عارف به آن لسان نباشد چنانکه از میرداماد ... و سایر حکماء اسلام معروف و مبنای عمل علماء جفر و علم میزان بر آن است...» (ص ٤۷ نسخه).

۵ ـ گفتار در بارهٔ تعداد حروف الفباء (گ ۰ ٤ الف)

در بارهٔ این که لام الف بیست و نهمین حرف الفباء است و چندحدیث در تأییداین مطلب.

آغاز: نقل فرموده ابوذر غفاری که سؤال کردم از رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله و سلم که چه کتابی را خداوند بر حضرت آدم نازل فرمود، پس فرمود... که کتاب معجم.

۶ ـ مناجات (گ ٤١ ب ـ ۵۳ ب) (فارسی)

منشآتی در مناجات خطاب به پروردگار. چند بخش است و سه بخش آن هریک مطلع خاص‌دارد که بابسمله شروع میشود. در تمام صفحات این بخش(مناجات) سراسراصلاحات و قلم‌زدگی ازمؤلف بسیار دیده میشود.

مطلع اول: بسمله، الهی از پا افتاده‌ام، دستم گیر و از دست رفته‌ام به این بی دست و پا خرده مگیر.

مطلع دوم: بسمله والحمدلله رب‌العالمین ... الهی من کیستم تا در پیشگاه ثنایت بایستم.

مطلع سوم: بسمله الهی من چیستم که گویم هستم یا نیستم... اگر برداری بلندم اگر نگذاری پست.

۷ ـ رساله درکیمیا (گ ۵۹ الف ـ ۶۰ ب) (عربی)

بخشی از رساله‌ایست درکیمیا و علم میزان دارای عنوان لمعه و شاید از همان مؤلف. برگهای دیگر رساله افتاده است.

آغاز موجود: ان یکون فیه‌جزآن من‌الیبوسه والدرجة‌الاولی‌من‌البروده ان یکون فیه اربعة اجزاء من‌الرطوبه ... اللمعه‌الثانیه فی‌بیان میزان‌المقابله والمماثله و هو ان‌یحسب اجزاء الطبایع علی انفراده ...

۸۷۲:

دفتریست به خط نسخ و نستعلیق محمدحسین گرکانی معروف به جناب. (روی جلد برکاغذ مدوری که بر آن الصاق شده) و نیز پشت برگ اضافی اول نسخه این نکته‌تصریح شده است.

قطع: رقعی ۱۲ × ۱٦ ج: تیماج سبز یک‌لا تعداد برگها: ۶۰ سطور هر صفحه: ۱۳، ۱۵، ۱۸ و ۲۰ کاغذ: فرنگی نخودی رنگ، شماره ثبت: ۳۱۵۷۷.

مجموعه ۳ کتاب شامل ۳ عنوان درشعر : (فارسی)

۱ - **مثنویات حافظ** (گ ۱ الف - ۳ ب)

دو مثنوی است (ساقی نامه و جزآن) از حافظ شیرازی.

آغاز: به یک نغمه درد سرا چاره ساز
دلم نیز چون خرقه صد پاره ساز

۲ - **غزلیات و قطعات از امیرخسرو** (گ ۳ الف - ۶ ب)

از امیر خسرو دهلوی، چند قطعه و چند غزل در نه بیت و یک غزل از هلالی با این مطلع :

هرگز حسد نبردم بر منصبی و مالی
الا بر آن که دارد با دلبری وصالی
دانی کدام جاهل بر حال ما بخندد
کورا نبوده باشد درعمر خویش حالی

۳ - **مثنوی سبحة‌الابرار** (گ ۷ الف - ۱۱۵ ب)

ازعبدالرحمان جامی (م - ۸۹۸).

از آغاز و پایان این نسخه افتاده است.(و تا نخستین ابیات عقد ۳۷ در این نسخه موجود است).

آغاز موجود : دیده مپسند از آن نور فراز
هستی خویش در آن نور بباز

پایان موجود : جگری گیر به دندان دو سه روز
بنشین خرم و خندان دو سه روز

۸۷۴ :

دفتر یست به قلم نستعلیق خوب قرن. ۱ برگ آخر دارای پارگی و وصالی وحاشیه برگ ۳ - ۶ وصالی دارد.

زیر برخی از برگها لکه‌های رطوبت قدیم و چرکین دیده‌میشود. تمام صفحات مجدول با آب طلا و لاجورد. جای عنوانهای کتاب در این نسخه سفیدگذارده شده است.

قطع : رقعی ۱۰/۵×۱۵ ج : تیماجی مشکی. تعداد برگها : ۱۱۵ سطور هر صفحه : ۱۲ کاغذ : سمرقندی شکری رنگ شماره ثبت : ۳۱۷۵۱۰

مجموعه مشتمل بر ۸ منظومه و رساله درمدح و امامت : (عربی و فارسی)

۱ - الدررالللئالی = تخمیس الهائیةالازریة (گ ۱ ب - ۶۱ الف) (عربی)

اصل قصیدهٔ هائیه از شیخ کاظم بن محمد بن مهدی بن مراد وائلی بغدادی مشهور به ازری (م - ۱۲۱۱).

شیخ ابوالمحاسن جابربن شیخ عبدالحسین ربعی کاظمی (۱۲۲۲ - ۱۳۱۳) آن‌را تخمیس نمود و به الدررالللئالی موسوم ساخت.

این تخمیس درسال ۱۳۱۸ در بمبئی چاپ شده است.

ذریعه ٤ : ۱۳ و ۷ : ۱۳۲ الکنی‌والالقاب از قمی ۲ : ۱۹ - ۲۰.

آغاز :

شمس حسن کالشمس راد ضحاها کم اماطت عن اللیالی دجاهـــا

قلت اذلاح للعیــون سنــاهـــا لمن الشمس فی قباب قبـاهـــا

شف جسم الدجی بـــروح ضیـــاهـــا

انجام :

قد احـاطت بهاالخطوب وحـاقـت و علیها الارض البسیطة ضـاقت

و لرعب مـــر المنیتة ذاقـــت نظرت نظـرةً الیــه فـلاقـت

قـــدرة الله لایـــــرد فضـــاهـــا

۲ - تخمیس الهائیة (گ ۶۴ الف - ۵۹ الف) (عربی)

تخمیس هائیه دیگریست در مدح امیرالمؤمنین علی‌بن ابی‌طالب سلام‌الله علیه و حضرت زهرا علیها سلام.

ابیات‌نخستین این منظومه در مجموعه نیست و سرایندهٔ اصل‌مخمس شناخته نشد.

شاید در این بیت اشاره به نام سراینده اصل باشد:

این من شاء و مجدهم کـل شان

قـاصر عـن هجـاه کـل بیـــان

ان به فاه طول دهری لسانی

سعد دعنی و هجو سورالمعانی

اکبرالحمد فی معانی هجاها

نمونه‌ای از ابیات مؤثر این مخمس :

الای الامور تجهل قدرا

بنت خیرالوری فتجهل قبرا

ام لای‌الامور تظلم جهرا

و لای‌الامور تدفن سرا

بضعةالمصطفی و یعفی ثراها

آغاز موجود :

و رات منه ناظرا یصمیها

بل یدالله اسها ترمیها

و درت ان رعبه یفنیها

فتولت عنه وللرعب فیها

فلك دائر علی اعضاها

پایان موجود :

کم له من مواهب مردفات

هی کالشمس لایحول‌سناها (ضیاها)

۳ ـ تخمیس‌القصیده‌القافیة (گ ۵۹ الف - ۶۱ الف) (عربی)

تخمیس قصیده قافیه عبدالباقی افندی در مدح رسول‌الله صلی‌الله علیه وآله از شیخ جابر (گویا همان ابوالمحاسن صاحب تخمیس هائیه ازریه‌است).

درصدر نسخه نوشته : تخمیس للشیخ جابروالاصل لعبدالباقی افندی

آغاز: نبی‌الهدی یا اباالقاسم — وعلة آدم والعالم

ویاغیر مفتتح خاتم — تخیرك الله من آدم

وآدم لولاك لم یخلق

انجام : ولاکست السحب طفل‌النبات — من‌اللؤلؤ الرطب فی نخبق

٤ ـ الوجيزة فی‌الدراية (گ ٦٢) (عربی)

بخشی است از وجیزه شیخ بهاءالدین محمد عاملی در درایه‌الحدیث مشتمل بر چند فصل[۱] و خاتمه.

نسخه حاضر شامل مقدمه و فصول (تا میان فصل ٤) است.

فهرست ۲۲ : ۱۷۷، ۲۳۱

آغاز: الحمدلله علی نعمائه‌المتواتره .... و بعد فهذه رسالة عريزة موسومه بالوجيزة تتضمن خلاصة علم‌الدراية

٥ ـ الرسالةالسلطانيةالاحمدية فی‌اثبات‌العصمةالنبوية (گ ٦٦ الف ـ ٨١ الف) (عربی)

از سید ابوالعز جلال‌الدین بن عبدالله بن شرفشاه حسینی (م ـ ق: ۹).

مؤلف این رساله را بنام سلطان احمد بهادرخان ساخته است و او را این‌گونه یاد میکند: مغیث‌السلطنه والدوله والدنیا والدین السلطان‌ابن‌السلطان احمد بهادرخان.[۲]

در محضر احمد بهادرخان ، سؤلف با یکی از علماء بر سر مسئله عصمت انبیاء بحث میکند و سلطان که استدلالات وی را می‌پسندد از او میخواهد در این باب رساله‌ای تألیف کند.

این رساله مرتب است بر یک مقدمه و دو فصل و خاتمه فصل اول در تفسیر معنی عصمت و اثبات عصمت انبیاء (ع) [۳].

فصل دوم، آیاتی که ظواهر آنها مورد تمسک مخالفان عصمت است و توجیه و تفسیر آنها.

رجوع شود به ذریعه ۱۱ : ۱۹۹ و ۲۳ : ۱۹۳ ریاض‌العلماء ۳ : ۲۲۰-۲۲۱ و

---

۱ ـ شیخ بهائی در فصل ۲ به مسئله مسامحه در ادله سنن اشارت و تفصیل کلام را در این باب به کتاب شرح اربعین شرح حدیث ۳۱ ارجاع میدارد .

۲ ـ نام مؤلف در ذریعه گاه جلال‌الدین بن عبدالله (۱۱ : ۱۹۹) و گاه جلال‌الدین عبدالله بن شرفشاه (۲۳ : ۱۹۳) ضبط شده . و صحیح همان جلال‌الدین عبدالله است . منهج‌الشیعه در برخی از مأخذها تألیف دیگر همین مؤلف دانسته شده اما در ریاض‌العلماء از تألیفات پدرش شرفشاه یاد شده و باید همین نوشته ریاض صحیح باشد، زیرا آن کتاب به‌نام شیخ اویس پدر احمدخان (که جلال‌الدین رساله‌السلطانیه را به نام او کرده) تألیف شده‌است.

۳ ـ نخستین دلیل بر اثبات عصمت انبیاء را مؤلف از زبان سلطان نقل میکند و در پایان آن میگوید :

صدق قول من قال من‌العوام   کلام‌الملوک ملکوک‌الکلام

۶ : ۲۲ امل‌الآمل ۲: ۵٦ اعیان‌الشیعه ۲ : ۲٦۵

آغاز : الحمدلله المتفرد بالقدم والدوام بالذات ... و بعد فلما وفقنی ربی واجب‌الوجود والمتفضل بالکرم والجود للشرف بالحضور فی حضرة مولانا و سیدنا نفس رسول‌الله (ص)...

(نسخه ناتمام است).

بین یدی‌السلطان‌الاعظم ... صاحب‌السلطنه بالاستحقاق السلطان‌ابن‌السلطان احمد بهادرخان ... اوردت شیئاً من‌المسائل العلمیه فی تلک‌الحضره لما عرفته من رغبةالسلطان و لما حصل بینی و بین بعض‌العلماء مناظره.

پایان : ونبهناه علی ما صدر منه فاستغفر ربه ای سأل‌الله سبحانه‌المغفرة و خر راکعا ای ساجداً وعبر عن‌السجود.

۶ - دیوان‌الخنساء (گ ۸۳ الف - ۱۰۲ ب) (عربی)

تماضر دختر عمربن‌الشرید سلیمی (م - ٦٤٦ - م) او با بنی سلیم وارد بر حضرت رسول (صلی‌الله‌علیه‌وآله) شد و از صحابیات بشمار رفت.

بیشتر اشعار دیوان در رثاء برادرش صخر است که در واقعة الکلاب (از ایام معروف عرب) کشته شد.

دیوان خنساء را اب‌لویس شیخو به ضمیمه دیوان ۶ شاعره دیگر در بیروت به‌چاپ رسانید (۱۸۸۸ - م) و شرحی جداگانه بر آن نوشت بنام انیس‌الجلساء فی شرح دیوان‌الخنساء که در ۱۸۹۵ انتشار یافت. (معجم‌المطبوعات : ۸۳۷ - ۸۳۸ ، کشف‌الظنون ۱ : ۵۱۰)

بالای نسخه چنین نوشته است :

هذا دیوان‌الخنساء بنت عمربن‌الحرث ... بن غیلان بن مضربن نزار والخنساء لقب لهاواسمها تماضر ... و شعرها مدون فی غایةالجوده ... یقول فی زوجها و اخویها و اجادت :

آغاز : ما بال عینک جار دمعها سرب — اراعها حزن ام راعها طرب

ام ذکر صخر بعید النوم هیجها — فالدمع منها علیه‌الدهر ینسبک

پایان : مناً یبکیکما و الله ماخر و اله — و ما اثبت الله الجبال الرواسیا

سقی‌الله ارضا اصبحت قد حوتهما — من‌المستهلات السحاب الغوادیا

۷ - لامیةالعرب (گ ۱۰۳ الف - ۱۰٦ ب) (عربی)

قصیده از شمس بن مالک ملقب به شنفری فرزند اویس بن حجر بن غوث بن ...

زید بن کهلان بن سبا (م ـ ۵۱۰ م) از شعراء قحطانی دوران جاهلیت.

این قصیده دارای ۶۸ بیت است و مورد توجه علماء عربیت و مستشرقان قرار گرفته و شرح و ترجمه شده است. در میان سطور نسخه نیز شرح ابیات یا پاره‌ای از لغات آنها به قلم کاتب نسخه ثبت گردیده است.

بالای صفحه چنین آمده: هذه‌القصیده موسومه بلامیةالعرب منسوبة الی‌الشنفری ... و قال‌النبی (ص) علموا اولادکم لامیه‌العرب ... و هو کفاه مدحا و هی ثمانیة وستون بیتا

کشف‌الظنون ۲ :۷۸۸ معجم‌المطبوعات ۲ : ۱۱۴۸

آغاز: اقیموا بنی امی صدور مطیکم — فانی الی قوم سواکم لامیل

و قد حمت‌الحاجات واللیل مقمر — و شدت لطیات مطایا و ارحل

انجام: و یرکدن بالآصال حولی کاننی — من‌العصم اذ فی نیتحی‌الکیح اعقل

۸ ـ **خلاصةالترجمان فی تأویل خطبةالبیان** (گ ۱۰۷ ب ـ ۱۳۸ ب) (فارسی)

از محمدبن محمود دهدار (قرن ۱۱). در پایان رساله قصیده‌ایست به فارسی (در نسخه های کامل) که ماده تاریخ آن فیض جود علی است (ـ ۱۰۱۳).

در برخی از نسخه‌ها نام این رساله خلاصه‌التبیان آمده و در نسخه خاصه‌الرحمان(که گویا این اخیر غلط است).

فهرست ۱۰ ج ۱ : ۶۱ وج ۳ : ۱۰۸۳ ذریعه ۷ : ۲۱۹.

آغاز: چنین گوید پیکر گفتار و صورت دیوار محمد بن محمودالملقب بدهدار.. که چون دهقان ازل تخم محبت اهل بیت رسول (ص) و شیعیان حقیقی ایشان که اکابر صوفیه‌اند قدست اسرارهم ...

پایان: تأویل کلام شریف آنست که ولی خلیفه است... من متولیم بولایت الله در اجرای احکام سعادات و شقاوات و بک یا علی.

۸۷۵ :

دفتریست به خط نسخ و نستعلیق با قلمهای گوناگون از قرن ۱۳.

در فاصله بین رساله های این دفترگاه‌یک صفحه و یا یک برگ سفید و گاهی چند برگ سفید دیده میشود.

نسخه شماره ٤ (وجیزه) چلیبا است.

قطع: وزیری ۱۵ × ۲۱ ج: تیماج ماشی‌رنگ، تعداد برگها: ۱۳۸، سطور هرصفحه: ۱۷-۱۵-۱۰ کاغذ: فرنگی و مختلف، شماره دفتر ثبت: ۳۱۵۸۰.

مجموعه ۳ رساله در طب: (عربی)

۱ - قرابادین (گ ۱ الف - ۳۰ الف)

بقیهٔ بخش قرابادین کتابی است در پزشکی (ـ بخش داروهای ترکیبی) ونسخه‌های ترکیب ادویه بدون رعایت ترتیبات متداول درکتابهای پزشکی درآن یاد شده است.

قسمتهایی از چند کتاب درآن آمده ونسخه‌های تقویت و معالجه باه نیز درآن بسیاراست.

چند عنوان باب و تعداد بیشتر عنوان فصل دارد و ۳ باب از آن بابها با عنوان حروف الفباء است بدون ترتیب وبه این‌گونه:

باب حرف‌العین وما یذکرفیه من‌اوجاع‌العین والانف والنزلات‌الحاره والباردة‌والزکمه والرعاف من طب‌الفقراء (۱)

باب حرف‌الفاء و مایذکرفیه من اوجاع‌الفم والاسنان واللثه ... و وجع‌المعده

دراین کتاب ازاین نامها وکتابها به این گونه یاد شده است:

قال عبدالله (یا) عبدالله‌ابن بیطار، من حکمة‌الشیخ‌المختص بالحکمه نقلها من حکمة لقمان، من حکمة‌الفقیر حاج نصرالله‌بن‌الشیخ محمدبن فارسی، قال‌الشریف من‌کتاب عتیق بالکوفیه،من حکمة‌الشیخ محمودبن الشیخ علی رضی‌الله عنه، من امالی‌الشیخ ابی جعفرالطوسی

---

۱ - طب‌الفقراء والمساکین تألیف علی‌بن‌ابی‌عبدالله محمدالقرشی (فهرست مخطوطات الطب الاسلامی ...: ۳۰ - فهرست برلین شماره ۶/۸٤٦٤ و ٦٢٦٠). کتاب حاضر اگر خود همان کتاب طب‌الفقراء نیست، از آن کتاب نقل می‌کند.

در قسمت دیگر این کتاب (که در نسخهٔ دیگر با مشخصات همین نسخه به شمارهٔ ۱۱۱۲ در این فهرست شناسانده میشود) رساله‌ای است در تشریح اعضاء از ابوعبدالله‌محمد قرشی در ۸ باب.

در فهرست اهلورث (برلین) کتابی با شمارهٔ ۸ و با عنوان طب‌الفقراء در تشریح از علی‌بن‌ابی‌عبدالله محمد قرشی وکتابی دیگر با شمارهٔ ٦٢٤٠ و باعنوان طب‌الفقراء ازهمان‌مؤلف در قرابادین یاد شده است.

عن علی‌بن الحسین، ابن بکیر ... فسالت ابا عبدالله علیه‌السلام (۱)، قال‌المنصوری، قال‌المفید، هرمز، احمدبن یزید، جزء یذکر فیه صفة عمل للدریاق‌الفاروق ... (۲)

در اواخر نسخه ۳ قصیده است یا ۳ بخش از یک قصیده(۳) هر بخش با عنوانی.

آغاز موجود : فمن رغب فی نفع روحه‌الرئیسه و اصلاح نفسه‌النفیسه فلیرتب له هذاالدواء لانه یکسب‌الجسد بکل معنی‌لطیف ... تمت. ذکر منفعة سفوف ... اذا دهن الاحلیل بدهن ...

پایان موجود : باب اذا کان یخرج من‌الانسان‌الدم و لم ینقطع یؤخذ زبل‌الفرس‌الطری یحط علیه ینقطع باذن‌الله تعالی ... روی للطحال یؤخذ طحال قنفد و یجفف فی‌التنور ... فان اکله جمیعه یبرأ برء تاما ... لکن هذا اذا عجز عنه‌الاطباء و لم یوجد له دواء و خیف علیه من الهلاک ...

---

۱ - متن حدیث با تصحیح قیاسی (چون نسخه حاضر مغلوط است) چنین است :
عن ابی بکیر قال رعفت فسالت ابا عبدالله علیه‌السلام فی ذلک فقال اسقوه سویق التفاح فانقطع الرعاف

۲ - و هی‌النسخة‌التی رکبها‌الشیخ ضیاءالدین بن عبدالله البیطار فی‌البیمارستان النوری الکبیر بدمشق و کان یعتمد علیها ... نقلت من خط شیخنا رئیس‌الحکماء بدرالدین مظفربن قاضی بعلبک و کان بهاعام‌الثقه (ص ۳۷)

۳- ابیاتی از قصیده : فی منافع عرق قانان

فانی علی علم‌النبات محافظ — و افنیت فی‌التجریب عمر شبیتبی
و طالعت کتب‌المفردات و غیره — فصارت لاهل‌الطب تقرأ قصیدتی...
کذلک قانون‌بن‌سینا قرأته — و عملت فی‌اسباب نقلی علامتی

عنوان بخش دیگر : القول فی حب‌المسک

اسمع رعاک الله یاذاالفهم — ما قاله‌الساده اهل العلم
فی نفع حب‌المسک و افهم قولی — ان کنت مولا من ذوی العقول ...
و ریحه یذهب ریح الخمر — و یسکت السکران حال‌السکر
و من یحط حبة فی فیه — عندالسجاح نفعها یکفیه

عنوان بخش سوم : القول فی‌الزرب و منافعه و خواصه

آغاز این بخش :

یا من کبا جواده ... لما حمل — و بات فی فراشه حلف‌الخجل
نعم‌الدوا فی قوة‌الاعصاب — و یوجدالانعاظ فی‌النصاب
هذا الدواء قدیریک‌العجبا — ذلک‌الفلانی لم یزل منتصبا
بعد صلاة‌الله والسلام — علی‌النبی‌المصطفی والسلام...
و بعدها فنحن رتبنا الدواء — و نسال‌الله العظیم الشفاء

۲ ـ حکمة لقمان ، کتاب منقول فی... (گ ۳۰ ب ـ ۴۳ الف)

این عنوان در مجموعه است و صورت کتابی جداگانه دارد اما گویا بخشی از کتابی بزرگ است که نام آن (شاید) طب الفقراء (یا) طب الفقراء والمساکین است. زیرا عناوین مطالب و مندرجات بسیار مشابه است.

عناوین در این بخش باب و فصل است و در آن نقلهایی است از اشخاص و کتاب‌های زیر :

من قول الفقیر شاوردی، الشیخ محمود رحمه‌الله، من حکمت الشیخ ناصرالدین بن الشیخ علم‌الدین، من قول الشیخ رضوان ،الشیخ احمد (۱)، من حکمة الشیخ المختص بالحکمة، نقلها من حکمة لقمان، من حکمة الشیخ محمود بن الشیخ علی رضی‌الله‌عنه ...

دریکی ازابواب این کتاب مؤلف به ذکرآداب وشرائط اشتغال طبیب به طبابت ومعالجه ونیز لزوم ملاحظه حالات و وضعیات مریض خاصه عوامل و انگیزه‌های روانی اوپرداخته است.(۲) (این باب ناقص است و ادامه این بحث با ارزش افتاده است).

مؤلف در دنبالهٔ آن دربارهٔ اجناس ششگانه عوامل حفظ صحت بدن سخن می‌گوید(۳) . (این مبحث نیز ناقص است و اوراقی ازآن از نسخه ساقط گردیده است.)

آغاز : بسمله کتاب منقول من حکمة لقمان الذی حکم فی اول الزمان فی عمر الزمان (کذا) لقمان الحکیم رضی‌الله عنه الی یوم‌الدین حکم مذکورة الی آخرالزمان و من اتقن باب الحکمة المذکوره الذی تمت من لقمان ...

---

۱ ـ درمتن کتاب پس از نام شیخ احمد چنین آمده :
قال انه نقله من حکمة القاف رضی‌الله عنه فان هذه‌الحکمه لایهملها رجل انها قول مورخ من اول الزمان

۲ ـ اینک نمونه‌ای از این بخش با ارزش نقل می‌شود .
باب فی ما ینبغی للطبیب استعماله . لایجوزالاقدام علی العلاج الا بتحقیق العله ما کان و ما اصله. هل هو من مأکول ... او مشروب اومن غم عرض له اوهم دخل علیه اوحال اشتغل بها فکره او صورة حسناء رآها فوقعت فی قلبه ثم حیل بینه و بینها ... وای حدیث یشتهیه وای حدیث یلهیه وای سماع یطربه ...

۳ ـ سخن مؤلف دربارهٔ عوامل حفظ الصحه و جنسهای آن از این قرار است: والاسباب الحافظ لاحوال بدن الانسان الضروریه ... ستة اجناس الهواء المحیط و حسن ما یؤکل و حسن مایشرب و حسن الحرکة والسکون البدنیین و حسن الحرکة والسکون النفسانیین و حسن النوم و الیقظه و حسن الاحتباس و الاستفراغ ...

پایان : فی عـلاج القروح التی تسمی بالنارالفارسی یخلط زبل الحمام بعسل و بـزرکتان و یطلی به القروح ...

۳ ـ الفوائدالمضیئة فی العلوم الطبیه (گ ٤٦ الف ـ ٥٦ ب)

دارای چند باب و چند فصل و یک باب با این عنوان : باب من حرف الالف وما یذکرفیه من اوجاع الرأس والدماغ والشقیقه . دیگر باب ها و فصل ها با اینگونه عنوانهاست :

فصل من حزازالرأس، فصل فی قمل الرأس، فصل فی الصمم ... صفة طلاء للصداع ، نقیع ینفع من الصداع الکائن من صفراء ... حب للفالج واللقوه ... شراب یحبس البطن ...

باب قلع الحصه من الراس... باب للقوبا ... حیلة اخری ... اخراج طبع الرمان والخوخ [1] ... اخراج الفواکه و طبعها ... اخراج الزعفران ...

آغاز کتاب الفوائدالمضیئة : ... وفیه من کل فعل قد علا و رجح مما قد جربته ناقلیه فنفع وصح اللهم صل علی سیدنا محمد عدد من صلی علیه من فـی السماوات و من فی الارض ... شعر فی قص الاظفار عن امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب ...

ابدأ بیمناك و بالخنصـر   فی قصک الاظفار و استبصر

پایان موجود : و لیس لهذه المنفعه قیمة. و صلی الله علی محمد و آله و صحبه.

سپس درپایین صفحه این سطور است : باب نقله و فرقه ... تکتب علی بیضه... وتدفن عند رجل میت واعلم انک لواردت ان تفرق بین المرء و قلبه فکان

۸۷۸ :

نسخه ایست به خط نسخ قـرن ۱۱ ـ ۱۲ . حاشیه برگ آخر وصالی دارد. بر حاشیه چند برگ (برگ ۲ و چند برگ آخر) نسخه هایی است به ترکی و با یک قلم.

قطع : خشتی ۲۱×۱۵/۵ ج: تیماجی مشکی،تعداد برگها : ٥٦، سطور هر صفحه :۱۹ شماره ثبت : ۳۱۵۸۳.

مجموعه شامل ٤ رساله و مطالب پراکنده : (عربی و فارسی)

از سید محمدبن سید میرزا محمد حسینی موسوی (قرن ۱۱). پدر صاحب مجموعه حاضر، سیدمیرزا جزایری است که از اعاظم فقهاء ومحدثین قرن ۱۱ و شیخ اجازت مولی محمد باقر

[1] ـ اخراج طبع در این کتاب به جای قلع الاثار به معنی زدودن اثربه کار رفته است.

مجلسی و شیخ حر عاملی و مؤلف کتاب جوامع الکلم، یکی از کتب اربعه متأخره ...

بنابر نوشته علامه تهرانی در طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۱)، سید محمدبن میرزامحمد (که خویشتن را محمدبن میرزا محمد اکبر میخواند) آنگاه که در اصفهان بود به تاریخ ۱۰۷۷ کراسه‌ای (جزوه‌ای) فراهم آورد مشتمل بر آداب دعا (به نقل از عدة‌الداعی) و نیز تحقیقاتی در تعیین روز نوروز (به نقل از المهذب‌البارع ابن فهد حلی).

مجموعه حاضر نیز که ازمنقولات منظوم ومنثور، رساله‌ها وقطعات مختلف درموضوعات گوناگون و به نقل از مأخذهای مختلف فراهم آمده است وبه سال ۱۰۷۷ تا ۱۰۸۷ در مشهد رضوی و بخشهایی از آن در اصفهان تهیه شده به قلم همان محمدبن میرزا محمد حسینی صاحب کراسه یاد شده در طبقات اعلام‌الشیعه است (۱).

برخی از این آثار نیز انشاء اوست.

دراین‌مجموعه علاوه برقطعات‌مختلف به‌نظم و نثر که‌به‌آنها اشاره خواهدشد، رساله‌های کامل و ناقص و یا گفتارهایی است که اینک به معرفی آنها می‌پردازیم :

۱ ـ **الرمل ، رساله فی...** (گ ۱ الف ـ ۱۰ ب) (عربی)

از عناوین مطالب که در اثناء رساله آمده :

(اعلم یا اخی ان هذاالرمل متعلق بعلم‌الفلک ... حتی تعرف‌الاشکال لانه متعلق بالافلاک‌الاثنی عشر و انا ابین لک هذاالعلم علی‌التحقیق حتی یستریح الناظر من‌المعرفه‌به»

پس از این ، دو فصل یکی در معرفت ضمیر سائل (= خبیٔ) و دیگر در احکام کواکب در رساله آمده است.

آغاز: والصلوة والسلام علی اشرف‌المرسلین ... اعلم یا اخی انه لما خلق‌الله تعالی ادم (ع) و اخرج من ضلعه حوا زوجته ...

پایان : و فی‌بیت‌الثالث عشرله‌العدد واحد و تسعون و فی‌السادس عشر له‌السکون والله اعلم بالصواب‌والیه‌المرجع والماب ...

---

۱ ـ رک: نسخه جای سخن‌ص ٦٤. در این صفحه حدیثی‌را از جوامع‌الکلم والدخویش نقل‌می‌کند. که خود دلیل براین است که مولف پسر سیدمیرزا است(و این‌انتساب‌مورد توجه علامه تهرانی رحمة‌الله علیه نبوده) و همچنین دربارهٔ این خانواده معلوماتی از این دفتر به دست می‌آید مانند این‌که صاحب این مجموعه خود نیز فرزندی داشت به نام‌محمد میرزا و نیزسفرهای وی بین اصفهان و مشهدرضوی.

پس از پایان رساله رمل ٤ بیت شعر به تازی نوشته شده است.

۲ - **التذکرة الصلاحیه، منتخب از...** (گ ٥ ب - ١٤ ب) (عربی)

بخشی است برگزیده از تذکره صلاح‌الدین خلیل بن ایبک صفدی (م - ۷۹٤). انتخاب کوتاهی است به گونه نمونه از نامه‌ها و مراسلات و قطعات انشائی در وصف و دعا و غیره.

بنابر نوشته الیان سرکیس این کتاب بسیار مفصل است در ادب و شعر و از تألیفات چاپ نشده صلاح‌الدین صفدی است.

حاج خلیفه می‌گوید: تذکرهٔ صفدی در ۳۰ مجلد است و وی در آن کتاب لطائف نظم و نثر را گردآوری کرده است.

کشف‌الظنون ۲ : ۳۸۸ معجم‌المطبوعات ۲ : ۱۲۱۱

آغاز: ... اما بعد فهذه نبذة فی‌المراسلات نقلتها من تذکرة الصفدی... ورد من مولانا کتاب فجاء منه بشیر یشیر الی ان‌النصرالجلیل لدینا علی‌الله یسیر ... و منه وصل الی مملوك مولانا البرالذی ملأ صدره و یده و عینه ...

پایان: والمطلب‌الاعلی والمقصد الاولی هو ابلاغ حضرتکم‌السامیه‌العالیه اشرف الدعوات ... و اعلامکم ... ان‌المخلص‌الداعی من حیث حبطت اقدامه من عالی حضرتکم ... لم یکن له شغل غیرالاهتمام

۳ - **نامه ابن نباته به شهاب‌الدین** (گ ١٥) (عربی)

متن ناتمام نامه‌ایست از جمال‌الدین محمدبن نباته به شیخ شهاب‌الدین محمود. این مراسله به هنگامی انجام یافته که آنان هر دو در قاهره سکونت داشته‌اند و به نظر می‌رسد مشتمل بر گفتگوی دوستانه و گله‌آمیزی است.

این نامه بگونه‌ای با نسخه تذکرهٔ صفدی (شماره پیشین) پیوستگی دارد و موهم آنست که بخشی از تذکرة صفدی‌است. اما صواب آن است که جزء آن تذکره نیست.

آغاز: کتب جمال‌الدین محمدبن نباته

لا یخرج الکرم منی غیر نایبـه ولا الین لمن لا یبتغی لینی

الاستفتاح بلاتیمن بترکه‌الشهاده فحسم‌الله عن‌سیدنا الامام‌العلامه القدوه شهاب‌الدین مکمل الاداب و ملك‌الشعراء والکتاب شرکل عین حاسده

پایان: و هذه قصائده فی... تتداسهاالسنةالاقلام و تکتب بانفاس‌اللیالی... (به نظر

می‌رسد در اینجاسطوری‌ازنامه افتاده‌است.) بالدعاء والسؤال والعکوف علی‌التضرع والابتهال والمسئول منکم لازلتم اهل شفقة و احسان ... ابلاغ الدعاء جملة‌المحبین والاعیان ... وکذا المسئول منکم دام‌معروفکم‌ان لاتخلونا من صالح دعواتکم‌المستجابه... و اوفرالکرامات‌لدینا...

٤ ـ قیافه شناسی در زنان ومردان و فوائد پزشکی ولطائف (گ ۱٦ الف ـ ۱۷ الف) (عربی)

بیشتر دربارهٔ نشانیهای قیافه‌شناسی در زنان است و در این بخش از شرح علامه برقانون نقل شده است و گویا خود بخشی ازکتاب یا رساله‌ای است. ازجابر و ارسطو نیزنقل دارد.

آغاز موجود: الغنجات... و هی‌التی تجذب ثوبها و تخرج عجیزتها... و اما علامة‌المرأة الکثیرةالغنج ان تکون فاترةاللحظ... و قال جابر رقةالعین فی‌النساء تدل علی عامه ... و فی‌الرجال علی قلةالانعاظ.

٥ ـ قلع‌الاثار (گ ۱۷ ب) (عربی)

بخشی است ازکتاب یا رساله‌ای در طب دربارهٔ داروهای پاک‌کردن آثار چربی و چرکین از لباس.

آغاز: یقلع‌الد سومه من الثیاب اذاکانت حریرا اوصوفا یغلی النحاس له‌ویغسل‌الثوب بمائها ...

٦ ـ نسبنامه، دستور... (گ ۱۸ الف) (عربی)

دیباجه‌کتابی است در نسب‌که نویسنده‌بنابرتقاضایی‌که از او شده بود، نسبت خانواده راکه به اهل‌البیت (ع) منتهی می‌شود، به گونه تشجیر فراهم‌کند.

آغاز: الحمدلله‌الذی جعل مراتب‌العترةالنبویه اعلی‌المراتب و صیرمناصب الذریه المرتضویه اقوی‌المناصب ...

پایان بخش موجود: وکان السیدالاجل فلان(۱) قد حل من‌الشرف بالاتصال بنسب النبی (ص) من‌الذروةالعلیا و قدالتمس ان تثبت نسبه الشریف علی سبیل‌التشجیر لیکون اصلا جامعا للکبیر منهم والصغیر انتهی...

در این صفحه برخی فوائد دیگر دیده می‌شود و از آن جمله قاعده تهیه لوح‌الحیات‌برای شفاء بیمار براساس روایت طبری.

---

۱ ـ با توجه به این سطور اخیر به نظر می‌رسد این نسخه بخشی از رساله‌ای در نسب نیست بل‌دستور انشاء نسبنامه یا شجرهٔ نسب است.

۷ ـ لغز مشترک از شیخ بهائی و پدر (گ ۱۸ ب ـ ۱۹ الف) (عربی)

شیخ حسین بن عبدالصمد عاملی پدر شیخ بهائی لغزی را خطاب به فرزندش طرح کرد و حل آن را از وی خواست، شیخ بهائی نیز آن را پاسخ گفت.

دانشگاه ۱۳ : ۳۱۹۵ (شماره ۷ / ۵۲۲۰)، ذریعه ۱۸ : ۳۳۴

آغاز لغز (ـ نامه شیخ حسین) : ایهاالولدالمؤید بالاکرام والاعزازالموفق فی حل المعمیات والالغاز اخبرنی عن اسم اوله آخرالمعروف و آخر ثانیه بهذا الوصف معروف

آغاز حل معما (ـ پاسخ به نامه شیخ حسین ازسوی فرزندش شیخ بهاءالدین عاملی) : یاسیدی وابی واستادی... هذا اسم رباعی الاعضاء ثلاثی الاجزاء اثنا عشری الاصول عدیم الحرف

درکنار صفحه ۳۷ حاشیه‌ای است بر پاسخ شیخ بهائی و توضیح سخنان او بدون ذکر نام نویسنده :

قوله رباعی الاعضاء ای حروف الاسم اربعه. ثلاثی الاجزاء ای جملة تنقسم ثلثه من غیر کسر. اثنا عشری الاصول ...

۸ ـ المستطرف من کل فن مستظرف ، برگزیده از... (گ ۱۹ ب ـ ۲۰ الف) (عربی)

گردآورنده این جنگ در حدود سالهای ۱۰۸۳ در مشهد رضوی ساکن بوده و این جنگ را از کتابهای مختلف گردآوری کرده است.

بالای صفحه اول گزیده از مستطرف، تاریخ ۱۰۸۳ دارد و در جای دیگر تاریخ ۱۰۷۰ دارد و نویسنده قید می‌کند در تاریخ مذکور در مدرسه پایین پای بوده است.

آغاز این بخش : فی الیوم الثامن والعشرون من شهر شعبان سنه ۱۰۸۳ مالت النفس الی المطالعه فی المستطرف ...

در بالای برگ بعد (گ. ۲۰ ب) چنین آمده :

بسمله الحمدلله ... اما بعد هذه کلمات یسیره والفاظ غیر کثیره جمعتها من المستطرف

۹ ـ برگزیده‌های شعر و نثر (گ ۲۰ ب ـ ۲۹ ب) (عربی)

منقولاتی به شعر و نثر درموضوعات مختلف حدیث وادب از:

خوارزمی، یحیی بن اکثم (۱)، عدة الداعی، ابوبکر ابن الدهان واسطی نحوی (که نخست

---

۱ ـ قال یحیی بن اکثم لشیخ بالبصره بمن اقتدیت فی جواز المتعه فقال بعمرالخطاب فقال کیف هذا وکان اشدالناس فیهـا قال لان الخبر الصحیح قد اتی به انه صعدالمنبر فقال ان الله و رسوله احلا لکم متعتین و انا محرمهما علیکم واعاقب علیهما فقبلنا شهادته ولم نقبل تحریمه (مجموعه جای سخن ص ۵۰)

از فقیهان حنبلی بوده سپس حنفی و شافعی شده و شعری از ابوالبرکات عکریتی در این باره)، ابن‌الجوزی درصفة‌الصفوة، چند خبر عبرت‌انگیز درباره مجنون وملاقات اویا شوهر لیلی‌الاخیلیه پس از ازدواج لیلی در ۷۰ هجری، از ابن نوبه حمیری ـ عاشق لیلی ـ ابودلاویه و منصور، معن‌بن‌زائده و ورود او بر منصور، ازشرح‌ابن ابی‌الحدید بر نهج‌البلاغه، از شیخ بهائی دربارهٔ تشنیع کشاف بر صوفیه، ابوعبدالله زبیری دربارهٔ اجتماع راویان پنج شاعر معروف و معاصر جریر، کثیر، احوص، جمیل ونصیب. اعضاء بدن انسان به ترتیب تمام حروف الفباء، استخاره از ابن‌طاووس، تحقیق در نصاب‌غلات ...

عنوان این بخش: هذا مما استطرفه‌الخاطر من‌الابیات‌الرائقه والاسجاع الفائقه والنثر العجیب والشعرالغریب

۱۰ ـ منظومه در هزل و مجون (گ ۳۰) (عربی)

از صفی‌الدین حلی، شعری لطیف با اشارات لطیف شاعرانه.

آغاز منظومه: ان اعقبت خمرة‌الهوی سکره

فذا و ذاک‌الخمار بالخمره

فان داء الهوی و لوعته

یشفیه لمن تحبه نظره

پایان: اذا تفکرت فی تجمعنا

و طیب عیش بها عشره

شکرت ابلیس ثم قلت له

احسنت یاسخیا ابا مره

۱۱ ـ صفات‌الحروف (گ ۳۱)

نویسنده زیر عنوان هریک از حروف، صفات مختلف آن را یاد میکند. گردآورندهٔ جنگ در بالای این بخش نوشته است: قال صفات‌الحروف.

۱۲ ـ منظومه در تغزل (گ ۳۱ ب)

از ابوالحسن علی‌بن احمد ضریر.

آغاز: یا لیل‌الصب متی عده

اقیام‌الساعه موعده

رقدالسمـاء فـارقـه

اسف للبين يـردده

۱۳ ـ احادیث و اشعار (گ ۳۲) (عربی)

نخست بخشی از سوانح بهائی وچند قطعه دربارهٔ خال. چند حدیث شریف و از آن جمله در بارهٔ حاجت خواستن از خداوند به نقل از جوامع الکلام والد مؤلف(۱).

۱۴ ـ تاریخ ولادت محمدمیرزا (گ ۳۲ الف) (عربی)

مؤلف و مدون این جنگ، سید محمدبن میرزا محمد، این تاریخچه را برای تولد فرزند خویش محمدمیرزا نگاشت.

و از اوصافی که برای او می‌آورد استنباط میشود که فرزند وی در این وقت در سن کمال به‌سر می‌برده است.

ماده تاریخ تولد اورا (غانم سطابق ۱۰۹۱) یاد میکند.

و در پایان به کیفیت استخاره‌ای که برای ازدواج با مادر این فرزند با قرآن کرده است اشاره و آن آیات قرآن را نقل میکند.

تا این زمان در هیچ مدرکی اشارتی به وجود این فرزند ندیدم.

آغاز: بسمله الحمدلله علی الآئه‌المتتابعه‌المتواتره ... والصلوة والسلام علی‌اللطیف الحقیقی والمعروف‌التحقیقی محمد خاتم‌الانبیاء ... و بعد فان تاریخ ولادة‌الولدالمیمون... والطفل المبارک المحمودالعالم الفاضل والدین‌التقی ... علم‌الهدی و ابوالشرف محمد میرزا وقاه خالقه اقسام‌الشرور ... و جعله خیر خلف و احسن عقب تقربه العین من‌الثقلین و تنتظم بوجود ذاته الباقیه ما انتثر من عقدالسنه النبویه و تفرق من سمط الشریعه الالهیه ... لیلة الاحد ۲۸ ربیع‌الآخر... سنة تاریخ لفظها غانم ۱۰۹۱.

۱۵ ـ جامع‌الاخبار (گ ۳۳ ب ـ ۳۵ ب) (عربی)

منسوب به ابن بابویه، چند فصل از آن کتاب است.

---

۱ ـ در بارهٔ این که نام کتاب پدر مؤلف، جوامع الکلام و یا جوامع الکلم است درذریعه بحثی آورده شده و علامه صاحب ذریعه، خود این نظر را که جوامع الکلم است ترجیح میدهند اما ضبط موجود در این نسخه را نیز نمیتوان نادیده گرفت.

۱۶ - انیس‌الخاطر (گ ۳۶ الف) (عربی)

بخشی از آن کتاب است در بارهٔ جفر جامع و توبه آدم.
انیس‌الخاطر و جلیس‌المسافر نام کشکول شیخ یوسف بحرانی است‌و به چاپ رسیده است.
ذریعه ۲ : ٤٠٤ ، معجم‌المطبوعات: ٥٣٢

۱۷ - مختصر مختصر کشکول (گ ۳٦ ب - ٥٤ الف) (عربی)

از گردآورندهٔ این جنگ، محمد بن میرزا محمد حسینی. گزیده‌ایست‌از کشکول شیخ بهائی.
مؤلف در پایان آرزو میکند بتواند تمام کشکول را بدست آورد وانتخاب کند.

آغاز: بسمله رب انت‌الموفق‌والمعین ... و بعد فیقول راجی ربه ... محمدبن میرزامحمد الحسینی هذه نبذه عجیبه و اعجوبه غریبه اختصرتها من مختصرالکشکول متضمنه لمواعظ و فوائد ... والحمدلله حق حمده والصلوة علی‌نبیه بعده. لبعض‌المجربین من کان قلیل لحم‌الالیه فاخلاقه ردیه.

پایان : وکتب فی‌الجواب اصبر کما صبرنا تظفر کماظفرنا و هذا آخر ما اختصرنساه من‌المختصرالمذکور سابقا ... و نسال‌الله ان یوفق لرویه‌الکشکول تماما حتی ناخذ بقیة ما نحتاجه والحمد حق حمده والصلوة علی نبیه و آله بعده.

۱۸ - مطالب پراکنده به نظم و نثر (گ ٥٤ الف - ٥٦ ب) (فارسی - عربی)

برگزیده‌هایی است به نظم و نثر از این گویندگان[۱] و این کتابها : انساب پیامبر اسلام، انتقال شمس به بروج، حسینی‌باشی، الشافعی، علی(ع)، اشعاری از یوسف‌بن‌المعین، حاجری، سید علوی بحرانی ، دیوان علی (ع) ، کشکول ، گفتار برخی از فلاسفه ،نقل از خط شیخ حر عاملی، البدرالفراهی ، ابراهیم‌بن هلال‌الصابی ، القاضی‌التنوخی ، هجاءابی ریاش، ابوعبدالله‌الجامدی، ابراهیم، ابن زریق‌الکوفی ، ابن نباته‌السعدی‌البغدادی ، شیخ محمد حر عاملی، ابن نباته، صاعد بن ثابت، محمدبن عبدالله‌السلامی، الشهرزوری، ابودلف قاسم‌بن عیسی‌العجلی، وجیه‌بن الذروی، ابومحمدالقسم بن فیره‌الرعینی‌الشاطبی، محمدبن جریر طبری، شافعی، محمدبن المفضل‌الضبی‌البغدادی الفقیه‌الشافعی(شعر درهجو او)،محمدبن‌جعفر التمیمی‌النحوی، محمدبن‌عبدالله‌المسیحی، ابوالعتاهیه، البدرالذهبی، ابن لنکک بصری، ابوالحسن محمد بن احمد، محمدبن‌احمدالمروزی‌القاسانی‌الفقیه،القاضی‌التنوخی، محمدبن‌الخضر،

---

۱ - در بارهٔ برخی از شاعران، ترجمه کوتاه نیز دارد مانند ابن‌لنکک.

الشیخ سدیدالدین‌الحمصی (به نقل از خط شهید)، ابوسلیمان‌الخطابی، ابن مقرب، ابوالطیب، ابوالفرج محمدبن احمدالغسانی المعروف بالواواءالدمشقی، عبدالعزیزالانصاری، یحیی‌الصرصری زهیرالمصری، محمدبن یحیی‌الاندلسی، الملک‌الناصر یوسف بن یعقوب، فتح بن‌موسی‌الاسوی علی‌بن عثمان‌الاربلی، طاوی‌القاسم‌الغنی.

در ص ۱۱۰ که سخن از تقسیمات علوم به جلی و خفی میدارد ـ به نقل از کشکول بهائی ـ میگوید: برخی از اساطین حکماء در مجموع اقسام علوم خفیه کتابی تألیف کرده و آن را «کله‌سر» نام داده و من آن را به سال ۹۷۰ در هرات دیده‌ام.

۱۹ ـ رموز وقف‌نزد قراء (گ ۶۶) (فارسی و عربی)

منظومه‌ایست به عربی در بارهٔ رموز قارئان قرآن به ترتیب ابجد و سپس رموز سجاوندی به نثرفارسی.

آغاز: ابج ـ الف عن نافع ثم یاؤهــا
لقالون ثم‌الجیم ورش بها انجلا...

رموز وقف قرآن که شیخ سجاوندی گفته، شش است.

۲۰ ـ برگزیده‌هایی منثور در تاریخ و جغرافی (گ ۶۷ الف ـ ۷۴ الف) (عربی)

حکایات تاریخی است از مهدی عباسی، ابوالغارات طلایع بن زریک وزیر مصر (بــا قصیده‌ای که عماره فقیه در مرگ او سرود)، طاهر ذوالیمینین، از محقق شریف در شرح مواقف، احکام ذوات‌الذنب، محمدبن سلیمان‌بن قطرش (از ادیبان زمان)، از فراستهای ایاس‌بن معاویه، داستان والی اهواز، اسماء مکه و مدینه، ابیاتی از شریف نوبندجانی، لطائفی به نظم و نثــر با عنوان «لبعضهم».

سپس اشعاری است لطیف از شاعرانی ناشناس (۱) و چند مطلب از لقمان، یحیی‌بن زکریا

۱ ـ از جمله این اشعار لطیف و پر مغز، این ۳ بیت است:

ان‌التصوف فی الـزمـان‌الاول
کان‌التخلق بالجمیل الافضل

ورع صحیح لایشاب بریبــه
و زهادة مقرونـه بتبتــــل

و الان مخرقة و لبس مرقــع
والرقص من حب‌الغزال‌الاکحل

(ص ۱۴۵ نسخه)

و در بارهٔ افضلیت موسی یا عیسی و چند لطیفه منثور.

۲۱ - ارجوزه فی‌المعانی‌والبیان (گ ۷٤ ب - ۷٥ ب) (عربی)

- منظومه فی‌المعانی‌والبیان - نظم تلخیص‌المفتاح از شیخ محمد حر عاملی. در یکصد بیت و مشتمل بر ۳ فن.

تدوین کنندهٔ جنگ حاضر در پایان منظومه چنین گوید : «وهی من شعر شیخنا الشیخ محمدالحرالعاملی عامله‌الله بلطفه‌الخفی».

در امل‌الآمل نظم تلخیص‌المفتاح از شیخ محمدبن محمدبن‌الحسین‌الحر عم والد شیخ حر (صاحب امل) یاد شده است.

صاحب ذریعه نیز نظم تلخیص‌المفتاح را از عم والد شیخ حر یاد کرده‌اند (بدون ذکر نمونه آغاز کتاب) ولی در ذیل عنوان منظومه فی‌المعانی‌والبیان، آن را از محمدبن محمدرضا قمی صاحب کنزالدقائق یاد کرده‌اند و سطور آغاز آن را که آورده‌اند نشان دهندهٔ آنست که منظومه معانی و بیان نیز همین رساله جای سخن است.

در هر حال نوشته سید محمد حسینی (صاحب جنگ حاضر) را نادیده نمی‌توان انگاشت، خاصه آن که نسخه اشعار شیخ حر را در دست داشته است و در این جنگ بسیار از آن نقل میکند.

بنا بر نوشته علامه صاحب ذریعه، صاحب کنزالدقائق خود شرحی بر این ارجوزه نگاشته به نام انجاح‌المطالب[۱] فی‌الفوز بالمآرب، که در ۱۰۷٤ از تألیف آن فراغت یافته و سطور آغاز آن شرح (مطابق نقل صاحب ذریعه) عیناً سطور نخستین همین نسخه حاضر است.

بنابراین لازم است نسخه شرح (موجود در کتابخانه رضوی) مورد بررسی و ملاحظه قرار گیرد.

این منظومه نخست به پیوست صراط‌الجنه به چاپ رسیده و نام مؤلف آن مولی محمد یاد شده است.

ذریعه ۱ : ٤۹٦ - ٤۹۷، ۲ : ۳٦۳ - ۳٦٤، ۲۳ : ۱۳٦ - ۱۳۷ و ۲٤ : ۲۰۲

ریاض‌العلماء ٥ : ۱۰٤، امل‌الامل ۱ : ۱۷۸ و ۲ : ۲۷۲

---

۱ - در امل‌الآمل و ریاض‌العلماء نجاح‌المطالب ضبط شده و چنان که صاحب ذریعه نوشته‌اند، باید تصحیف ناسخان باشد.

آغاز: بسمله الحمدلله و صلی‌الله
علی نبیه‌الذی اصطفاه
محمد و آله و سلما
و بعد قد احببت ان انظما
ارجوزة لطیفه‌المعانی
فی علمی‌البیان والمعانی
ابیاتها عن مئة لم تزد
فقلت غیر آمن من حسد

پایان: براعة استهلال انتقال
حسن اختتام و انتهی‌المقال

۲۲ ـ لطائف منظوم و منثور (۷۶ الف ـ ۷۸ ب) (عربی)

منقولاتی است به نثر و نظم از اصمعی، سید علی اخضری (معمی فی علی)، قطعه‌ای در بارهٔ الفیه ابن مالک، دوبیت ازکاتب، ازکشکول، ابونواس، از نامه شیخ بهائی به والد، قطعه‌ای منقول از شیخ رضی‌الدین سرندی منقول از خط شهید، از علی‌بن‌الجهم، از دیوان مهیار دیلمی.

۲۳ ـ جامع‌الاخبار (گ ۷۹ الف)

اماکن و آثار تاریخی موجود در قسطنطنیه به سال ۹۹۲ (به نقل ازکشکول).
اسماءالانبیاءالذین ذکروا فی‌القرآن‌العزیز، ما فی‌القرآن من‌الکلمات (الحروف).
کتب خواجه مسعودالبخاری الی‌العلامة التفتازانی.
من کتاب ارشادالقاصد الی‌اسنی‌المقاصد.
قال‌المحقق‌الدوانی فی‌الانموذج.

۲۴ ـ مثلثات قطرب (منظوم) (گ ۹۲ الف ـ ۹۳ الف) (عربی)

در پی آن نوشته های زیر آمده است:
ابیات و قطعات به فارسی و عربی از:
مناجات خداوند با موسی علیه‌السلام (به نقل ازکافی کلینی).
میرزا جلال، سنجر کاشی، ظهوری، منقولاتی ازکشکول.

روی عن الجاحظ انی صنفت الف کتاب فما رایت کتابا ولا سمت کلاما الا واتیت بمثله اوزدت علیه ماخلا عشر کلمات لامیرالمؤمنین علیه السلام (گ ۹۵ ب)

نامه به شیخعلی‌خان وزیر، در شفاعت محمدعلی‌خان افشار حاکم اروبی (گ ۹٦).

۲۵ - قطعات به نظم و نثر،(گ ۹۷ الف - ۱۰٦ الف)

از آن جمله شعری از ابوالعلاء ، سروری، حاجری، ابن الوردی و شافعی.

مناجات خداوند با موسی (به نقل از احتجاج طبرسی) (۹۸ ب - ۱۰۵ الف)

حدیث مناظره امام رضا (ع) با یکی از زنادقه و با دیصانی (گ ۱۰٤)

تحقیقی در این که اصل حروف در همهٔ اقسام خطوط، خط مستقیم است.

آغاز: اعلم ان اصل حروف الکتابات کلها فی ای شی و ضعت و فی ای لغة کانت ... و بای اقلام خطت فان اصلها هوالخط المستقیم (ناتمام)

۲٦ - قطعاتی به نظم و نثر(گ ۱۰۷ الف - ۱۱۱ ب)

در تاریخ و حکایات و ادب و نیز نسخه‌های پزشکی

۲۷ - قصیده محلقه (گ ۱۱۲ الف) (عربی)

صاحب جنگ در توضیح آن گوید: قصیده‌ایست دارای ۱۲ بیت که به ٤٦۰ گونه طردا وعکسا خوانده میشود. در فاصله بخشهای هر بیت نشانی قرمز گذارده شده است.

آغاز قصیده :

دار ثوی . بفؤاد سفه سقم . لمحنتی من... و ادعی الهم والکمد .

با ضلعی. لهب تذکو حرارته . من الضنی. فی محل الروح من جسد.

در ذیل قصیده این نوشته با قرمز دیده میشود :

تمت فی المشهدالرضوی ... سنه ۱۰۷۷.فی مدرسه پایین پا وهذه القصیده یلقب بالمحلقه و هی ۱۲ بیتا و تقرأ علی اربعمائه وستین وجهاطردا وعکسا... و تتقید قوافیها ... سبعه احرف و هی ت م و ع د ه ن یجمعها تم و عدهن والحمدلله رب العالمین.

۲۸- صدورالمراسلات (گ ۱۱۲ ب - ۱۱٤ ب) (عربی)

قطعات اشعاری است به عربی،وهر قطعه دو یا چند بیت است برای بالای نامه های دوستانه از ابن سرایا،حلی و دیگران.

نخستین شعر (از ابن سرایا):

فوالله ما اشتقت الحمی لحدائق
بها الدوح یزهو غصنه و وریقه
بل اشتقت لما قیل انک بالحمی
و من ذا الذی ذکر الحمی لا یشوقه

۲۹ ـ ظاآت القرآن (گ ۱۰۹ الف)

۲ قطعه شعر است در این موضوع و در قطعه دوم ظاآت مشتبهه نیز یاد شده است.

آغاز قطعه نخست: لبعضهم فی ظاآت القرآن: (عربی)

و جملة ظاآت القرآن نظمتها
ثلاثه ابیات لمن دابه الحفظ

آغاز قطعه دوم:

حفظت لفظا عظیم الوعظ یوقظ من
ظما لظا و شواظ الحظر والوسن ...
لکن سبعة ظاآت قد اشتبهت
بالضاد فی الذکر فاسمع قول مؤتمن

۳۰ ـ منقولاتی به نظم ونثر (گ ۱۱۰ الف ـ ۱۲۱ ب) (عربی)

از کشکول، ربیع الابرار و غیره بدون ذکر نام گویندگان (غالباً)
از جمله شاعرانی که نامشان در این بخش یاد شده است:
ابن ابی ربیعه، ابوجعفر قرناطی، النواجی، ابن المعتز، الحروری، ابن المعمار، یاقوت بن عبدالله مستعصمی، القاضی التنوخی، ابن سرایا، المتنبی، ابن فارض.

۳۱ ـ گفتار در باره مباشرت و وضع رحم (گ ۱۱۲ الف ـ ۱۲۶ الف) (عربی)

باید بخشی از یک کتاب پزشکی باشد.

آغاز: النیک عندالسقم فانه صلاح الجسم و هو یکسب المراه زیادة فی العمر خصوصاً اذا حمت و جومعت فی ابتدائها

پایان: لو ابصرتنی لنکتنی و نکتنی و نکتنی.

۳۲ - دستور طبخ پلاو (گ ۱۲۳ ب) (فارسی)

آغاز: از تألیف نورالله آشپز شاه عباس اول نقل شد به تاریخ ۲۷ ماه رجب سنه ۱۰۸۹ در بلدهٔ طیبه اصفهان. لبنی پلاو با گوشت بره است مع جگر و دنبه.

در فاصله بین مطالب، اشعاری از حسین بن مطراسدی، ابن‌الرومی، اسماعیل بن بشر و بنت‌المهدی اخت هارون‌الرشید یاد شده است.

۳۳ - دستور نامه‌نگاری (گ ۱۲۹ الف - ۱۳۳ ب) (فارسی)

این بخش از آغاز افتادگی دارد و نمونه هایی است از نامه هایی به بزرگان و دوستان.

آغاز موجود: لازم بود که مجملی از این مقوله به منصه انهاء درآسده پیوسته... ایام بر وفق سرام باد.

پایان: و سرافراز دارند هم گستاخی نمود ایام دولت و محبت لایزال باد.

۳٤ - النظر فی علم‌النجوم (گ ۱۳۳ ب - ۱۳۷ الف) (عربی)

منقول از کشکول و ابیاتی از شیخ بهائی به نقل از ریاض (گ ۱۳۵ الف)

۳۵ - قطعات به نظم و نثر (۱۳۵ الف -۱۳۷ ب) (عربی)

و از آن جمله ۲ منظومه کوتاه در معماء:

یکی از منظومه ها چنین آغاز میگردد:

اذا کان رطل واحد بثلاثه

و خمسه ارطال تباع بدرهم

فان کنت فی فن‌الحساب مبرهنا

فاشتر من‌المجموع رطلا بدرهم

۳۶ - رساله‌ای در قرائت و تجوید (گ ۱٤۱ الف - ۱٤۲ الف) (عربی)

برگهای آخر یک رساله است که آغاز آن در این مجموعه وجود ندارد.

آغاز موجود: و هو الاتیان ببعض‌الحرکه والاشمام و هو الایماء بالشفتین.

پایان رساله: و هوالمدالقصیر و هذا علی جهةالتقریب نسال‌الله ان‌یجعل لنا فی حج بیته نصیب. قد فرغت منها لنفسی فی ۱۵ شهر ذی‌الحجه سنه ۱۰۷۷.

۳۷ ـ النبذه فی القرائة (گ ۱۴۲ ب ـ ۱۶۲ الف) (عربی)

در بیان قواعد اجماعی قرائت قرآن کریم است، شامل ۱۲ باب و خاتمه، هر باب دارای چند حکم است .

در ذریعه رساله‌ای با نام النبذة المطلبیه یاد شده که بنا بر نوشته مؤلف ذریعه ترتیب خاص ندارد و سوارد اجماعی و خلافی با عنوان : اجمعوا علی کذا و اختلفوا فی کذا در آن قید شده است . در رساله حاضر همان‌گونه که اشاره شد سوارد اجماعی با قید اجمعوا علی (یا) اجمع القراء علی ... آمده است.

مؤلف از شاطبی یاد و ابیاتی از منظومه او را نقل میکند.

فهرست ابواب رسالهٔ حاضر :

الباب الاول فی احکام التنوین والنون الساکنه (در آن ۶ حکم است).

الباب الثانی فی المد والقصر (وفیه حکمان).

الباب الثالث : فی ترقیق الرآت و تفخیمها (فیه حکمان) .

الباب الرابع : فی ترقیق لام الجلاله.

الباب الخامس : فی الادغام الکبیر (فیه ثلاثه احکام).

الباب السادس : فی ادغام الحرفین (فیه احکام ثلاثه).

الباب السابع : فی حروف متفرقه.

الباب الثانی : فی لام هل ، وبل و قل (ولها حکمان) .

الباب الباسع : فی احکام میم الجمع.

الباب العاشر : فی هاء الکنایه عند الواحد المذکر.

الباب الحادی عشر : فی الوقف علی اواخر الکلم.

الباب الثانی عشر : فی مخارج الحروف.

خاتمه : فی الاستعاذه والبسمله (هما حکمان).

ذریعه ۲۴ : ۳۶ - ۳۷

آغاز : الحمدلله رب العالمین ... و بعد فهذه نبذة مما یجب علی قاری القرآن العزیز فهمها ویتحتم علیه علمها و هی فی ابواب الباب الاول فی احکام التنوین ... سته احکام ... الحکم الثانی الادغام بغنة اجمع القراء علی وجوب ادغام التنوین والنون الساکنه فی المیم والنون...

پایان : ولا یجوزان یصل البسمله بالسورة المنقضیه ثم یسکت فی مذهب الجمیع و هذا

آخر ما اردنا اثباته فی هذه‌النبذه والحمدلله رب‌العالمین و صلی‌الله علی سیدنا محمد و آلـه اجمعین تمت ... فی‌الیوم‌السابع عشر من شهر ذی عاشور فی... المشهدالمقدس الرضوی. علی مشرفه افضل السلام ... بیدالمذنب محمدبن محمدالحسینی عفی عنه.

پس از این رساله قطعاتی است به نظم و نثر از: ابوعمان صوری، سری، متنبی، بحتری اشجع السلمی، الناشی‌الاوسط، ابوبکرالخالدی، ابو تمام.

۳۸ ـ عجائب‌المخلوقات ،گزیده از... (گ ۱۶۶ ب ـ ۱۷۶ الف) (عربی)

از محمدبن‌محمود محمدبن قزوینی. انتخاب ازمحمدبن میرزامحمد حسینی صاحب ومدون مجموعهٔ حاضر.

آغاز: بسمله الحمدلله‌رب‌العالمین ... و بعد فانی لما رایت فی منصر فی الی‌المشهد الرضوی الکتاب‌المسمی بعجائب‌المخلوقات للفاضل... و احببت‌ان اوردما یستطرفه‌الساعون...

پایان موجود: هذا آخر ما اذن‌المقام بایراد... من هذاالکتاب والحمدلله رب‌العالمین.

مؤلف پس از نقل قطعه‌ای از ربیع‌الابرار زمخشری، بخشی دیگر از عجائب‌المخلوقات را نیزنقل میکند (گ ۱۷۷ الف ـ ۱۹۰ ب).

۳۹ ـ معما ، مختصر رسالة فی ... (گ ۱۹۱ ب ـ ۱۹۷ ب) (عربی)

اختصار از سید محمدبن میرزا محمد تدوین کننده مجموعه حاضر و اصل رساله معما از مؤلفی است که نام او در این‌نسخه حاضر نیامده است.

وی میگوید در هنگام توقف در اصفهان به سال ۱۰۸۱ رساله‌ای در معما با تحقیقات وافی و شافی بدستم افتاد. گزیده‌ای دور از تکرار از آن رساله فراهم آوردم.

این رساله دارای ۳ باب است:

الباب‌الاول فی‌العمل‌التحصیلی (و هو ما یتحصل به حروف‌الکلمه و هو علی ثمانیه اقسام).

الباب‌الثانی فی‌العمل‌التکمیلی (و هو ما بسببه تکمل الحروف ... و هو علی ثلاثه‌اقسام).

الباب‌الثالث العمل‌التسهیلی (و هو ما یسهل احدالعملین ... و هو اربعة اقسام).

آغاز: بسمله... الحمدلله علی آلائه ... و بعد فانی لما وقفت بالمحروسه اصفهان عام احد و ثمانین و الف علی مؤلفة فی‌المعمی شافیه ولتحقیقاته جامعه وافیه لفاضل احببت ان اجمع منها ما یصحبه‌الاختصار ... فاقول قال‌المصنف حشره‌الله مع من توالابه احسن مایقال

فی تعریف المعمی انه قول یستخرج منه کلمه او اکثر بطریق الرمز والایماء بحیث یقبله الذوق السلیم ... فی ثلاثه ابواب.

پایان موجود: هذاالمعنی اخذه من منشی الاصل حشره الله مع من توالا به(۱) فی اسم زین وقوله مضمنا مکتفیا (نسخه ناتمام است).

پس از رساله مختصر معما، قطعاتی است درنظم و نثر واز آن جمله قصیده ابوالحسن تهامی است با این مطلع:

حکم المنیه فی البریه جاری　　　ما هذه الدنیا بدار قـــرار

داستانی از علی بن بسام بغدادی، از شرح الشهاب قطب راوندی، قصیده کامل قیراطی با این مطلع:

قسما بروضة خده و نباتهـــــا　　　و باسمها المخضر فی جنباتها

شعری از محمدبن منصور تلمیذ غزالی، صلاح الدین صفدی فی کتاب رشف الزلال، محیی الدین عربی، الراغب فی المحاضرات، السراج الوراق (۲) بشار، ابونواس (۳) شبلی، عباس بن احنف، سموئل، رقاشی و دعبل

۴۰ ـ برگزیدهٔ قطعات ادبی (گ ۲۰۴ الف ـ ۲۰۹ ب)　　　(عربی)

اول و آخر این بخش در صحافی افتاده است. گردآورندهٔ جنگ، قطعات نثری که مورد پسند ذوق خویش یافته آورده و اول هر قطعه‌ای را با (منه) ویا (منها) نشان می‌دهد.

دروسط این بخش ٤ صفحه و پس از آن نیز پراکنده‌هایی است(جمعاً ٤ صفحه) به‌نظم و نثرمربوط به‌بخش پیشین (ص ٤١٠ ـ ٤١٣وص ٤١٩ ـ ٤٢٢).

آغاز قطعات ادبی: علی صفحات الایام من کل بیت هو بیت مال لا ینقصه الانفاق و لولا ... لقلت البیت الذی اسرالله تعالی بحجه الرفاق من الافاق فمتی اتفرغ لطلب منحه و قد شغلنی بمنحه و متی اجازیه با متداحه و انما مدحی له من فوائد مدحه ...

---

۱ ـ به نظر میرسد که در اینگونه دعا کردن اشارت است به مذهب نویسنده رسالهٔ اصل.

۲ ـ در اینجا منظومه‌ای ازسراج وراق نقل‌شده که اقسام «واو» را درضمن یک مضمون لطیف در این منظومه بیان می‌کند. از ابیات آن منظومه است:

مالی اری عمراانی استجرت به　　　قد صار عمروا بواو فیه وانصرفا ...

و لوغدت و اوحال لم تسر ولو　　　اتی بها قاسما ما بر اذحلفـــــا

۳ ـ در اینجا دو بیت از ابونواس آمده درجمع میان تبریک و تعزیت و بالای آن با قلم قرمز نوشته: قیل اول من جمع بین التهنیة والتعزیه ابونواس

و منه و هل تظن السماء ان يداتصل اليها و النجوم ان خلقا تحكم عليها
و منه وحيث قضى الحديث ما قضى وقضى الوقت و ما كان الاسيناً في عرض العبدمضى(۳) ...
پایان : و منه و يسال الله ناظمهاالذى هام فى كل و اد ان(بقیه نسخه افتاده است)
بر برگ آخر مجموعه تاریخ وفات برخی از دانشمندان ضبط شده و در آغاز آن تاریخ فراغت رضی استرآبادی از تألیف شرح کافیه است : درسال ۶۸۶ ودر ادامهٔ آن چنین آمده است :
مات الجوهرى سنة ۳۹۲ - ابو نصر فارابى سنتة ۳۳۹ - الوزيربن العميد سنة ۳۹۰ - الصاحب بن العباد سنة ۳۸۵ - ابن سينا سنة ۴۲۸ - السيدالمرتضى سنة ۴۵۶ - السيدالرضى سنة ۴۵۶ - ابوالعلاءالمعرى سنة ۴۴۸ - امام الحرمين سنة ۴۷۷ -الشيخ ابوحامدالغزالى سنة ۵۰۵ - اخوه ابوالفتوح سنة ۴۰۶ (كذا) - جارالله الزمخشرى سنة ۵۴۸ -محمد الشهرستانى سنة ۵۴۸ - الشيخ المقتول سنة ۵۸۷ - الامام الرازى سنة ۶۰۶ - ابن الفارض سنة ۶۳۶ - الشيخ محيى الدين العربى ۶۳۸- ابن الحاجب سنة ۶۴۶ - ابن البيطار سنة ۷۳۶- القاضى البيضاوى سنة ۶۹۲ - المحقق الطوسى سنة ۶۷۲ - العلامة الشيرازى سنة ۷۱۰ -الشيخ عبدالرزاق الكاشى سنة ۷۳۵ - الجاربردى سنة ۶۳۶ - المحقق التفتازانى سنة ۷۹۲ - العلامةالحلى سنة ۷۲۵ - ميثم البحرانى سنة ۶۷۱ - الشاطبى سنة ۵۹۰ - ابن الجوزى سنة ۵۹۷

۸۷۹ :

مجموعه‌ای است که به قلمهای مختلف نسخ و نستعلیق ریز و درشت محمدبن میرزا محمدحسینی ودر تاریخ های مختلف از ۱۰۷۷ تا ۱۰۹۸ برخی در مشهدرضوی و برخی دراصفهان نوشته شده است. نوشته ها در برخی از برگها مشجر و یا ، چلیپا ویاچندگونه است.
بر پشت برگ پایان مجموعه چند فائده ازکشکول نقل شده است. در ص ۱۰ گوید تمت بقلم الأحقر محمدالحسينى فى تاريخ سنة ۱۰۷۸ و در ص ۲۱۵ آمده : تمت سنة ۱۰۸۲
در ص ۲۲۳ نوشته : تمت فى المشهدالرضوى ... سنة ۱۰۷۷ فى مدرسة پائين پا و در ص ۲۸۳ نوشته : قد فرغت منها لنفسى فى ۱۵ من شهر ذى الحجة سنة ۱۰۷۷
در پایان رساله نبذة فى التجويد نوشته : تمت ... فى اليوم السابع عشر ... المشهد الرضوى ... بيدالمذنب محمدبن محمدالحسينى

---

۱ - از برخی از قطعات به نظر میرسد بایدقسمتهایی از نامه های ادبی باشد : فالمسئول من سيدنا ان يسدالخلل كيف ما وجده و يصلح الخطاء والخطل كما عودته منه ... فانه امير الصناعه و نحن الرعايا و شيخ الفصاحه و نحن الفقراء ... و ما هذه الرساله الا يدامتدت (ص ۴۱۰)

در ص ۳۷۶ در ذیل بخش دوم عجائب‌المخلوقات یاد داشت کرده: کان‌اخر ماسمحت به‌الفرصه ثانیا الحمدلله حق حمده ... تحریراً فی‌اواخر ربیع‌الاخر فی‌المشهدالرضوی علی ساکنه اشرف‌السلام فی تاریخ السنةالثامنةوالتسعین بعدالالف ...

حاشیه یک برگ از آغاز و دو برگ از انجام وصالی شده است و کنار بسیاری از برگها لکه‌های چرکین و آثار رطوبت کهن دیده می‌شود.

عنوان و نشان: شنگرف

قطع: رقعی ۱۲ × ۲۰/۲، ج: تیماجی عنابی دارای ترنج و نیم ترنج، تعداد برگ‌ها: ۲۱۲، سطور هر صفحه: گوناگون، کاغذ: اصفهانی رنگارنگ، شماره ثبت: ۰۳۱۵۸۴.

مجموعه ۳ رساله و کتاب درفلسفه: (عربی)

۱ ـ تفسیر آیه ولو ان ما فی‌الارض من شجرة اقلام (گ ۱ الف)

بیان شبهه‌ای در این آیه براساس قاعدهٔ ادبی: «اذا دخلت لو علی مثبتین کانا منفیین و علی منفیین کانا مثبتین» و حل آن شبهه.

نخست شبهه و پاسخ آن از شهاب‌الدین احمدبن‌ادریس و پس‌از آن ازشیخ عزالدین عبدالسلام‌وشمس‌الدین خسرو شاهی ... نقل شده است.

آغاز: مسأله قوله تعالی ولوان ما فی‌الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده‌سبعة ابحر ... قال الشیخ شهاب‌الدین احمدبن ادریس قاعده لوانها اذا دخلت علی مثبتین کانا منفیین ... اذا تقررت هذه القاعده فیلزم ان یکون کلمات‌الله قد نفدت و لیس کذلک ...

پایان: فقطع‌الله تعالی هذاالربط و قال ما نفدت انتهی کلامه روح‌الله روحه

پس از این بخش بر چند صفحه یادداشتهائی است با همین خط به نقل از قطب‌الدین شیرازی در ... شیخ سهروردی، فصوص‌ابن‌العربی، تفسیرالنیشابوری، مفاتیح‌الغیب

۲ ـ سانحه غیبی (گ ۲ ب) (عربی)

از فیض کاشانی‌نیست (فهرست ٤ ش ۱۰۳۱/۶)، شاید بخشی از رساله ایست.

متن رساله عربی و ابیات همه فارسی است.

عنوان سانحهٔ غیبی در جای عنوان‌رساله بالای نسخه نوشته شده است

آغاز: سانحه ایها المغرور بالجاه والاماره لاتنظر الینابعین الحقاره

ما شیر شکاران فضای ملکوتیم سیمرغ به دهشت نگرد در مگس ما

پایان: سانحه العزله عن الخلق هوالطریق الا قوم الاسد ... فالفرار الفرار عنهم والبدار البدار الی الخلاص منهم و بهذا یظهر ان الاشتهار بالفضائل من جملة الافات ... فاحبس نفسک فی زاویة العزله فان عزلة المرء عزله

۳ - القبسات (گ ۳ ب - ۱۶۲ ب)

از میر محمد باقر داماد (م - ۱۰۴۰) که در ۱۷ ربیع الاول سال ۱۰۳۴ به تألیف آن آغاز و در ۶ شعبان آن سال پایان داده است.

این نسخه دارای حواشی از مؤلف است با نشان «منه» به خط کاتب نسخه وحاشیه های بسیار به خط خوب کاتبی که خود اهل فضل بوده و یادداشتهایی دارد به نقل از:

شمسا گیلانی و از رساله حدوث او ، از قاضی سعید قمی و شرح او(و در یکجا قاضی) ، از آقا حسین درحاشیه ...، از حاشیه رفیعا و از اثولوجیا ، از ملا اسماعیل و ملا خلیل قزوینی، از صراط المستقیم داماد و تقویم الایمان ونیز جذوات او، از اسفار ملاصدرا ودو حاشیه از «ابوعلی».

آغاز: بسمله الاستیفاق من الله العزیز الحکیم ... اما بعد فان احوج المخلوقین ... محمد بن محمد یدعی باقر الداماد ... یقول ان بعض من لم یسعنی ان اجبهه ...

پایان: و تنجز الفراغ منه سریعاً ... من لیلة الاربعاء ... شعبان المعظم عام ۱۰۳۴ .

فان شئت و رخ علی لمح و مض و ان شئت قل کوکب الحق و امض

در کنار صفحه آخر قطعات شعراست در تقریظ قبسات از این گویندگان: مولانا عبدالمطلب طالقانی، میر محمد جواد مشهدی، محمد اکبر ولابادی (از وی ۳ دوبیتی آورده شده) ومصنف میرداماد (۲)

---

۱ - «علی لمح و مض» و« کوکب الحق و امض» هر دو ماده تاریخ است.

۲ - اینک نمونه ابیات تقریظ :

از طالقانی : برهان حدوث عالم ار میطلبی
در جست در این کتاب چون آب حیات

از مشهدی : اشراق که دین به عالم آموخته است
عالم زحدوث عالم افروخته است

از ولابادی : ای بانی عرش حکمت ربانی
یونان کده از تو کعبه ایمانی
عکس قبسات شعله رأی تو ساخت
افلاطون را چراغ دل نورانی

٤ ـ شبهه استلزام (گ ۱۰٦ ب)

از مولی خلیل قزوینی. رساله‌ای است در طرح و حل شبهه. در ذیل نسخه حاشیه‌ای است بر این رساله از میرزا رفیعا.

آغاز: شبهة استلزام: کل مالایستلزم وجوده رفع امر واقعی فهو موجود لانه‌لوکان معدوماً لکان وجوده مستلزما لرفع امر واقعی ...

پایان: و تفصیل هذاالجواب و ذکرالشقوق‌والاحتمالات مع‌رفعها مما یضیق‌عنه‌المجال مع ان‌البیت یستنبط مما ... ذکرنالو تامل حق‌التأمل خلیل‌القزوینی.

٥ ـ حاشیهٔ قبسات (گ ۱٦۳ الف)

از میرداماد (مؤلف قبسات). وی حواشی مفصل بر این کتاب خویش دارد که کاتب آن را درکنار صفحات نسخه موجود در این مجموعه آورده است.

یکی ازحواشی که مفصل‌ترین آنهاست ، حاشیه میرداماد بر بحث مثل از قبسات است که در ومیض ۷ ـ ۱۰ به آن پرداخته‌است و این حاشیه بر اول ومیض هشتم است.(۱)

آغاز: بحث‌المثل علی قوله هذه المثل فلنورد کلامه بعبارته علی نظمها باجمعها ثم لنکر فلنوضح سبیل ادحاضه فی‌الوجوه‌الخمسة علی‌التفصیل قال وانت اذا فکرت وجدت اسباب‌الغلط ... خمسه ...

پایان: وبالجمله ان سبیل ابطال هذه‌الاقاویل ماسیجی سلکناه بفضل‌الله سبحانه لا غیر فلیتثبت. منه رحمه‌الله تعالی

٦ ـ تحقیق‌الکلیات (گ ۱٦۳ ب ـ ۱٦٤ ب)

از قطب‌الدین محمد رازی (م ـ ۷۷۹).

این رساله مشتمل بر ٥ فصل، یک خاتمه و یک وصیت (در هر فصل یک قاعده)است.

فهرست فصول این رساله عبارت است از:

فصل ۱ ـ در تحقیق مفهوم اشتراك کلی

فصل ۲ ـ مفهومهای کلی

---

۱ ـ عبارت قبسات در ومیض هشتم این چنین است:
ان شریکنا فی‌التعلیم یستنکر فی کتاب‌الجمع بین‌الرایین اسناد هذه‌المثل‌والصور ... الی افلاطن

فصل ۳ - وجود کلی طبیعی در خارج

فصل ٤ - ماهیات مرکبه از چه ترکیب شده‌اند

فصل ٥ - تحصیل نوع از جنس

این نسخه از آغاز افتاده دارد، به نسخه دیگر در همین فهرست مراجعه شود.

فهرست ۱۰ : ۱۱۰، فهرست دانشگاه ج ۳ : ٥٤ و ۱۱ : ۲۳٦۹ فهرست مشهد رضوی ج ٤ : ۳۸۰

آغاز موجود: القاعدة الاولی فی تحقیق مفهوم اشتراك الكلی بین الجزئیات ان قوما حسبوا ان معنی اشتراك الماهیة بین كثیرین انها بعینها ...

انجام: فمن منح الجهال علماً اضاعه و من منع المستوجبین فقد ظلم ...
انه علی كل شیء قدیر و بالاجابة جدیر

۷ - علم الواجب (گ ۱٦٥ الف - ۱٦۹ الف)

از مولی شمسا گیلانی از شاگردان ملاصدرا و میرداماد.

در ذیل نسخه دانشگاه و نسخه شمارهٔ ۱۷۰۱/۳ این کتابخانه نام این رساله، برهانیة یاد شده است.

مؤلف در این رساله با برهان اثبات می‌کند که علم خداوند نه حصولی است و نه حضوری، قسمی دیگر است. در اول رساله نیز بدین اشارت دارد. (۱)

در ذیل نسخه دانشگاه نوشته‌ایست از مؤلف و در آنجاست که این رساله را در مکه به سال ۱۰٤۸ تألیف کرده است.

ذریعه ۱٥ : ۳۲٥ فهرست ۹ : ٥۸۱ - ٥۸۲ فهرست دانشگاه ۳ : ۳۰۸

آغاز: بسمله فصل لما كانت مسئله علم الواجب جل شانه بالاشیاء قبل وجودها من غامضات المسائل ... فحدانی ذلك ان ابین ما هو حق المقام ... فیقول متمسكا بحبل الاعتصام ... اعلم ان العالم بالغیر قسمان احدهما العالم الذی یكون علمه زائدا علی ذاته و ذلك العلم الزائد اما حصولی او حضوری و هذان العلمان هما المأنوسان

---

۱ - در اواسط رساله می‌گوید: فظهر مما ذكرنا مشروحاً ان علم الواجب جل شانه بالاشیاء لا یصح ان یكون علماً حصولیا و لا علماً حضوریا بل لابد ان یكون علما ثالثا علی ما بیناه مفصلا و لما لم یكن هذا القسم من العلم مانوسا ... وقعت اوهام غیر المحققین منهم.

پایان موجود : مع قطع النظر عن جمیع ما عدا ذاته ... و هوالذی اقمت البرهان العقلی علیه و قد بینت ان الحدیث الشریف یدل علی ذلک ایضا فقد اثبت المطلوب عقلا و نقلا ...
کاتب افزوده : والحمدلله الذی اعطانی بذلک شرفاً و فضلا ... و کتب بیمناه الداثره ... ابن میر نظام محمد سعیدالحسینی فی سنه ۱۰۷۲

۸ - خلق الاعمال (گ ۶۹ ب - ۱۷۰ الف)

از میر محمد باقر داماد (م - ۱۰۴۰). نسخ این رساله خلق الاعمال دامادی دو گونه و دو روایت است و نسخه حاضر گونهٔ مختصرتر است و .

همین نسخه است که در مجموعه کلمات المحققین به چاپ رسیده است. دربارهٔ این رساله رجوع شود به توضیح در ذیل شمارهٔ ۱ مجموعه حاضر.

فهرست ۵ : ۲۴۴، ذریعه ۷ : ۲۴۳

آغاز : الحمدلله رب العالمین ... فلقد سألتنی افاض الله تعالی علیک سجال فیوضات عالم القدس عن مسئلة خلق الاعمال ...

انجام : فهذا شطر من جزیل القول و حق البسط علی ذمة مایسرناالله له بعظیم فضله و کثیر طوله و کتب مسئولا فی شهر ذی القعدة الحرام عام ۱۰۲۵ ... محمدبن محمد یدعی باقرالداماد الحسینی ختم الله له بالحسنی حامداً مصلیا مسلما

۹ - خلق الاعمال (گ ۱۷۰ الف - ۱۷۱ الف)

از مولا جلال دوانی (م - ۹۰۷).

در پایان نسخه نام این رساله به خط کاتب رساله جلالیه یاد شده است.

فهرست ۵ : ۲۳۸، دانشگاه ۳ : ۲۵۸ - ۲۵۹، ذریعه ۷ : ۲۴۳

آغاز : اما بعد حمدالله فتاح القلوب مناح العبوب ... فقد سألنی الاخ فی الدین والمحب علی الیقین ... مولا سعیدالدین الاسترآبادی... او ان اجتیازی بقاشان فی الاسفار و انا مستوفر

انجام : و ثالثها مرتبة توحیدالذات وهناک تنمحی الاشارة و تنطمس العبارة ولااجد من الوقت المساعدة للخوض فیه فانه بحر عمیق و یکفی فی تحقیق هذه المرتبة الکلمات المأثورة... فی جواب کمیل بن زیاد و صاحب سره ... و تتفکر فیه بفکر عمیق یتجلی علیه انوارالتحقیق والله ولی التوفیق

۱۰ - خلق‌الاعمال (گ ۱۷۱ ب - ۱۷۳ الف)

از میرداماد (م - ۱۰۴۰) با تفاوتی در کمیت با نسخه پیشین .

این رساله اندکی (۲ صفحه از صفحات نسخه حاضر) بیشتر از نسخه خلق‌الاعمال شمارهٔ ۸ مجموعه حاضراست ولی چندین سطر از آن راندارد.

مطالبی در آن نسخه کوتاه آمده که در این نسخه مفصل نیست و مسلماً هر دو رساله از میرداماد است.

همان‌گونه که در ذیل شمارهٔ ۸ اشارت رفت، رساله چاپ شده در مجموعه کلمات المحققین این رساله مفصل نیست، بل همان رساله مختصر است.

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین ... فقد سألنی افاض‌الله تعالی علیک سجال فیوضات عالم القدس عن مسئلة خلق‌الاعمال و قراح‌الحق و صراح‌الامر...

انجام : ستعرضه‌القدر بالذات و یفصله قضا و قضیضا علی‌التکثیروالتدریج والتسابق والتلاحق فهذا شطر من جزیل‌القول و حق‌البسط فیه علی ذمة علی مایسرناالله له تعظیم فضله وکبیر طوله.

۱۱ - الایقاظات (گ ۱۷۳ الف - ۱۸۵ ب)

از میرمحمد باقر داماد.

رساله‌ای است در خلق‌الاعمال و جبر و قدر مشتمل بر ۶ ایقاظ . این رساله در ۱۲۱۵ هجری قمری درکنار قبسات به چاپ سنگی رسیده است.

فهرست دانشگاه : ۸۸۰ ، ذریعه ۷ : ۵۰۷.

آغاز : الایقاظ‌الاول خیرات نظام‌الوجود وکمالاته‌الفرایض‌والنوافل باسرها من‌الذوات والصفات‌والاخلاق والملکات والافعال...

انجام : و من سبیل حال مطلق‌الهیئة‌العقدیة بل مطلق طباع ... الذی یشترک فیه الممکنات جمیعاً فهذا اقصی امدالفحص والتحقیق والحمدلله رب‌العالمین ... الایقاظ‌السابع تمت‌الایقاظات للسیدالمحقق محمدبن باقرالداماد.

۱۲ - اعتقادیه (۱۸۶ الف)

رساله‌ای است در بارهٔ اعتقادات شیعه .کاتب در بالای نسخه آن را به علامهٔ حلی نسبت داده است اما متن نسخه خالی از تکرار و تشویش نیست.

آغاز : اشهد ان لااله‌الاالله ... و انی اعتقد ان کل ما جاءبه النبی (ص) حق و صدق من نبوة‌الانبیاءالسابقین...

انجام : والمیزان‌والصراط والجنة والنار و ما اعده‌الله تعالی فیهما من‌الثواب‌والعقاب بثبوت صدق‌المخبربها و هوالنبی ... هذا اعتقادی و دینی علیه احیا و علیه اموت و علیه ابعث انشاءالله تعالی.

۱۳ ـ نبراس‌الضیاء فی شرح باب‌البداء (گ ۱۸۶ ب ـ ۲۰۳ ب)

از میرداماد مؤلف قبسات . این رساله در ۱۲۷٤ به وسیله نشر میراث مکتوب به چاپ رسیده است.

ذریعه ۲٤ : ۳۸

آغاز : سبحانک اللهم و بحمدک ... اما بعد فان‌افقر... محمدبن محمد یدعی باقربن داماد‌الحسینی... یقول ان‌التصدیق‌للصراح والدین‌القراح‌والفاحص‌الناهض والباحث‌الخائض...

انجام : و فلک استواء یقاوم‌الاسماء‌والصفات ومنازل‌الاخلاق والملکات قارالاستقرار فی وسط‌العالم الی هنا کتب‌السیدالتحریرالمصنف ... و قیل انما ... نصنف هذاالکتاب اهدی روحه‌الظاهر لداعی ربه ... جعلنا و ایاه من اهل‌الکرامه ... والحمدلله‌رب‌العالمین.

در حاشیه ذیل‌نسخه یادداشتی است در بارهٔ ابطال جزء لایتجزی وبرهان تناهی ابعاد از شمس‌الدین محمد خفری، هر دو به خط کاتب نسخه.

۸۸۳ :

دفتری است به خط نستعلیق مورخ ۱۰۷۲ از محمدسعید فرزند میرنظام حسینی که نام او در ذیل ص ۳۳۷ یاد شده است.

بسیاری از برگها، تازه نویس است و همچنین حاشیه ها. خط متن قبسات معرب است.

در ص ۲ ، ۳ و ٥ نوشته هایی است به خط کاتب به نقل از فصوص محیی‌الدین عربی، تفسیر نیشابوری، مفاتیح‌الغیب رازی و نیز یادداشتهایی تاریخی.

از رساله ش ۲ تا آخر به شیوهٔ چلیپا نوشته شده .

عنوان‌ها : شنگرف

قطع : رحلی ۱٦/٥ × ۲۸/٥ ، ج : تیماجی عنابی ، تعداد برگها : ۲۰۳ ، سطور هر صفحه: ۲۳، کاغذ: اصفهانی‌شکری رنگ (اوراق‌تازه نویس: فرنگی) شمارهٔ دفتر ثبت: ۳۱٥۸۸.

مجموعه ۲ کتاب در فلسفه: (عربی)

۱ـ حواشی شفا (گ ۱ ب - ۷۲ ب)

حاشیه هایی بر بخش طبیعیات شفاء است، که به وسیله مؤلف گردآوری و تدوین شده، از آغاز طبیعیات تا اندکی از فصل «فی انه لیس للحرکه والزمان شیء یتقدم علیهما الا الباری» از مقاله ٤ .

به استناد برخی از قرائن تقریرات درسی استاد و یا رونویسی از نوشته استاد است. نویسنده نام استاد را یاد نمی‌کند و همه‌جا با عنوان استاد از او نام می‌برد.

بنابر تصریح نویسنده در چند یادداشت خویش، سال تدوین این کتاب ۱۲۹۲ بوده است. اینک متن یادداشتی که وی در آن از استاد نیز یاد می‌کند:

در بالای صفحه ۹۰٤ این نوشته دیده می‌شود:

در منتصف شهر رمضان المبارك سنه ۱۲۹۲ ترتیب و تسطیر این حواشی بدین مقام رسید و الحمدلله الحمید انشاءالله من بعد هر آنچه به قلم حقائق رقم فیلسوف معظم استادنا المکرم دام علاه نگاشته شود ثبت خواهد شد.

در یادداشت دیگر (در پایان نسخه) تاریخ پایان دفتر را سی‌ام شهر رمضان ۱۲۹۲ ضبط کرده است.

بیشتر تعلیقات و توضیحاتی که در این بخش مجموعه است (تعلیقات متعلق به طبیعیات شفا) بدون نشان و بسیاری از آنها با نشان «آقا جمال» است. برخی از این تعلیقات نیز به نقل از ملاحمزه(۱)، از کتاب اسفار، از شرح هدایه ملاصدرا، مباحث مشرقیه فخر رازی، شوارق.

در حاشیه بالای صفحه نوشته فیما یتعلق بطبیعیات الشفا.

آغاز: بسمله فیما یتعلق بالمقالة الاولی قوله او مشتقه منها ای من مجموعها کالفطوسه و هی تقعیر فی الانف.

پایان موجود: قوله و هذا محال لانه یستلزم تساوی الزائد والناقص فصل قوله ان یکون بیانا لما الزم (دنباله فصل در نسخه نوشته نشده و در جای آن چند برگ سفید است).

---

۱ ـ شاید همان ملا حمزه گیلانی، مؤلف کتاب الحکمة الصادقیه (شمارهٔ ۱۸۱۱) است از دانشمندان قرن ۱۲ و شاگرد ملا صادق اردستانی (م: ۱۱۳٤) (فهرست ٥: ۲۲۱-۲۲۳)

۲ ـ حواشی اسفار (گ ۷۵ ب ـ ۲۷۶ ب)

از تدوین کننده حواشی شفا (شمارهٔ ۱ مجموعه حاضر) برکتاب اسفار صدرالمتألهین محمدبن ابراهیم شیرازی (م : ۱۰۵۰) حاشیه‌ها و توضیحات این بخش علاوه بر آنها که بدون نشان و یا با نشان رمزی است، حاشیه هایی است با این نشانها :

شیخ ، ملا عبدالرزاق ، حاشیه شرح حکمةالاشراق از صدرا، نوری، ازکتاب جذوات، ازمباحث مشرقیه از رساله حشریه.

تعدادی از حواشی نیز از استاد نقل شده با عنوان «من افادات‌الاستاد».

این حواشی ۵ بخش است به این گونه :

بخش ۱ : الهیات اسفار (فیما یتعلق بالالهیات)

و آخرین عنوان این بخش «فیما یتعلق بالموقف‌السابع» است که ناتمام است.

آغاز : بسمله قوله انار بوجوب وجوده‌الباء فی هذه‌الفقره ... صله ای نورالله وجوب وجوده علی نورانیة وجوه‌الکائنات.

بخش ۲ : مبحث (از طبیعیات اسفار)

آغاز : غیر محدود ای لا یقف عند حد لعدم‌تناهیها و کثرتها... قوله کقولهم‌الاختصاص الناعت قد یقال‌المراد بالناعت...

پایان این بخش : اذ فسدت ایضاً لکانت.ضمیرالفعلین یرجع الی‌الممتزجات ... لتضاد صورها والذبان جمع ذباب... وهیهنا قد تم ما یتعلق بالطبیعیات والحمدلله حق حمده والصلوة والسلام علی رسوله ... طه

بخش ۳ : (فیما یتعلق بسفرالنفس)

آغاز : بسمله قوله بالفیض‌الاقدس. الطاهرالمقدس . شیخ متعلق بکلمة یمکن ومتعلق افادات محذوف...

پایان : قوله و لا یخطر لهم خاطر و اعلم ان‌الخاطر هناک ای فی‌الآخره‌الجنانیه نفس تجلی روح‌المؤمن الذی منزلته من‌الروح منزلة‌المشیة‌الالهیه ... و اما کلام صاحب‌الفتوحات فی باب اهل‌النار ... یظاهره غیرجار علی مجری‌التفرقه ... من قبیل مدخلیة‌المادة‌الطبیعیه فی‌الفلکیات والحرکات‌الفلکیه و عین کونها ابداعیه نوری نورالله مرقده (٤٧٧).

بخش ٤ : (بخشی ازکتاب نفس - ٤٨٤).

آغاز : قوله هو جوهر لطیف قال‌الاستاد الذی هو جوهر لطیف ... هوالقوة‌الخیالیه التی هی من جنودالنفس...

پایان : قوله فی جنه عرضها فکیف طولها قوله‌الصادع ای‌الشارع (ص ٥٢٥).

بخش ٥ : **فیما یتعلق بالموقف‌التاسع** (حواشی موقف ۹ و ۱۰ الهیات اسفار-ص٥٢٦)

آغاز : قوله بحسب‌المفهوم ای من حیث‌التحقق فی ضمن ای‌فرد یتحقق لاالمفهوم من حیث هومفهوم‌لان‌الحکیم باحث عن‌الاعیان ...

پایان : قوله من هویتی‌الزمان. الزمان عندالمصنف مقدار تجردالصورالنوعیه . اوجل و علا به یمن عنایت خویش درسی‌ام رمضان‌المبارك ۱۲۹۲ ... منت فراغت از تحریر وترتیب‌و تسطیر این همایون دفتر را بر این بنده شرمنده کرامت فرمود. والحمدلله علی افضاله‌والصلوه والسلام علی رسوله‌وآله

٨٨٤ :

دفتری است به خط نسخ و نستعلیق یك نویسنده که با چند قلم کتابت کرده است. مورخ ۱۲۹۲

صفحه ۲۸۹ - ۳۲۷ با قلم ریزتر و نوشته‌ها در دو ستون است . که در بین آنها خط فاصل به قلم آبی‌رسم شده است.

قطع : وزیری(خشتی) ۱۸×۲۲/٥ ج : تیماجی قرمز،تعداد برگ‌ها (به استثناء ٥ برگ سفید اول و آخر) : ۲۷٦ ،سطور هر صفحه : ۱۷ و ۱۹ و درصفحات دو ستونی : ۲٤، کاغذ : فرنگی سفید و زرد، شماره ثبت : ۰۳۱٥۸۹.

مجموعه ۳ رساله درصرف، نحو و فقه : (عربی)

۱ - **التصریف** (گ ۱ ب - ٤٨ الف)

- عزی فی‌التصریف ازعزالدین ابراهیم بن عبدالوهاب زنجانی (م - بعد از ٦٥٥).

درحواشی وسیع نسخه قسمتهایی از شرح فارسی بر تصریف آورده شده و در پایان برخی از نوشته‌ها نشان«یا شاه‌نجف»است. در ذیل آخرین‌حاشیه‌در آخرین‌صفحه‌رساله‌تصریف، کاتب چنین رقم کرده است : تمت حاشیه هذاالکتاب ... بحسب‌الفرموده ... مخدومی میر محمد

باقربن میر محمد رضاالحسینی ... اناالعبدالفقیر ... سهراب‌بن رستم علیابادی سنه ۱۰۱۰۵
کشف‌الظنون (چاپ فلوگل) ٤ : ۲۰۸، ذریعه ۱۳ : ۱٤۹ فهرست ۲۲ : ٥ - ٦

آغاز: بسمله ان‌التصریف فی‌اللغه‌التغییر ...

پایان: والفعله بالنوع من‌الفعل یقول هو حسن‌الطعمه والجلسه.

۲ ـ عوامل‌المائه (٤۸ ب - ٥۸ ب)

از شیخ عبدالقاهر گرگانی (م - ٤۷٤)

در حواشی وسیع این دفتر و در فواصل وسیع سطور نسخه، شرح و توضیح فراوان برای کلمات و مطالب کتاب‌به فارسی و عربی و غالباً به نقل از (شرح) دیده می‌شود.

کشف‌الظنون (چاپ فلوگل) ج ٤ : ۲۷۸، فهرست ۲۲ : ٦

آغاز: بسمله الحمدلله علی جزیل نواله ... اما بعد فهذاالمختصر فی حصرالعوامل

پایان: الواو والفاء و ثم واو و ام و اما ویل و لکن و لاو حتی. رقم کاتب شامل تاریخ کتاب و نام کاتب در ذیل نسخه به خط درشت نسخ و با قلم قرمز و در ذیل حواشی به قلم عادی نسخه دیده می‌شود.

۳ ـ الفیة‌الشهید (گ ٥۹ ب - ٦۸ ب)

از شهید اول محمد بن مکی عاملی (شهید در ۷۸٦).

فهرست ۲۲ : ۷ و ۸۸ و ۲۹٤، ذریعه ۲ : ۲۹٦

این نسخه ناقص است و به خط نستعلیق و به قلم کاتبی دیگر بجز کاتب شمارهٔ ۱ و ۲ نوشته شده است.

۸۸۸ :

مجموعه‌ای است به خط نسخ و نستعلیق از قرن ۱۲. شمارهٔ ۱ و ۲ به نسخ محمدباقربن سیرمحمدرضا حسینی مورخ ۱۱۰۵ (که رقم او در پایان هر دو نسخه موجود است).

کنار تعدادی از برگهای اول و آخر دفتر وصالی‌دارد. صفحات شمارهٔ ۱ و ۲ دارای حواشی وسیع و سطور کوچک و اندك است.

قطع : خشتی ۱۵ × ۲۰ ج : تیماجی مشکی رنگ، تعداد برگها : ٦۸، سطور هر صفحه : ٥ و ۱٥، کاغذ : اصفهانی شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱٥۹۳.

مجموعهٔ ۷ کتاب و رساله در منطق : (عربی)

۱ ـ حاشیه لوامع الاسرار (گ ۱ ب ـ ۲۳۶ الف)

از میر سید شریف گرگانی (م ـ ۸۱۶) برشرح قطب‌الدین رازی (م ـ ۷۷۶) بربخش منطق مطالع الانوار سراج‌الدین ارموی (م ـ ۶۸۹).

فهرست ۱۰ : شهید مطهری (سپهسالار سابق) ٤ : ۲٦۰ ، آستان قدس رضوی (الفبایی : حاشیه شرح مطالع) : ۲۰۳

آغاز : بسمله قال وحید زمانه تعهده‌الله بعونه‌الحمدلله فیاض ذوارف العوارف‌الفیاض الوهاب من فاض‌الماء فیضا و فیضوضه ...

پایان : و هذا جارفی‌الذاتی والعرضی اذاکان افراده محسوسه قداتفق‌الفراغ من‌تسویده یوم‌الثلثاء سادس عشر شهر رمضان‌المبارك سنه احدی و ثلثین والف من‌الهجره من‌کتب من کتب لنفسه‌العبد محمد مؤمن بن مقصود علی اشکاوندی عفی‌الله عنهما بالنبی والوصی

۲ ـ حاشیهٔ تحقیق‌الکلیات (گ ۲۳۷ الف ـ ۲۳۸ الف)

از میرزا ابراهیم همدانی (م ـ ۱۰۲۵) بر رساله تحقیق‌الکلیات قطب‌الدین رازی. نام این حاشیه را در مأخذ یا فهرستی تاکنون ندیده‌ام. این عنوان نیز در نسخه وجود ندارد.

آغاز : بسمله حسبوا ان الی آخره اقول‌الظاهر انهم‌بحاراوان‌القول بجنس فی‌اکثرتعاریف المعقولات‌المبحوث عنها فی‌المنطق ... وکذا قد جعل محمولا علی بعض‌الامثله ... مثل‌الجنس کلی معقول ... وکتعریف القضیه بانها قول یصح ان یقال ... و لم یتفطنوا ان‌المراد بالعقول فی هذه‌المواضع لیست‌الالفاظ ... و حسبوا ان هذه‌الاسماء ای لفظ‌الجنس والفصل و لفظ‌القضیه ... بازاء الفاظ المخصوص ...

پایان : المورده فی هذاالمقام والله بکل شیء علیم و یهدی من یشاء الی صراط‌المستقیم

کاتب افزوده : هذا من افادات‌السید‌السندالفاضل‌الربانی امیرزا ابراهیم‌الهمدانی سقی‌الله ثراه و جعل‌الجنه مشواه

۳ ـ حاشیه تحقیق الکلیات (گ ۲۳۸ ب ـ ۲۳۹ الف)

از سید عطاءالله مشهدی بر تحقیق الکلیات قطب‌الدین رازی (بر همان فقره که در حاشیه قبل مورد بحث بود).

آغاز: بسمله حسبوا الی آخره قال بعض الافاضل ما توهموا یستلزم فسادا آخر و هو ان یکون‌الجهل فی‌المسائل‌المنطقیه بحسب‌اللفظ ...

پایان: لم یکن توهم کون تلک الاحکام فروع مسائل هذاالفن متفرعا علی حسبان ان هذه‌الاسماء کلها بازاء تلک‌الالفاظ اللهم الا ان یجعل‌الفاء للتفریع. کاتب می‌افزاید: تمت افادات السیدالسندالسید عطاءالله‌المشهدی

٤ ـ بحثی درباره قضایا و تناقض قضایا (گ ۲٤۱ ب ـ ۲٤۲ الف)

منقول است از شرح قسطاس در منطق (گویا منظور شرح شمس‌الدین محمد سمرقندی بر کتاب قسطاس‌المیزان خود اوست).

آغاز: هو. قد ظهر فائدة قول‌الشیخ فی اخراج‌المسمی لکن یلزم منه بطلان‌ثلاث قواعد من‌المنطق: بطلان انعکاس‌السالبه الکلیه والموجبه‌الجزئیه ... بطلان انتاج‌الضرب‌الرابع من‌الشکل‌الاول مع ان‌المنطقیین اتفقوا علی صحتها ...

پایان: و لا یصدق بعض‌الانسان زید و لاشیء من زید بانسان مع عدم الا نتاج. من شرح القسطاس. کاتب در ذیل مطلب منقول از شرح‌القسطاس چند سطر درباره همین موضوع به نقل از شرح تفتازانی بر شمسیه آورده است.

۵ ـ تحقیق‌الکلیات (گ ۲٤۳ ب ـ ۲٤۹ الف)

از قطب‌الدین محمد رازی (م ـ ۷۷۶) دارای ۵ قاعده در ۵ فصل، یک خاتمه و وصیت.

فهرست حاضر: شماره ۸۸۳/۶ (ص ۱۸۳)

آغاز: بسمله الحمدلله‌المخترع ماهیات‌الاشیاء و هویأتها‌المطلع کلیات‌الامور ... اما بعد فقدالتمست منی ایها‌الحریص ...

پایان: فمن منح‌الجهال علما اضاعه ... و فقناالله و ایاکم لدرک‌الحق و ثبت اقدامنا علی مقامات‌الصدق انه علی کل شیء قدیر

۸۹۵:

دفتریست به خط نستعلیق محمد مؤمن بن مقصود علی اشکاوندی مورخ ۱۰۳۱. رقم کاتب در پایان حاشیه لوامع‌الاسرار (شمارهٔ ۱ دفتر) موجود است.

برگ ۱ و ۲ وصالی دارد و به نوشته‌ها آسیب نرسیده است.

در تمام صفحات نسخه حاضر حاشیه‌هائیست با نشان «منه» و با نشان «صدر».

قطع : رقعی بزرگ ۲۰/۵×۱۱/۵ ج : تیماجی مشکی، تعداد برگ‌ها : ۲٤۹، سطور هرصفحه : ۱۷، کاغذ : اصفهانی شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱۶۰۰.

مجموعه ۳ کتاب و رساله درشعر و ادب (فارسی و عربی)

۱ ـ دیوان نورعلی شاه (گ ۱ ب ـ ۱۷ الف) (فارسی)

فهرست ۲۲ : ۱۶

آغاز: ای نام خوشت جوهر شمشیر زبانها
پیوسته از این سلسله زنجیر بیانها

پایان موجود: تیر عشقش آمد و همچون عسس
عاشقان را مست و لا یعقل گرفت

۲ ـ سرح‌العیون، شرح رساله ابن زیدون (گ ۲۳ ب ـ ۲۹ ب) (عربی)

از جمال‌الدین محمدبن محمدبن نباته مصری (م ـ ۷۶۸) بر رساله ابن زیدون ـ ابوالولید احمدبن عبدالله اندلسی قرطبی (م ـ ٤۶۳) وزیر در تاریخ و ادب و شعر.

بنابر نوشته الیان سرکیس، ابن نباته در این شرح، تراجم عده‌ای از شاعران عهد جاهلی وصدر اسلام را آورده‌است.

شارح در مقدمه ترجمه اجمالی ابن زیدون، مؤلف رساله را آورده است.

سرح‌العیون «شرح رساله ابن زیدون» بارها در مصر و استانبول چاپ شده است.

نسخه حاضر بسیار ناقص است و تنها اوائل کتاب را دارد.

کشف‌الظنون (چاپ فلوکل) ۳ : ۳۵۸، معجم‌المطبوعات ۱ : ۱۱٤ و ۲۶۳ ـ ۲۶٤، فهرست ملک ۱ : ۳۶۹، شهید مطهری (سپهسالار سابق) ۵ : ۱۰۱ ـ ۱۰۲

آغاز: بسمله الحمدلله‌الذی لایجب‌الحمدالاله ... و ادام‌الله ایام‌السلطان ...عمادالدنیا والدین ... فمن فروض نعمه علی ان ادعولایامه‌المکرمه ... و بعد فانی امرت بشرح رساله ابی‌الولید ابن زیدون ... الغامض علی کثیر من سراة‌الادب سرها ...

پایان موجود: و حکی بعض رسل‌الملوك انه دخل‌الایوان فرای فیه اعوجاجا فسئل عنه فقیل انه

۳ ـ دیوان طرزی افشار (گ ۳۱ الف ـ ۹۰ ب) (فارسی)

افشار از ری بوده و نوشته‌اند که تا ۱۰۶۰ زنده بوده است.

وی در اشعار خویش مصادر جعلی بسیاربکار می‌برد.

منزوی ۳ : ۲۴۱۵۰، فهرست ۸ : ۴۵۳

آغاز : ای کم نما دیدار، من بسیارسی مشتاقمت

هر بار میگویی اگر صد بار می مشتاقمت

گرچه تو را مانند من صد عاشق بی‌طاقت است

اما من از مه طلعتان در دلبری میطاقمت

پایان : نه می نوحی نه من ایوبی ای بیچاره طرزی دم

مزن از صاد و باورا چوعین و شین و قافیدی

۸۹۶ :

مجموعه‌ایست به قلم نستعلیق و نسخ قرن ۱۳.

رساله دوم (سرح‌العیون) نسخ خوب است. بر پشت برگ اول، فهرست مندرجات مجموعه به خط کاتب مجموعه دیده می‌شود.

قطع : وزیری کوچک ۱۳×۲۰/۵ ج : تیماجی قرمز ، تعداد برگها : ۹۰ ، سطور هر صفحه : ۱۰ و ۱۶، کاغذ : فرنگی عالی سفید، شماره ثبت : ۳۱۶۰۱.

مجموعه ٤ کتاب در احادیث و حکایات : (عربی)

۱ ـ الانوارالنعمانیه ، منتخب... (گ ۱ الف ـ ۶۵ ب)

اصل از سید نعمت‌الله جزائری (م ـ ۱۱۱۲) است که در ۱۰۸۹ از تألیف آن فراغت حاصل کرده است.

خاتمه انوارالنعمانیه که در احوال مؤلف است و مؤلف خود مجاری حالات و تألیفات خویش را از ۱۰۵۰ تا سال ۱۰۸۹ به قلم آورده. در پایان این انتخاب، به صورت کامل آورده شده است.

مؤلف (انتخاب کننده کتاب انوارالنعمانیه) شناخته نشد. در ذریعه و دیگر مراجع ـ که دیده شد ـ نیز انتخاب انوارالنعمانیه یاد نشده است.

در چند جای نسخهٔ حاضر، انتخاب کنندهٔ کتاب، سید نعمة‌الله جزائری مؤلف اصل را با ضمیر غایب (سوم شخص) یاد می‌کند اما مطالب همان عین مطالب کتاب انوار است.

بر بالای صفحهٔ نخستین نسخهٔ حاضر یادداشتی جالب ـ از انتخاب کننده ـ در نقد کتابهای غیرمعتبر تاریخ دیده می‌شود (۱)

نسخه حاضر انتخابی است از جلد ۱ و ۲ کتاب انوارالنعمانیه.

آغاز: جلد اول بسمله و فی کل شیء له آیه ... تدل علی انه واحد ... و قد نقل لی ان الفاضل الدوانی لما اراد کتابة رسالته فی اثبات الواجب قالت له امته ما تکتب فقال لها رسالة فی اثبات الواجب فقالت له افی الله شك ...

پایان: هذا ما استطرفته من المجلد الاول من کتاب الانوار النعمانیه والحمدلله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین.

آغاز مجلد دوم: ـ من المجلد الثانی من الانوار النعمانیه نرجو من الله سبحانه ان یوفقنا لاتمامه ... بحق محمد و آله الطاهرین قال(ع) ویل ویل لمن غلبت آحاده عشراته...

پایان مجلد دوم (پیش از خاتمه): هذا آخر الکلام فیما استطرفناه من الانوار النعمانیه... و نسئل الله حسن العاقبه والفوز بالجنه

پس از این، صورت خط مرحوم جزائری مؤلف اصل در پایان کتاب با ذکر تاریخ پایان آن در ۳شنبه ۵ ۱ ماه مبارك رمضان

آغاز خاتمه: بسمله خاتمه مجمل احوال مؤلف هذا الکتاب و هو نعمة‌الله جزائری ... ان مولد الحقیر سنة خمسین بعد الالف (۲)

پایان خاتمه: هذا مجمل احوال الفقیر من سنة الخمسین بعد الالف ... کتبه مؤلفه نعمة‌الله بن عبدالله الحسینی الجزائری ... برحمتك یا ارحم الراحمین

---

۱ ـ من کتاب الانوار النعمانیه فی بیان معرفة النشأة الانسانیه للسید نعمة‌الله الجزائری الذی قد التزم ان لا یذکر فیه الا ما اخذ من ارباب العصمة الطاهرین علیهم السلام او ما صح عنده من کتب الناقلین فان کتب التواریخ اکثرها قد نقله الجمهور من تواریخ الیهود و لهذا کان اکثر ما فیها الاکاذیب الفاسده والحکایات البارده

۲ ـ به نوشته صاحب ذریعه، سید نعمة‌الله جزائری فهرست مفصل تألیفات خویش را در جلد دوم زهرالربیع ـ که نسخ آن اندك است ـ آورده است.

۲ - ارشادالقلوب، المنتخب من ... (گ ٦٦)

انتخاب از ارشادالقلوب دیلمی(ق:۸)است که تهیه کنندهٔ آن در نجف اشرف به انتخاب ازآن کتاب پرداخته است.

انتخاب کننده خود بالای صفحهٔ دوم (ص ۱۲۲) نوشته «المنتخب من ارشادالدیلمی فی النجف الاشرف ورقه الا نصف صفحه تقریبا»

آغاز: فی ارشادالقلوب للدیلمی فی حدیث طویل امرالله تعالی النبی بسد ابواب المسجد...

۳ - جنگ نظم و نثر (گ ٦٦ ب - ۷۲ ب)

منقولاتی است به نظم و نثر و بیشتر آن‌ها ازکشکول شیخ بهائی است . مطالب و حکایاتی که در زهرالربیع وکشکول هر دو آمده، نویسنده‌در حاشیه به آن اشارت دارد و نیز به اختلافات در برخی از الفاظ و عبارات .

آغاز: نقلته من الکشکول ثم قابلته علی زهرالربیع اعنی حکایةالعابد مع الکلب ... روی انه کان فی جبل لبنان رجل من العباد منزویاً عن الناس ...

پایان: و تارة یقبل الکوزالمتخذ من رماد الجاریه و ینشد ...:روی الهوی شفتی من شفتیها

٤ - زهرالربیع، منتخب ... (گ ۷۳ الف - ۱۱٦ الف)

اصل از سید نعمةالله جزائری است که در ۱۱۰۹ به تألیف مجلد اول آن دراصفهان پرداخته است. در حواشی نسخه این عبارت جابه‌جا تکرار شده است : «کذا فی المحکی عن انوار النعمانیه» یا «لیست فی انوار النعمانیه»

اثر تصرف و تغییر و حذف انتخاب کننده در این نسخه آشکارا دیده می‌شود ، از آن جمله‌در مواردی که حکایات مشتمل بر هزلیات است و او آن را مناسب نقل نمیداند به حذف آن پرداخته و گاه که بخش اول مطلب و حکایت در قسمت حذف شده است و قسمت دوم نامفهوم می‌نماید، در حاشیه این نکته‌را توضیح می‌دهد و به قسمت اول آن ارجاع می‌نماید.

در حواشی علاوه بر آن چه ذکر گردید نیز نسخه بدلهای بسیار قید گردیده است.

ذریعه ۱۲ : ٦۹

آغاز: بسمله من زهرالربیع عرض علی ابی مسلم فرس جواد فقال لمن بحضرته لماذا یصلح هذاالفرس ...

پایان: فلیسکن‌القلم هناویکون به ختام‌المجلدالاول من کتاب زهـرالربیع ... ربیع‌الاول من سنة تسع و مائه بعدالالف ... فی... اصفهان... کتب‌مؤلف‌الکتاب... نعمةالله... الجزائری و هذاالکتاب و ان‌کانت فیه اشیاء خارجه عن‌القانون (۱) الا ان موضوع الکتاب (۲) هذا، و من ثم اشتمل علی کثیر من‌الهزل و غیره والحمدلله و صلی‌الله‌علی محمد و اهل بیته‌الطاهرین

در پشت برگ آخر، داستانی از مهدی خلیفه و حکایتی دیگر به قلم کاتب نسخه‌نوشته شده است (ص ۲۳۲).

۵ ـ الکشکول، منتخب... (گ ۷۳ الف ـ ۱۸٤ ب)

اصل از شیخ بهائی وانتخاب از انتخاب کننده دیگر کتابهای موجود در این دفتر است. صاحب ذریعه از انتخاب کشکول به وسیله مفتی میرعباس‌لکنوی هندی متوفی در ۱۳۰۶ نام می‌برد که جز این است. (ذریعه ۲۲ : ٤۲۳)

آغاز: بسمله من کشکول البهائی‌الحمدلله الواحدالمعین ... و بعد فانی لما فرغت من تألیف کتابی المسمی بالمخلاة‌الذی حوی من کل شیء احسنه و احلاه...

پایان موجود: فمابقی حلاوة‌الاسعاف بمرارة‌الاختلاف

۹۰۰:

مجموعه‌ای است به قلم نستعلیق قرن ۱۳. در اول مجموعه چند برگ اضافی است. بر برگ اول آن این سه یادداشت دیده می‌شود:

۱ ـ فهرست برخی از مطالب مهم جلد اول زهرالربیع به نقل از نسخه‌ای از آن

۲ ـ یک دو بیتی عربی با عنوان «شعر مشکل» به نقل از جلد دوم زهرالربیع

۳ ـ صورت حرز و دستور تهیه آن برای حفظ از آفات به نقل ازحاشیه بعضی نسخ کفعمی

بر برگ دوم نیز دو مطلب زیر یادداشت شده است:

یادداشت اول ـ فهرست مندرجات مجموعـه (مطابق این یـادداشت منتخب از کتاب

---

۱ ـ گویا منظور سید جزائری از «اشیاء خارج از قانون» همان‌هاست که انتخاب کننده نیز مناسب نمی‌دیده و به حذف کل یا قسمتی از آن پرداخته است.

۲ ـ دربارهٔ وجـود هزلیات و داستان تألیف جلد دوم زهرالربیع به وسیله سید جزائـری و سرنوشت آن، رجوع شود به ذریعه ۱۲ : ٦۹

الاستغاثه فی بدع الثلاثه از میثم بحرانی (کذا) نیز در این مجموعه وجود داشته که اکنون موجود نیست).

یادداشت دوم -«دستور چند رقیه (تعویذ) از اواخر جلد اول انوارالنعمانیه ساقط شده است»(در اواخر جلد اول انوارالنعمانیه (ص ۱۰۶ - ۱۰۹ مجموعه حاضر) تعدادی تعاویذ و رقیات ذکر شده است.

بالای این یادداشت چنین نوشته :

«این سقط در اواخر منتخبات از انوار النعمانیه در باب ادعیه و رقیات متصل به رقیه حل المربوط»

بر برگ اول علاوه بر چند بیت فارسی از فردوسی ، سعدی و نظامی ، صورت حسابهایی است مربوط به هزینهٔ نوشتن و مقابله کردن نسخه مانند این نمونه :

«شصت و دو بیت و نیم تقریباً و تحمینا نه قران الا دو قمری و دو فلوس وبعبارة اخری نه قران الا ۱۸ فلوس رسیده نه قران یک قمری.الباقی عندی یک قمری و دو فلوس که ده فلوس باشد»

«طهارت فارسی بزرگ شیخ مهدی نزد شیخ علی‌اکبرخویش شیخ مرتضی» برخی‌از برگهای نسخه از بقیه بزرگ‌تر است و روی آن بخش اضافی را نیز نوشته و با دقت تا کرده‌اند . این برگها کیفیت استثنائی دارد.

قطع : خشتی ۱۶×۲۱ ج : تیماجی مشکی ، تعداد برگها : ۱۱۶، سطور هر صفحه : مختلف ۲۹ و ۲۶ و ۲۴، کاغذ : فرنگی آهار مهره شده سفید، شماره ثبت : ۳۱۶۰۵

مجموعه ۵۴ رساله و نامه : (فارسی)

۱ - دیباجه بیاض دلپذیر در وصف کشمیر (گ ۱ ب — ۲ ب)

در توصیف و تعریف کشمیر منظومه هایی‌از سلیم، کلیم، قدسی و غیرهم در دست است و تعدادی را به نثر نیز می‌شناسیم‌مانند فردوسیه،طغرا ووصف کشمیر از ابوالفیض‌بن مبارك فیضی.

نویسنده این نامه شناخته نیست.

منزوی ۵ : ۳۶۵۱

آغاز: حمد بی حد و سپاس بی عد بر حضرت واهب‌الصور و نگارنده پیکر بشر را سزاست که ...

در اواخر این نامه آمده :

«اگرچه شعرای فصاحت شعار هر عهد و ادبای بلاغت آثار هر عصر در تعریف و توصیف این بلدهٔ بی‌نظیر نکته‌سرائیها نموده‌اند اما بر سخن شناسان دقائق پیشه ... پوشیده نیست که چون این رطب با آن یابس ... به نظر انصاف درآمد تفاوت از جسمت تا جان.

۲ ـ سرگذشت خواجه نظام‌الملک (گ ۲ ب ـ ۱۱ ب)

نویسنده این سرگذشت از تاریخ گزیده، وصایای خواجه نظام‌الملک و کتاب نفثةالصدور از انوشیروان خالد (وزیر) نقل می‌کند.

دانشگاه ۱٤ : ۳۸۸۷

آغاز : به اتفاق اکثر ارباب اخبار پدر بزرگوار آن خواجه عالی مقدار موسوم بـه علی‌بن اسحاق‌الطوسی بود، اما صاحب تواریخ (کذا) گوید که والد خواجه، محمد نام داشته و راقم سطور تتبع اکابر مورخین کرد...

پایان : کرد ناگه قهر یزدان عجز سلطـان آشکـار

قهر یزدانی ببین و عجـز سلطانی نگـر

۳ ـ سرگذشت حسن صباح (گ ۱۱ ب ـ ۱۵ ب)

فهرست فیلم‌های دانشگاه ۱ : ۷۳۵

آغاز : به زعم بعضی از ائمه تاریخ از اولاد محمد صباح حمیری بود و اما خـواجه نظام‌الملک در نسب او قدح نمود، چنان‌که از فحوای کلام خواجه در وصایای خویش ... به وضوح می‌پیوندد...

پایان : آن‌که پاینده و باقیست خدا خواهد بود.

٤ ـ سرگذشت عزالملک و مؤیدالملک (گ ۱۵ ب ـ ۱۸ ب)

فرزندان نظام‌الملک طوسی که هر دو روزگاری وزارت برکیارق را برعهده داشتند و سپس هریک به نوبت خویش معزول گشت.

در بارهٔ عزالملک در این بخش چند سطر بیش نیست.

آغاز : عزالملک بن خواجه نظام‌الملک در اوائل سلطنت برکیارق روزی چند بر مسند وزارت نشست ... مؤیدالملک بن نظام‌الملک به صفت علو همت ... موصوف و معروف بود...

پایان: تن ده به رضا کانچه قضا بر تو نوشته است
از تو نشود دور به تعویذ و حمائل

۵ ـ ذکر احوال فضل بن یحیی‌برمکی (گ ۱۸ ب ـ ۲۰ الف)

ـ سرگذشت برمکیان است با بنی‌عباس.

آغاز: ذکر احوال فضل بن یحیی برمکی، به علو همت موصوف و موسی بن یحیی در شجاعت گوی‌مسابقت‌از امثال و اقران در ربوده و از اول ایام خلافت رشید تا شهور سنه۱۷۸... رتق و فتق و حل و عقد... متعلق به رأی صائب یحیی و اولاد امجادش بوده...

پایان: از گردش این زمانهٔ پر شتلم
نامت نشود ز دفتر هستی گم

۶ ـ احوال فضل بن ربیع (گ ۲۰ الف ـ ۲۷ الف)

سرگذشت فضل‌بن ربیع است پس از سقوط برمکیان تا پایان کار محمد امین و غلبه مأمون بر او.

آغاز: من الغرائب ذکر احوال فضل بن ربیع ... بعد از زوال ... برامکه طالع‌فضل... به اوج شرف رسید ...

پایان: در دارالسلام بغداد مانند سائر عباد روزگار گذرانید تا آن‌زمان که اجل موعود در رسید. ذلک فضل‌الله یؤتیه من یشاء.

۷ ـ خواب دیدن درهر ماه عربی (گ ۲۷ ب)

آغاز: منقول است از امام جعفر صادق علیه‌السلام که در چهاردهم و سیزدهم باطل است...

۸ ـ تعبیر خواب (گ ۲۷ ب ـ ۶۰ ب)

فن ٤ نفائس‌الفنون.

فهرست حاضر: ۳

۹ ـ حکایات گوناگون (گ ۶۰ ب ـ ۸۰ الف)

آغاز: آورده‌اند که اسکندر به وقتی که جهت فتح ممالک قطع منازل و ممالک میکرد در اقصای مغرب به شهری رسید که هوای آن در صفا از صبا سبقت می‌برد...

پایان : و رضا و مغفرت او مقرون به رضا و مغفرت حق تعالی گشت. والسلام

در ۲ صفحه پس از این بخش، چند بیت شعر و رباعی با قلم دیگر (بجز قلم مجموعه) نوشته است (گ ۸۰ ب و ۸۱ الف).

۱۰ - عشق وروح (گ ۸۱ ب - ۸۷ ب)

از فضولی محمدبن سلیمان (قرن ۱۰).

این رساله با نام حسن و دل، روح و بدن، سفرنامه روح و لطائف‌المعارف نیز ضبط شده است.

فهرست ۲۲ : ۲۸۰ منزوی ۲ : ۱۲۸۳

۱۱ - قصائد (گ ۸۸ ب - ۹۲ ب)

یک قصیده از علی‌رضا تجلی و چند قصیده از نورالدین ظهوری.

آغاز قصیدهٔ تجلی :

پر شد زعطرخوشدلی ازبس که روزگار — چون عطسه از دماغ زمین جست نوبهار

پایان قصیده :

خصمت چو دانه در دهن آسیا بود — بادا محب جاه تو از عیش کامکار

آغاز قصیدهٔ ظهوری :

داغت محکی عیارها را — کویت چمنی بهارها را

پایان قصائد ظهوری :

گلگونی بیخها بنازم — خون دل ما حنا برآمد

۱۲ - اشعار پراکنده (گ ۱۰۰ ب)

اشعاری از : نواب خاقان خلد آشیان، میرزا صائب، مهری، وحیدالزمان و قدسی.

۱۳ - محمود و ایاز، مثنوی - (گ ۹٤ ب - ۱۰۰ الف)

از علی قلی بیک انیسی شاملو (م - ۱۰۱۳).

فهرست ۸ : ۹، ٤۱۸ و ٤٤۰

آغاز: شبی بر تخت دولت خفته محمود — به باطن دیده نظاره بگشود

پایان: نگنجد در دل عاشق غم دوست — برون آید بسان نافه از پوست

رقم کاتب این بخش چنین است : راقمه ابن امام و یردی محمدهادی غربا

۱۴ ـ دیباجه تاج‌المآثر (گ ۱۰۲ ب ـ ۱۰۶ ب)

تاج‌المآثر از صدرالدین (یا تاج‌الدین ـ یا نظام‌الدین) حسن نظامی(۱) نیشابوری در تاریخ پادشاهان هند در اواخر قرن ۶ و اوائل قرن ۷ ـ هجری است .

مؤلف کتاب در حدود ۶۰۲ به تألیف آن پرداخته است.

برای این کتاب دیباجه‌ای ساخته‌اند با نثر ادبی متکلفانه که در آغاز بیشتر نسخه های این کتاب دیده می‌شود.

فهرست منزوی — نسخه های خطی فارسی ٦ : ٤٥٩٣

آغاز دیباجه : سپاس بی‌قیاس (حمد و سپاس بی‌قیاس) که قدم شهسوار عقل، دواسبه به سرحد عدد احصاء آن نرسد...

پایان دیباجه : علیهم سلام‌الله ما ناح طائر

و ما لاح للسارین فی‌الظلم‌القمـــر

۱۵ ـ دیباجه مجموعه مصر جامع (گ ۱۰۶ ب ـ ۱۰۸ ب)

از امامقلی بیگ بر «مصر جامع» که مجموعه‌ای است از محمدتقی بیگ :

«آن فضائل جمیله مذکوره منطوقه همین مجموعه‌ای است که مستجمع جمیع صفات کمال است که تدوین یافته ... که به نظر ارباب بصیرت جلوه‌گر گردد...»

آغاز : جواهر محامد بی‌قیاس الهی به اندازه‌ای است که تنگنای فضای گنجینه لـوح محفوظ حفظ آن تواند نمود.

۱۶ ـ دیباجهٔ مجموعه شاه عباس (گ ۱۰۸ ب ـ ۱۱۲ الف)

از آقا حسین خوانساری بر مجموعه شاه عباس صفوی.

فهرست ۱۷ : ۱۱۸ ، منزوی ٥ : ٣٥٦٤

آغاز : بسمله سبحان‌الله این چه گوهر گرانمایه و اختر بلند پایه‌ایست...

پایان : اگر مهر بر لب دوات نهم قصوری نیست و اگر بر زبان خامه گذارم ، دوری نه

---

۱ ـ برخی از تاریخ‌نگاران نظامی مؤلف تاج‌المآثر را فرزند نظامی عروضی سمرقنـــدی پنداشته‌اند حال آنکه با توجه به تاریخ تألیف و نسبت نیشابوری که در کنار نام او یـــاد می‌شود، احتمال این نسبت فرزندی محلی ندارد.

و به عقل انسب خواهد بود.

۱۷ - دیباجه تاریخ وصاف (گ ۱۱۲ الف - ۱۱٤ الف)

آغاز: حمد و ستایش که انوار اخلاصش آفاق و انفس را چون فاتحه صبح صادق متلالی سازد...

پایان: سلام کروض الحزن رق نسیمه.

۱۸ - عرض لشکر (گ ۱۱۲ الف - ۱۲۳ الف)

از جلال‌الدین دوانی در وصف عرض سپاه اوزون حسن ترکمان.

گزارشی است تاریخی با قلمی ادیبانه. نخست دارای یک فصل در وصف خریف است که موسم عرض سپاه بوده و سپس گزارش سه روز عرض سپاه با عنوان:

روز اول، روز دوم وروز سوم.

این گزارش ادبی در ۱۳۳۵ به همت آقای ایرج افشار به چاپ رسیده است.

منزوی ۵ : ۳۵۸۸، ذریعه ۱۵ : ۲٤۵

آغاز: عرض لشکر مولاناالمحقق جلال‌الدین‌الدوانی در باب لشکر حسن بیگ ترکمان. بسمله اللهم صل علی محمد و آله اجمعین قال‌الله سبحانه و لقد کتبنا فی‌الزبور من بعدالذکر ان‌الارض یرثها عبادی‌الصالحون از پرتو اشعه این نیر قدسی...

پایان: و اجعل رایاته مرفوعا ... علی جمیع اصقاع‌القری بحق محمد عین‌الاعیان والانسان و آله و اصحابه.

۱۹ - روائح گلشن قطب شاهی (گ ۱۳۳ الف - ۱۵۷ الف)

از الفتی ساوجی(۱) از قرن ۱۱ و معاصر قطبشاه (۱۰۳۵ - ۱۰۸۳)

در بالای نسخه با قلم قرمز نوشته:

دیباجه‌ای که مولانا الفتی به اسم عبدالله قطب شاه فرمان‌فرمای حیدرآباد نوشته.

---

۱ - در ذریعه و به تبع آن در فهرست منزوی مؤلف این کتاب، مورخ ناشناس شیعی مذهب معرفی شده، گویا به دلیل آنکه در تنها نسخه (متعلق به کتابخانه دانشکده حقوق تهران) دیباجه کتاب وجود نداشته و خوشبختانه در نسخه حاضر دیباجه وجود دارد و برخلاف نوشته کاتب تمام نسخه کتاب روائح نیز در این مجموعه وجود دارد.

این کتاب در تاریخ عبدالله قطب شاه فرمانفرمای حیدرآباد هند است و دارای ۷ رائحه.

اینک فهرست مندرجات رائحه‌ها :

رائحه اول — در توصیف ریاحین اخلاق حمیده و اوصاف گزیده‌اش.

رائحه دوم — در تعریف دولت سرای سعادت هوا.

رائحه سوم — در اوصاف رنگینی . . . . حیدرآباد .

رائحه چهارم — در وصف . . . جشن نشاط آیین که به انبساط به عید هر سال درانبساط به روی اهل روزگار گشوده و در این رائحه ۹ آرایش است در هریک قصیده‌ای در توصیف یکی از اعیاد نه گانه :

آرایش اول و دوم : عید نوروز با قصیده صباح عید(۱)

آرایش سوم — در معرفت جشن عید قربان (قصیده)

آرایش چهارم — در تقریر عید غدیر (قصیده)

آرایش پنجم — در عید پوری یعنی هنگامه‌ای

آرایش ششم — در کیفیت جشن مولود

آرایش هفتم — در جشن سال کره و ستایشگری نوازنده که‌ومه

آرایش هشتم — در توصیف شب برات

آرایش نهم — در جشن عید صیام

رائحه پنجم : در صفت پردازی میردر لشکر نصرت قرین

رائحه ششم — در کیفیت ساقی‌نامه.(در این رائحه، ساقی‌نامه الفتی تمام آورده شده است و تخلص الفتی نیز در آن دیده میشود .

رائحه هفتم — در بیان طراوت و خرمی این گلشن (این سپاس‌نامه پایان این نامه است و در نسخه دانشکده حقوق وجود ندارد).

الفتی ساوجی رساله‌ای با نام ریاض‌الصنایع قطبشاهی در عروض و قافیه و نیز دیوان شعر دارد.

رجوع شود به‌فرهنگ سخنوران : ۵٤، ذریعه ۹ : ۱۱۹۹ : ۳۲۸منزوی ۳ : ۲۱٤۰ و

---

۱ - قصیده صباح عید از قصائد الفتی است که در نسخه دیوان او نیز وجود دارد. (فهرست مشترک پاکستان ازمنزوی ۷ : ۷۳۷).

۶ : ۴۶۵۶ ، فهرست مشترک پاکستان ۷ : ۸۳۵([1]).

آغاز: روح فزایی رائحه گلشن سخن از هوای ثنای صانعی است که جلوهٔ قامت سرو را به سلسله جنبانی داشت ... اما بعد این گلدسته چمن فیض که از ریاض مبدء فیاض نامی و گرامی به رنگین خطاب روائح گلشن قطبشهی ... گردیده معطر به هفت رائحه است...

پایان: از نعیم شمیم این گلشن باد روشن بیـان مدحت شاه
با تو و مهر سجع هفت لگـن

۲۰ - حقیقت مرگ و احوال روح (گ ۱۵۷ الف - ۱۶۵ ب)

از فخرالدین محمد رازی در پاسخ تعزیت‌نامه سلطان زمان به او در درگذشت فرزندش.
این رساله مشتمل است بر ده فصل.

فهرست ۱۵ ش : ۵۱۸۰ منزوی ۲ : ۷۹۶

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد این رساله‌ای است که مولانا شیخ‌الاسلام ... فخرالدین محمدبن حسین الرازی ... به حضرت سلطان آن زمان نوشته ... مشتمل است بر ده فصل ...

پایان: و راضی به حکمهای خدای جهان

۲۱ - مکتوب از عبدالرزاق کاشانی (گ ۱۶۵ ب - ۱۶۹ الف)

نامه‌ای است از کمال‌الدین عبدالرزاق کاشانی (م - ۷۳۵) در پاسخ علاءالدوله سمنانی و نقد کتاب‌العروه لاهل‌الخلوه ([2]) تألیف او و اعتراض بر مذاق او در بحث توحید (وحدت وجود):

«چون کتاب عروه مطالعه کردم و بحث در آنجا مطابق معتقد خود نیافتم بعد از آن در راه امیر اقبال میگفت که خدمت شیخ، طریقه محیی‌الدین را (منظور وحدت و اتحاد وجوداست) در توحید نمی‌پسندد»

کاشانی خود توحید را بر سه مرتبه مرتب کرده است و توحید حقیقی را مرتبه سوم ازآن

---

۱ - در فهرست مشترک، الفتی دوبار (با شماره‌های ۷۵۴ و ۳۰۴) یاد شده ولی هردو همان الفتی ساوجی است. در آنجا به نقل از فهرست دیوان هند، از چاپ دیوان الفتی در نولکشور به سال ۱۲۸۷ یاد شده است.

۲ - جامی داستان اختلاف مذاقی این دو شیخ و بحث ایشان را و نیز این نامه و پاسخ سمنانی را به او در «نفحات‌الانس» درج کرده است.

سه مرتبه می‌داند.(۱)

کاشانی در این نامه سرگذشت، تحصیلات و سیر و سلوك خویش و نیز نخستین شیخ راه که او را دستگیری کرد و او را به توحید حقیقی رهنمون شد با اختصار یاد می‌کند :

«چون در اوائل جوانی از بحث فقهیات و شرعیات فارغ شده بود ... از آن بحثها وبحث اصول فقه و اصول کلام هیچ نگشود. تصور افتاد که بحث معقولات و علم الهی ... مردم را به معرفت رساند ... مدتی عمر در تحصیل آن صرف شد و استحضار در آن به جائی رسید که بهتر از آن صورت نبندد ... چندان ... احتجاب از آن پیداشد که قرار نماند و معلوم گشت که معرفت مطلوب از طور عقل برتر است... تا وقتی که صحبت متصوفه و ارباب ریاضت و مجاهده اختیار افتاد توفیق حق دستگیر شد و اول این سخنان به صحبت نورالدین عبدالصمد نطنزی قدس سره رسید ... و همین معنی توحید یافت و فصوص و کشف شیخ یوسف همدانی را بسیار می‌پسندید بعد از آن به صحبت مولانا شمس‌الدین کعبی رسیدم چون از مولانا نورالدین شنیده بودم که در این عصر مثل او نیست (۲) ... و او همین معنی در توحید بیان میکرد و میگفت که مرا بعد از چندین اربعین این معنی کشف شد».

کاشانی از این عارفان نیز یاد می‌کند :

مولانا نورالدین ابرقوهی، روز بهان بقلی، ظهیرالدین بر ـ ، اصیل‌الدین، شیخ ناصرالدین و قطب‌الدین (پسران ضیاءالدین ابوالحسن)، شیخ عبدالرحمان اسفراینی خواجه جهان

فهرست منزوی ۲ : ۱٤۰۰

آغاز : امداد و تأیید و توفیق ... از حضرت احدیت بر طاهر اطهر وبه‌باطن انورمولانا... علاءالحق والدین ...

---

۱ ـ در بیان مرتبه سوم آورده

« وماندگان در مقام تجلیات اسماء و صفات هر چند به سبب یقین از شک خلاص یافته‌اند، از لقای علی‌الدوام ومعنی کل من علیها فان ... قاصرند و محتاج به‌تنبیه» (ص ۳۳۲)

در جای دیگراز این‌رساله می‌گوید:«در سخن‌ساقی کوثر امیرالمؤمنین حیدرعلیه‌السلام آمده است : الحقیقة کشف سبحات‌الجلال»

۲ ـ در اینجا رباعی معروف را نقل می‌کند و آن را از شیخ شمس‌الدین کعبی میداند :

هر نقش که بر تخته هستی پیداست — این صورت آن کس است کان را آراست

دریای کهن چو برزند موجی راست — موجش خوانند و در حقیقت دریاست

پایان : حق تعالی همگنان را هدایت بسوی جمال خویش کرامت کناد ... اوفی ضلال مبین والله الموفق والمعین

۲۲ ـ سرگذشت کاشانی (گ ۱۶۹ ب ـ ۱۷۲ الف)

جامی در نفحات الانس سرگذشت کوتاهی از شیخ عبدالرزاق کاشانی (م ـ ۷۳۰) می‌آورد و از رابطه و بحثهای علمی عرفانی او با علاءالدوله سمنانی (م ـ ۷۳۶) سخن می‌گوید و نامه‌های متبادل میان آن دو را دربارهٔ اثبات و نفی وحدت وجود و در بارهٔ توحید حقیقی در آن کتاب وارد می‌کند.

در این بخش مجموعه قسمتی از سرگذشت کاشانی و تعلیقات علاءالدوله سمنانی در حاشیه نامه کاشانی به او (که به شمارهٔ ۲۱ معرفی شد) از کتاب نفحات الانس(۱) عبدالرحمان جامی نقل شده است.

سمنانی پاسخی نیز به آن نامه کاشانی (در پشت همان نامه) نوشته که با شمارهٔ ۲۳ در این مجموعه یاد خواهد شد.

آغاز : من نفحات الانس بدان که شیخ کمال الدین عبدالرزاق کاشی مرید نورالدین عبدالصمد نطنزی است ...

پایان : و جای دیگر نوشته که و من لم یصدق الجمله هان علیه ... کسی که مجمل را تصدیق نکند مفصل را نیز تصدیق نکند والله اعلم بحقائق الامور

۲۳ ـ نامه علاءالدوله سمنانی به کاشانی (گ ۱۷۲ الف ـ ۱۷۴ الف)

پاسخ علاءالدوله است به نامه نقد عبدالرزاق کاشانی.

این پاسخ را سمنانی در پشت نامه کاشانی نوشت و برای او به کاشان فرستاد. (۲)

نفحات الانس فهرست ۱۰ : ۱۳۷۶ و ۱۴۰۹، منزوی ۲ : ۱۴۴۱ ـ ۱۴۴۲

---

۱ ـ در صدر این بخش با قرمز نوشته : «از نفحات الانس» اما در ذیل برخی از فقرات تعلیقات منقول نام عبدالغفور یاد داشت شده، به نظر می‌رسد همه یا قسمتی از این بخش از شرح نفحات الانس عبدالغفور لاری باشد.

۲ ـ سمنانی در این نامه با لحن تندی درباره شیخ ابن‌العربی و مخاطب خود کاشانی صحبت می‌کند : «اما آنچه از شیخ نورالدین عبدالرحمان اسفراینی روایت کرده است، مدت سی و دو سال شرف صحبتش دریافتم هرگز این معنی بر زبان او نرفت بلکه پیوسته از مطالعه تصنیفات ابن‌العربی منع فرموده است تا حدی که چون شنید که مولانا نورالدین حکیم و مولانا بدرالدین ... فصوص به‌جهت بعضی طلبه درس می‌گوید به شب آنجا رفت و آن نسخه از...

←

آغاز: قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون، بزرگان دین و روندگان راه یقین به اتفاق گفته‌اند.

۲۴ ـ اوصاف‌الاشراف (گ ۱۷۴ الف ـ ۱۸۷ الف)

از خواجه نصیرالدین طوسی

فهرست ۲۲: ۲۴۸ و ۲۰۹ فهرست ۹: ۴۴۵ و ۶۳۲ و ۶۳۷

۲۵ ـ مهذبهٔ اخلاق (گ ۱۸۷ الف ـ ۲۰۷ الف)

کتابی است در اخلاق، دارای یک مقدمه و ۳ باب.

مطالب، عبارات و عنوانهای این رساله بسیار به اخلاق حسنی نزدیک است(۱).

مقدمه مشتمل بر ۳ مبحث (۱ ـ در شرف این علم ۲ ـ کمال انسان در چیست ۳ ـ خیر و سعادت).

باب اول: در تهذیب اخلاق دارای ۷ فصل:

فصل اول — در بیان انواع فضائل

فصل دوم — اصناف کمالات مندرج در مبحث فضائل

فصل سوم — انواع رذائل که ضد فضائل است.

فصل چهارم — شرف عدالت بر دیگر فضائل

فصل پنجم — در کیفیت اکتساب فضائل

فصل ششم — در بیان حفظ صحت نفس

فصل هفتم — در معالجات امراض نفس.

بقیه پاورقی صفحه قبل

دست ایشان بازستاند و بدرید و منع کلی کرد ... بر زبان مبارکش رفت که من از این اعتقاد و معارف بیزارم»

در جای دیگر نامه آمده است:

«ای عزیز در وقت خوش خود بر وفق اشارت کتاب فتوحات را محشا می‌کردم بدین نسخ رسیدم که سبحان من اظهرالاشیاء و هو عینها نوشتم ان‌الله لایستحیی من‌الحق ایهاالمسخ لوسمعت من احد انه یقول فضلة‌الشیخ عین وجودالشیخ لاتسامحه‌البته ... فکیف للعاقل ان ینسب الی‌الله هذاالهذیان ...»

۱ ـ کتاب اخلاق حسنی (یا اخلاق قطب شاهی) از علی‌بن طیفور بسطامی (از ق ۱۱) (فهرست ۱۴: ۲۶۸).

باب دوم : در حکمت منزل دارای ۵ فصل :

فصل اول — احتیاج مردم به منزل

فصل دوم — در تدبیر اقوات و اموال

فصل سوم — در تدبیر اهل

فصل چهارم — در تدبیر اولاد

فصل پنجم — در تدبیر عبید و خدم

باب سوم : در معرفی مدن و سیاست (در ٤ فصل)

فصل اول — در احتیاج مردم به مدن

فصل دوم — در فضیلت محبت و انواع آن

فصل سوم — در اقسام اجتماعات

فصل چهارم — در کیفیت معاشرت با اصناف خلق.

خاتمه — مواعظ و نصائح حکماء بزرگ.

نسخه حاضر تا اواخر فصل هفتم از باب اول است و دیگر ابواب را ندارد.

آغاز: بسمله کمال که لایق اتباع و انتخاب تواند بود حمد حضرت مبدع قدیم است. جل و علا که قوت عاقله انسانی را به مصباح هدایت و انظار صحیحه در مشکوة بیت‌الله که جلوه‌گاه انوار قدسی است مقام داد ... اما بعد چون علم تهذیب‌اخلاق شریفترین علوم است... خصوصاً جوانان نوآموز که در صدد کسب فضائل و تکمیل ذات خود باشند و نظر به تحقیق تمام آنچه اصول است از برای تکمیل قوت نظری است تا تحصیل ادراکات صحیحه برو آسان شود ... پس حسن اتفاق مقتضی آن شد که در این علم مختصر مفید جمع کرده شود...

پایان موجود: (اواخر فصل ۷ از باب اول) :

اگر در او اندک مایه بصیرت ... مانده باشد هرآینه متوجه کسب کمال شود و در فضل علم حرکت کند. چون همه مطالب بر وجه احسن ... در اخلاق ناصری مسطور... بود به اتمام این رساله نپرداخت.

۲۶ - نورس خیال، دیباجهٔ ... (گ ۲۰۸ ب - ۲۱۲ ب)

از نورالدین ظهوری ترشیزی است. این دیباجه یکی از ۳ نثر اوست.

فهرست مجلس ۲ : ١٦٤ و ٢٤٥ و ٨ : ١٧ و ١٠ : ٩١٧ ، ١٤٩٥ و ١٧ : ١١٨

منزوی ۵ : ٣٦٤٧

آغاز: بسمله سرود سرایان عشرتکدهٔ قال ... به شهد ثنای صانعی عذب‌البیانند.

پایان: هم به وفق مدعایش رسم و قانون زمان
این دعا را بر اجابت منت بسیار بـــاد

۲۷ ـ خوان خلیل، دیباچه (گ ۲۱۲ ب ـ ۲۲۵ الف)

از نورالدین ظهوری ترشیزی (م ـ ۱۰۲۵).

این کتاب مجموعه‌ای است از اشعاری که ظهوری و ملک قمی برای ابراهیم عادلشاه سروده‌اند و دیباچه آن انشاء ظهوری است که از ۳ نثر برگزیده شیوهٔ هندی است.

ظهوری در پایان دیباچه، نام چند تن از گویندگان و اهل هنر حاضر در دربار عادلشاه را که در هنر شعر، خط و نقاشی استاد بودند و استادان خود را با توصیفی کوتاه یاد می‌کند. اسامی آنان از این قرار است:

۱ ـ ملک قمی (یا ملک‌الکلام قمی)

۲ ـ حضرت شاه خلیل، استاد خط نستعلیق

۳ ـ ملا فرخ حسین، استاد نقاش

۴ ـ حیدر ذهنی

۵ ـ ظهوری که به تعبیر خود او: «صدر صف نعال برو مسلم است و در افتادگی برهمهٔ مؤخرنشینان مقدم».

فهرست ۲: ۱۶۲، ۲۴۵، ۲۵۹ و ۸: ۱۷ و ۱۰: ۹۱۷

منزوی ۵: ۳۵۶۱ ـ ۳۵۵۸

آغاز: بسمله ای ار تو بر اهل تخت و اکلیل سبیل
گر ذکـر جمیـل است و گـر قـــدر جلیـل
شکر موهبت جلیلی که ابراهیم خلیل...

پایان: تا در این مهمان‌سرا خوان خلیل آید به یاد
میزبان خلق ابراهیم عـــادل شاه بـــــاد

۲۸ ـ گلزار ابراهیم، دیباچه ... (گ ۲۲۵ ب ـ ۲۳۰ الف)

از ظهوری ترشیزی نویسنده دیباچه‌های گذشته. این دیباچه نیز یکی از ۳ نثر اوست که چاپ شده و دروصف حال ابراهیم‌عادلشاه است.درصدر نسخه باقرمز نوشته «انشاء دیباچه ملقب به گلزار ابراهیم»

فهرست ۲ : ۱۴۹۵ و ۱۷ : ۱۱۹ ، منزوی ۵ : ۳۵۹۹ و ۳۶۰۹

آغاز : خرمی چمن سخن به طراوت چهر بهار پیراییست که گلزار ابراهیم را در رخسار یوسف طلعتان نمرود نخوت دمانید...

پایان : داستان شد ختم بستان رخش

غیرت گلـــزار ابـراهیـم بـاد

۲۹ ـ نورس ، دیباجهٔ ـ وصف کشمیر (گ ۲۳۰ الف ـ ۲۳۲ ب)

انشائی است در وصف کشمیر. در صدر نسخه با قلم قرمز نوشته :

دیباجه نورس مولانا ظهوری.

آنچه مسلم است این نسخه نورس در وصف کشمیر است و بجز نورس خیال ظهوری است و تا این زمان انشائی به نام نورس و از ظهوری در وصف کشمیر ندیده‌ام.

آغاز : صانعی که صحن سرابستان افلاک را به گلهای شب‌گشای کواکب بیاراست میخواست که سواد ریاض عالم قدس را در نظر ساکنان خاک جلوه دهد... نظیر جنت‌آباد کشمیر را بر صفحه خاک رقم کرد...

پایان : سیب سمرقند با چهره زرد خود را به یکپای آویخته به معذرت این‌که چرا با وجود سیبش خود را سمر ساخته. القصه کشمیر شاهدیست که گل رویش محتاج گلگونه و سنبل مویش مشتاق شانه نیست.

جهانی چنین خوب و زیبا سرشت حوالت چرا شد بقـا در بهشت

از این خوبتـر خود نباشد دگـر تو گویی کـه از خوبتـر خوبتـر

۳۰ ـ کتابت به یکی از اعزه (گ ۲۳۲ ب ـ ۲۳۳ الف)

درصدر این نامه با قرمز چنین نوشته است :

«کتابتی که سرور به یکی از اعزه نوشته»

درمیان نامه شعریست که درآغاز آن نوشته : لنامقه

آغاز : ذریعه منیعه تحصیل معارف معانی جاروب زرین مژه ... خاک روب آستان عرش نشانش باد ...

پایان : سبب ازدیاد مواد وداد که بهترین ثمرهٔ شجره امانی و زندگانی است خواهد بود. ایام تلطف و تودد و تحیت مستدام باد.

۳۱ ـ گفتار در پند و اندرز (گ ۲۳۳ الف)

مضمون گفتار بیان این نکته است که :

فریب دنیا خود فریبی و از خود فریب خوردن است.

نویسنده این شعر را از ظهوری در تأیید گفتار خود آورده و نیز سخنی از بابا افضل کاشی می‌آورد. شعر ظهوری این است :

چه رحم است بر حال آن ناشکیب — که می‌بایدش خوردن از خود فریب

آغاز : من کلام بعض‌العرفاء . تقوی آنست که در قیاست هیچکس دامن تو نگیرد و جوانمردی آن که تو دامن هیچ کس نگیری...

۳۲ ـ دو نکته از تاریخ وصاف (گ ۲۳٤)

در صدر این بخش با قلم قرمز نوشته : من تاریخ وصاف، دو قطعه هریک چند سطر محتوی ۲ نکته دقیق.

آغاز : منم چو تیری کانداختند سوی هوا

رسیدن من و واگشتنم یکی بـاشد

میان اهل نظر خلاف است که تیری که سوی هوا اندازند اندک لبثی کند و آنگاه به شیب بازگردد...

پایان : و بر حسب قضا و قدر عبارت باشد از هرچه بود و هست و باشد و رفت ومیرود.

۳۳ ـ دیباجهٔ مجموعه شاه عباس (گ ۲۳۳ ب ـ ۲۳۷ الف)

از آقا حسین خوانساری (این دیباجه در این مجموعه تکرار شده است).

رجوع شود به ذیل شماره ۱٦ مجموعه حاضر (گ ۱۰۸ ب ـ ۱۱۲ الف)

۳٤ ـ منشآت میرزا طاهر (گ ۲۳۷ الف ـ ۲٤۱ ب)

نامه‌هایی است به قلم میرزا طاهر واقعه‌نویس.

در صدر این بخش با قلم قرمز نوشته است :

«منشآت وکتاباتی که عالی حضرت مقرب‌الخاقانی میرزا محمدطاهر واقعه نـویس مجلس نویس سلمه‌الله انشاء فرموده‌اند از آن جمله که مصحوب کلب علی سلطان به خندگار نوشته‌اند».

در این بخش، چهار مکتوب از انشائات میرزا طاهر منشی و واقعه‌نویس آورده شده‌است.

مکتوب اول :

خطاب به خواندگار (روم) است در تعزیت درگذشت سلطان پیشین و تهنیت جلوس او به همراه کلبعلی سلطان افشار و هدایای ارسالی شاه ایران.

نویسنده این مکتوب از تأخیر این تهنیت‌نامه بدلیل سرگرم بودن به گرفتاری‌های مربوط به اشغال قسمتی از ایران به دست والی هند، عذرخواهی کرده و می‌گوید :

«دراین ایام که به‌میامن توفیقات‌سبحانی...از جانب‌محاوره و مجادله‌تیره روزان هندوستان فراغت‌حاصل‌شد... معتمدی‌روانه بزم والا...نماید وچون انموذجی از استعه کشور فتوحات‌لازم بود یک زنجیر فیل با بعضی از اجناس ملک فسیح الفضای‌ایران به رسم ارمغان ارسال محفل خلد مشاکل گردید ... الحان خامه داستان طراز تواند برد است... بعد از طی طریق‌محمدت جناب کبریا وبسط بساط نعت سیدانبیاء‌برسرآت‌ضمیر قدسی‌تخمیرپادشاه‌والاجاه...منطبع‌میگرداند.

پایان : و شرح کین آن خسرو ...عدیم‌الهمال راازاقتباس و مشکوة فیها مصباح منور دارد.

مکتوب دوم :

نامه‌ای که از جانب اعلی‌حضرت ظل رحمان به عبدالعزیزخان والی ترکستان‌نوشته‌اند.

این نامه در پاسخ نامه عبدالعزیزخان نگاشته شده است.

آغاز : نامه بهارستان صداقت و ولا زلال چشمه‌سار بیغشی و صفا ... اعنی نامه والا و مکتوب معلی‌خان والا شاه عبدالعزیزخان...

پایان : آفتاب دولت ازکسوف نقصان در امان وکواکب رام از افق حصول‌درخشان‌باد

مکتوب سوم :

مسودهٔ صلحنامه که مصحوب مهدی‌خان سلطان عرب نزد عبدالعزیزخان ارسال شده بودکه سوافق این قلمی نمایند. این مسوده پس از زمینه سازی برای صلح میان حکومت‌ایران و ترکیه نوشته شده است.

آغاز : محمدت برون از قیاس مؤلف‌القلوبی را سزاست که از التیام دو حرف کن‌بیگانگان اضداد اربعه را با هم درمقام توافق داشته...

پایان : بروزگار فرخنده آثار این دو برگزیده حضرت پروردگار ... مادام‌اللیل‌والنهار واصل گردد فمن بدله بعد ما سمعه ... والصلوة والسلام علی محمد و آله.

مکتوب چهارم :

در عنوان آن با قلم قرمز چنین آمده :

رقمی که جهت اجراء آب و سیورقال عالی‌جاه اعتمادالدوله نوشته‌اند.

در متن نامه چنین آمده :

«اعتمادالدوله محمدبیک وزیر دیوان اعلی... معروض داشت که آبی از بعضی اراضی... به طریق قنات ... تحصیل نموده و هرگاه به جدول باغ مبارک هزار جریب انداخته شود ممکن است اراضی مواتی که بعد از باغ واقعست به حلیه زراعت درآید مقرر داشتیم چه مقدار آب ... به هریک از اراضی ... جاری ساخته به حلیهٔ آبادانی درآید...»

۳۵ - لطائف حکم در لطائف کلم (گ ۲٤۱ ب - ۲٤۷ الف)

گفتار و کلمات حکمت و پند است از کلیله و دمنه، تاریخ وصاف، فرفوریوس با عنوانهای کلمه، اشارت، نصیحت.

آغاز: بهترین یاران و برادران آن باشد که در نصیحت مبالغه کند...

۳۶ - آداب مداومت بر لعب شطرنج و نرد (گ ۲٤۷ الف - ۲٤۸ ب)

بندیست در موضوع بازیها و سرگرمیهای ملوک مانند شکار، تیراندازی، شطرنج و نرد، مشتمل بر قطعات نثر و نظم لطیف و برگزیده.

دربارهٔ شکار چنین آمده :

شکار ملاعب و لهو ملوک که منافی مناقب نباشد شکار است چه آن هزلیست جدها در آن مضمون و جدیست هزلها به آن مقرون ...

دربارهٔ نرد این شعر آمده :

خانه گیر عمر شو فکر طویل آور به کار — دهر را منصوبه بگشا کین بود نردی شریف

عرصه ملک و مهره عدل وحقهٔ دل طاسکش — داد و بذل و کعبتین انصاف و توفیقت حریف

آغاز: از سیر ملوک جهان‌دار ستوده نیست مگر احیاناً انماالحیوة الدنیا لعب و لهو را ... بر سری عظیم منطویست یعنی چون حد و حقیقت دنیا بازی ومجازیست لغو و لهو او خودچگونه باشد صهصهةابن‌دامر که واضع لعب شطرنج است ...

۳۷ - دیباجه در بارهٔ منع شراب (گ ۲٤۸ ب - ۲٥٤ الف)

در صدر نسخه با قلم قرمز نوشته :

دیباچه دربارهٔ منع شراب که یکی از منشیان زمان خاقان رضوان مکان شاه‌صفی قلمی فرموده

آغاز: طوطی شکر افشان ناطقه که عندلیب هزار دستان چمن بیان است بر شاخچهٔ زبان به ترنم آمده ...

پایان: مسلم بر تو باد این پادشاهی میسر کام دل چندان که خواهی

۳۸ ـ نامه عبدالباقی تبریزی به میرزا ابراهیم همدانی (گ ۲۰۴ الف ـ ۲۰۵ ب)

از مولانا عبدالباقی تبریزی (خطاط) به میرزا ابراهیم همدانی (م ـ ۱۰۲۵). تاریخ این نامه ۱۰۸۱ است.

طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۱): ۱۳

آغاز: به حق بیت و به حق صاحب بیت و به حق آن که دل دوستانش را شکسته دوست میدارد ...

پایان: و هنگام ترقی دو نان و دنی‌زادگان و پست فطرتان است، کوکب هنر هابط و غارب نشد یعنی سنه ۱۰۸۱ مثبت و مرقوم شود خالی از فوائد نخواهد بود.

۳۹ ـ سرگذشت تعدادی از ملوک و شعراء (گ ۲۰۵ ب ـ ۲۶۴ ب)

در این بخش سرگذشت شاه اسماعیل اول و جمعی از شاهزادگان تیموری و شاعران معاصر یاد شده است.

تاریخ نگارش این نوشته در یکجا ۹۰۷ یاد شده است.

درصدر نسخه با قلم قرمز نوشته است:

«ذکر احوال ظفر مآل نصرت اشتمال صاحب قران جهان‌گشا شاه اسماعیل ماضی من اوله الی آخره به طریق اختصار و اقتصار»

نویسنده پس از شرح زندگی دقیق و سال به سال شاه اسماعیل از این حاکمان و شاهزادگان یاد می کند:

بهرام میرزا، **سلطان حسن** والی گیلان (م ـ ۹۴۳)،

سلطان محمد میرزا، **سلطان حسین میرزا** [1] (م ـ ۹۱۱)،

---

۱ ـ او به برادر بزرگتر خود بایقرا میرزا که بعد از پدر درصدد تربیت او بود منسوبست... نسبش تا تیمور چنین است: حسین بن منصور بن بایقرا میرزا ابن عمرشیخ بن امیرتیمور (نسخه حاضر: ۵۱۳).

فریدون حسین میرزا (م - ۹۱۵) ،

شاه غریب میرزا،محمد مؤمن میرزا ، (پسر بدیع الزمان میرزا)،

بابر پادشاه از دودمان امیر تیمور (م - ۹۳۷) ،

همایون پادشاه ابن بابر پادشاه ،

عسکری میرزا ،(از اولاد بابر) ،

سلطان یعقوب ، ولد امیر حسین بیک از طایفه آق قویونلو،

سلطان سلیم بن سلطان بایزید (م - ۹۳۶)،

سلطان سلیمان .

از اینجا نام شاعران آغاز می‌شود :

امیر همایون (از سادات اسفراین و شاعر مسلم شیرین سخن)،

امیر مرادی استرآباد)،

امیرهاشمی بخارائی ، **خواجه امیربیک فهر** ،

خواجه غیاث‌الدین (برادر خواجه‌مظفرو ولد خواجه فخرالدین بتکچی،

خواجه عبدی بیک (از بزرگ‌زاده‌های شیراز) ،

خواجه عبدالله‌مروارید(خلف خواجه محمد گریان(۱) که‌درخط نسخ و رقاع استاد بوده است(م - ۹۲۲) ،

شیخ نجم یعقوبی (پسر عمه قاضی عیسی ساوجی‌الاصل ساکن قزوین)

آغاز : بدان‌که در اواسط شهر محرم‌الحرام سنه ۹۰۵ از گیلان لاهیجان به عزم جهانگیری لوای فتح و ظفر افراشته عنان عزیمت به جانب آذربایجان معطوف داشته‌اند و در اوائل سنهٔ ۹۰۶ عزم انتقام فرخ یسیار حاکم شروان نموده بنیاد هستی او را برانداخته‌اند...

پایان : گشتم غبار و برد به‌کویش صبا تنم   از خاك برگرفتهٔ باد صبا منم

۴۰ - روح و بدن (گ ۲۶۵ الف - ۲۷۳)

ـ عشق و بدن ـ لطائف‌المعارف از فضولی بغدادی.

---

۱ ـ نویسنده دربارهٔ او می‌گوید :
از نتائج طبع وقادش دیوان قصائد و غزلیات و رباعیات موسوم به مونس‌الاخبار، تاریخ شاهی، منشآت ، تاریخ منظوم خسرو و شیرین (که به واسطهٔ عدم اتمام متداول نگشت) .
(ص ۵۲۷)

فهرست حاضر : ...

۴۱ - شکایت نامه تخیلی - اخلاقی خطاب به سلطان (گ ۲۷۳ الف - ۲۷۵ الف)

نامه شکایتی‌است‌از میرزا زاهدخان اردبیلی وعامل‌او نگاه بیک ولد دیدار بیک‌قراگوزلو. این نامه متنی است تخیلی ادبی با اشارات اخلاقی .

آغاز: عرضه داشت عجزه و مساکین دارالمتحیرین خیال ...به ذروهٔ عرض‌بندگان نواب علوی جناب قدسی‌القاب نامدار کشورگشای مملکت پیرای سلطان صاحب عزم اقلیم وجود بر اولاد عالم‌غیب و شهود... میرساند که‌بیش‌از آن‌که اریتاب(کذا)ظفرگسترمتوجه‌فتح وتسخیر این ولایت گردد ... امیدوارم که حکم عالم مطاع صادر گردد که ایالت پناه میرزا زاهد خان را از ایالت مملکت معزول کرده به زنجیر مسلسل مقید سازند و به قلعه قهقهه طرب فرستند که نشاط بیک کوتوال او را در برج سرور محافظت نماید و خوشخرام بیک و جولان بیک را همراه او کنند که ... دلگیر نباشد و نگاه بیک ولد دیدار بیک قراگزلو راکه به مهم وکالت تعیین نموده خانه‌نشین و کوز دو ساق نمایند ... و تبسم بیک ولد خندان بیک شکر اوغلی ... ازمهم نظارت و شاه بندری جزائر مشاهدات عزل نموده در سیاه چال چشم محبوس دارند و رقبات و املاك دل ... به صاحبان باز دهند و قریه مهرآباد ... فرزند محبت آباد که شرف آن از رقبات وفات می‌شود از اعمال جان مملوك فقیر محمد اکبر که به زر جلال نازد اشرفی جدیدالضرب راز خریده است به او واگذارند که‌حاصل بهاره شباب وپاییزشبیب‌او هر چه شود صرف معاش خانواده حسن و جمال نموده به همین قدر روزی حلال قناعت نماید.

۴۲ - شرح بیتی ازگلشن راز (گ ۲۷۵ الف - ۲۸۱ الف)

از نصیر اهمدانی (م - ۱۰۳۰). درشرح این بیت از شبستری :

تفکر رفتن از باطل سوی حق به جز و اندر بدیدن کل مطلق (۱)

تذکرهٔ نصرآبادی ۱۶۶، فهرست قاهره ازطرازی ج ۱ : ۳۵۶ منزوی ۲ : ۱۲۲۳

آغاز: بسمله سپاس بی‌قیاس مالك‌الملکی را ... قلب صنوبری بر عرش روح حیوانی استقرار دارد ... اما بعد در نزد ارباب کشف و عیان ... مبرهن و معین است...

---

۱ - نصیرا در ادامه گوید :
چون مضمون این بیت بر قواعد و اصطلاحات صوفیه موحده است ...که مددکل در کشف معنی این بیت خواهد بود ... پوشیده نیست که نزد این طایفه حقانیت اشیاء یکی‌استو آن وجود حجت است بی ضمیمه قیدی از قیود

پایان : پاک گردان چشم را از موی عیب
تا ببینی باغ و سروستان غیب

۴۳ ـ گزارش نامه به شاه ایران (گ ۲۸۱ الف ـ ۲۸۳ ب)

این نامه را در پاسخ مکتوبی نوشته‌اند که خان عالم از طرف شاه ایران در ۱۰۲۷ آورده و در آن شرح شبیخونی داده شده که از طرف روم (ترک) با ۲۲۰ هزار سوار شده پانصد توپ کلان و دوهزار بادلیج به‌سرداری حسن‌پاشا وزیر وامیرالاسرای ارض روم به سپاه‌ایران‌زده شد.

این شبیخون به وسیله سپهسالار قرچغای‌خان با سربازان دلیر ایران دفع گردیده و نیز هدایای ارزنده‌ای که از طرف متجاوزین برای جبران شبیخون بی‌قانون ارسال شده بودبه‌شرح یاد شده است.(ص ۵۶۲) .

آغاز : نامه جانان رساند قاصد فرخ‌لقا
روزهٔ جان تازه ساخت همچو نسیم صبا

مصباح محفل موافقت مفتاح باب مرافقت اعنی مکتوب مؤالف اساس و نامه عنبرین لباس که از جانب ... ثمره گلستان خلافت و وفا...

پایان : و در این وقت که پادشاه سسکاو به جهت ما بعضی تحائف فرستاده بود... یک دست شنقار ابلق که لایق و سزاوار دست آن پادشاه کامکار بود ایفاد نمود که مقبول طبع سلیم گردد، ایام به کام باد. بالنون والصاد.

۴۴ ـ کتابت شاه سلیم به نواب جنت مکان (گ ۲۸۳ ب ـ ۲۸۴ ب)

نامه‌ای است از شاه سلیم به پادشاه ایران که به وسیله زینل‌بیک ارسال شده مبنی بر ابراز برادری و دوستی و گلهٔ دوستانه. در این نامه آمده :

بر رأی گیتی‌آرای برادر کامکار ... مخفی نماند که تا رسیدن رسول فرخنده پیام ... زینل بیک ... اظهاری ... در باب خواهش قندهار نشده بود. در حینی که به سیر و شکار خطه دلگشای کشمیر بودم، دنیاداران دکن ازکوته اندیشی قدم از جاده اطاعت... بیرون نهاده ... طغیان ورزیدند. لهذا بر ذمه همت پادشاهانه ... تأدیب آن کوته اندیشان لازم شد ... فرزند برخوردار شاه جهان را با لشکر ظفر قرین بر سر آن بی‌عافیتان تعیین فرمودیم و متوجه ... اکره بودیم که زینل‌بیک رسید مراسلات محبت‌افزای ... را رسانید ... به موجه دفع شر آن مفسدان متوجه دارالخلافه مذکور گشتیم در آن رقیمه گهربار در نثار نیز اظهار خواهش قندهار نشده بود زینل بیک زمانی اظهار نمود ... در جواب او فرمودیم که ما را با

آن برادر کامکار به‌هیچ وجه مضایقه نیست بعد از سرانجام مهم دکن به نوعی که مناسب دولت (دوست) باشد شما را روانه خواهیم ساخت و چون طی‌مسافت دور و درازی کرده‌ای‌چند روزی در دارالسلطنه لاهور از کوفت راه آسوده شو که ترا طلب خواهیم کرد... تا سرانجام... متوجه ... کشمیر ... شدیم ... زینل بیک را ... طلب فرمودیم ... در این اثنا خبر رسیدن برادر عالی مقدار به عزم تسخیر قندهار که هرگز در خاطره خطور نکرده بود رسید، حیرت تمام دست داد که کوره دهی چه خواهد بود ... بعد از آن که متحقق شد ... حکم فرمودیم که از رضاجویی آن برادر کامکار تجاوز ننماید و تا حال سررشته برادری مستحکم است ... الله تعالی در جمیع احوال حافظ و ناصر و معین باد.

٤٥ ـ حالات و مقامات اویس قرن از جامی (گ ۲۸۵ الف - ۲۸۸ ب)

منقول از نفحات‌الانس جامی.

آغاز: حضرت رسول صلی‌الله علیه و آله در حق اویس گفته است: اویس‌القرنی خیرالتابعین باحسان...

پایان: در غروب صفین جنگ میکرد تا شهید شد.

٤٦ ـ خلاصه شفائی (گ ۲۸۸ ب - ۳۰٤ ب)

از حکیم مظفر حسینی کاشانی شفائی (قرن: ۱۰ - ۱۱) در حفظ‌الصحت و قوانین حفظ سلامت در ۲ بخش یا دو جلد و جلد اول دارای ۱۲ مطلب[1].

فهرست ابواب نسخه حاضر:

مطلب اول — در سبب صحت، تعدیل مزاج
« دوم (باب دوم) — در تدبیر هوا
« سوم (باب سوم) — در تدبیر مأکول
باب چهارم — در تدبیر مشروب
« پنجم — در تدبیرحرکت و سکون بدن
« ششم — در تدبیر حرکت و سکون نفسانی
« هفتم — در تدبیر نوم و یقظه

---

۱ - در فهرست منزوی آمده که این کتاب در دو کتاب است و کتاب اول در ۳ مطلب و کتاب دوم در ۳ فن است.

باب هشتم — در تدبیر استفراغ و احتباس (سه فصل)

« نهـم — در تدبیر فصول

« دهـم — در تدبیر ایدان برحسب اسنان (مقاطع سنی)

منزوی ۱ : ۵۲۹ - ۵۳۰

آغاز : بسمله حمد بی‌حد و ثنای بی‌غایت حکیمی راکه از حکمت کامله او کیفیت مزاج را از استزاج جواهر عناصر مختلفة‌الآثار احداث نمود ... و بعد مخفی نماند که فقیرحقیر... مظفرالحسینی ... این مقاله را در حفظ صحت از کتب اعاظم حکماء ... انتخاب نمود ... و این مجلد که مطلب اول خلاصه شفائی است مشتمل بر دوازده بابست...

پایان : و از تخمه وکثرت جماع متواتر و اغراض نفسانی احتراز واجب دارند، والله اعلم بالصواب تم‌الرساله فی حفظ‌الصحه

۴۷ ـ حکایت فراست (گ ۳۰۴ ب ـ ۳۰۶ الف)

چند حکایت و روایت است از حضرت سلیمان نبی(ع) و سه روایت از امام رضاعلیه‌السلام

آغاز : از فراست حضرت سلیمان علیه‌السلام آورده‌اند که روزی شخصی به درگاه او رفت و عرض کرد کار من مرغ فروشی است...

پایان : این مقدمه را کرامت و اعجاز می‌توان شمرد که مافوق فکر انسان است.

۴۸ ـ نامه علماء ماوراءالنهر به‌علماء مشهد درمحاصره اوزبکان (۳۰۶ الف ـ ۳۰۸ الف)

از علماء ماوراءالنهر که سنی بوده‌اند به علماء شیعه مشهد مقدس به هنگام محاصره مشهد به وسیله اوزبکان(۱).

فهرست ۱۰ : ۲۷۳ ، ۱۳۵۴ و فهرست ۱۴ : ش ۵۰۳۲ ، فهرست منزوی ۲ :

آغاز : پوشیده نیست بر هیچ مؤمن عـالم که تعرض به اسوال و نفوس کسانـی کـه گوینده کلمه طیبه...

پایان : باشد که مذهب حق بر همه کس ظاهر گردد. والسلام علی من اتبع الهدی.

۴۹ ـ جواب نامه علماء ماوراءالنهر از رستمداری (گ ۳۰۸ الف ـ ۳۱۴ ب)

---

۱ ـ در صدر نسخه با قلم قرمز چنین آمده : نامه علماء ماوراءالنهر ...که در جواب علماء آن شهر نوشته، بدرون شهر فرستاده‌اند.

پاسخ به نامه علماء ماوراءالنهر (نامه پیشین) است با انشاء ملامحمد مشکک رستمداری استرآبادی از طرف علماء شیعه مشهد.

فهرست ۱۰ : ۲۷۳، ۱۳۵٤ و ۱٤۹ ش ۳۲ ۰ ۵ فهرست منزوی ۲ : ۱۰۰۱-۱۰۰۲

آغاز: نتائج افکار و رشحات اقلام درر بار افاضل ماوراءالنهر ...

پایان: مکن مکن که ره جور را کناره نباشد

مکن مکن که پشیمان شوی و چاره نباشد

والله‌اعلم بحقائق‌الامور

۵۰ - نامه (رقعه) میرداماد به شوشتری (گ ۳۱٤ ب - ۳۱۵ الف)

از میر محمد باقر استرآبادی داماد به مولی عبدالله شوشتری.

در این نامه آمده‌است:

«این مقدار باید فهمید که سخن من فهمیدن هنر است نه با من جدال کردن و (آن را) بحث نام‌نهادن»

فهرست ۵ : ۲٤۰ و ۱۰ : ۱٤۰۹

آغاز: بسمله عزیز من جواب است نه جنگست رحم‌الله امرء عرف قدره... نهایت مرتبه بی‌حیایی است که ...

۵۱ - شمائل سیدالاواخر و الاوائل (گ ۳۱۵ الف - ۳۱٦ ب)

در صدر نسخه با قلم قرمز نوشته:

اما در بیان اوصاف و شمائل سید اوائل و اواخر صلوات‌الله علیه. (در ادامه آن چنین آمده): و آن منقسم می‌شود به صوری و معنوی که عبارت از خلق و خلق آن حضرت است ... ارباب سیر و احادیث معتبر چنین آورده‌اند که خلق آن حضرت مانند خلق وی معتدل بود ...

۵۲ - پراکنده‌ها منقول ازکتابها (گ ۳۱٦ ب - ۳۱۸ الف)

منقولاتی است ازکتابهای : اخلاق جلالی، کشف‌الاسرار (تفسیر)، شرح کیدری بر نهج‌البلاغه

آغاز: شیخ ابن‌العربی درمصنفات خود ذکر کرده که بعضی ازحیوانات که در شریعت بیضاء از تناول لحوم آن نهی واقع شده ...

۵۳ ـ شرح الاسماء الحسنی (گ ۳۱۸ الف ـ ۳۶۱ الف)

شرح است بر اسامی عظام : الله الملک القادر العزیز العدل «بر وفق مذهب کلامی حق و حقیق ائمه اثنا عشریه صلوات الله علیهم و برخی از اقوال اکابر اصحاب نقل»

این رساله دارای ٤ باب است که فهرست آنها چنین است :

باب اول : در اختلافات علما در موضوع له اسم بزرگوار الله (مشتمل بر ٦ فصل)

باب دوم : در تحقیق اسم القادر و تحقیق در معنی قدرت و اختیار، در آن که تأثیر واجب تعالی به طریق اختیار است یا ایجاب (شامل یک تذکره)

باب سوم : در تحقیق اسم الملک و اسم العزیز و تفسیر آیه شریفه قل اللهم مالک الملک (یک فصل)

باب چهارم : تحقیق در اسم بزرگوار العدل و تحقیق معنی عدالت در حضرت واجب و ... بندگان (مشتمل بر یک تبصره)

مؤلف در اواخر باب اول از پیر شیخ محمد پالان‌دوز نام می‌برد و داستان ملاقات پدرش را با او می‌آورد. (۱)

آغاز : بسمله الحمدلله الذی نور قلوب العارفین للمعات وجهه و جماله واسنی وجوه المحبین بتجلیات صفات کماله ....

کو زبانی که بدان شرح جمالش گویم

یا کجا نطق، که اوصاف کمالش گویم

سرتاسر کائنات حمد است و ثناست ... اما بعد به میامن توفیق الله و توجهات باطن قدسی سواطن حضرات ولایت ... در تحقیق و ایضاح اسمی چند از اسماء عظام ... که ان الله الملک القادر العزیز العدل است ... بعضی از مذهب کلامیه بر وفق مذهب حق ... ائمه اثناعشر ...

پایان : و به ضرورت میل می‌کند به اجتماع و این میل را محبت میگویند پس محبت از مقدمات حکمت باشد

---

۱ ـ این ذره احقر عبادالله روزی از والد خود شنیدم که او می‌گفت من بسیار منکر مشایخ و کرامات ایشان بودم تا آن که روزی ... بر سر کوچه با جمعی نشسته بودم که ناگاه آفتاب آسمان حقیقت ... شیخ محمد پالان دوز با جمعی ... از دور پیدا شد من در دل خود گفتم ببینید این درویش را که چه دامی بر خود چیده .شیخ نزدیک من آمد و گفت: پیرمرد این هم دامی است دیگر (مجموعه حاضر ص ٦٨٦)

٥٤ ـ آغاز و انجام = تذکره (گ ۳٦٤ ب - ۳۸۷ ب)

از خواجه نصیرالدین طوسی، دارای ۲۰ فصل

فهرست ۲۲ : ۳۵ و ۳٤۳

آغاز موجود : کتاب آغاز و انجام از تصنیف خواجه ... ربنا لاتزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمه

پایان : قابل اصلاح بود به جای آرند. والله اعلم و احکم حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر. فی تاریخ ۲ ذیحجة الحرام ۱۰۸۹

این نسخه به قلم دیگر است از کاتب دیگر و مورخ ۱۰۹۸ و با کاغذ متفاوت.

۹۰۱ :

مجموعه‌ای است به خط نستعلیق خوب قرن ۱۱ . رساله آخر شکسته نستعلیق خوب مورخ ۱۰۸۹ . حاشیه چند برگ اول و آخر وصالی دارد.

عناوین : شنگرف ، بیشتر صفحات مشجر و چلیپا نوشته شده است. بر پشت برگ اول تملک شمس‌الدین محمدبن حاجی محمد زمان مورخ ۱۱۲٤ و نیز تملک فمی مورخ ۱۱۸۱ در قریه فیروزجا دیده می‌شود.

قطع : وزیری ۱۵/۵×۲۵، ج : تیماجی قهوه‌ای با ترنج و نیم ترنج طلائی و با نقاشی گل و بوته، تعدادبرگ‌ها : ۳۸۷، سطور هرصفحه: مختلف کاغذ: اصفهانی شماره ثبت ۳۱٦۰٦

مجموعهٔ ٤ کتاب در اصول و منطق : (عربی و فارسی)

۱ ـ الدرة البهیه (گ ۱ ب - ۹ ب - متن و حاشیه ها) (عربی)

از شیخ محمدعلی‌بن محمدحسن آرانی کاشانی (قرن ۱۳).

این منظومه دارای ۱۲٤۷ بیت است وآرانی در همین تاریخ ۱۲٤۷ نظم آن را پایان داده است.

وی در ۱۲۱۷ از استادش مولی‌احمد نراقی اجازه دریافت کرد و دارای تألیفاتی دیگر در اصول وفقه است از آن جمله شرح او بر منظومه الدرة البهیه در چند جلد که جلد اول آن را در همین سال تألیف منظومه به پایان رسانیده است.

آرانی خود درکتاب مطلع الانوارکه آن‌را به فارسی و درموضوع تاریخ نگاشته‌است‌از شرح خویش برمنظومه الدرة‌البهیه یاد می‌کند.(۱)

ذریعه ۸ : ۹۱ و ۲۱ : ۱۵۱ - ۱۵۲

آغاز : بسمله یقول راجی‌الرب ذی‌الاحسان — علی بن‌الحسن الارانـی
الحمدلله الکبیر المحسن — والشکر للمفضل‌المهیمن...
و بعد هذی درة بهیه — للطالبین بهجة سرضیه ...
علم‌الاصول بعضهم قدحدده — بالعلم بالقواعد الممهده

پایان : و احمدالله علی‌الکمال — مصلیا علی‌النبی الخالی...
فانه‌الطهر عن الارجاس — و آله هداة کل للناس ...
علی‌الناصر للدین الاتم — دین‌الذی به‌الرساله‌اختتم

این منظومه متن و حواشی نسخه را فرا گرفته وکاتب در ذیل منظومه (در حاشیه) افزوده است :

حرره‌العبدالاقل‌المذنب ابن محمد کاظم‌بن محمد حسین، محمد ابراهیم‌الحسینی‌الرودباری القصرانی فی قریة نراق من متعلقات کاشان ... فی یوم‌الخمیس ... فی سنه ۱۲۲۹

۲ ـ تحریرالقواعدالمنطقیه (گ ۱ ب ـ ٤٦ ب ـ در متن و حاشیه)

از قطب‌الدین محمد رازی(م ـ ۷٦٦)در شرح بر رساله الشمسیه فی‌المنطق‌ازنجم‌الدین عمربن علی قزوینی کاتبی (م ـ ٦۷۵).

این شرح دیباجه مفصلی داردکه در بیشتر نسخه‌ها وجود ندارد.

کشف‌الظنون ۲ : ٦۹، ذریعه : ۳ : ۳۸۸ و ٦ : ۳٤ - ۳۸

آغاز دیباجه : بسمله ان ابهی درر تنتظم ... البیان و از هر زهر تنتشر فی اردان الاذهان ... اما بعد فقد طال‌الحاح‌المشتغلین علی ... ان اشرح لهم‌الرسالةالشمسیه ...

آغاز کتاب : بسمله قال و رتبته علی مقدسه و ثلاث مقالات و خاتمه

پایان : لان‌الاجزاء بینةالثبوت للشیء و لیکن هذا آخرما اردنا ایراده فی هذه‌الاوراق

---

۱ ـ تعدادی از تألیفات خاندان آرانی در این کتابخانه گرد آمده است و از آن جمله کتاب قلائداللالی‌است در تعلیق بر کتاب‌جامع‌الحکایات‌عوفی‌از ملا غلامرضا فرزند محمدعلی آرانی که مؤلف در خاتمه آن استادان خویش را نام می‌برد (فهرست ٦ : ۱۹۵).

والحمدلواجب‌الوجود و مفیض‌الارزاق ... فی علوالمحاق

کاتب می‌افزاید : قد فرغت من تسوید هذه‌الرساله ... فی شمیران فی‌قریة جماران فی‌موسم زمستان. العبدالمذنب محمد ابراهیم ... الرودباری ... فی خدمت هاشم‌الحسینی الشمیرانی فی‌سنه ۱۲۳۰.

این نسخه متن و حاشیه تمام صفحات این‌بخش را فرا گرفته است.

۳ ـ حاشیه حاشیه تحریرالقواعدالمنطقیه (گ ۱۴۸ ب ـ ۱۹۲ ب)

از عمادالدین بن محمدبن یحیی‌بن علی فارسی (تألیف در ۸۰۵) بر حاشیه میر سید شریف بر تحریرالقواعدالمنطقیه قطب‌الدین رازی.

گویا این حاشیه ناظر است بر تحریرالقواعد بر حاشیه سیدشریف گرگانی بر آن.

ذریعه ۶ : ۷۴ کشف‌الظنون ۲ : ۱۰۶۳ ، فهرست سپه(مطهری) ۴ : ۱۶۱

آغاز : و منک‌العون یا کریم نحمدک یا من انطق لسان عبده بآیات جلاله ... و بعدفان اقل خلق‌المولی عمادبن یحیی‌بن علی‌الفارسی یقول ... ان کتاب شرح‌الشمسیه ...

پایان : و انت خبیر بانه لو قیل کالامرین المتضایفین لکان اولی هذا آخرما اردنا ایراده فی هذاالکتاب

تم‌الکتاب ... علی یدالحقیر ... محمد ابراهیم ... القصرانی فی دارالمؤمنین کاشان فی‌المدرسةالسلطانیه ... فی سنه ۱۲۲۹

۴ ـ صغری درمنطق (گ ۱۹۴ ب ـ ۱۹۸ الف) (فارسی)

از میر سید شریف گرگانی (م ـ ۸۱۶).

این نسخه در کنار صفحات خود حاشیه هایی فارسی و بدون نشان دارد.

ذریعه ۱۵ : ۴۲ فهرست ۵۰۸ ـ ۶۰۹

آغاز : بسمله بدان که هرچه در ذهن درآید اگر خالی از حکم باشد آن را تصورخوانند

پایان : لکنه لیس بفرد فهو زوج لکنه لیس بزوج فهو فرد ... قد تم هذه الرساله ... فی مدرسه می‌رزا (= میرزا)... سنه ۱۲۲۶

۹۱٤ :

دفتری است به خط نسخ محمد ابراهیم بن محمد کاظم حسینی رودباری قصرانی که به ترتیب در تاریخهای : ۱۲۲۹ ، ۱۲۳۰ و ۱۲۲۶ نوشته شده است. کاتب در پایان همه رساله ها رقم دارد. بر پشت نخستین برگ فهرست مندرجات مجموعه نوشته شده است.

قطع : خشتی ۱٤/٥ × ۲۱ ج : تیماجی قرمز با ترنج و نیم ترنج که گل و بوته در آن نقاشی شده، تعداد برگها : ۱۹۸، سطور هر صفحه : ۱٥، کاغذ : فرنگی آهار مهره شده، شماره ثبت : ۳۱٦۱۹

مجموعهٔ ٤ رساله و کتاب در قرائت : (عربی)

۱ ـ **حرزالامانی ـ قصیده شاطبیه** (گ ۱ ب ـ ٥۸ الف)

از ابوالقاسم بن فیره بن خلف بن احمد رعینی شاطبی (م ـ ٥۹۰).

اوائل نسخه تا پایان باب البسمله دارای ترجمه بین سطور است با قلم قرمز. تمام نسخه دقیقاً اعراب گذاری شده است.

معجم المطبوعات ۱ : ۱۰۹۲، فهرست ۲ : ۳۰

آغاز : بسمله، تصلیه، قال الشیخ الامام ... ابوالقاسم بن فیره ...الرعینی ثم الشاطبی...

بدات ببسم الله فی النظـــم اولا تبارکت رحمانا رحیما و موئلا

پایان نسخه (رقم کاتب) : تمت قصیدة الشاطبی ... علی یدالعبد ... عبدالجبار بن عبدالاول ... سنة احدی و خمسین و تسعمائه

بر پشت برگ اول نسخه یادداشتی است به خط خوب نسخ دربارهٔ این که حرزالامانی اختصار کتاب التیسیر است.

۲ ـ **تعلیقات التیسیر** (گ ٥۹ ب ـ ٦٤ الف)

توضیحات و اضافاتی است بر مطالب رساله التیسیر ابو عمرودانی (که در ذیل شماره ۳ دفتر حاضر شناخته می‌شود) و نویسندهٔ تعلیقات در چند جا از استاد خویش یاد می کند.

در این تعلیقات دو دائره ترسیم شده، یکی دائره تشخیص استعاذه و دیگری دائره تشخیص ٥٤ وجه قانون در همزه.

قسمتی از این تعلیقات بر ۳ صفحه (۳۳۳ و ۳۳٤ و ۳۳٥) اواخر دفتر نوشته شده و

شاید در صحافی جابه‌جا شده است.

آغاز : ذکرالاستعاذه ... اللفظ‌المختار فیها لکل‌القراء ... فهذه سبعه اوجه تقرأ فی‌المجموع ... و فی‌الافراد یکتفی لنافع ... و ابی‌بکر باللفظ‌المشهور ...

پایان (درص ۳۳۵) : هکذااختارالاستاد قدس‌الله‌سره وللبزی‌اربعه عشر وجها ... وفی ثلثه اوجه‌ابن عامر من قالون

۳ ـ التیسیر فی‌القرآت‌السبع (گ ٦٤ ب ـ ١٦٧ ب)

از ابوعمر و عثمان‌بن سعیدبن عثمان دانی اندلسی (م ـ ٤٤٤).

از کتابهای معتبر قرائت است و در آغاز آن مؤلف به ترجمه کوتاه قراء معروف و ذکر طرق اسناد و روایات آنان پرداخته است که بسیار ارزنده است.

نسخه حاضر به وسیله محمدبن عبدالله شریف قاری‌با نسخه صحیح مقابله شده است.

معجم‌المطبوعات ۱ : ۸٦۱، فهرست ۱۲ : ۱٤٥ و ۱٦ : ۳۰۱، کشاف‌الفهارس ـ فهرست موضوعی ـ علوم قرآنی از سید محمد باقر حجتی ۱ : ۲۸۱ ـ ۲۸۷

آغاز موجود : بسمله قال‌الشیخ ابو عمرو ... الحمدلله المتفرد بالداوم‌المتطول بالانعام... اما بعد فانکم سألتمونی ... ان اصنف لکم کتاباً مختصرافی مذاهب‌القراءالسبعه بالامصار...

پایان : فاعلم ذلک موفقاالطریق‌الحق ومنهاج‌الصواب و باللهالتوفیق کمل جمیع‌التیسیر بحمدالله...و عنایته و توفیقه

٤ ـ القرائه، مقاله فی ... (گ ١٦٨ ب ـ ١٧٠ الف)

گفتاریست در وجوه قرائت در نزد قراء و مانند ذیل است بر کتابی در قرائت (شاید برالتیسیر). عنوان این بخش تنبیهات است و موضوع بحث در آن وصل برلام تعریف است. نویسنده آن عبدالواحد مازندرانی است.

این بخش، تنبیه اول است از تنبیهات مورد نظر نویسنده

آغاز : بسمله تنبیهات‌الاول اعلم ان ... فی‌الوصل فی‌لام‌التعریف وجها واحدا و هو السکت من‌طریق ابی‌الفتح و ابی‌الحسن و لخلادالسکت والتحقیق فالسکت من طریق‌ابی‌الحسن والتحقیق من طریق ابی‌الفتح ...

پایان موجود : و وقفت علی‌الساکن‌الصحیح کان‌له فیه ثلاثه اوجه السکت والنقل من طریق ابی‌الفتح ... فیصیر فی‌الجمع لها خمسة اوجه و لکل بانفراده ثلاثه اوجه والله اعلم

بالصواب. کتبه‌العبد عبدالواحدالمازندرانی

۹۲۰ :

دفتری است به خط نسخ قرن ۱۰ و شماره یکم به قلم عبدالجبارین عبدالاول است با تاریخ ۹۵۱. بقیه نسخه با قلم دیگر و شاید از کاتب دیگر است. بر برگ آخر و پشت برگ اول مجموعه یادداشتهای مختلف است به نظم و نثر به عربی و فارسی، و یکی از این یادداشتها (در پشت برگ اول) درباره کلمهٔ«ویکان» است و معانی و موارد استعمال آن در قرآن کریم.

عنوانها، عبارات قرآنی و ترجمه های بین سطور و در حاشیه شنگرف.

قطع : خشتی۵/۱۴× ۲۱، ج: مقوایی چرکین باعطف چرمی‌قرمز، تعداد برگها : ۱۷۰، سطور هر صفحه : ۱۱، کاغذ : بغدادی، شماره ثبت : ۳۱۶۲۵

مجموعهٔ دوازده کتاب و رساله در عرفان و فلسفه : (فارسی‌وعربی)

۱ ـ مشرق‌الانوار (گ ۱ ب ـ ۹۵ الف)

از شیخ حسین زاهدی پیرابدال گیلانی (زنده در ۱۱۰۵) مؤلف سلسلةالنسب صفویه و صفات‌العاشقین و بیان‌الاسرار در شرح مصباح‌الشریعه(۱).

زاهدی که از احفاد شیخ زاهد گیلانی‌است،سخنان شیخ صفی را درهرباب ازصفوةالصفا استخراج کرده و در این کتاب بر حسب موضوع در ۶ باب مرتب ساخته است. فهرست ابواب کتاب را خوددرمقدمه بدین گونه آورده است :

باب اول : در تحقیقی که بر آیات کلام‌الله کرده، مشتمل بر دو فصل (فصل اول ـ آن چه درمعرض سؤال و جواب است ، فصل دوم ـ درآنچه مطلقا بر آیات فرموده).

باب دوم : در آنچه از احادیث نبوی سؤالاتی کرده‌اند، در دو بخش (بخش اول ـ جواب سؤال از احادیث، بخش دوم ـ سؤالات متفرقه) .

باب سوم : تحقیقی که درکلمات مشایخ فرموده‌اند.

باب چهارم : در تحقیقی که در ابیات فرموده‌اند.

---

۱ ـ بیان‌الاسرار شرح ٤ باب‌برگزیده‌از مصباح‌الشریعه است(شماره ۳۰٤۳/۱)رجوع شود به فهرست ۳(چاپ دوم) : ۶۰۳ و ۱۰:٤۸۳ و ٤۸۵،سلسلةالنسب‌صفویه،شرح‌مصباح‌الشریعه از عبدالرزاق گیلانی، مقدمه مرحوم‌دکتر محدث ارموی، لغت‌نامه دهخدا : زاهدی ـ حسین

باب پنجم : کلمات مطلقه در نصائح و زواجر.

باب ششم : در بعضی از کلمات منثورهٔ او قدس الله روحه.

خاتمه: در شرح اشعار مغربی (در این باب مؤلف ـ از زبان‌صفی‌ـبه شرح دوازده غزل از شمس مغربی می‌پردازد.)

فهرست ۳ (چاپ دوم) : ۳۰۶

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی جعل‌الحمد مفتاحا لذکره و سببا لمزید فضله ... اما بعد باعث بر تنمیق این مقال... حضرت سلطان‌العارفین ... صفی‌الملةوالدین... که حضرت سولوی معنوی با آن همه فضائل در رسالهٔ خویش آورده‌که من زبان‌سر آن ولی محبوبم (۱) و عالم ربانی توکلی اردبیلی‌المشهور بابن بزاز درکرامات ...که از حضرت شیخ ظهور یافته‌کتابی مطول ساخته‌و به صفوةالصفا موسوم گردیده و تحقیقات آیات و احادیث وکل کلمات ... در آن مندرج است . به خاطر فقیر اعنی شیخ حسین زاهدی رسیدکه ... در آن دریا غوص نماید و آنچه ... مستخرج شود تحفهٔ بزم درویشان نماید ... و در اختتام رساله دوازده غزل از ... درویش شیرین مغربی ... شرح نموده آید.

پایان : چنان‌که شیخ عطار فرماید :

کفرکافر را و دین دیندار را　　　ذره‌ای عشقت دل عطار را

۲ ـ چهل سؤال (گ ۹ ه)　　　(فارسی)

سؤال بیست و دوم از رساله چهل سؤال محمد یوسف واعظ است در عشق و ماهیت آن. وی عبارات (یا مراتب) محبت را بدین گونه یاد می‌کند :

اول لحظه و رقه و آن باده محبت واصل مودت است.

از این عالم شرح برکتابی می‌شناسیم در عرفان‌که آن شرح را محمد غوث‌بن ترکمان شرح‌کرده است و نسخه این شرح در پاکستان موجود است.

نسخه‌ای با نام چهل سؤال و موعظت نیز (بدون نام مؤلف) در فهرست کتابهای خطی فارسی دانشگاه‌استامبول موجود است.

---

۱ ـ مؤلف از رساله حضرت مولوی نقل می کند که دربارهٔ صفی گوید:«من زبان سرآن ولی محبوبم که بعد از من در عالم ظهورکند ...

روز و شب همدم خداست صفی　　　محرم راز کبریاست صفی »

معلوم نیست مؤلف این سخنان و اشعار را ازکدام اثر مولوی‌برداشته است.

فهرست مشترك پاکستان از منزوی ۳ : ۱۶۱۵، فهرست نسخه‌های فارسی‌دانشگاه استامبول : ۳۹٤

آغاز : سؤال بیست و دوم در باب عشق و چه چیزی بودن آن تا آخر. الجواب بدان ایدك‌الله که عشق در لغت به چند معنی آمده ... و مراتب و اصول و صفات محبت را با عبارات ذکر کنند ...

پایان : اگر چه اقتضای من احب شیئاً اکثر ذکره طول تذکار بود اما کلم‌الناس علی قدر اختصار نمود. من چهل سؤال محمد یوسف واعظ

۳ ـ صفات‌العشاق (گ ٦۳ الف ـ ٦۷ ب)

از شیخ حسین زاهدی گیلانی مؤلف کتاب مشرق‌الانوار در شرح حدیث مروی (۱) از امام علی‌بن‌ابی‌طالب در بدایع خلق انسان. مؤلف می‌گوید این حدیث مشتمل بر ۹ فقره است و پس از نقل هر فقره به شرح آن‌می‌پردازد.

بنا به گفتهٔ مؤلف «در این ولا سه تن از فضلاء معتبر ... (این حدیث را) شرح کردند و جماعت درویشان ... از وی درخواست کردند در این باب پی روی ایشان نماید و از اتفاقات حسنه آن که عدد تاریخ تألیف با اسم کتاب درست درآمد ...»

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی جعل الانسان الکامل معلم‌الملك ... اما بعد چنین گوید اضعف عباد شیخ حسین زاهدی که کلام معجز نظام حضرت شاه ولایت ... که در باب بدایع خلقت انسان کامل که از آن حضرت وارد شده ... جماعت درویشان از فقیر درخواست نمودند که آنچه مقدور باشد ... چون ... احوال ایشان ... به اتمام نمیرسد مگر به عشق از این‌جهت این رساله مسمی شد به صفات‌العشاق

پایان : از ترجمهٔ حدیث شریف مزبور آن چه به خاطر پریشان میرسید این بود که معروض شد. رجای واثق است که مقبول طبع عزیزان گردد. والسلام علی من اتبع الهدی

---

۱ ـ متن حدیث شریف چنین است :

«الصورة‌الانسانیه هی‌اکبر حجةالله علی خلقه و هی‌الکتاب‌الذی کتبه بیده و هی‌الهیکل الذی بناه بحکمته‌و هی مجموع صورالعالمین و هی‌المختصر من‌اللوح‌المحفوظ و هی‌الشاهد علی کل غائب و هی‌الحجه علی کل جاحد و هی‌الطریق‌المستقیم الی کل خیر و هی‌الصراط المحدود بین‌الجنه‌والنار»

مؤلف سند حدیث را یاد نمی کند.

۴ - **تبصرة المؤمنين** (گ ۶۷ ب - ۹۸ الف)

از محمدمؤمن حسینی طبیب تنکابنی (م - ۱۱۱۰) مؤلف تحفه در طب، در ردمحمد طاهر قمی که قاضی و امام جمعه قم بود و رساله‌هایی به نظم و نثر در مطاعن عرفا «که صوفیه حقه اند» انشاء نمود و در شرحی به‌نام تحفةالاخیار که بر یکی از قصائدو منشآت خویش نوشت به مذمت صوفیه پرداخت و معروف و جنید بغدادی را اهل بدعت دانست.

تنکابنی در دیباجه کتاب از عده‌ای علماء معاصر و یا گذشته که « مدح اکثر این سلسله (صوفیه) نموده‌اند» و تألیفاتشان در این باب یاد می کند، مانند :

شیخ علی‌بن هلال جزائری، صدرالمتألهین و تألیف او در شرح خطبةالبیان، سولانانوروز نیشابوری و سولانا حسن گیلانی (که گویا بجز حسن‌بن عبدالرزاق باشد).

ازصفی‌الدین با عنوان خاقان‌الموحدین یاد می کند و می‌گوید: «قاضی قم خاقان‌الموحدین را استثنای لفظی از روی تقیه نموده و قید کرده که مسلک او غیرمسلک این فرقه است.»

در نسخه دیگر تبصره که در همین فهرست معرفی میشود قید شده است که تنکابنی این رساله را در قزوین و به سال ۱۰۸۶ تألیف کرده است.

تبصرةالمؤمنین مشتمل است بر ۱۲ فصل و خاتمه :

فصل ۱ - در اثبات طریقت و حقیقت و بیان آن که مخترع صوفیه نیست

فصل ۲ - تحقیق ولایت و مراتب ایمان و پیری و مریدی و جواز ارتکاب ریاضات ... و دوری از خلق

فصل ۳ - در بیان عشق

فصل ۴ - در جواز ذکر جلی و ذکر خفی به طریق مخصوص و تحقیق غنا و وجد و حال

فصل ۵ - تحقیق غیب و الهام ... رؤیای صادقه و عروج روح، اوتاد و اقطاب و کرامات

فصل ۶ - در وحدت وجود

فصل ۷ - در اثبات انوار و حجب

فصل ۸ - در جواز چله‌نشینی

فصل ۹ - شطح و طامات

فصل ۱۰ - در اثبات روح اعظم و اتصال ارواح مؤمنین به آن

فصل ۱۱ - در اثبات مرتبهٔ فناء فی‌الله

فصل ۱۲ ـ در جواب مطاعن مولوی

مؤلف در پایان رساله حکایت مرموزه ـ که حکمای هندوستان جواب آن را از اهل ایران خواسته بودند ـ و حل آن‌را از مؤلف آورده است.

فهرست فیلمهای مرکزی دانشگاه ۱ : ۵۵۱، منزوی ۲ : ۹۰۶

آغاز: الحمدلله‌الذی یهدی من یشاء الی صراط مستقیم ... اما بعد بر ارباب الباب پوشیده نماند که حضرت مولوی طاهر مولانا محمد طاهر چون قعود مسند قضای قم را با قیام پیشنمازی جمعه که در غیر معصوم اجتماع ضدین است جمع فرموده خواست که در وحدت مسلک عرفا و متشرعین حقه تفرقه اندازد لهذا رسائلی چند از نظم و نثر در مطاعن عرفا که صوفیه حقه‌اند انشاء نموده ...

پایان: کنایت از عدم موانع راه زنان عقبات عالم بقاست نسبت به بی‌تعلقان عالم حسی والسلام‌علی من اتبع الهدی

۵ ـ وجودیه، رساله (گ ۹۸ الف ـ ۱۰۰ ب)

از میر سید شریف گرگانی (م - ۸۱۶)

این رساله‌در شرح مراتب حقیقت وجود است‌بر زبان فلاسفه وعرفا.

فهرست ۵ : ۱۲٤۱ و ۹ : ٤۳۷، منزوی ۲ : ۸۵۹

آغاز: بسمله بدان وفقک‌الله تعالی که اصحاب بحث و نظر از بیان مراتب موجودات در موجودیت تمثیل کرده‌اند ...

پایان: پس بیزاری ایشان از خدای نباشد و کفر هیچ یک لازم نیاید.

۶ ـ انسان کامل و شریعت و طریقت (گ ۱۰۰ ب)

گفتاری است ـ گویا بخشی از رساله‌ای ـ به گونه پرسش و پاسخ(۱).

۱ ـ یکی از پرسشها از عمل اهل طریقت است که پاسخ آن این گونه است :
«گوئیم عمل ایشان ده چیز است:
اول ـ طلب خدای تعالی
دوم ـ طلب مردم دانا
سوم ـ ارادت به دانایان و باید که سالک به غایت مرید و دانا باشد
چهارم ـ به فرمان بودن ... و هر کار... به دستور دانا کند.

دنباله حاشیه در صفحه ۲۳٤

آغاز : اگر پرسند که شریعت چیست و طریقت چیست گوئیم که شریعت گفت پیغمبر ماست و طریقت فعل و کردار او و حقیقت چنان که دانستی حال او ...

پایان : و از این جهت حضرت رسالت پناه رحمةللعالمین است.

۷ - سرالقدر (گ ۱۰۱) (عربی)

پاسخ شیخ الرئیس ابن‌سینا است به شیخ ابوسعید ابوالخیر. در آغاز بیشتر نسخه ها به‌نام سؤال کننده تصریح نشده است.

فهرست ۵ : ۲۱۱، ۴۲۵ و ۹ : ۶۲۶، ۶۶۹، **فهرست نسخ آثار ابن‌سینا از دکتر مهدوی** : ۱۱

آغاز : بسمله سال بعض‌الناس‌الشیخ‌الرئیس ابا علی ابن سینا عن معنی قول‌الصوفیه من عرف سرالقدر فقدالحد ...

پایان : و یختل نظام احوال‌العالم بتولیة‌المحل (کذا) عن‌القیدین

۸ - عین‌الیقین فی‌اصول اصول‌الدین (گ ۱۰۲ ب - ۱۶۱ ب)

از مولی محسن فیض کاشانی (م - ۱۰۹۱)

این کتاب را مؤلف در یک مقدمه (شامل ۵ مطلب) و ۲ مقصد (شامل ۲۴ و ۲۱ سطلب و جمعاً ۵۰ مطلب) پرداخته، با عنوانهای اصل و وصل و در ذیل عنوان وصل غالباً به شرح و بررسی سخنان استاد (صدرالمتالهین) می‌پردازد. و در پایان‌دیباجه، فهرست مقدمه ومطالب را دقیقاً می‌آورد.

نسخه حاضر تا اواخر مقصد اول است و کاتب (ظاهراً به اشتباه) در دنبالهٔ آن بخشی از

بقیه حاشیه از ص ۲۳۳ :

پنجم - ترکست باید سالک به اشارت دانا ترک جمیع علائق ... نماید.

ششم - تقوی است ... هر گشایش که او را پیدا شود از متابعت شریعت پیغمبر ماست.

هفتم - کم گفتن است به غیر از ذکر

هشتم - کم خفتن است

نهم - کم خوردن است

دهم - عزلت ... است

سالک چون در خدمت دانا بدین،ده چیز مداومت نماید ... به جایی رسد و دری از حقیقت بروی گشاده شود.

کلمات مکنونه فیض را آورده است و به عین‌الیقین پیوند کرده است.

این نسخه دارای حاشیه‌هایی است از مؤلف با نشان «منه دام فضله» یا «منه دام ظله» و نیز حاشیه‌ای با نشان بهاءالدین وحاشیه‌هایی بانشان لمحرره صالح وحاشیه‌هایی بدون‌نشان.

ذریعه ۱۵ :

آغاز: بسمله سبحان من حارت لطائف‌الاوهام فی بیداء کبریائه و عظمته ... اما بعد ... هذه رموز ربانیه اوتیتها من فضل‌الله ...

پایان موجود (دنباله : وصل و اذ قد بینا وجوب انتهاء کل من جهات‌الفقر الی غنی بالذات) : و ان کانت هی غیره بحسب‌المعنی‌والمفهوم و ذلک‌لجواز ان یوجد الاشیاء‌المختلفه

۹ - کلمات مکنونه (گ ۱۶۳ الف - ۱۶۵ ب)

از فیض کاشانی (مؤلف کتاب بالا).

این نسخه تنها بخشی از آن کتاب است از اول‌المقالةالسادسه ... کلمه فی معنی‌القضاء والقدر ... تا این بیت

طبیب عشق مسیحادم است و مشفق لیک — چو درد در تو نبیند که را دوا بکند

پس از این بیت در نسخ کامل: «کلمة بها ینکشف سرالمحووالاثبات» است که دراین نسخه‌موجود نیست.

۱۰ - الحدود، رساله فی - (گ ۱۶۵ ب - ۱۷۱ ب)

از شیخ الرئیس ابن‌سینا.

فهرست ٤ : ١٥٥ و ٥ : ٢٠٦ - ٢٠٧ (مصنفات ابن‌سینا از مهدوی : ٧٢)

آغاز: بسمله اما بعد حمدالله ... فان‌اصدقائی سئلونی ...

پایان: لیس له مبدأ فاعلی و هوالواحد الحق ... و هو بکل شیء علیم

۱۱ - عقائد نصاری دربارهٔ توحید و اقانیم ثلاثه (گ ۱۷۱ ب - ۱۷۲ ب)

این بخش از کتابی است که نام آن یاد نشده. گفتاری است به نقل از سخنان علماء در توضیح مذهب و عقائد مسیحیان.

در این گفتار آمده که :

نصاری خداوند را طبیعت واحده‌متکثره‌در ۳ اقنوم می‌دانند که در عین تکثر بر وحدت شخصی‌و فردی باقی است و اقانیم ثلاثه اب،ابن و روح‌القدس موجب تکثر فردی نمی‌شود .

آغاز: مماحرره‌العلماء فی مذهب‌النصاری و اصول عقائدهم اعلم ان اصل‌النصاری ... ان‌الله تعالی ... طبیعة واحده بین اشخاص‌ثلاث‌یسمونها بالاقانیم و بالاب‌والابن و روح‌القدس..

پایان: ان ذلک و ان لم یکن مما یمکن ان یبرهن علیه بالعقل لکنه لیس ایضا دلیل عقلی علی امتناعه و قد تواتر عن‌الصادقین تسمیةالانسان‌المولود آلها و امثال ذلک فوجب قبوله

۱۲ - اسرارالآیات و انوارالبینات (گ ۱۷۲ ب - ۲۱۰ الف)

از صدرالمتألهین محمدبن ابراهیم، شامل یک مقدمه و چند طرف و هر طرف مشتمل بر چند مشهد.

این نسخه ناتمام است و در برگ پایان فهرست قاعده‌های موجود در این نسخه تا (قاعده فی فضل معرفةالانسان نفسه) به خط کاتب دیده می‌شود.

آغاز: بسمله نحمدك‌اللهم یا من بیده ملکوت‌الارض والسماء ...

پایان: و قد ذکر بعض‌الحکماء ان فی بدن‌الانسان اربعه آلاف حکمه.

۹۳۳ :

دفتریست به خط نستعلیق قرن ۱۲. در بیشتر برگها لکه‌هایی چرکین دیده می‌شود. در صفحه ۲۰۲ (که سفید است) یادداشتی است به‌فارسی درگفتگوی فخر رازی با شیخ نجم‌الدین

عناوین : شنگرف

قطع : خشتی : ۱۶/۵×۲۰ ج : تیماج مشکی رنگ یک‌لا ومندرس، تعداد برگها : ۲۱۰، سطور هرصفحه ۱۷ و ۱۹، کاغذ: فرنگی ضخیم شکری وتیره‌رنگ، شماره ثبت :۳۱۶۳۸

مجموعه دو کتاب در منطق : (عربی)

۱ - شرح اغراض کتاب‌العباره = تعلیق‌الحواشی (گ ۱ ب - ۸۷ الف)

از ابونصر فارابی در تفسیر اغراض ارسطو درکتاب‌العبارة ارغنون [1] .

---

۱ - فارابی در پایان دیباجه (صدرکتاب) در وجه تسمیه این بخش به‌کتاب‌العبارة می‌گوید : «و اما عنوان‌الکتاب فهوالعباره فاراد به ان اول شیء یمکن ان یکون قولا مفهوما تاما و اقومه هوالقول‌الجازم الحملی‌البسیط فانه اقدم‌الا قاویل‌التامه و معنی‌العباره هوالقول‌التام فخص بهذالاسم اقدم‌الاقاویل‌التامه و ... فجعل عنوانه یدل علی جمله ما فیه داما نحو تعلیمه فانه‌استعمل فیه‌التحدید والتقسیم والقیاس والتمثیل. تم صدرالکتاب

این شرح فارابی برکتاب عبارت ارغنون ارسطو در جزء اول منطق ارسطو به سال ۱۹٤۸ در مصر به چاپ رسیده است.

فهرست دانشگاه ۳ : ۱٤

آغاز: بسمله غرض ارسطوطالیس فی کتاب العباره هوالبسیط من جهة تألیفه لامن جهة مادته

آغاز مطلب پس از صدر کتاب: بسمله قال ابو نصر محمد بن محمد الفارابی من الاوائل التی ینبغی لمن شرع فی المنطق ان یعرفها ان یعلم ان هاهنا محسوسات و بالجمله موجودات... خارج النفس

پایان: و لما استعظم ذلک کما من عاده ارسطاطالیس ان یفعله فی سائر کتبه فیمایری ان افلاطن قد غلط فیه فهذا ما اقوله فی هذاالفصل. هذا آخرما و جد من تعلیق الحواشی علی کتاب العباره لارسطاطالیس تفسیرابی نصر محمد بن محمد الفارابی ولواهب العقل جزیل الحمدوالمنه

۲ ـ شرح کتاب القیاس ارغنون تعلیق الحواشی (گ ۸۷ ب - ۱٦۲ الف)

از فارابی. این تفسیر (یا به گفته فارابی تعلیق الحواشی) نیز در جلد اول منطق ارسطو در مصر به چاپ رسیده است.

فهرست دانشگاه ۳ : ۱٤ - ۱۵

آغاز: بسمله اذا جعلت مقدمة ب ج سالبة کلیه اوجزئیه، حصلت اولا ...

پایان: هذا آخرما قاله فی هذاالباب

۹٤۹ :

این مجموعه به خط نستعلیق از قرن ۱۱ می‌باشد. بر پشت برگ اول نوشته مفصلی بوده که سیاه کرده‌اند. بالای مهر «محمد باقر علم النبیین» نیز یادداشتی بوده که سیاه کرده‌اند. تملک «این مرحوم میرزا اسدالله ابوتراب» بر همین برگ دیده می‌شود.

در حاشیه غالب صفحات نسخه بدلهایی ضبط شده است.

قطع : وزیری ۱۳ × ۲٤ ج : تیماجی قرمز، تعداد برگ‌ها : ۱٦۲، سطور هر صفحه : ۲۲، کاغذ : اصفهانی آهار مهره شده شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱٦۵٤

مجموعه سه دیوان شعر : (فارسی)

۱ - دیوان نور علی شاه (گ ۱ ب - ٦٢ ب)

دیوان غزلیات نور علی شاه محمد علی طبسی اصفهانی (م - ۱۲۱۲) با تخلص نورعلی.
در پایان این نسخه یک ترجیع‌بند و چند رباعی از نور علی شاه آمده و کاتب پس از پایان نسخه چنین آورده است :

«دیوان مرحوم ... نور علی شاه را حسب خواهش سرور ... که نام نامیش را محرر کتاب به نظم درآورده مرقوم گردید.»

در ذیل یادداشت سه بیت شعر است ازکاتب که نام کاتب «رحیم» و تاریخ ۱۲۷۳ از آن فهمیده می‌شود و گویا در آن به نام نویسانندهٔ نسخه اشارتی است.

آغاز : ای نام خوشت جوهر شمشیر زبانها — پیوسته از این سلسله زنجیر بیانها

پایان : که‌دوعالم به‌چشم دشمن ودوست — پرتوی ز آفتاب طلعت اوست

۲ - دیوان نوریه (گ ٦٣ الف - ٩٤ الف)

دیوان غزلیات نورعلی‌شاه است با تخلص نور.

در پایان این نسخه ازدیوان دو ترجیع بندنورعلی شاه آورده شده است.

آغاز : زهی نام‌تو سردفتر کتاب‌نکته‌دانی‌را — بلند از نام تو افسربه‌سر کنزمعانی‌را

پایان : که دوعالم به‌چشم‌دشمن‌و دوست — پرتوی زآفتاب طلعت اوست

۳ - دیوان حیاتی کرمانی (گ ٩٤ ب - ۱۲۸ ب)

ازبی‌بی‌جان بیگم، متخلص به حیاتی خواهر رونق‌علی شاه کرمانی وهمسر نورعلی شاه .
وی‌به تشویق همسر خود نورعلی شاه این دیوان را فراهم آورد و دیباجه‌ای به نثر در آغاز آن نهاد.

این دیوان کوچک‌شامل قصیده، غزلیات با ترتیب الفبائی، ترجیع‌بند [1]، مخمس، ساقی نامه، مثنوی و رباعیات است.

حیاتی‌در برخی از غزلیات خویش از نور علی شاه نیز نام می‌آورد.

---

۱ - بیت ترجیع این است :

برخیزم و سر نهم به پایت — بنشینم و جان کنم فدایت

بالای صفحه اول نسخه این نوشته دیده می‌شود :

دیوان حیاتی که از دختر نور علی شاه است انشاءا... به شرط حیات نوشته خواهد شد

در فهرست نسخه های خطی (از احمد منزوی) تنها یک نسخه از دیوان حیاتی شناسانده شده است. دیوان حیاتی به‌چاپ سنگی رسیده است.

منزوی ۳ : ۲۳۰۳

آغاز دیباچه : بسمله افتتاح دیوان سخن ذکر عظمت پادشاهی جلیل‌الوصف است ... برآینهٔ ضمیر اهل عرفان کاسرار نهان جمله عیان است ... پوشیده نماند ...

آغاز دیوان قصائد :

ای مستکین مسند عرفان و شاعری — کافاق پر صداست زصیت کمالتـــان

آغاز غزلیات :

ای در هوای گلشن کوی تو سالها — طیار جان گشوده به هر گوشه بالها

پایان: یاقوت لبت لعل بدخشان باشد — یا چشمه خورشید درخشـان باشد

بی‌ماه درخشان تو هرشب چو نجوم — تا صبح مرا دیده در افشـان باشـد

ای لعل لبت برده زیاقوت گـــــرو — از خرمن‌حسنت مه وخورشید دوجو

گردون هدف ناوك آه مـن شـــد — قربان کمان ابروی تـــو مـــه نـــو

۹۰۰ :

مجموعه‌ای است به خط نستعلیق مورخ ۱۲۷۴.

قطع : وزیری کوچک (خشتی)۱۰ × ۲۱ ، ج : تیماجی قرمز روشن، تعداد برگ‌ها : ۱۲۸، سطور هر صفحه : ۱۷، کاغذ : فرنگی شکری رنگ آهار مهره شده، شماره ثبت : ۳۱۶۶۰

مجموعه ۲ رساله درعقائد و ردود : (فارسی)

۱ - رد صوفیه (گ ۱ الف - ۵۶ الف)

از علیقلی (کشیش جدیدالاسلام).

وی در عهد شاه سلطان حسین صفوی می‌زیسته وکتاب خود، هدایةالضالین را در ردبر

نصاری و اثبات حقانیت اسلام و تشیع به نام آن پادشاه کرده است.(۱)

مؤلف در این رساله چندبار از هدایةالضالین (۲)خویش یاد میکند. و علت پرداختن به تألیف رساله حاضر را چنین بیان می‌دارد :

«در آن هنگام (هنگام تألیف هدایةالضالین) که این کمترین مشغول رد این اعتقاد فاسد ایشان (اعتقاد نصاری به اتحاد خداوند با عیسی در رحم مریم) بودم جوابی از طرف ایشان به خاطر رسیده ... که هر گاه شما این اعتقادها را ... باطل می‌دانید ... چرا متوجه احوال صوفیه خود نمی‌شوید ... که به وحدت وجود قائلند و وجود الهی را ساری در جمیع اشیاء می‌دانند بر خود لازم ساختم که شمه‌ای از احوال صوفیه ... در این رساله به تحریر درآورم که شیعیان ... به زهد و تقوای ظاهری ... به شال‌پوشی و ریاضت کشی ... به ولایت و پیری ایشان اعتقاد بهم نرسانند و خود را از داخل نصاری شدن محفوظ دارند.»

نسخه حاضر از آغاز اندکی افتاده دارد و تنها نسخه‌ای از آن که می‌شناسیم و کامل است نسخه مسجد سپهسالار (مطهری کنونی) است.

فهرست آنجا ۵ : ۶، منزوی ۲ : ۷۸۹

آغاز نسخه کامل : سزاوار حمد و ثنای کثیر خداوند سمیع و بصیر است...

آغاز نسخه حاضر : بحر پرآشوب وجود و مستغرقان دریای وحدت موجود ... اما بعد چنین گوید تراب اقدام متابعین ائمه هدی علیهم‌السلام علیقلی جدیدالاسلام که بعد ازمشرف شدن به دین مبین محمدی صلی‌الله علیه و آله جمیع عقائد نصاری را که در باب اقانیم ثلاثه

---

۱ - در خیراتیهٔ آقا محمد علی بهبهانی کرمانشاهی - که در رد صوفیه است - آمده که علی قلی پادری مستبصر در هدایةالضالین خویش آورده که صوفیان اسلام مذهب خود را از نصاری اتخاذ کرده‌اند، اما چنانکه دیده می‌شود علی قلی در رساله حاضر - رد صوفیه - این سخن را به تفصیل آورده و بیان عقائد نصاری را در سورد اتحاد خداوند با عیسی در رحم مریم به کتاب هدایةالضالین خود ارجاع می‌دهد.

۲ - هدایةالضالین چهار قسمت (بخش) است به این گونه :

الف - در رد اصول دین نصاری و اثبات اصول اسلام از کتابهای ایشان

ب - رد فروع دین نصاری و اثبات فروع دین اسلام از کتابهای آنان

ج - اثبات پیامبری و خاتمیت حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله از روی کتابهای آنان

د - اثبات امامت و مهدویت از کتابهای اهل سنت

دارند ... درکتابی موسوم به هدایةالمضلین (۱) جمع آورده ... رد و باطل نموده ... در حین رد اصل دوم ... که تعلق به انسانیت دارد یعنی ... به این که حق تعالی داخل رحم مریم شد ...

پایان: گویند در این طایفه خوبان هستند   خوبی به بلای بد گرفتار شود
امیدوارم که خدای تعالی ظهور قائم آل محمد صلی‌الله علیه و آله را نزدیک گرداند که هر کس به آنچه اختیار کرده است شادمان یا محزون شود.

۲ ـ **فضیلت ازدواج و تأهل** (گ ۵۸ - ۶۹ ب)

از علی قلی جدیدالاسلام مؤلف کتاب رد صوفیه و هدایةالضالین.

این رساله به همت و با تصحیح آقای محمدرضا زائری در مجموعه‌میراث اسلام و ایران شمارهٔ ۲ به چاپ رسیده است. این نسخه در پایان افتاده دارد.

آغاز: بسمله حمد و سپاس سزاوار خداوندیست که به انزال کتب و ارسال رسل ... اما بعد بـر خردمندان ... پوشیده نماند که چون در مجلس بعضی از اکابر سرادق عز و جاه ... یکی از پادریان ... تجرد را که مذموم جمیع ادیان و شرایع است ... شائع وذائع واسی‌نموده...

پایان موجود: و شاهد بر این که این معنی در مقام الیق است آن که در حدیث وارد شده که به خدمت.

۹۶۰:

مجموعه‌ایست به‌خط نسخ قرن ۱۲.

بر یک برگ اضافی آغاز نسخه یادداشتی است در معرفی صاحب رساله های این‌مجموعه و مشتمل بر نقل سخن آقامحمد علی کرمانشاهی درخیراتیه دربارهٔ مؤلف‌وکتاب هدایةالضالین. این یادداشت با قلم سیاه و قرمز است.

عناوین: شنگرف

قطع: رقعی۱۲ × ۱۸، ج: تیماجی قهوه‌ای‌یک‌لا، تعداد برگ‌ها: ۶۸، سطور هرصفحه: ۱۴، کاغذ: اصفهانی آهار مهره شده، شماره ثبت: ۳۱۶۶۵

---

۱ ـ در جای دیگر از این نسخه نام کتاب بزرگ مؤلف در رد نصاری هدایةالضالین و در مراجع نیز همچنین است. تنها در این جا نام آن هدایةالمضلین یاد شده است.

مجموعه دو رساله در نحو و اصول فقه : (عربی)

۱ - اوثق‌الاسباب (گ ۱ ب - ۶۷ ب)

از عزالدین محمدبن ابی‌بکربن عبدالعزیز معروف به ابن جماعه کنانی (۱) (متولد در ۷۵۹ و متوفی در ۸۱۹) (۲).

این کتاب شرح است بر کتاب‌الاعراب عن قواعدالاعراب‌ابن هشام.

فهرست حاضر : ۲۶۱ - ۲۶۲

سیوطی در بغیةالوعاة ترجمه مبسوطی برای ابن جماعه نگاشته و در فهرست مشروح و دقیق که از مؤلفات او در نحو به دست می‌دهد چند شرح و حاشیه بر قواعد الاعراب ابن هشام یاد می کندبدون نام خاص و در فن سواری و تیراندازی کتابهایی از او نام می‌برد با نام :

اوثق‌الاسباب فی‌الرمی بالنشاب، فلق‌الصبح فی‌احکام‌الرمح،الامنیه فی علم‌الفروسیه و الاسوس فی صناعةالدبوس .

بغیةالوعاة تحقیق‌محمدابوالفضل ابراهیم ۱ : ۳ ۵ - ۵۶، کشف‌الظنون ۱ : - معجم‌المؤلفین ۱۰ : ۱۷۶

در بیشتر فهارس که در دسترس است نسخه‌ای دیگر از این شرح یافت نشد.

رجوع کنید به فهرست حاضر : ۲۶۱

آغاز : بسمله قال‌الشیخ الفقیه‌الامام ... ابو عبدالله محمدبن جماعةالحمدلله‌الذی جمل اولی‌الالباب بجمال مفاخرالاعراب و کملهم باحکام معاقدالایجاز والاطناب و بعد فهذا شرح حسن‌الاسلوب صحیح الانتساب ... علی کتاب‌الاعراب ... وسمیته باوثق‌الاسباب ... اما کلمه فیها معنی‌الشرط ...

پایان : و هذا آخر ما اردناه من‌الشرح علی هذه‌المقدمه والحمدلله الملهم‌للصواب ...و لاحول و لاقوة الابالله‌العلی العظیم

---

۱ - این نسبت در معجم‌المؤلفین عمر رضا کحاله یاد شده. در بغیةالوعاةو کشف‌الظنون از آن نشانی نیست. در اول سخن شارح در این نسخه حاضر آمده : قال سعدالدین

۲ - تاریخ تولد او را سیوطی از یادداشت مؤلف در جزوه‌ای که در شرح حال خویش نگاشته به نام ضوءالشمس فی احوال‌النفس نقل می کند (بغیةالوعاة ۱ : ۶۳)

۲ - قرة العین فی شرح الورقات امام الحرمین (گ ۶۸ ب - ۸۹ الف)

از محمدبن محمد رعینی مالکی معروف به خطاب (م - ۹۵۴) (۱).

وی در ۹۵۳ از تألیف آن فراغت یافته و بر طبق یادداشت موجود در ذیل نسخه در همان سال نیز تألیف آن‌را شروع کرده‌است.

مؤلف در دیباچه به شرح جلال‌الدین محلی (م - ۸۶۴) بر ورقات اشارت دارد ومی‌گوید از بهترین شرحهاست و مورد استفاده طلاب علم اما به دلیل اختصار درحد (الغاز) شرح محلی، این شرح حاضر به توضیح آن شرح نیز پرداخته است.

بنابراین قرة‌العین خطاب‌مالکی شرح است بر الورقات در اصول تألیف امام‌الحرمین و بر شرح محلی بر آن.

نسخه حاضر را فرزند مؤلف شرح، یحیی‌بن‌محمد دیده و آن را نزد پدرش درس خوانده و در اول و آخر نسخه یادداشت کرده است.

حاج خلیفه از این شرح یاد نمی‌کند.

کشف‌الظنون: ورقات، فهرست مرعشی ۴ : ۳۱۰ - ۳۱۱، فهرست اوقاف بغداد از جبوری ۲ : ۸۰، هدیة‌العارفین ۲ : ۲۴۲

آغاز: بسمله قال سیدنا‌الشیخ الامام ... مفتی‌المسلمین ببلدالله‌الامین ابوعبدالله محمدبن سیدنا‌الشیخ العلامه محمدالخطاب‌المالکی ... الحمدلله رب‌العالمین ... و بعد فان کتاب‌الورقات فی علم اصول‌الفقه ... قد شرحه جماعه ... و من احسن شروحه شرح شیخ شیوخنا‌العلامه ... جلال‌الدین ...المحلی‌الشافعی ... فاستخرت‌الله فی شرح‌الورقات بعباره واضحه منبهه علی‌تکتب الشرح‌المذکوره... یکون هذا‌الشرح شرحا للورقات و للشرح‌المذکور ... وسمیته قرة‌العین ... و لنقدم‌التعریف بالمصنف(۲) ... قال هذه ورقات ...

پایان: و هذا آخر ما یسرالله سبحانه و تعالی جمعه من شرح‌الورقات ... قال‌المؤلف رحمة‌الله علیه و افق‌الفراغ من جمعه یوم‌الاثنین عاشر صفر سنه ثلاث و خمسین و تسعمائه والحمدلله وحده ... و نفعنا بعلومهم فی‌الدارین

---

۱ - در هدیة‌العارفین تاریخ تألیف این کتاب ۹۶۵ ضبط شده است. این ضبط دقیق نیست. فراغت مؤلف از تألیف در ۹۵۳ و فوت او در سال ۹۵۴ بوده است.

۲ - شارح ترجمه کوتاهی برای امام‌الحرمین آورده که از نکته‌های ارزنده تاریخی خالی نیست.

در ذیل سطر بالا یادداشتی است گویا از مؤلف یا به خط فرزندش که در محرم همین سال به تألیف آغاز کرده است.

۹۶۱ :

مجموعه‌ای است به خط نسخ قرن ۱۰، در کنار برگ دوم و برگ آخر نسخه یادداشت یحیی‌بن محمدبن محمدالخطاب (فرزند مؤلف) دیده می‌شود.

بر پشت برگ نخست مجموعه و اولین برگ رساله دوم تملک شمس‌الاسلام احمدبن الناصر الخیمی به خط فرزندش یحیی‌بن احمد دیده می‌شود، عبارت یادداشت تملک چنین است: ملک سیدی والدی القاضی العلامه شمس‌الاسلام احمدبن ناصرالخیمی حماه‌الله و طول لنا عمره و وقاه جمادی‌الاخری سنه ۱۱۰۴ و صلی‌الله‌علی‌محمدوآله کتب‌ولده یحیی‌بن احمد.

بر همین برگ تملک اسماعیل بن احمدالخیمی و نیز این یادداشت دیده می‌شود :

مما تمیز بالقسمه الصحیحه ... فخرالدین عبدالله‌بن الحسین بن امیرالمؤمنین القاسم‌بن محمد علیه‌السلام فی تاریخ سنه ۱۰۵۰.

بر پشت برگ اول رساله شماره ۲ نیز تملک یحیی‌بن احمد است با عبارات متفاوت بالای صفحه اول مجموعه چند مهر است و از آن جمله مهر کوچکی است با نقش «عبدالحمید».

عناوین : شنگرف

قطع : وزیری باریک ۳/ × ۲۱/۵ ج : تیماجی قهوه‌ای دارای ترنج و لچکی مذهب و گل و بوته، عطف : وصالی با تیماج قرمز روشن، تعداد برگ‌ها : ۸۹، سطور هر صفحه : ۲۱، کاغذ : آهار مهره شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱۶۶۶

مجموعه ۸ رساله درتفسیر و فقه : (فارسی و عربی)

۱ - ترجمان لغات‌القرآن‌المجید (گ ۱ ب - ۱۹ الف)

از محمدکاظم‌بن محمد شفیع هزار جریبی (م - حدود ۱۲۳۸)

این کتاب گویا همان «ارشاد الصبیان» اوست زیرا به‌گواهی‌شیوه نگارش، برای‌طبقه مبتدی در تعلیم قرآن نگارش یافته.

کاتب در پایان نسخه (که مورخ ۱۲۵۸) است از مؤلف این گونه نام می‌برد :

«این رساله وجیزه در تفسیر و بیان لغات مشکله قرآن مجید از تقریر و تحریر فضیلت

مآب ... جامع المعقول والمنقول وحیدالعصر ... آقا ملا محمد کاظم دارالمرزی اعلی‌الله درجته»

در این رساله علاوه بر ترجمهٔ کلمات و جمله های قرآنی گاه شأن نزول برخی از آیات و وجوه ادبی و قرائت و اشتقاق و وجه لغوی برخی از لغات مشکل نیز دیده می‌شود.

آغاز: (پیش از شروع ترجمه کلمات قرآن): فاتحةالکتاب در مکه نازل شده به‌دلیل آنکه در نماز خواندنش واجب است ... اگر چه بعضی اخبار دلالت می کند در مدینه هم‌نازل شده ... رساله ترجمان لغات‌القرآن المجید. بسمله ... اسم به معنی نام الاسماء والاسامی جمع است به معنی نامها... الحمد مصدر است به‌معنی ستودن...الرب والربیه مصدر است به معنی پروریدن ... و اضافه معنویه است ... و اگراضافه لفظیه باشد بحث وارد می‌آید ...

پایان: خناس و شیاطین بدتر است از شیاطین دیو و پری.

۲ - مسائل الجسم‌الطبیعی، رساله فی ... (گ ۱۰۱ الف - ۱۰۴ ب)

از محمد کاظم بن رضا طبری (طبرسی) از قرن ۱۳.
وی بنا بر تصریح خود در پایان این رساله را در حدود ۵ ساعت نگاشته است.
در عنوان نسخه حاضر نام رساله چنین است: «هذه‌الرساله فی بیان مسائل‌الاجسام الطبیعیه».

درکتابخانه سرعشی نسخه‌ایست از رساله‌ای که در فهرست این‌گونه معرفی شده است:
«جوامع العلم در شرح اصطلاحات ریاضی» تألیف «محمد کاظم‌ابن رضا طبری».
(فهرست مرعشی ۱۵: ۳۸) (۱).

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد فیقول‌الحکیم‌الکامل ... محمدبن‌الرضا الکاظم‌الطبرسی سلمه‌الله تعالی ان‌العلم‌الطبیعی و هوالباحث عن احوال‌الاجسام‌الطبیعیه ینقسم الی سماع الطبیعی و الی سماع العالم و اماالبحث عن ترکب‌الجسم من جزیین‌الماده والصوره و عن‌التلازم بینهما.

پایان: فالحق للاشراقیین فی کون‌الجسم‌المطلق بسیطا و للمشائیین فی کون‌الصورة النوعیه جوهراً لاعرضا ... فاعتبارکون‌الجسم هیولا و ماده انما یصح فی‌الجسم‌المرکب‌النوعی

---

۱ - در راهنمای فهرست مرعشی، رساله حل‌الترکیب نیز از تألیفات طبری یاد شده است اما در فهرست اثری از آن نیست. (راهنمای ۲: ۲۸۶)

کما حققناه فاحفظ هذا التحقیق مع انا قد استعجلناه فی نحو خمس ساعات من الزمان والصلوة علی محمد و آله.

۳ - نظارت واقف بر وقف، رساله در - (گ ۱۰٤ ب - ۱۰۹ ب)

به نظر میرسد که مؤلف این رساله محمد کاظم طبری است(به شهادت قراین) و موضوع رساله نظارت واقف و جواز اخذ اجرت برنظارت است.

مؤلف این رساله از شرح خویش بر ارشاد و برزبده یاد میکند و محمد کاظم طبری، خود شرح بر ارشاد به نام طریق الرشاد فی شرح الارشاد دارد.

مؤلف این رساله را در ۷ ساعت نگاشته است.

بالای نسخه حاضر، نام رساله «فی مسائل الوقف» یاد شده است.

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین خیرالحمد علی ما هدینا والصلوة علی من بلـغ الاحکام الینا ... اما بعد فانی اجبت سؤال اخ لی صدیق و انیس شفیق فی تحریم اجرة الناظر فی الاوقاف فانه ... قدصارفی عصرنا معرکه لبعض القاصرین فی العلم ... مسئله هل یجـوز للواقف ان یجعل النظر فی اوقافه لنفسه ... ثم هل للواقف الناظر ان یجعل لنظره بخصوصه اجراً من منافع الاعیان الموقوفه.

پایان: و فیه تحقیق آخر قد بیناه فی شرح الزبده و الحاصل ان الفقیه اذا نظر الی عمل المسلم فان وجده علی خلاف ما علیه المسلمون فله ان یمنعه ... و الا فلیس له علی عمل الغیر اعتراض اصلا. تامل فی جمیع ما ذکرنا ... و ان استعجلنا فی اتمامه فی قریب بسبع ساعات من الزمان عصمنا الله من الزلل تمت بعون الله فی ۱۲٦۸.

٤ - الاراضی المفتوحة عنوة، رساله فی (گ ۱۱۰ الف - ۱۱۵ ب)

گویا از همان محمد کاظم طبری (یا) محمد کاظم بن محمد شفیع طبری باشد.

این رساله مشتمل است بر چهار مطلب که مؤلف فهرست آنها را در دیباجه آورده است.

المطلب الاول فی الوقایع التی حصل منها الفتح عنوة فی بلاد العجم.

المطلب الثانی فی تقسیم الاراضی التی فتحت عنوه و تفسیر کل واحد.

المطلب الثالث فی بیان تلک الاراضی فی صورة کونها معلومه.

المطلب الرابع فی بیان احکامها فی صورة الجهل.

در مطلب اول، مؤلف کیفیت ورود مسلمانان را به کشورهای مختلف به استناد مآخذ

معتبر ذکر میکند و مأخذهایی که به آنها استناد کرده است از این قرار است :

تاریخ اعثم کوفی ، تاریخ ابن‌الجوزی ، تاریخ ابو حنیفه دینوری ، المستقصی تألیف شرف‌الدین حسینی خوارزمی و تاریخ العینیه و دیگر کتب تاریخ و مغازی که از آنها نام نمی‌برد.

آغاز : بسمله الحمدلله الصواب فی کل باب ... اما بعد فلما کان تعرض الاصحاب لمسئلة الاراضی التی فتحت عنوه علی سبیل الاجمال و قد امرنی من اهل العزه ... من لایسعنی الاالامتثال فحررت هذه‌الرساله.

پایان : و ینبغی ان یعلم ان مطلق‌الفتح لایدل علی کونها مفتوحة عنوة ...لان العام... لادلاله له علی الخاص او المقید و لعله لایحتاج الی مزید بیان و هذا آخر ما استعجلناه فی هذه‌الرساله و نسئل‌الله ان یجعلها خالصه لوجهه انه خیر مسئول و معین و صلی‌الله علی محمد و آله ، تمت‌الرساله بعون‌الله تعالی.

۵ - نظارت واقف بر وقف (گ ۱۱۷ ب - ۱۲۴ الف)

همان رساله شماره ۳ که عیناً با قلم نسخ درشت نوشته شده است.(نسخه شماره ۳ با قلم نستعلیق آمیخته با شکسته است)

۶ - تفسیر آیةالنور (گ ۱۲۶ ب - ۱۳۵ الف)

از شیخ احمد احسائی. سید محمد بکاء از احسائی ۷ سؤال کرده و سؤال دوم از تفسیر آیه نور است به گونه‌ای دیگر به‌جز آن‌که مفسران در تفسیر آن آورده‌اند. سؤال ۷ از طریقه ریاضت است که در فهرست ج ۲۲ یاد شد.

فهرست ۲۲: ۲۲۶ و ۲۸۹ فهرست کتب شیخ چاپ اول ج ۲: ۲۴. جوامع الکلم: ۱۱۱-۱۱۸

آغاز : بسمله الحمدلله‌رب العالمین ... فیقول العبد ... احمد ...الاحسائی انه قد ارسل الی ...السید محمد بمسائل طلب منی جوابها علی غیر مایذکره المفسرون ... قال سلمه‌الله و آیةالنورمن اولها الی آخرها

پایان : کفایةلاولی الالباب فی بیان هذه الایةالشریفه. والحمدلله‌رب العالمین

۷ - نظارت واقف بر وقف (گ ۱۳۹ ب - ۱۴۵ ب)

نسخه‌ای دیگر است از آن رساله که با شماره ۵ و ۳ با قلم دیگر در این مجموعه تکرار شده است.

۸ - **ظلمت مظلمه** (گ ۱٤۷ ب - ۲٤۰ الف)

از علی اصغر بروجردی مؤلف نورالانوار (م - در حدود : ۱۳۰۰) در رد برباب دارای شش ظلمت مظلمه است. در پایان نمونه‌هایی از صحف باب میاورد

بر پشت برگ نخست تقریظی از (ابن محمدمحمود) و حاشیه‌هایی نیز درکنار برخی از صفحات به قلم او دیده میشود و این حواشی برخی اصلاحات تاریخی و یا تعبیری است(۱).

ذریعه ۱۵ : ۲۰۲

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی اذهب عناالحزن ... و بعد در زمان انجلاء شمس مشرقه مشرق سلطنت ...جمعی از مردمان بی‌ایمان و هرزه‌کاران بی‌ایقان به هم رسیدند و اسم‌خود را بابی نهادند و درمقام تخریب شریعت محمدیه برآمدند

پایان : از این قبیل حرفهای پادر هوای بی‌پا نمی‌زند. بسی است ببیش از این قلم حرکت مزخرف نوشتن ندارد. امید که مقبول درگاه حضرت داور و مطبوع طبع اشرف ... گردد بمنه وجوده ... ۱۲٦۸

۹۳۵ :

مجموعه‌ایست از قرن ۱۳ به قلم نستعلیق و نسخ. آخرین رساله تاریخ ۱۲٦٦ دارد.

عناوین شنگرف

قطع رقعی ۱۰/۵ × ۱۷/۵ ج تیماجی قرمز، تعداد برگها : ۲٤۰، سطور هرصفحه : ۱٤ و۱۳ کاغذ فرنگی، شماره ثبت : ۳۱٦٤۰

مجموعه ۷رساله در ادب و ریاضی : (فارسی و عربی)

۱ - **فرهنگ عربی به فارسی** (گ ۱ ب - ۱۱ ب)

از سید سیاح عندلیب (کذا) لغات عربی به ترتیب حرف اول و آخر (حرف اول باب و حرف آخر فصل) است و غالباً مصادر عنوان شده.

لغات نادرست در آن بسیار بچشم میخورد.

---

۱ - از باب مثال درآنجا که مؤلف می‌نویسد «چون سید کاظم رشتی داعی اجل را لبیک گفت جمعی از مریدان او مختلف شدند و اشخاص عدیده از ایشان مدعی مقامات شدند» درحاشیه چنین نوشته : بنویسید جمعی از مریدان او مرتد شدند. آن مرحوم همین که باب رااز مجلس خود بیرون کرد [مریدان] پراکنده شدند.

از این فرهنگ در این مجموعه ۲ نسخه با دو قلم نوشته شده :
نسخه اول از آغاز تا حرف تا باضاء(تقریض-تریض) است و پس از آن اوراق سفیداست.
نسخه دوم که با قلم دیگر است کامل است و در پایان آن یادداشتی است که در ذیل آن نسخه نقل میشود.

آغاز: بسمله انا دریافتن و هنگام شدن و به نهایت رسیدن گرما .. ادا رسانیدن خبر و گذاردن قرض.

پایان موجود: حروف ت با ض تقریض مدح تحویض حوض را گویند ... تریض با اندک بخش روزگار(؟).

۲ - فرهنگ عربی به فارسی (گ ۱۷ ب - ۷۶ ب)

همان فرهنگ بالاست. نسخه کامل.

در پایان این نسخه از رساله آمده :

در تاریخ شب شنبه بیست و هفتم شهر ربیع‌الثانی ۱۲۳۸، حسب‌الفرموده عالی‌جناب... سید ابوالقاسم طهرانی قلمی گردید.

کاغذ ز فرنگ و نسخه حاجی طرخان
رافع شده سیاح به ملک تهران . . .

ولـه : در تخلص سید سیاح و هستم عندلیب
ای شهنشاه غریب
طوف قبر احمد مختارکن ما را نصیب
هست آن نو گل خندان وطنش در تهران
یارب آن سرو روان را تو به من بازرسان زود رسان

آغاز: بسمله و به نستعین انا دریافتن و هنگام شدن و به نهایت رسیدن گرما... اهباءگرد برانگیختن. اشتا در زمستان شدن. از یاء سود دادن و افزون شدن و افزون کردن.

پایان: یدی به دست کسی رسیده و خوشیدن و دست به دست در دام افتادن(؟) ... و او سفرد و جمع آمده است. والله اعلم بالصواب.

۳ - شرح لامیةالعجم (گ ۷۹ ب - ۱۳۵) (عربی)

این شرح (گویا) از محمدبن محمدبن حسن عیناثی عاملی (م - ۱۰۸۹) است.

در دیباجه این شرح، مؤلف به توصیف از شرح صلاح‌الدین صفدی بر لامیه‌العجم(۱) پرداخته و میگوید این شرح حاضر اختصار شرح صفدی است با حفظ شیوه و سبک صفدی و مانند آن شرح به بیان «لغت ، معنی و اعراب» پرداخته است.

عیناثی پس از ذکر یک بیت از لامیةالعجم، گاه قال‌الشارح میاورد و گاه پس از شرح یک بیت میگوید : کذا قال الشارح.

از این شرح در ذریعه و دیگر مراجع و فهارس یاد نشده .

در ذریعه از شرحی از مؤلف ناشناس یاد شده که نسخه آن درکتابخانه مرحوم استاد محیط طباطبائی رحمةالله علیه موجود است که به نظر میرسد همین کتاب باشد.

آغاز : بسمله الحمدلله‌الذی اظهر من افواه‌البلغاء جواهرالحکمه ... اما بعد فان من اجل شروح‌اللامیه المنسوبه الی‌الامام‌الطغرائی ... شرح‌الشیخ‌الامام ... صلاح‌الدین‌الصفدی غیرانه اورد فیه من الاستطر ادات ما اخرجه عن وضعه ... فاختصرته فی نحو نصف عشر حجمه لکنی لم اخرج عن اتباع رسمه ... اصالةالرای صانتی عن‌الخطل قال‌الشارح رحمه‌الله تعالی اللقعه ... و الرأی هوالتفکر فی مبادی‌الامور والنظر فی عواقبها.

پایان : فماله بعد فکره ندم ... ولیکن هذا آخر ما اردنا جمعه و اختصاره ... و قد فرغ من تحریر هذه‌القصیده اقل عبادالله عملا ... محمدبن محمدبن‌الحسن‌الحسینی الشهیربالعیناثی العاملی و ذلک فی‌الیوم‌السادس... من‌السنةالتاسعه من‌العشرالخامس بعدالالف... والحمدلله وحده و صلی‌الله علی من لانبی بعده .

۴ ـ عدد سورالقرآن و آیاته وکلماته و اجزائه، فائدة فی ... (گ ۱۳۵ ب ـ ۱۳۷ الف)

بیان تعداد سور ، آیات، کلمات حروف، جزئها وکیفیت تجزئه و تخریب و تاریخ رسوم مصحف کریم.

در این گفتار آمده که حجاج بن یوسف دستور شمارش سور و آیات و حروف و اثلاث و ارباع و اسباع و دیگر تجزئه های قرآن را داد و او خود هر شب یک ربع قرآن میخواند.

از این کتابها و علماء قرائت یاد شده است :

ابوبکر احمدبن حسین‌بن مهران، کتاب‌البیان دانی، فضل بن شاذان، ابو محمدالحمالی، الطبقات عن‌المبرد، ابوالاسود دؤلی ، الانتصار از حافظ ، المأمون‌العاصمی.

---

۱ ـ نام شرح صفدی : الغیث‌الذی انسجم علی لامیةالعجم است.

آغاز: فائدة فی عدد سورالقرآن... قال الامام ابوبکر احمدبن الحسین بن المهران المقری(۱)

پایان: واطول آیة فی القرآن آیةالدین مایه و ثمانیه و عشرون کلمه و خسمائه واربعون حرفا واقصرها آیةالضحی ثم والفجر ... الا مدهامتان سبعة احرف لفظا و رسما و ثمانیه تقدیرا

۵ ـ علم حساب الضرب، رساله فی (گ ۱۳۷ الف ـ ۱۳۹ الف) (عربی)

در آغاز مؤلف به بیان منازل اربعه علم حساب می‌پردازد و پس از آن به قانون ضرب اعداد یک منزل در عددی از منزل دیگر. وهر یک‌را در یک باب بیان‌میدارد.

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین... باب فی علم الحساب. اعلم ان الحساب اربع منازل احاد و عشرات و مئین والوف ... باب و انا اشرح ذلک ابدا ما حتی یفهم انشاءالله باب ضرب الاحاد

پایان: ضرب الاحادوالعقود فی مثلها ... مثاله اذا قیل لک اثنی عشر فی ثلاثه عشر فاضرب عشره فی عشره ... ثم اضرب عشره فی ثلاثه ثم اضرب ثلاثه فی اثنین ثم تجمع ذلک کله فیکون مائة و ستة و خمسون

۶ ـ الشهورالرومیه، رساله فی ذکر... (گ ۱۳۹ الف ـ ۱۴۱ الف)

اختیارات ماههای رومی و محاسبه آنهاست

آغاز: بسمله ذکرالشهورالرومیه الشهور الرومیه اثنی عشر شهرا اولها اذار و نیسان ...

پایان: الثانی عشرالحوت والحمدلله رب العالمین

۷ ـ معرفت بروج و منازل قمر (گ ۱۴۱ الف ـ ۱۴۲ الف) (عربی)

این بخش منقول است از مصباح کفعمی

آغاز: اذا اردت معرفةالقمر فی ای برج فضعف ما مضی معک من الشهرالعربی

پایان: و عندالمحققین ان السنه الشمسیه ثلاثمائة و خمسه و ستون یوما و ربع یوم والقمریه ثلاثمائه و اربعه و خمسون یوما و خمس و سدس یوم

۹۶۸:

مجموعه‌ایست با چند قلم نستعلیق و نسخ از قرن ۱۲ و ۱۳. بر پشت برگ اول (سفید)

---

۱ ـ عن المبرد اول من نقط المصحف ابوالاسودالدوئلی وذکربن سیرین کان له مصحف نقطه له یحیی بن یعمر... وذکرابوالفرج ان زیادبن ابی‌سفیان امرالاسودالدوئلی بنقط المصاحف

شرح بسمله است به فارسی از عزیزالله مورخ ۱۲۳۲

در کنار اختیارات شهور رومی چندبیت در عدد ایام شهور رومی با قلم قرمز یادداشت شده

بر پشت برگ نخست شرح لامیه تملک سید محمدبن سید محمد مقیم دیده میشود

عناوین شنگرف است.

قطع رقعی ۱۲ × ۱۸/۵ ،ج : تیماجی‌قرمز یک‌لا،تعدادبرگها (با به‌شمار آوردن‌پنج برگ سفید در فاصله شماره ۱ - ۲) : ۱۴۲ سطور هر صفحه ۱۱، ۱۵ و ۱۴،کاغذ : فرنگی و اصفهانی شماره ثبت : ۳۱۶۷۳

مجموعه ۲ کتاب در ادب و فقه : (عربی و فارسی)

۱ - سلوة‌الغریب و اسوة‌الادیب (گ ۱ ب - ۱۱۱ الف) (عربی)

از سید صدرالدین علی‌خان مدنی (م - ۱۱۰۰)

این کتاب در تاریخ وادب است و مشتمل بر سفرنامه مؤلف به هند.

این کتاب در ۱۳۰۶ به چاپ سنگی رسیده است.

ذریعه ۱۲ : ۲۲۴

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی جعل‌الارض مهادا ... فیقول‌المفتقر ... علی صدرالدین ... ان شیمةالایام ...کمد نفس کل فاضل

پایان موجود : وانه‌اخبر عن‌الشیء بخلافه فاشخصوه

۲ - مسائل تجهیز میت و آداب ماه رمضان (گ ۱۱۱ الف - ۱۵۵ ب) (فارسی)

این نسخه جمعاً در هشت فصل است و از اول و آخر وسط افتاده دارد .

آغاز موجود : فصل دوم در غسل دادن میت ... بدان که احکام میت بر همه واجب است و اگر یکی بکند از همه ساقط شود.

پایان : و بعد از نماز عید دعاهای بسیار وارد شده و بهترین ... دعای صحیفه کامله است ... اللهم من تهیا فی هذاالیوم اوتقبا اواعد

۹۷۱ :

مجموعه‌ایست از قرن ۱۲ - ۱۳ بدون ذکر نام کاتب و تاریخ کتابت.

عناوین شنگرف

قطع : وزیری (خشتی) ۱۵ × ۲۲ ،ج : تیماجی قرمز، تعدادبرگها : ۱۵۵ ، سطور هر

صفحه : ۲۰ و ۱۶، کاغذ فرنگی آهار شده، شماره ثبت : ۳۱۶۷۶

مجموعه سه رساله در فلسفه : (فارسی و عربی)

۱ - جام‌گیتی‌نما (گ ۱ الف - ۷ ب) (فارسی)

از قاضی میر حسین میبدی (م - ۹۱۰) شارح دیوان منسوب به امام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام

این رساله کوتاه شامل یک مقدمه . ۳ مقصد و یک خاتمه است.

مقصد ۲ را مؤلف بدون بیان مطلبی رها میکندو میگوید «نوشته نشد چون در فارسی هیئت مذکوراست». درخاتمه رساله مؤلف میگوید «طریق اسلم آنست که طالب، قرآن و حدیث را میزان سازد و عقائد خود را از آن تصحیح کند ...»

در ذریعه این رساله از مؤلفی ناشناس یاد شده و جام‌گیتی‌نما تألیف میبدی‌جداگانه معرفی شده است.

در نسخه حاضر مقصد ششم حذف شده است.

فهرست ۹ : ۲۱۲ و ۱۰ : ۹۹۱ ،ذریعه ٥ : ۲٥ - ۲٦، معجم‌المطبوعات ۱ : ۷۳۸

آغاز موجود : جهات‌ایالت متمم خلق و احسان...ملاذعلماء امصار و معاذحکماءاعصار جامع حدود الهی

پایان : طریق اسلم آنست که طالب ... قرآن و حدیث را میزان سازد ... و بعد از استحکام عقائد دینیه ... درکلمات حکماء و صوفیه نظرکند ... و به درجه یقین برسد انشاءالله‌تعالی

۲ - قصیده فلسفیه یائیه (گ ۸ الف - ۹ ب) (فارسی)

از میرابوالقاسم فندرسکی (م - ق ۱۱)

شرح محمد صالح خلخالی بر این قصیده و نیز شرح محسن‌بن محمدگیلانی دیده شود.

(فهرست نسخه ها از منزوی ۲ : ۱۲٤٦ - ۱۲٤۷)

۳ - تجلی‌الاشراق - شرح شارع النجات (گ ۱۰ ب - ۱۲٥ الف)

مؤلف محمد مسیحا فسائی (م - ۱۱۲۷) است که در شعر معنی تخلص میکرده و این تخلص در این کتاب آورده شده:«مخلص فدوی تخلص معنی به اشارت غیبی... آن را موسوم

به تجلی‌الاشراق گردانیده ...» ص ۴۳)

کتاب شارع النجاه از میرداماد که درمسائل فقهی است و تألیف آن ظاهراً ناتمام مانده است مقدمه‌ای‌دارد در اصول عقائد در ۳ اصل:

اصل اول در توحید و معرفةالله

اصل دوم در عدل «و مراد تنزیه باری تعالی است از فعل قبیح واخلال‌به‌واجب» در شرح این اصل از حدوث دهری نیز سخن رفته است

اصل سوم ـ نبوت و امامت و معاد (نسخه‌حاضر متن معاد را ندارد و در مباحث امامت پایان یافته است.)

نویسنده شرح شارع النجات‌خودمقدمه ای‌مبسوط(ص ۲۰ - ۴۵)در آغاز آن نوشته‌واین مقدمه نثری پرتکلف دارد مشتمل بر ثنای خداوند حضرت پیامبر و علی‌بن‌ابی‌طالب صلی‌الله‌علیه و آله و سلم و نیز ابیات بسیار (که ظاهراً از خود نویسنده است) در خلال مطلب آورده و اسامی تألیفات میرداماد را در آن تضمین کرده است(۱).

در اواخر مقدمه شارح چند سطر است که گویا اشارت به نام شارح و تاریخ نگارش‌دارد: «چون از سواداین کتاب مبین که بیاض صبح توحید و مشرق اسرار تجرید است اشعهٔ آفتاب عدل و حکمت ... و تجلی اشراق هدایت و ارشاد و جلوه راز پنهان مبدأ و معاد پیداست

---

۱ - اینک‌نمونه نثر مقدمه:
«وبه‌تقریر مقدمه کتاب فصل‌الخطاب شارع النجاه که از جمله مصنفات آن جامع شرائع تحقیقات است و عبارات اعجاز آیاتش متضمن انتفاع خواص و عوام علی تفاوت‌الدرجات پرداخته نقاب خفا از عذار عذرای مقصود که در سراپرده نزاکت مختفی بود برداشته ... دعوی بیان حق و حق بیان را به کرسی نشانید

اول از بالای کرسی بر زمین آمد سخن
او سخن را باز بالا برد و بر کرسی نشاند»

و نمونه‌ای از نثر شرح مقدمه :
«اکنون سطری چند در تحقیق الفاظ و توضیح معانی آن بنویسم. چشم از ناظران صاحب دید آنست که صورت نگاشته قلم شکسته رقم را مثال آینه دانند و همچنان که آینه را پشتی است مظلم و رویی است روشن، همچنین قالب این الفاظ رتبه پشت آینه دارد از آن رو که مسودهٔ این سواد الوجه فی‌الدارین است و مرتبه روی آینه دارد از آن وجه که مرآت ملاحظه صور علمیه است... و چون نظر دیده وران بر روی آینه می‌باشد ، مترقب که صور این اوراق را به‌همین چشم ببینند و دیده از ظلمت پشت آینه بپوشند وها انا اشرع فی‌تصویرمراتب‌التحقیق.»

مخلص فدوی، تخلص معنی به اشارت غیبی... آن را موسوم به تجلی‌الاشراق گردانیده از اتفاقات حسنه به شعشعهٔ جوهر اسم خورشید سیما که اختری است از سماء حقیقت مسمی یافته هلال تاریخ اتمام سیمنت انجاش انگشت‌نما گردیده

این نسخه که نـور نیـر احقـاق است
نامش ز ازل تجلـی‌الاشراق است
مـاه نـو تـاریـخ تمـامش از نـام
انگشت‌نمـای انفس و آفـاق است

طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۲) : ۷۲۳ - ۷۲۵

آغاز مقدمه (در ص ۲) **:** بسمله زبان تجلی بیان اشراق لمعان ارباب شهود، زبانه ثناء فائض‌السناء واجب حقیقی است تقدست اسمائه‌الحسنی که نور حقیقتش عین وجود فاتحه کلام قدسی پیام کر و بیان، بیان تقدس بنیان نعت خاتمه رساله نبوت است... صلی‌الله علیه و سلم.

آغاز شرح (ص ۴۷ و ۴۸) **:** بسمله اما بعد بدان جعلک‌الله‌تعالی من‌العارفین‌الموقنین که خواص متکلمین ... در تفسیر کریمه فاذکرونی اذکرکم فرمودند ذکر بر دو قسم است : یکی ذکر لسانی ... و دوم، ذکر قلبی ... و لذا تصریح نمودند که شغل نمودن به مسائل کلامیه و علوم الهیه اثوب است از علوم فقهیه ... بنابراین مصنف قدس سره بیان مسائل این کتاب راکه در علم فروع است مصدر نمود به ذکر آن‌که پیش از معرفت مسائل شرعیه و فقهیه بر هر مکلف واجب عینی است که معارف مبدأ و معاد را به دلیل برهان معلوم کند.

پایان : پس واجب است اطاعت ناس مر خلیفه حق را در امور ... اگر تهاونی نمایند مانند ابلیس از جمله کفار باشند. نعوذ بالله منها هذا فصربه من‌المستبصرین وکن من الشاکرین والحمدلله رب‌العالمین.

۴ ـ ترجمه حدیث رؤیت (گ ۱۲۵ ب) (فارسی)

از مسیحا فسائی که در شعر معنی تخلص میکند. او در این بخش نیز مانند بخش پیشین (= شرح تجلی‌الاشراق) تخلص خود را به کار می‌برد.

این رساله ترجمه و شرح حدیثی‌است به این مضمون : «ان‌الله لایری بالعین اذالعین تؤدی الی ما وصفناه ...».

در ذیل حدیث آمده : «یوسف مصر معنی» که اشاره است به مسیحا متخلص به معنی

آغاز : قال علیه‌السلام اتفق الجمیع یعنی اتفاق نمودند ...

پایان : فهذا دلیل علی ان‌الله عز و جل لایری بالعین اذالعین تؤدی الی ما وصفناه.

یوسف مصر معنی

۹۷۵ :

دفتریست به خط نستعلیق خوب و نسخ متوسط از قرن ۱۲ - ۱۳. بر برگ آخر نقلی است از منهج‌الفاضلین دربارهٔ تفسیر آیهٔ : «والذین معه اشداء علی‌الکفار رحماء بینهم» در کتب تفاسیر عامه و نقد آن.

برپشت برگ آخر چند شعر و یک جدول نوشته‌اند که به درستی خوانده نمی‌شود. حاشیه سه برگ آخر و صالی دارد. برگهای نخست دفتر چلیپا نوشته است.

عناوین : شنگرف

قطع : رقعی ۹ × ۱۶، ج : تیماج مشکی یک‌لا، تعداد برگها : ۱۲۵، سطور هر صفحه : ۱۵ و ۱۰، کاغذ : اصفهانی شکری‌رنگ، شماره ثبت : ۳۱۶۸۰

مجموعه ۲ رساله در حدیث و تاریخ : (عربی)

۱ - شرح اربعین حدیث (گ ۱ الف - ۴۷ ب)

از شیخ بهاءالدین عاملی (م - ۱۰۳۰).

این نسخه از آغاز (دیباجه) افتادگی دارد.

آغاز موجود : شعاره و دثاره ... و هذه اربعون حدیثاً من طرق اهل بیت‌النبوة‌والولایه...

پایان : و ههنا اقطع‌الکلام شاکرا لله علی توفیقه ...اتفق الفراغ من مشقه ضحوة یوم‌الاثنین ثالث‌العشرالثالث من ثانی شهورالسنه‌الخامسه من‌العشرالعاشر من‌المائه‌العاشره ... علی یدمؤلفه ...المشتهرببهاءالدین‌العاملی. کاتب افزاید :

کتبه‌العبد ... حبیب‌الله‌بن ابی‌الحسن‌الطالقانی ... سنه ثمانی و ثمانین والف ...۱۰۸۸.

۲ ـ و شیء و جیز من احوال المعصومین (گ ۱۴۸ الف ـ ۱۶۷ الف)

از سید حیدر بن علاءالدین بن حسن الحسینی البیروی(۱). استاد سید حسین بن حیدر کرکی و صاحب اجازه از شیخ حسین بن عبدالصمد (والد شیخ بهائی)

وی در ۱۰۰۳ برای سید حسین اجازه نوشته است.

این رساله دارای یک مقدمه، ۱۴ باب و خاتمه است در زندگی پیامبر صلی‌الله علیه و آله تا امام زمان سلام‌الله‌علیهم.

در مآخذی که دیده شد تألیفی در این باب از سید حیدر یاد نشده است.

در نسخه حاضر برای این رساله نامی یاد نشده جز آن که در خطبه رساله و در آغاز همه ابواب عنوان «وشیء و جیز من احوالهم» و یا «وشیء و جیزمن احواله» یاد شده و دور نیست نام رساله همین باشد.(۲)

طبقات اعلام الشیعه (قرن ۱۱) : ۱۹۲ ـ ۱۹۳، اعیان الشیعه چاپ جدید ۳ :

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد فیقول فقیر رحمة ربه الغنی حیدر علاءالدین بن حسن الحسینی البیروی و شیء و جیزمن احوالهم صلوات‌الله و سلامه علیهم اجمعین مرتبه علی مقدمه و اربعه عشر بابا و خاتمه ... اماالمقدمه ففی ارواح ساداتناالاطهار و خلق ابدانهم والحث علی الصلوة علیهم وحبهم و ذکرهم ...

پایان: اماالخاتمه ففی اللوح الذی اهداه الله عز و جل (۳) ... قال ابوبصیر ان لم تسمع

---

۱ ـ در طبقات اعلام الشیعه: علاءالدین علی بن الحسن الحسینی البیروی التبریزی و مؤلف آن علامه تهرانی می‌گوید: در مراجع هر دو عنوان بیروی و تبریزی موجود است. درنسخه حاضر همان گونه است که در متن آورده شد.

۲ ـ مؤلف این کتاب ـ سید حیدر تبریزی ـ در باب ۶ تولد امام سجاد علیه‌السلام، جریان ورود بنت یزدجرد بر عمر را به نقل از کافی می‌آورد: «فلما نظرالیها عمر غطت وجهها و قالت اف بیروج بادا هرمز فقال عمراتشتمنی هذه وهم بهافقال له امیرالمؤمنین علیه السلام لیس ذلک لک خیرها رجلا من المسلمین ... فخیرها فجاءت حتی وضعت یدها علی رأس الحسین علیه السلام».

۳ ـ اشاره است به حدیثی از کافی کلینی دربارهٔ ملاقات و مذاکره امام باقر علیه‌السلام با جابربن عبدالله انصاری به نقل از امام جعفرالصادق علیه‌السلام. تمام حدیث ـ که بسیار مهم است ـ در این کتاب نقل شده و کیفیت احترام امام باقر (ع) نسبت به جابر که در این حدیث نقل شده بسیار شگفت‌انگیز است.

فی دهرك الا هذا الحدیث لكفاك (در اینجا دو کلمه خوانده نمیشود) ... ما اردناه. الحمدلله کما هو اهله علی فعاله والصلوة علی محمد و آله ... و فرغ من تسویده وتألیفه(۱) یوم السبت من شهر صفر ... من سنه ثمان و ثمانین والف

۹۷۷ :

مجموعه‌ایست به خط نستعلیق حبیب‌الله بن ابی‌الحسن طالقانی مورخ ۱۰۸۸.

در حواشی شرح اربعین حاشیه هائیست از مؤلف و از تهذیب و بدون نشان. در برگ آخر مجموعه حاشیه‌ایست به فارسی که حدیثی است در فضائل تهلیل و حدیثی در یک‌مسأله مشکل شرعی.

در غالب برگها آثار رطوبت دیده می‌شود. در برگ آخر وصالی و پارگی دیده می‌شود و نوشته پشت برگ خوانده نمی‌شود.

عناوین : شنگرف

قطع : رقعی ۲۰ × ۱۸، جلد : تیماجی قرمز، تعداد برگها : ۱۶۷، سطور هر صفحه : ۱۹ و ۱۷، کاغذ : اصفهانی نخودی رنگ، شماره ثبت : ۳۱۶۸۲

مجموعه ۵ رساله و عنوان در عرفان و اخلاق و تاریخ: (عربی و فارسی)

۱ - **اثبات الخلافة الکبری** (گ ۱ ب - ۷ ب)

از آقا محمد رضا قمشهی اصفهانی (م - ۱۳۰۶)

به نوشته ذریعه در ۱۳۱۵ این رساله در تهران به چاپ رسیده است.

ذریعه ۷ : ۲۳۸

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... فائدة فی تعیین موضوع الخلافة الکبری بعد رسول الله صلی الله علیه وآله ببراهین عقلیه مستفادة من اذواق المکاشفین

پایان : علمت ان تعیین الخلافة لیس علی الامه هذا ماهدانی الیه ربی و ماکنا لنهتدی

---

۱ - این نسخه به خط کاتب نسخه پیشین حبیب‌الله طالقانی است و با همان تاریخ. خط مؤلف نمیتواند باشد زیرا همان‌گونه که در ترجمه مؤلف آمد وی در ۱۰۰۳ به سید حسین کرکی اجازه داده و دیگر آن که خط این نسخه با نسخه پیشین یکی است و از یک کاتب و دیگر آن که اصولا خط مؤلف نمی‌تواند باشد.

لولا ان هدا ناالله تعالی والحمدلله رب‌العالمین‌والصلوة علی محمد و آله اجمعین

۲ - صلوات - دوازده امام (گ ۷ ب - ۱۰ ب) (عربی)

این صلوات منسوب به محیی‌الدین ابن‌العربی است و باهمین نسبت نیز به چاپ رسیده است اما نویسنده خوشنویس مجموعه حاضر - که نام خود را متأسفانه یاد نمیکند - درمقدمه‌ای که بر آن نگاشته استظهار میکند که این صلوات از سید حیدر آملی است.

آغاز (مقدمه کاتب) : آن چه درالسنه اهل فضل معروف است این حمدو صلوة ... منسوب به محیی‌الدین اعرابی ... مینمایند. حقیر آنچه تحقیق نمودم سندی به دست نیاوردم ولی ... این سبک عبارت را نزدیک‌تر ... به عبارات ... زین‌العرفاء ... سید حیدر آملی ... دیدم

آغاز صلوات : بسمله‌الحمدلله حمداازلیا بابدیته

پایان : وشفعاء یوم‌الدین صلوات‌الله‌علیهم‌اجمعین

۳ - پند و حکایت (گ ۱۰ ب - ۱۷ ب) (فارسی)

پند و حکایتی است‌برداشته شده از سخنان سعدی‌در گلستان و شعر و نثری از ابن‌یمین‌و غیره بر آن افزوده شده است.

آغاز : شخصی پسر خود را پند گفت که هیچ ازسخنان رنگین و دلاویز ناصحان در تو اثر نمیکند

پایان : لابد باید یکی حکیمی حاذق   مملکتی را که شد مزاج پریشان

٤ - نامه‌های ناپلئون سوم به ناصرالدین شاه قاجار (گ ۱۷ ب - ۲۰ ب)

ترجمهٔ دو نامه است از ناپلئون سوم به ناصرالدین‌شاه قاجار ونامهٔ نخست در پاسخ نامه ناصرالدین‌شاه‌است و به وسیلهٔ فرخ‌خان‌امین‌الدوله به ایران ارسال گردیده است.

این نامه پس از انعقادعهدنامه‌ای بین ایران و انگلیس نوشته شده .

ناپلئون در این دو نامه ابراز خیرخواهی نسبت به‌دولت و ملت ایران‌میکند و نصائح‌و یادآوریهای ارزنده‌ای در مورد روابط ایران با دولتین‌روس وانگلیس که منافعی درایران‌دارند وبه‌آن‌خاطر«سعی دارند در ایران استیلا به هم رسانند و مسلط شوند» و ارتباط ایران با آنها از حساسیت خاص برخوردار است‌هم‌چنین در مورد اخذ مالیات متعادل و کوششی‌در افزونی وحفظ سرمایه‌های مالی‌مردم وایجادامنیت‌وقشون منظم، خطاب به پادشاه ایران دارد.

ناپلئون در این‌نامه‌ها شاه ایران‌را با سلطان (پادشاه‌عثمانی) مقایسه میکند وتذکراتی میدهد که قابل ملاحظه است.

آغاز: ترجمه جواب رقعه مرحوم ناصرالدین شاه ... به ناپلئون سوم ...توسط مرحوم امین‌الدوله فرخ‌خان.برادر و دوست عزیز من. انصراف فرخ‌خان امین‌الدوله سفیرکبیر آن اعلی‌حضرت فرصتی به من داد تا از آن اعلی‌حضرت در باب کاغذی که نوشته بودند اظهار امتنان نموده

پایان نامه دوم: بایدپولتیک‌دولت ایران‌این باشدکه امورات داخله را درکمال خوبی فیصل دهد ... تمول عامه خلق ایران ... و یک امنیت با استقامت عمومی ... و تکیه‌گاه دولت را به آسودگی و رفاه و سرور رعایا نموده و سپاهیان را خوب و منظم قرار دهد تا بتواند خود را دولت یا سلطنتی بداندکه ... قادر بر دفع حوادث و حفظ استقلال و تسلط خویش میتواند بود والسلام (ناپلئون سوم)

۵ ـ مراثی و مدائح (گ ۲۶ الف ـ ۳۲ ب) **(فارسی)**

از قرة‌العین و میرزا تقی علی‌آبادی. قصیدهٔ، مرثیه، قرة‌العین ـ حدیث مجلس ابن‌زیاد است وکاتب خوشنویس درحاشیه نسخه آخر افزوده است :

«مرثیه‌ایست از قرة‌العین معروف و از قبیل انظر الی ما قال .برای آن‌که مرثیه خوبی است نوشته شد نه به ملاحظهٔ گوینده ۱۳۳۳»

درکنار مثنوی مرثیه علی آبادی و قصیده او در مدح امام علی‌بن‌موسی‌الرضاعلیه‌السلام کاتب شاعر را چنین معرفی کرده است.

مرحوم میرزا تقی علی‌آبادی معروف به سرکاراب که استیفا و محاسبه‌ابناء ملوك به‌ایشان واگذار شده بود

آغاز (مرثیه قرة‌العین) :

دردا که خامه درد دلم را زیادکـــرد   یاد از حدیث مجلس ابن زیادکرد(۱)

---

۱ ـ از دیگر ابیات این قصیده :

گفت از سرعتاب که ای دخت بوتـــراب   در دین برادرت چه فسادی به‌پا نکرد...
دادش جواب لولـؤ عمـــان افتخــــار   کای ننگ دوش و دامن مرجانه‌گوش دار
گفتی خدا چه‌کرد، ندیدیم غیـرلطــــف   لطفـی نه آن‌کـه‌کـس بتـوانـد اداکـنـد

پایان (قصیده‌علی‌آبادی در مدح امام رضا علیه‌السلام) :

همیشه تا بود لعنت سزای ظالمان از حق هزاران لعنت حق باد بر مأمون‌و یارانش

۹۸۵ :

مجموعه‌ایست به قلم نسخ و نستعلیق استادانه یکی از خوشنویسان زمان (بدون نام کاتب خوشنویس) مورخ ۱۳۳۳. همه صفحات مجدول است با قلم اکلیل و رنگ آبی و قرمز.

کاتب در پشت برگ اول در وسط گل و بوته طلائی رنگ نام رساله اثبات خلافت و نام مؤلف آن‌را نوشته‌و در پشت برگ آخر در وسط ترنجی که‌اطراف آن گل و بوته طلائی رنگ (با اکلیل) است نام آیةالله سید محمد طباطبایی راکه این نسخه بر حسب امر او نوشته شده‌به خط نستعلیق کتابت کرده است.

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۷، ج: تیماجی قهوه‌ای رنگ، تعداد برگها : ۳۲، سطور هرصفحه : ۱۱، کاغذ : فرنگی آهار مهره شکری، شماره ثبت : ۳۱۶۹۰

مجموعه ۲ رساله در عروض و قافیه و لغت : (فارسی و عربی)

۱ ـ منتخب مقطع تکمیل‌الصناعه (گ ۱ ب ـ ۱۳ الف) (فارسی)

از سید عطاءا... بن محمود دشتکی نزیل هرات (م ـ ۹۲۶).

وی این رساله را در۸۹۲به پایان رسانیده است .

فهرست ۲۲ : ۱۶۶ منزوی ۳ : ۲۱۶۸

۲ ـ میزان‌الاشعار (گ ۱۳ ب ـ ۵۵ الف) (فارسی)

= عروض سیفی از سیف‌الدین بخارایی متخلص به سیفی (قرن ۱۰).

فهرست ۲۲ : ۱۶۶ فهرست حاضر : . . .

این نسخه ناتمام است و برگ آخر که مشتمل بر خاتمه است در این مجموعه تکرارشده است.

پایان موجود : چنان که از دو بیت قصیده یا از سه بیتی بیرون آید و گاه از یک بیت‌هم یک بیت بیرون آید.

۳ ـ موصل‌الطلاب لقواعدالاعراب (گ ۵۶ ب ـ ۸۸ ب) (عربی)

از شیخ خالدبن‌عبدالله ازهری (م ـ ۹۰۵). شرح است بر الاعراب عن قواعدالاعراب

ابن هشام که به قواعدالاعراب معروف است. شرح ابن‌جماعه برکتاب‌الاعراب‌ابن‌هشام در فهرست حاضر معرفی گردید.

فهرست حاضر: ۲۴۲ ، معجم‌المطبوعات: ۸۱۱، کشف‌الظنون ۱: ۱۲۳

آغاز: بسمله قال‌الشیخ‌الامام ... خالدبن عبدالله‌الازهری‌الحمدلله‌الملهم لحمده ... و بعد فهذا شرح لطیف علی قواعد الاعراب سألنیه ...

پایان: کما فعل فی اول‌الکتاب حیث قال و من‌الله استمد ... فختم کتابه بما ابتدائه به والحمدلله‌رب‌العالمین

۴ - اسماءالاسد (گ ۹۰ ب - ۹۱ ب) (عربی)

نامهای شیراست به عربی‌به ترتیب حروف الفباء ازهمزه تا یاء. گردآوری کاتب‌نسخهٔ است از قاموس فیروزآبادی.

آغاز: من‌اسماءالاسد مما فی‌القاموس جمعه کاتبه‌الهمزه: الجریء، المجتریء، المفاجیء، اللبأة، ...

پایان: الوا و والیاء ، المبتغی ، الحامی ... الغادی ... اللبوه ، اللبأة ... المؤدی ، الهادی

در ذیل اسماء اسد، مطلبی است دربارهٔ مؤنث به نقل از مصباح.

۵ - تحبیرالموشین فی‌التعبیر بالسین والشین (گ ۹۲ الف - ۹۹ الف)

از محمدبن یعقوب‌فیروزآبادی شیرازی (م - ۸۱۷)(۱) صاحب قاموس. این‌رساله کوچک در ۱۳۲۷ درمطبعه ثعالبیه الجزائر و بعداً در ۱۳۳۰ در بیروت به چاپ رسیده است.

معجم‌المطبوعات ۲: ۱۴۷۰

آغاز: بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین حمدا یستوجب قائله‌الاحسان ... و بعد یقول‌الملتجی الی حرم‌الله ... و قاه‌الله سلوک‌بسابس‌الاراسین... هذاالکتاب سبب‌تألیفه انی‌قرأت علی بعض مشیختی جزء حدیث جری فیه ذکرالتشمیت فنطقت فیها بالسین ...

پایان: یوسع و یوشع فتی موسی علیهماالصلوةالسلام قال‌البخاری ینطق فیهما بالسین والشین والله‌تعالی اعلم

---

۱ - مؤلف زیرکلمهٔ شطرنج از تاریخ اختراع شطرنج و نرد سخن گفته است و نیز دربارهٔ تضعیف که مخترع شطرنج آن‌را به شهرام پیشنهاد کرد (ص ۱۸۹ مجموعه).

۶ ـ الاضداد مما فی‌القاموس (گ ۹۹ الف ـ ۱۰۴ ب)

کاتب نسخه کلمات اضداد را از قاموس گردآوری کرده و به ترتیب حروف الفباء در این بخش آورده است.

آغاز: من‌الاضداد مما فی‌القاموس جمع کاتبه‌الهمزه ثاثاالابل عطشها و ارواها ... جفأالباب اغلقه و فتحه ...

پایان: هوی من‌الجبل سقط و وقع والی‌الجبل صعد والله تعالی اعلم

۹۸۳:

مجموعه‌ای است به خط نستعلیق و نسخ با چند قلم از قرن ۱۳. (ذیل موصل‌الطلاب تاریخ ۱۲۷۶ دیده می‌شود).

قطع: وزیری (خشتی) ۱۶ × ۲۱ ج: تیماج مشکی رنگ یک لا، تعداد برگ‌ها: ۱۰۴، سطور هر صفحه: ۱۹، ۲۰ و ۱۴، کاغذ فرنگی آهار مهره شده، شماره ثبت: ۳۱۶۸۸

جنگ ـ کشکول (فارسی و عربی)

از سید محمد صادق طباطبائی سنگلجی (م - ۱۳۰۰)

وی جد خاندان طباطبائی اهداء کننده مجموعه حاضر به کتابخانه مجلس است و تعداد بسیاری از کتابهای این مجموعه که به وسیله سید محمد صادق طباطبائی دوم (که در عصر پهلوی دوم ریاست مجلس را داشت و در همان عهد مجموعه ارثی خاندان خود را به کتابخانه مجلس اهداء نموده)، در عهد او (سید محمدصادق اول) گردآوری شده است.

در غالب نسخه های خطی وچاپی این مجموعهٔ اهدائی مهر، خط وامضاء سید محمد صادق طباطبائی (جد خانواده) و فرزندش سید محمد طباطبائی (رئیس روحانی مشروطه در ایران) دیده می‌شود.

از این سید محمد صادق که خود درکربلا از شاگردان صاحب ضوابط وصاحب فصول بود (به ترجمهٔ او در طبقات رجوع شود) از او ویا به خط او در این مجموعه اهدائی چند کتاب موجود است و از آن جمله این جنگ حاضر است که در آن مطالب مختلف پزشکی، ادبی، مذهبی و نیز پاره‌ای از رساله های کوتاه گذشتگان در فقه و یاعقائد ویا انتخاب آنها گردآوری شده و خالی ازفوائد تاریخی نیز نیست (طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۳) ۲: ۶۴۷ - ۶۴۸).

دفتر حاضر ـ که یکی از آن جنگهاست ـ علاوه بر مطالب مختلف ـ که برخی از آنها از زبان برخی از اشخاصی است که نام آنان یاد شده ـ شامل رساله ها و برگزیده‌های زیر است:

۱ - **تسهیل السبیل بالحجه فی انتخاب کشف المحجه لثمرة المهجه** (گ ۱ الف - ۲۷ ب)

از فیض کاشانی، انتخاب کتاب کشف المحجه لثمرة المهجه سید رضی الدین ابوالقاسم علی بن موسی بن طاووس (م - ٦٦٤) است خطاب به فرزند بزرگش محمد.

فیض کاشانی در این گزینش قسمتهایی از کتاب ابن طاووس را که معروف بوده است حذف و افادات بکر آن را حفظ کرده و فوائدی بر آن افزوده و آن را در دو فن و چند فصل ترتیب داده است و در هر فن چند فصل. فن اول در علم و فن دوم در عمل.

فیض این انتخاب را در ۱۰٤۰ (= ختم) به پایان رسانیده است.

به نوشته علامه صاحب ذریعه، این رساله در ۱۳۰۳ با تحف العقول به چاپ سنگی رسیده است.

نگاه کنید به ذریعه ٤ : ۱۸۲

آغاز : بسمله الحمدلله الذی سهل السبیل و اوضح الدلیل ... اما بعد فیقول الفقیر ... محمدبن مرتضی المدعو بمحسن ... هذا منتخب ... اوردت فوائده المبتکره والقیت فوائده المشتهره و ایدت بعضه بتاییدات و اضفت الیها تنبیهات ...

پایان : فمن اورد علیک ما ینقض هذاالاصل فلاتقبله و جرد باطنک... و تفوز مع الفائزین تم تسهیل السبیل ... تاریخ ختمه ختم والحمدلله اولا و آخرو ظاهرا و باطنا

۲ - **بیان الحق و تبیان الصدق** (گ ۲۹ الف - ۳۱ ب)

از سید احمدبن زین العابدین علوی عاملی (م بعد از ۱۰٤۰).

این رساله در وقف و موقوف علیهم و حکم آن در صورت انقراض موقوف علیهم است(۱).

در این جنگ حدیثها و بخشهایی مربوط به اسرار ولایات از این رساله نقل شده است.

بنابر نوشته تدوین کنندهٔ جنگ یکی از مآخذ عاملی که از آن نقل می کند، کتاب هدایة الولایه است(۲)

---

۱ - در ذریعه تنها نسخه‌ای که از این رساله یاد شده، نسخه آستان قدس است.

۲ - در ذریعه دو کتاب به نام هدایة الولایه یاد می کند که یکی از قرن ۱۳ و از شریعتمدار استرآبادی است و دیگری در قرن ۱٤ از ملا محمد حسین.

رساله‌ای که میر سید احمد عاملی با این نام از آن نقل می کند جز این دو رساله است و باید از کتب قدیم باشد. در بارهٔ سید احمد علوی عاملی و برخی از تألیفات او دیده شود : فهرست ٥ : ۱۸۰ - ۱۸٥

ذریعه ۳ : ۱۷۹، فهرست الفبائی آستان قدس : ۹۳

آغاز : فی رساله بیان الحق و تبیان الصدق الاجل السیداحمد...صهرالسید الداماد وضعها لبیان حکم مسئله متعلقه بالوقف ... ورد عن الشعبی قال کنت عندالحجاج فاتی بیحیی بن یعمر فقیه خراسان من بلخ مکبلا بالحدید ...

پایان : فتحیرالرجل فسئل الحسن (ع) ... عن فقال شفع... و هوالفرد هوالذی لاشریک له

۳ ـ مشکوة النیرین (گ ۳۳ الف ـ ۳٤ الف)

از شیخ محمود میثمی عراقی (م ـ ۱۳۱۰) صاحب قواسع الاصول.

این کتاب در مناقب ومصائب معصومین است و مؤلف در ۱۲۸۰ از تألیف آن فراغت یافته. صاحب ذریعه نسخه اصل خط مصنف را دیده‌اند.

این نسخه بخش کوتاهی است از آن کتاب.

ذریعه ۲۱ : ٦۲

٤ ـ اللمعة البیضاء فی شرح خطبة الزهراء (گ ۳٤ ب ـ ۳۷ ب)

این کتاب که در این جنگ چند صفحه از آن نقل شده است، تألیف محمد علی انصاری دزماری است که به نام ولیعهد مظفرالدین میرزا قاجار تألیف کرده و در ۱۲۹۲ به دستور وی چاپ شده است.

فهرست ٤ : ۲۲ ـ ۲۳

٥ ـ المسائل المقدادیه (گ ۳۸ الف ـ ٤۹ الف)

ـ جوابات المسائل المقدادیه. بیست و هفت مسأله فقهی مهم و اجتهادی است که فاضل مقداد بن عبدالله سیوری حلی (م ـ ۷۷۱) از استاد خویش محمدبن مکی ـ شهید اول ـ (م ـ ۷۸٦) پرسیده (۱) و متن سؤال‌ها و جوابها را به صورت رساله‌ای فراهم آورده است.

به نوشتهٔ ذریعه نسخه‌ای از این مسائل درکتابخانه رضوی است.

فهرست سؤالها از این قرار است :

۱ ـ ما قوله دام ظله و فضله فیما یتملک بعقد الهبه هل یجب فیه الخمس

۲ ـ ما قوله ... فی شخص بیده مال علی وجه المضاربه لعدة اشخاص ... لوانفق من

---

۱ ـ پاسخهای شهید تفصیلی، بسیار دقیق، مبسوط و مستدل است.

احدالاموال ... علی نیةالمحاسبه و توزیع ذلک‌المخرج فی‌النفقه فیما بعد ...

۳ - ما قوله ... فی شخص اخل بالطهاره فی اول‌الوقت متعمدا حتی بقی من‌الوقت مقدارالصلوة ... هل له استباحتها بالتیمم ...

٤ - فی قطرةالدم لو وقعت علی سطح مستو صلب لم تبلغ مقدار درهم فوقعت فی مایع و اصاب ذلک المایع البدن بمقدار ینیف علی سعةالدرهم

٥ - فی‌الجلدالمأ خوذ من‌المخالف هل یحکم بطهارته ام لا مع ان فقهائنا حکموا بنجاسة ما یوجد مع من یستحل جلدالمیته بالدباغ والشافعیه یقولون بطهارته (۱)

٦ - فی رجل بیده عروض‌التجاره مضاربة لاقوام ... و طلب ظالم منه مالا علی سبیل‌القهر ... فاستنع‌العامل من تسلیمه ... فطلب‌الظالم منه رهنا علی ذلک و لاعین‌الرهن من نوع بعینه

۷ - فی شخص بیده عین و ذکرانها ودیعه یبیعها لما لکها ... هل یصح‌الشراء منه

۸ - فیما یوجد فی ید کافر ... لیس بمایع ... یحکم بطهارته ام‌لا

۹ - فیما اجتمع علیه علماءنا من تحریم الفقاع ... فماالمراد بالفقاع المحکوم تحریمه و نجاسته ... و یلزم تحریم‌الاقسماء (القسماء)(۲) اذقد ذکر ان اجزائها قریبة من اجزائه

۱۰ - فیما اجمع علیه من طهارة باطن الخف والقدم بالارض انه لوکانت‌الارض رطبه هل یکون مطهرة

۱۱ - فی‌الحوض‌الصغیر فی غیرالحمام لوکانت له ماده هل یکون طاهرا مع ملاقات النجاسه

۱۲ - فیما یتخذ من‌الفضه میلالکحل و غلا فاللتعاویذ ... هل حرام تبطل‌الصلوة مع لبسه

۱۳ - فی غیرالکتابی اذا وجدناه تاجرا فی بلدالاسلام هل یحل ماله ام‌لا وکذاالکتابی الذی لم یؤد جزیته کالفرنجی‌المعلوم (۳)

---

۱ - شیخ شهید در پاسخ این مسئله می‌گوید :
الذی یظهر للعبدالحکم بطهارةالجلدالمأخوذ من‌المسلمین و من سوق‌الاسلام و ان لم یعلم کون المأخوذ منه مسلما اذالم یعلم انه یستحل‌المیته بالدباغ

۲ - پاسخ شهید به این سؤال مبنی بر بیان تفاوت بین فقاع و «قسماء» است.(این کلمه باید تحقیق شود که چیست) .

۳ - پاسخ شهید قدس‌الله نفسه به این مسئله بسیار مهم، چنین است :
«لاریب فی‌حرمةمال حربی دخل بامان الی بلدالاسلام»

۱۴ - فی وکیل مفوض فی وکالته فی جمیع اموال الموکل هل تملک البیع نسیة

۱۵ - فی الاستخاره بالمصحف هل روایة الحروف عن جعفربن محمد علیها السلام ثابته املا ... و هل وقف مولانا علی کیفیة اخری لاستخارة المصحف (۱)

۱۶ - فی من یقر ان فی ماله خمسا اوزکوة و لم یخرجهما ... هل یصح الشراء منه

۱۷ - فی ماذکره العلماء من التعویل علی قبلة البلد...و قبلة البصرة غریب و جامعها ایضا کذلک

۱۸ - هل یجوزالصلوة قبل دخول الوقت تقیه کما فی المغرب ... فما الضابط فیما یجوز التقیة فیه

۱۹ - فی إخذالاجره علی الاذان فی المشاهدالمشرفه

۲۰ - فی الارض الصقیله ... هل تطهیرها بایراد الماء القلیل علیها املا

۲۱ - فی ولدالزنا ما الاصح عند مولای فیه ...هل یصح نکاحه و انکاحه و ماالمراد بقوله صلی الله علیه و آله ولدالزنا لایکون نجیبا(۲)

۲۲ - فی آنیة الخمر المنقلب خلا ... هل یطهر اعلاها الخالی عن الملاقی

۲۳ - فی شخص تملک مالا فی وقف لایتمکن فیه من قطع المسافه الی الحج ... ثم انه عقد نکاحا بمهر لایفضل مما یملکه ... هل یکون الحج مستقراً فی ذمته

۲۴ - فی ما قرره شیخنا فی المختلف من انه لولم یعلم الوصی بالوصیه فله ردها بعد موت الموصی هل یعمل علیه سیدنا

۲۵ - فی ما یتداوله التجار من انهم یوردون اثمان امتعتهم عندالصراف مع غلبه ظنهم انه احفظ لها ... هل یکون مفرطا بمجرد ذالک

---

۱ - پاسخ شهید به این سؤال چنین است : لم یقف العبد علی اسنادها ... لکنه مشهور فی المصحف والکیفیة ان یقرءالحمد ثلاثا والاخلاص ثلاثا و یقول اللهم انی توکلت علیک ... و یأخذ الاول حرف من السابع سطر(؟) و لایفرح و لایحزن... و قد روی الیسع القمی قال قلت لابی عبدالله اریدالشیء فاستخیرالله فیه ... فقال انظر اذا قمت الی الصلوة فان الشیطان ابعد ما یکون من الانسان ... و افتح المصحف و انظر اول ورقه ماتری و خذ فیه انشاءالله ... و قد ضمنه الشیخ الجلیل نجیب الدین یحیی بن سعید فی جامعه

۲ - پاسخ شهید به این پرسش چنین است :
«عندالاصحاب انه بحکم المؤمنین فی الطهارة وصحة التناکح والمراد بالحدیث الحمل علی الاغلب

۲٦ - فی شخص اودع شخصا آخر ودیعة یسلمها الی آخر ... ثم اتفق موت‌المودع قبل تسلیم‌الودیعه.

۲۷ - فیما یخرجه‌الودعی‌والمضارب والوکیل‌علی‌العروض سما هولیس شرعا کالتمغاوات و وزن‌الاعراب و مداراتهم هل یکون لازما.

ذریعه ٥ : ۲۳٤ - ۲۳٥ و ۲۰ : ۳٦۹ ، فهرست آستان قدس رضوی ۳ : ۱۳۰

آغاز : الحمدلله‌المحمود علی افضاله ... و بعد فان هذه‌المسائل‌الجلیله ... من مسائل المولی‌الجلیل ... المقدادابن‌السعید ... السیوری لعلامة‌العلماء ... علامة‌المجتهدین ... الشیخ شمس‌الملة والحق‌والدین ... و هی سبع و عشرون مسئله ...

پایان : والظاهر ان‌العاده جاریة فی هذه‌الغرائب ... فلو دفع شیئاً باذنه وکان قد دفع الیه اجره و تقاصا و رجع صاحب‌الفضل و مولانا ادام‌الله بقاء افاداته هو صاحب‌الفضل والفضائل ... طلع‌الله شمس علومه فی‌الآفاق و حال بینه و بین ما یمنع من استکمال‌النفس علی‌الاطلاق بحق محمد و آله صلی‌الله علیهم و لعن ... اعدائهم.

٦ - اجوبة‌المسائل‌الشامیه فی فقه‌الامامیه ، منتخب... (گ . ٥ الف - ٥۳ ب)

- المسائل‌الشامیه‌الاولی، سؤالات‌فقهی یکی ازفضلاء شام است از جمال‌الدین‌احمدبن فهد حلی (م - ۸٤۱) با پاسخهای او.

بنا به اسرابن فهد یکی از شاگردانش با نام شیخ‌زین‌الدین‌علی بن‌فضل بن هیکل حلی مسائل واجوبه آنها را به ترتیب ابواب فقه (ازطهارت تا دیات)مرتب ساخت.

و به نوشته ذریعه در ۸۳٤ از ترتیب آن فراغت‌یافت.

نسخه حاضر انتخابی است به‌وسیلهٔ مرحوم طباطبائی مؤلف جنگ حاضر از آن رساله.

ذریعه ٥ : ۲۲۳ و ۲۰ : ۳٥۲ ، فهرست رضوی ۲ : ۱۳۱

آغاز نسخه کامل به نقل از ذریعه : الحمدلله‌الذی اتانا من کل ما سألناه ...

آغاز نسخه موجود : اخذت هذه‌الفتاوی من اجوبة‌المسائل‌الشامیه للامام‌العلامه ... احمدبن فهد ... قداشتملت علی فوائد جلیله و فرائد جمیله.باب‌الطهاره لونقی بما دون‌الثلاثه وجب‌الثالث فهل یدخل هذا تحت عموم قولهم ولا یستعمل‌الحجرالمستعمل و هل ینجس ام لا . . .

پایان موجود : فهل تجب‌المبادره الی ما یحصل به التتابع فیه احتمالان اظهرهما نعم.

۷ - **جوابات المسائل الشامیه الثانیه ، منتخب...** (گ ۵۳ ب - ۵٤ ب)

ترتیب و تألیف زین‌الدین علی بن فضل حلی.

ـ المسائل الشامیه پاسخهای ابن فهد است به مسائل دیگری از برخی از فضلاء شام که به وسیلهٔ علی‌بن فضل حلی به ترتیب ابواب فقه گردآوری شده است.

این نسخه نیز انتخاب مسائل شامیه است به وسیله سید محمدصادق طباطبائی سنگلجی.

صاحب ذریعه نسخه‌ای از این رساله را به‌خط مؤلف آن‌علی‌بن فضل‌حلی در کتابخانه سیدحسن صدر دیده‌اند.

(ذریعه ٥ : ۲۲۳)

پایان موجود در دفتر : مسئله هل حکم‌الرقبه حکم‌الرأس فی‌الشجاج ام حکم‌البدن الجواب نعم حکم‌الرقبه ... حکم‌الرأس ... ولو جعلنا واحدة حسبت شجة واحدة .

۸ - **جوابات المسائل البحرانیه** (گ ۵۳ ب - ۵٤ ب)

ـ المسائل البحریه ، سؤال و جوابهایی است در مورد احکام فقهی. نام سائل در نسخه نیست و پاسخها از ابن فهدحلی است.

سائل در دیباجه مبسوط رساله و مواضع بسیار به مدح و ثنای ابن فهد پرداخته است.

نسخه حاضر بخشی از آن رساله است و صاحب جنگ متن سؤال را در تعدادی ازمسائل حذف کرده وتنها به‌نقل پاسخ پرداخته است.

فهرست آستان قدس ۲ : ۱۳۰ ، ذریعه ٥ : ۲۱٥ و ۲۰ : ۳۳۸.

آغاز : بسمله اخص من السلام باوفرالاقسام ... جناب الشیخ العامل ...خاتمة المجتهدین جمال الملةوالدین ابوالعباس احمدبن السعیدالمرحوم محمدبن فهد... و بعد قال العبد لما قصر به‌السعی ... عن الوصول الی تلک المشاهد ... ارسل کتابه رائدا ... فلم نجدالاعلی یدیک شفاء ... مسئله مایقول مولاناالشیخ ... فی من کان فی‌ذمته صلوة متعدده ...

پایان موجود در این مجموعه : لازمة لذمةالعبد یتبع بها بعدالعتق وتحمل تعلقهابک...

ذریعه ٥ : ۲۲٤

آغاز نسخه کامل (به نقل از ذریعه) : اللهم بنعمتک تتم الصالحات...

آغاز نسخه برگزیدهٔ موجود در مجموعه حاضر : و مما افاده دام ظله علی المسائل الوارده من ناحیة الشام غیرتلک المسائل التی قبلها مسئله لوتواطأ انسان و زوجته علی ان تبرئه من الصداق و یطلقها ...

۹ - اللوامع (گ ٤٥ ب - ٥٥ الف) (عربی)

از ابوالعباس احمدبن فهد حلی. مسائل متفرقه فقهی است نه به صورت سؤال و جواب و نسخه حاضر گزیده کوتاهی است از آن که در این جنگ مندرج گردیده.

در این جنگ ۲ مسئله زیر آورده شده‌است :

۱ - موارد فرق بین حکم نفساء و حائض (که تعداد فرقها را به یازده رسانیده است)

۲ - حکم موردی که زن دو فرزند آورد با تأخیر و فاصله زمانی بین آن دو فرزند

بالای گ ٤٥ ب، این یادداشت از صاحب جنگ دیده می‌شود :

(در ترجمهٔ علی‌بن جهم دروفیات الاعیان است که «حب علی با تسنن نمی‌سازد» و در چاپی اسقاط کرده‌اند).

تنها نسخه‌ای از این مسائل که صاحب ذریعه نشان می‌دهد، نسخه ناتمام آستان‌قدس رضوی است.

ذریعه ۱۸ : ۳۵۸، فهرست رضوی ۲ : ۱۳۱ - ۱۳۰

آغاز موجود در دفتر : فی‌اللوامع لابن فهدالحلی قال و حکم‌النفساء کالحائض فی کل الاحکام ... و تفارقها فی مواضع ...

آغاز نسخه کامل : (کتابخانه رضوی) : الحمدلله‌الذی طهر انبیائه بماء عین‌العظمه ...

۱۰ - الارث ، رساله فی . . . (گ ٥۹ ب - ٦۳ ب) (عربی)

از شیخ حسن‌بن شیخ جعفر نجفی کاشف‌الغطاء صاحب انوارالفقاهه (م - ۱۲٦۲).

در ذریعه و دیگر مراجع ترجمهٔ حال مؤلف از این رساله نامی نیامده است.[۱]

طبقات اعلام‌الشیعه (قرن ۱۳) : ۳۱٦ - ۳۲۰

در مجموعه حاضر تنها مبحث حبوه است که مرحوم طباطبائی آن را از رساله شیخ حسن انتخاب و در این دفتر درج کرده است. و در ذیل رساله چنین آورده :

«هذا ما اردنا نقله من‌الشیخ حسن ... فی رسالته ... فی‌المیراث ... فی‌الارض‌المقدسة الرضویه ...»

آغاز : الثانیه فی‌الحبوة دلت‌الاخبار و معاقدالاجماع علی ان‌الولدالاکبر یحبی من مال ابیه و یختص باشیاء دون باقی‌الورثه ... والکلام فی‌امور ...

---

۱ - در این مجموعه مرحوم طباطبائی از چند مرجع و کتاب نادر و یگانه یاد می‌کند و از آن جمله این رساله‌است که ظاهراً بایستی در مجموعه اهدائی خود او موجود بوده باشد.

پایان موجود در جنگ : الثانی من مراتب الانساب الاخوه والاجداد الاخ اذاانفرد فالمال له اذا کان من الابوین...او کانوا للابوین فان لهما.(در اینجا نسخه نقل شده در این جنگ ناتمام مانده است و کاتب در ذیل آن چنین آورده است :

«هذا ما اردنا نقله من الشیخ الجلیل الشیخ حسن ابن الشیخ الاعظم الشیخ جعفرالنجفی فی رسالته المعموله فی المیراث کتبته فی الارض المقدسه الرضویه ... و من الحسنات انماها ...

پس از این رساله چند یادداشت در تفسیر و حدیث و نیز شرح خطبه نهج البلاغه «فی صفة عجیب خلق اصناف من الحیوان» و بحثهایی در خداشناسی آورده است.

۱۱ ـ مطالب متفرقه (گ ۶۱ الف ـ ۱۰۴ ب) (فارسی ـ عربی)

ادعیه، ختوم، احادیث در فضائل شیعه و بشارات برای آنان، اشاره به ابیاتی ازمثنوی شیخ علی فرزند شیخ عبدالحسین تهرانی، نقلیاتی از کتاب نجم ثاقب، مطالب السؤل، کتاب درویش برهان، مجمع النورین، معرفی صاحب کتاب زهرة الریاض و نزهة القلوب المراض (۱) ونقل از سلوة الغریب سید علی خان کبیر .

۱۲ ـ کنزالفوائد (گ ۱۰۵ الف ـ ۱۲۴ ب)

از ابوالفتح محمدبن علی کراچکی (م ـ ۴۴۹).

این کتاب در ۵ جزء است در مطالب مختلف. در این جنگ گزیده‌ای از مطالب آن آورده شده و آخرین بخش آن رساله اصول فقه شیخ مفید ـ استاد کراچکی ـ است که تماماً در این جنگ درج گردیده است.

کراچکی در پایان کتاب اصول شیخ مفید آورده است :

«وام اتعد فیها مفاد کتاب شیخنا المفیـد رحمه‌الله حسب ما طلبت»

کنزالفوائد کراچکی به چاپ رسیده است.

ذریعه ۱۸ : ۱۶۱

آغاز موجود در جنگ : اخذت ماهنا من کنزالفوائد املاء الشیخ ابی الفتح ... الکراچکی

---

۱ ـ در گ ۹۵ الف جنگ چنین آمده :
صاحب زهرة الریاض الشیخ الامام الاجل الاستاد سلیمان بن داود والسقسینی هکذا ذکر اسمه فیه قال و بنیته علی سبعین مجلسا و هو فی تفسیر آیات من القرآن ... و من مصنفاته بهجة الانوار من خفیات الاسرار

تلمیذالمفید ... روی عبدالله بن سنان عن ابی عبدالله‌الصادق علیه‌السلام انه قال یابن آدم اذکرنی عند غضبک اذکرک عند غضبی ...

آغاز رساله فی‌الاصول : بسمله الحمدلله اهل‌الحمد و مستحقه ... سئلت ادام‌الله عزک ان اثبت لک جملا من‌القول فی‌اصول‌الفقه مختصره لیکون لک تذکرة بالمعتقد ...

پایان رساله اصول : قد اثبتت لک ایدک‌الله جمل ما سالت ... لیکون تذکرة لک بالمعتقد کما ذکرت ولم اتعد فیها مفاد کتاب شیخنا‌المفید ...والحمدلله‌اهل‌الجودوالافضال ... المنقذ بهدایته من‌الضلال و علی آله‌الطاهرین اولی‌الرفعه والجلال.

در (گ ۱۲۵ الف - ۱۲۹ الف) مطالبی است منقول از : الدرالمنثور علی بن محمدبن زین‌الدین، مدینةالمعاجز و عجائب‌البلدان[1].

۱۳ - مجموع الغرائب و موضوع الرغائب (گ ۱۳۰ الف - ۱۳۳ ب) (عربی)

از تقی‌الدین ابراهیم بن علی کفعمی (۸۴۰ - ۹۰۵ ق)

به نوشته کفعمی آن را از کتاب کبیر خود اختصار کرده و کتاب کبیر خود را از هزار کتاب گرفته است.

ذریعه ۱۸ : ۵۶

نسخه حاضر گزیده‌ایست از مجموع الغرائب به دست تدوین کنندهٔ جنگ حاضر - مرحوم سید محمدصادق طباطبائی سنگلجی - انجام شده است.

وی در بالای صفحه اول چنین می‌نگارد :

«از مجلد اول مجموعه کفعمی است مسمی به مجموع الغرائب سر نداشت و لکن نوشته بود از ابراهیم‌بن علی جبعی کفعمی است.

در این بخش گزیده فصلی است با این عنوان :

«فیما نذکره من دلالةالنجوم علی‌ولادة مولانا‌المهدی»

صاحب جنگ درکنار صفحه نوشته :

«ذکر این فصل در اینجا اشتباه است، جزء کتاب کفعمی نیست از فرج‌المهموم... نوشته شده است»

---

۱ - از این کتاب اشعاری از ابن کزبویه رازی از یاران حسین‌بن احمد علوی در قزوین می‌آورد و از آن جمله است :

للموت بالری خیر للمقیم لها　　　من‌الحیوة بقزوین و زنجان

پس از یک صفحه مطالب کفعمی باردیگرادامه می‌یابد.

۱٤ ـ کتابتی از میرمحمدباقر به مولا مصطفی (گ ۱۳۳ ب) (فارسی)

آغاز: کتابتی که مؤلف جنت مکان میرمحمدباقر به مولا مصطفی نوشته ... تسلیمات منی و من زمر ارباب صوامع القدس ... نزدیک رسیده بود که مخلص شما از مرتبه فیاضی ...

۱۵ ـ اجوبهٔ مسائل (گ ۱۳٤ الف ـ ۱۳۸ ب)

سؤالات فقهی‌است که‌از میرزا(شیرازی) استفتاء کرده‌اند و او پاسخ گفته وفتوای خویش را در پاسخ نوشته است. گردآوری آقا سید علی سیستانی.

این گزیده را صاحب جنگ مرحوم‌سیدمحمدصادق‌طباطبائی در این‌جنگ مندرج ساخته است.

آغاز: از اجوبه مسائل آقای میرزا که جناب آقا سید علی سجستانی نوشته بودند. نسخه را به دقت با اصل مقابله کردم ...

پایان: مراد از غیر ماکول‌اللحم غیر انسان است تم ما اردنا نقله.

۱۶ ـ نامه‌ای چند از نصیرا (گ ۱٤۳ الف ـ ۱٤٤ ب)

چند نامه است از نصیرا همدانی از این قرار:

۱ ـ نامه نصیرا همدانی به نواب شیخ محمد خاتون درطلب عینک

۲ ـ نامه از او به محمدحسین چلبی

۳ ـ نامه او به مظفر حسین کاشی

٤ ـ نامه او به ملا محمود گیلانی

۵ ـ نامه نصیرا به میرمعین درطلب آب.

آغاز (نامه اول): اللهم اکنفه بعینک التی لاتنام و احرسه بعینک التی لاتنام.

پایان (نامه‌پنجم): مگر ساقی بزم بی‌شور و شین دهد جام آبی به یاد حسین

حق تعالی درظاهر و باطن حافظ و حفیظ وسمد و معین باد.

۱۷ ـ شرح حال دعبل (گ ۱٤۷ ب ـ ۱٤۸ ب)

شرح حال دعبل است به نقل ازشرح کمال‌الدین فسوی بر تائیه‌دعبل خزاعی.

آغاز: و فی‌الشرح ایضافی جمله احوال‌الناظم و حکی جماعه منهم صاحب‌المعاهد

انه روی عنه انه‌لماهرب مرة من‌الخلیفه الی نیشابور...

۱۸ - شرح قصیده تائیه دعبل،گزیدهٔ - (گ ۱٤۹ الف - ۱۵۰ الف)

از کمال‌الدین محمدبن محمد معین‌الدین فسوی.

شرح است برقصیده تائیه دعبل خزاعی در مدح امام علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام. بخشی است گزیده از آن شرح که در این جنگ درج گردیده است.

ذریعه ۱٤ : ۱۲

آغاز: ان اطیب زهر انفتقت عنه اکمام‌الازهار...

آغاز موجود در جنگ حاضر: قال فی‌الرساله‌المعموله لشرح قصیده دعبل‌التائیه ... والرساله مصدره بقوله بعدالتسمیه ان اطیب زهر قال و بعد ما فرغت من تألیف هذاالشرح... خدمت بها خدام ساحة قدسیه ... اعنی روضة مولای و مولی‌الثقلین ابی‌الحسن...

پایان: ما قال مؤمن فینا شعرا یمد حنا الابنی‌الله له مدینه فی‌الجنه اوسع من‌الدنیا بسبع مرات یزوره فیها کل ملک مقرب و کل نبی مرسل.

۱۹ - مصائب‌النواصب لنقض نواقض‌الروافض (گ ۱٦۰ الف - ۱٦۲ ب)

از قاضی نورالله شوشتری در رد بر نواقض‌الروافض.

در این بخش از مجموعه مقدمه اولی از کتاب مصائب‌النواصب که دربارهٔ مؤلف نواقض‌الروافض است، درج گردیده است.

آغاز موجود: قال‌القاضی ... المقدمة‌الاولی فی شرح حال صاحب‌النواقض لایخفی علی احدان صاحب‌النواقض من ابناء بنت السیدالشریف‌العلامه و لیت کان من بناته ...

پس از این بخش (درگ ۱٦۳ الف - ۱٦٤ ب) منقولاتی است از کتاب العقل‌والجهل بحارالانوار مجلسی.

۲۰ - الغرائب والعجائب (گ ۱٦٦ الف - ۱٦۹ الف)

از ابوالقاسم محمودبن حمزة بن نصر (م - ۵۰۵) در تفسیر و نام صحیح آن : غرائب التفسیرو عجائب‌التاویل است.

این نسخه گزیده‌ایست کوتاه از آن کتاب.

فهرست ۲ : ۳۲ معجم مصنفات‌القرآن‌الکریم ۳ : ۱۱۵

پس از این بخش مطالب پراکنده‌ایست در تفسیرو حدیث‌وبرخی‌از تعویذات(م ۷۲-۱٤۹).

۲۱ - فهرست مصنفات مجلسی (گ ۲۰۵ الف - ۲۰۴ ب) (فارسی)

نویسنده نام خویش را نیاورده است و این بخش با قلم متفاوت با دیگر بخشهای موجود در این مجموعه نوشته شده است.

نویسنده تعداد تألیفات عربی مولی محمد باقر مجلسی را ۱۰ جلد و فارسی آنها را ۴۹ جلد برمی‌شمارد.

آغاز: بسمله در بیان عدد کتب علامه مجلسی ... اما کتب عربی آن مرحوم ده عدد است ...

۲۲ - قصیدهٔ هائیه (گ ۲۶۷ الف - ۲۶۸ الف) (عربی و فارسی)

از شیخ محمدعلی‌اعسم نجفی بامقدمه‌ای به فارسی که‌در آن رؤیائی‌مربوط به این قصیده نقل شده است.

آغاز قصیده: قدا و هنت جلدی‌الدیار الخالیه   من اهلها سالدیار و سالیه
فمتی سألت‌الدار عن اربابهـــا   بعدالصدا منها سؤالی ثانیه

۲۳ - نامه‌ای از امام علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام (گ ۳۰۷) (عربی)

نامه‌ای است از آن امام به عامربن زروا مرزبان و تاریخ ۱۹۹ دارد.

آغاز: بسمله من علی‌بن‌موسی‌الرضا الی عامربن زروا (کذا) مرزبان ... سلام علیک ... اما بعد فانی عرضت لنا من‌الامور والحاجه مالااعتمدعلی احد بهذه‌الناحیه دونک ...

۲۴ - برهان توحید (گ ۳۰۵ الف - ۳۰۶ ب) (عربی)

از افضل‌الدین محمد ترکه.

آغاز: بسمله واجب‌الوجود لذاته لایمکن ان یکون متعددا ...

پایان: واجب‌الوجود فاذایکون متعددا. من فوائد بعض‌الاجله افضل‌الدین محمدترکه

۲۵ - مطالب پراکنده (گ ۱۷۲ الف - ۳۰۹ ب) (فارسی و عربی)

نقلیاتی است در حدیث و ادعیه و حکایات و تراجم منقول از:

معالم‌العبر، تفسیر برهان، جواهرالاسرار خوارزمی در شرح مثنوی معنوی، بحارالانوار، وسائل‌الشیعه، فرج‌المهموم‌ابن‌طاوس، ربیع‌الابرار زمخشری، من لا یحضره‌الفقیه، تفسیر کبیر

فخر رازی، کتاب مختصرالخلاف (۱)، ضوءالمصباح از محمد جعفر فرزند محمد تقی مجلسی(۲)، مدینةالمعاجز، مقامات‌النجاة جزائری، شرح نهج‌البلاغه از ابن ابی‌الحدید (مفصل است)، کشکول شیخ یوسف بحرانی، ینابیع الموده شیخ سلیمان بلخی حسینی قندوزی، منهج‌المقال فی تحقیق احوال‌الرجال، التبصره (۳) (در وقایع طف) سرالعالمین، تذکرةالخواص من‌الامه فی ذکر خصائص‌الائمه، اعلام‌الناس بما وقع للبرامکه مع بنی‌العباس، زهرالریاض و زلال‌الحیاض تألیف السیدالحسن بن علی‌بن شدقم‌الحسینی‌المدنی، کتاب خلق‌الانسان، اجوبة مسائل‌الشیخ حسین بن عبدالصمد، قصص العلماء تنکابنی، ترجمهٔ محاضرات‌الراغب‌للشیخ محمد صالح الروغنی، نامه دانشوران، مجموعه ورام‌بن ابی فراس. فصل‌الخطاب خواجه پارسا

۹۸۸ :

دفتریست به‌قلم نستعلیق متوسط سیدمحمدصادق طباطبائی، نیای اهداء کنندهٔ این مجموعهٔ اهدائی) که به وسیله نوهٔ او سید محمد صادق طباطبائی رئیس مجلس شورای ملی به کتابخانه مجلس اهداء شد). در میان نوشته‌ها، برگهای سفید بسیار است. در آغاز مجموعه دو برگ است که یادداشتهایی بر آن شده است.

قطع : رقعی ۱۱×۱۸ ج : تیماجی قرمز، تعداد برگها : ۳۶ ، سطور هر صفحه : مختلف، کاغذ : فرنگی، شماره ثبت : ۳۱۶۹۳

مجموعه ۴ رساله طبی از جالینوس: (عربی)

۱ ـ کتاب جالینوس الی اغلوقن (گ ۱ ب ـ ۶ ب)

از جوامع اسکندرانیان تنظیم شده برای متعلمان.

در برخی از نسخ، نام این رساله «کتاب فی‌التاتی‌لشفاءالامراض» است.

فهرست ۱۹ : ۲۲

آغاز : بسمله مبداء جامع. المقالةالاولی من کتاب جالینوس الی اغلوقن. اسم‌الطبیعه

---

۱ و ۲ ـ از این دو کتاب : مختصر خلاف طوسی و ضوءالمصباح (که مؤلف درآن چند رقیه ازپدرش نقل کرده ودر این جنگ آمده) در ذریعه و مراجع دیگر یاد نشده است.

۳ ـ در یادداشت صاحب جنگ چنین آمده‌است :

ذکر جدی فی کتاب‌التبصره ... و فی‌التذکره ایضا

تجری فی کلام ابقراط علی اربعه اوجه ...

پایان : اماحمی‌الدق فمنها ما حدوثه فی‌الرطوبه ... و یقال لهذه‌الحمی (پایان این نسخه ناقص است)

۲ ـ فرق‌الطب (گ ۷ ب ـ ۲۲ الف)

از جالینوس و در یک مقاله است.

در پشت برگ اول، فهرست کتابهای جالینوس که در این مجموعه موجود است آورده شده است.

آغاز : قال جالینوس ان قصدالطب لالتماس الصحه و غایته احرازها والطبیب مضطر الی ان یعلم التی تفیدالصحه ...

پایان : افنعلم ما قلناه بعد فی کتابنا هذا و اما الان فما قلنا فی هذالباب قد یکتفی به المتعلمون. و لذلک فانی قاطع‌الکلام فی هذاالباب والموضع انشاءالله. تم کتاب جالینوس فی فرق‌الطب

۳ ـ الصناعةالصغیره‌الطبیه (گ ۲۳ ب ـ ۶۰ الف)

ترجمه حنین‌بن اسحاق و تفصیل و شرح احمدبن محمد معروف به ابن‌الاشعث.

جالینوس در این کتاب به بیان شیوه‌های مختلف تعلیم پرداخته و پایان در فهرست کتابهای خودرا آورده است .

این کتاب در ۵ جمله است و هر جمله دارای چند باب از این قرار :

جمله اولی : صدر کتاب در ۹ باب (شیوه‌ها و تعریفها)

جمله ثانیه : دربارهٔ ابدان در ۳ باب

جمله ثالثه : علامات اعضاء و مزاجها و امراض در ۱۷ باب

جمله رابعه : علل و اسباب در ۱۷ باب

جمله خامسه : فهرست کتابها و وصف آنها

نسخه‌ای دیگر از این کتاب الصناعةالصغیره که در مجموعهٔ شماره ۶۰۳۷ معرفی شده‌با نسخهٔ حاضر تفاوت کلی دارد و ظاهراً نسخه حاضر شرح آن کتاب است.

فهرست جمله‌ها وابواب کتاب در آغاز کتاب آورده شده است.

فهرست ۱۹ : ۲۱

آغاز: بسمله کتاب‌جالینوس الذی سماه‌الصناعة‌الصغیرة‌الطبیه نقل ابی زید ... وتفصیل احمد ... ابن ابی الا شعث. قال احمد و هذاالکتاب خمس جمل یشتمل علی ستة و اربعین بابا ... الباب‌الاول فی جهات التعالیم قال جالینوس کل‌التعالیم التی تجری علی ترتیب فان المسالک فیها علی ثلاثه انحاء.

پایان: و اما کتابنا فی‌النبض‌فینقسم‌الی اربعة اقسام ... و وصفنافی‌القسم‌الثالث‌الاسباب. تم کتاب جالینوس‌المعروف بالصناعة‌الصغیره نقل حنین و تفصیل احمد ... بن ابی‌الاشعث. الحمدلله رب‌العالمین... فرغ من تسویده سنه‌ثلاث و تسعین وتسعمائه‌لاشارة‌الخدام ... شرف العز والکرم شرف بیگا ... وبلغه بالمآرب

٤ ـ کتاب فی‌النبض المختصر من‌الکتاب‌الکبیر (گ ٦١ ب ـ ٧٧ الف)

شرح کتاب جالینوس است که برای متعلمان خطاب به طوثرون نگاشته وحنین‌بن اسحاق آن را از یونانی ترجمه کرده و احمدبن محمدبن‌الاشعث به شرح و تفصیل آن پرداخته است. این شرح دارای ۳ جمله و هر جمله چند باب و جمعاً ۳۱ باب است.

اصل کتاب‌تلخیص‌است ازکتاب‌النبض کبیرکه برای متعلمان (۱) است.

فهرست بابها و جمله‌ها که در دیباجه کتاب آمده با اختصار چنین است:

الجمله الاولی: درمصادرات و دارای ۶ باب

جمله ثانیه: اسباب تغییر نبض، درسه باب

جمله ثالثه: درتغییر نبض که به وسیله ورم و به سبب طبیعت عضو عارض شده است، دارای ۲۲ باب

ابن‌ابی‌الاشعث ـ شارح کتاب مختصر نبض ـ در این رساله از شرح و تفسیر یحیی نحوی بر نبض جالینوس نیز یاد می‌کند.

فهرست ۱۹ : ۲۲

آغاز: بسمله کتاب جالینوس فی‌النبض الی طوثرون للمتعلمین اختصار من کتاب‌الکبیر

---

۱ ـ جالینوس در باب اول از جمله اولی خطاب به طوثرون می‌گوید: دوست من دراین کتاب آن چه برای متعلمان سود دارد، آورده‌ام و تمام دانش نبض را درکتاب بزرگی‌که در نبض نوشته‌ام یاد کرده‌ام.

نقل ابی‌زید حنین ... و تفصیل ابی جعفر احمد ...

پایان : و ربما احسن تمددا یسیرا من العرق تم کتاب جالینوس فی نبض العروق للمتعلمین شرفت بشرف اختتامه ... سنه ۹۹۳

۹۸۹ :

مجموعه‌ایست به قلم نسخ خوب کاتبی که آن را به اشارت خلف‌الافاضل‌العظام نتیجه الاماجد الکرام شرف بیک در رمضان کتابت کرده است. بر پشت برگ نخست مجموعه، تملک موسی‌بن محمد مهدی پزشک بامهری که تاریخ ۱۲۷٤ دارد، دیده می‌شود. حاشیه چند برگ اول و برگ آخر وصالی شده است.

قطع : رقعی ۱۱×۱۸/۵ ج: تیماجی مشکی، تعداد برگها: ۷۷، سطور هر صفحه : ۲۱، **کاغذ :** اصفهانی شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱٦۹٤

مجموعه ۲۰ رساله در عرفان : (فارسی)

رساله های موجود دراین مجموعه همه از عزیزالدین محمد نسفی (۱) عارف معروف قرن هفتم (م در حدود ۷۰۰) است.

این رسائل غالباً جز رساله های مجموعه انسان کامل نسفی است (که به‌چاپ رسیده‌است) مگر چند رساله مانند بهشت و دوزخ.

اینک رساله‌های این مجموعه به ترتیب :

۱ ـ فرقهٔ ناجیه ـ اساس اختلاف در است (گ ۱ ب ـ ۱۳ الف)

رساله‌ایست در بررسی و شناخت فرقه واحده ناجیه از هفتاد و سه فرقه که در حدیث رسول صلی‌الله علیه وآ له یاد شده ، دارای یازده فصل. در پایان فصل دوم از زبان شیخ ابوجعفر طوسی، غزالی و ابونصر ماتریدی سخنی در بارهٔ تعیین فرقه ناجیه از این هفتاد و دو فرقه می‌آورد و خود در فصل سوم می‌گوید :

«این جمله تکلیف است که کرده‌اندواعتماد رانمی‌شاید از جهت آن که دانائی می‌گوید من در ولایت فارس صد مذهب یافتم که ... به‌این هفتاد و سه‌مذهب هیچ تعلق ندارد ... و

۱ ـ در بارهٔ عزیز نسفی رجوع شود به تاریخ نظم و نثر فارسی از سعید نفیسی ۱ : ۱۱۱ ـ ۱۱۲ و ۲ : ۷۲۰.
نکته حیرت‌افزا آنست که از آثار او نسخه کهن و نزدیک به زمان مؤلف در دست نیست.

این مذهب[ها]حالی موجود است و جمله از قرآن‌وحدیث می‌گویند و می‌گویند از اول تاآخر قرآن بیان مذهب ماست اما مردم فهم نمی‌کنند . پس وقتی‌که در یک ولایت صد مذهب باشد بغیر این هفتاد و سه مذهب، نظرکن‌که در عالم چند مذهب بود. پس اگر درست شود که آن حدیث از رسولست تأویلی باید کرد و... اگر درست نشود ، خبر آحاد را اعتماد نشاید...»

آغاز: بسمله در بیان آنکه مذاهب مختلفه در امت محمد چند است و این اختلاف از کجا ظاهر شد و اصلا خلاف چیست ... بدان که سه کسند از علماء شریعت، دو از علمای اهل سنت و یکی از علمای اهل شیعه...

پایان: ای درویش بر تو بادکه از این سه طریق که گفته شد هرکدام طریق که میدانی و توانی پیش گیرکه به‌غیر این سه طریق، طریق دیگر به خدای نیست.

۲ ـ وحدت‌وجود، رساله ... (گ ۱۳ ب ـ ۲۰ الف)

نسخه‌ای دیگر از این رساله با تاریخ ۱۳۱۴ و به شماره ۴۹۴۹/۲ در این کتابخانه موجود است.

این رساله ـ که مؤلف آن را رساله پنجم می‌خواند ـ دارای چند فصل است و از رسائل چاپ نشده نسفی است در وحدت وجود.

فهرست ۱۴ : ۲۱۱ منزوی : ۱۴۸۲

آغاز: بسمله ای درویش بدان‌که اهل وحدت [1] دو طائفه‌اند یکی اصحاب نار و یکی اصحاب نور... رساله پنجم درسخن از اصحاب نار در بیان وحدت وجود. این یک قسم را اصحاب نار از جهت آن میگویند که هرکه به این حد رسد جمله نصیب و خیال و غرور و پندار او نیست میشود و او هم نیست می‌گردد و فعل نار این است.

پایان: و تا بدینجا هر دو طائفه را اتفاق است و از اینجا آغاز اختلاف خواهد شد و خلاف ایشان در این است که عالم اجسام از عالم ارواح جداست یا هر دو بهم‌اند و این خلاف ایشان در رساله معاد گفته خواهد شد.

---

۱ ـ در نسخه جای سخن : بدان که اهل نار دو طائفه‌اند، و این بدون شک غلط است و در نسخه ۴۹۴۹/۲ چنین است : بدان که اهل وحدت دو طائفه‌اند ...

۳ ـ معاد، رساله در بیان ... (گ ۲۰ ب ـ ۳۰ ب)

بیان معاد ایشان است از زبان اهل وحدت وجود و نویسنده خود آن را رساله ششم می‌خواند.

این رساله نیز دارای چند فصل است. نسخه‌ای دیگر از این رساله در این کتابخانه از قرن ۱٤ موجود است.

فهرست ۱٤ : ۲۱۲-۲۱۱ منزوی ۲ : ۱۳۹۲

آغاز: بسمله باب در سخن اهل وحدت در بیان معاد انسان ... بدان که اهل وحدت را یکبار گفتیم که دو صف‌اند اصحاب نار و اصحاب نور و باز اصحاب نار دو طائفه‌اند و هر دو طائفه می‌گویند وجود حقیقی یکی بیش نیست...

پایان: که دل چو از رنجوری خلاص یافت از درد و رنج خلاص یافت اینست معنی یوم لا ینفع مال و لا بنون الا من اتی‌الله بقلب سلیم.

٤ ـ بهشت و دوزخ (گ ۳۱ الف ـ ۳٥ الف)

در حقیقت بهشت و دوزخ. این رساله را نویسنده، رساله هفتم می‌خواند.

رساله ۲۲ از رساله های انسان کامل (۲۹٤ ـ ۳۰۹ چاپ) نیز بهشت و دوزخ (همین رساله) است جز این که تفاوتهایی خاصه در اواخر این نسخه با انسان کامل موجود است. و فصل ششم موجود در پایان آن رساله در این نسخه وجود ندارد.

فهرست ۱٤ : ۲۲۱ منزوی ۲ : ۱۰٦٦

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید اضعف ضعفا ... از این بیچاره درخواست کردند که می‌باید که در بهشت و دوزخ رساله‌ای جمع کنید...

پایان: تا به جایی میرسد که همیشه حاضر باید بود و یک نفس غایب نباید باشد و اگر یک طرفة‌العین غائب گردد ... مؤاخذ باشد. حسنات‌الابرار سیآت‌المقربین.

٥ ـ وجود، رساله در... (گ ۳٥ ب ـ ۷۲ الف)

بالای صفحه اول با قلم قرمز نوشته: رساله هشتم. از این رساله در فهرست منزوی جز یک نسخه معرفی نشده است. این رساله دارای چند فصل است.

فهرست مجلس ۱٤ : ۲۱۲ ، منزوی ۲ : ۱٤۷۹

آغاز: بسمله بدان که معرفت وجود مطلق‌بدیهی است و دانستن آن محتاج به حد و

تعریف هست(کذا) از جهت آن که به ضرورت میدانیم هریکی که موجودیم...

پایان : تا حکمت خداوند ... در ممکنات ظاهر گردد و این نیز عین حکمت است...

کمال عقل این باشد در این راه   که گوید نیستم از هیچ آگاه

۶ - مقصد اقصی (گ ۷۲ ب - ۱۰۲ الف)

از معروفترین آثار عزیز نسفی است در معرفت ذات و صفات و افعال و شریعت‌وطریقت و حقیقت و چند بار به چاپ رسیده است.

فهرست ۲ : ۴۰۴ - ۴۰۵ و ۱۰ : ۱۳۹۸۶۱ و ۱۳۹ : ۲۲۱

آغاز : بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید اضعف ضعفا ... از این بی‌چاره درخواست نمودند...

پایان : و در این است خلاص آدمی. سخن کوتاه شد الله اکبر تمام شد مقصد اقصی .

۷ - چهار فصل ، مقدمه بیست رساله (گ ۱۰۲ الف - ۱۰۴ ب)

در دیباجه این رساله آمده که درویشان از مؤلف خواستند چند رساله در علومی که دانستن آن ضرورت باشد ، بنویسد ... نسفی در اجابت این درخواست ۲۰ رساله جمع کرده و خود در دیباجه این رساله حاضر که مقدمه آن بیست رساله است چنین می‌آورد :

«بیست رساله جمع کردم، ده چنان است که مبتدی و منتهی را از آن نصیب باشد. مبتدی را ایمان پدید آید و منتهی را اطمینان زیادت شود. ده چنان است که جز منتهی را از آن نصیب نباشد ... و پیش از رساله ها چهار فصل نوشتم. که هریک در این راه اصلیست»

فهرست فصلها از این قرار است :

فصل اول : در بیان شریعت و طریقت و حقیقت

فصل دوم : در بیان انسان کامل

فصل سوم : در بیان صحبت که اثرهای قوی و خاصیتهای عظیم دارد.

فصل چهارم : در بیان سلوك

از بیست رساله‌ای که نسفی وصف آن‌ها را در دیباجه این رساله چهار فصل می‌آورد و تألیف‌آن‌را پذیرفته و این چهارفصل را به‌منزلت مقدمه آن قرار می‌دهد نشانی در دست نیست جز آن که در پایان این رساله چهار فصل آمده :

«آمدیم به رسائل و ابتداء از معرفت انسان کردیم...» و رساله‌ای که پس از این در

مجموعه هست در معرفت انسان است و به درخواست جماعت درویشان نگاشته است، بدون اشاره به داستان بیست رساله.

از این رساله چهار فصل نیز در هیچ مرجع نشانی نیافتم. جز این که در مجموعه رسائل انسان کامل این چهار فصل با اختلافاتی و با نام رساله عرفانی به چاپ رسیده است (ص ۱-۱٤).

فهرست منزوی ۲ : ۱۱٦۰ فهرست ۱٤ : ۲۱۲-۲۱۳

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید اضعف الضعفاء ... که جماعت درویشان از این بیچاره درخواست کردند که می‌باید چند رساله جمع کنید در علومی که دانستن آن ضرورت باشد ... بیست رساله جمع کردم ... و پیش از رساله چهار فصل نوشتم فصل اول در بیان شریعت و طریقت و حقیقت ...

پایان : ای درویش هیچ نماند که من نگفتم نمیدانم تو هیچ معلوم کردی یا نه ... چهار فصل در جمعهٔ ابرقوه جمع کردم و نوشتم در اول رمضان سنه احدی و تسعین وستمائه. آمدیم به رسائل و ابتداء از معرفت انسان کردیم و کلید خزائن غیب معرفت خواست خود را شناختن هر کدام در که میخواهی بگشا درها گشاده شد.

۸ ـ معرفت انسان ، رساله در ... (گ ۱۰٤ ب - ۱۰٦ ب)

فهرست ۱٤ : ۲۱۳ منزوی ۲ : ۱۳۹۸

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید اضعف ضعفا ... از این بیچاره درخواست کردند ... می‌باید در معرفت انسان رساله‌ای جمع کنید ... یعنی بیان کنید از روی صورت خلقیت انسان چون است و از روی باطن روح انسان چیست...

پایان : ای درویش این رساله را در کوه ابراهیم در ابرقوه جمع کردم و نوشتم در آخر رمضان سنه احدی و تسعین وستمائه باید که این رساله را عزیز دارید که علم بسیار در این رساله ودیعت نهادیم.

۹ ـ اسرارالتوحید (گ ۱۰۹ ب - ۱۱٤ ب)

در مجموعه چاپی انسان کامل رساله دوم آن با نام توحید، با رساله حاضر نزدیکی های بسیار در مطالب و عناوین مطالب دارد. اما در نیمهٔ آخر این دو نسخه کاملا با یکدیگر جدائی دارند.

در نیمه آخر رسالهٔ، جای سخن در فصلی از نزول و عروج([۱]) حقیقت انسان سخن رفته و پس از آن فصلی است در معاد.

در آخرین فصل در پایان رساله در نسخه حاضر چنین آمده :

«فصل بدان که این دو رساله،رساله نزول و عروج و مبدأ ومعادرابه درخواست‌مولاناء اعظم مرتضی مکرم سید تاج‌الدین هادی‌الابرقوهی در ابرقوه جمع کردم ... اگرچه هردو یکی است آن بر قاعده و قانون اهل شریعت و این بر قاعده و قانون اهل حکمت ... در این دورساله بیان گشاده کردم([۲]).

منزوی ۲ : ۱۰۲۷ ، فهرست ١٤ : ۲۱۳

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید ... عزیزبن محمدالنسفی... درخواست کردند که ... باید رساله‌ای جمع کنید و بیان کنید که توحید ([۳]) و اتحاد و وحدت چیست ...

۱۰ - سلوک ، رساله ... (گ ١١٤ ب - ۱۱۹ الف)

ـ آداب سلوک و دارای چند فصل.

این رساله در مجموعه انسان کامل ـدرسالهٔ پنجم ص ۳۸ - ۹۹) - به چاپ‌رسیده است با تفاوتهایی اندک با نسخه حاضر.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... چنین گوید اضعف ضعفاء ... که سلوک چیست و نیت سالک در سلوک چیست و شرائط و ارکان سلوک ...

---

۱ - فصل بدان که اول خدایست باز عقل، باز نفس باز طبیعت. نزول تمام.عروج در مقابل نزول باشد...

فصل در بیان معاد بدان که بازگشت نفس انسانی بعد از مفارقت قالب بود اگرکمال حاصل کرده است.

۲ - نسفی رساله‌ای با نام نزول و عروج و رساله‌ای با نام مبدأ و معاد بر قاعدهٔ اهل حکمت دارد که یک نسخه آن در این کتابخانه موجود است و این فصل آخر عیناً در پایان مبدأ و معاد او آمده و جای آن نیز همانجاست. شاید اضافه شدن این فصل آخر یا فصول نیمه آخر این نسخه ـ که در نزول و عروج و مبدأ و معاد است ـ کار نساخ باشد که آن را جابه‌جا کرده‌اند.

۳- در نسخهٔ چاپی (انسان کامل) : کفر و توحید و اتحاد و وحدت چیست . (انسان کامل : ۳۸).

پایان: و چون تقرب پادشاه رسید رستگار شد و از اهل نجات گشت.

۱۱ ـ آداب‌الخلوة (گ ۱۱۹ الف ـ ۱۲۱ الف)

ـ شرائط چله و چله‌نشینی.

این رساله در مجموعه انسان کامل ـ رساله ششم، ص ۱۰۲ ـ ۱۱۰ ـ به چاپ رسیده است.

منزوی ۲ : ۱۰۰۱۰، فهرست ۱۴ : ۲۱۴ ـ ۲۱۵

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید ... درویشان ... درخواست کردند ... که در شرائط چله چه می‌باید خورد و چند می‌باید...

پایان: و این بحث‌در کشف‌الاسرار(کذافی‌النسخه.صحیح: کشف‌الحقائق)شرح کرده‌ایم و سر ولایت آنجا بیان کرده‌ایم که ولایت باطن نبوت است و الاهیت باطن ولایت ... و این سخن از نون ملفوظ معلوم می‌شود ...

۱۲ ـ عشق، رساله در بیان ... (گ ۱۲۱ الف ـ ۱۲۳ الف)

این رساله در مجموعهٔ انسان کامل با شماره هفتم به چاپ رسیده است. به نوشته فهرست نسخه‌ها از منزوی، نسخه‌ای از این رساله با تاریخ ۸۱۳ در کتابخانه خانقاه نعمةاللهی موجود بوده است.

فهرست منزوی ۲ : ۱۲۸۱، فهرست ۱۴ : ۲۱۵

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد ... چنین گوید ... که در عشق رساله‌ای جمع کنید ... که محبت چیست و عشق چند است...

پایان: ای درویش این سه رساله را رساله سلوک و رساله عشق را در شیراز بر سر تربت شیخ‌المشایخ عبدالله خفیف جمع کردم.

۱۳ ـ آداب اهل تصوف (گ ۱۲۳ الف ـ ۱۲۵ ب)

این رساله در مجموعه انسان کامل (ص ۱۱۹ ـ ۱۳۰) چاپ شده است.

فهرست منزوی ۲ : ۱۰۰۹، فهرست ۱۴ : ۲۱۵

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد ... درآداب اهل تصوف رساله‌ای جمع کنید ... فصل بدان که ... اول آنست که پیوسته با وضو باشی ...

پایان : البته هردو زبان کنند، هم گوینده و هم شنونده.

۱۴ - بلوغ و حریت (گ ۱۲۵ ب - ۱۲۷ الف)

رساله نهم از مجموعه انسان کامل است و در ص ۱۳۱ - ۱۳۹، در آن مجموعه به چاپ رسیده است. این رساله دارای چندین فصل است.

فهرست ۱٤ : ۲۱٦ منزوی ۲ : ۱۰٦٤

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید اضعف ضعفا ... و بیان کنید بلوغ چیست و حریت چیست ... فصل ... نهایت هر چیز بلوغ است و غایت هر چیز حریت است ...

پایان : و ما نیز در جاهای دیگر ذکر اینها کرده‌ایم.

۱۵ - عالم صغیر و عالم کبیر (گ ۱۲۸ الف - ۱۳۰ ب)

ـ رساله در بیان آن که عالم صغیر نسخه و نمودار از عالم کبیر است.

این رساله دهمین رساله است در مجموعه انسان کامل و در ص ۱٤۲ - ۱۵۳ از آن مجموعه به چاپ رسیده است با تفاوتهایی اندك که در پایان روشن‌تر است.

منزوی ۲ : ۱۲۷۷ فهرست ۱٤ : ۲۱٦

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید ... چندین گاهست که ما می‌شنویم که هر چه در عالم کبیر هست در عالم صغیر هم هست ...

پایان : ای درویش آن کوشکها و خیمه‌ها (در نسخه حاضر چمنها) بعضی وجود خارجی دارند و ... و بعضی وجود کتابتی دارند وجود کتابتی خیام مشکین باشد چنان که این خیام مشکین که زده‌ام[1]

۱٦ - عالم ملك و ملکوت و جبروت (گ ۱۳۰ ب - ۱۳۲ الف)

عزیز نسفی ۳ رساله با این نام دارد که هر یک دربارهٔ مباحثی در این رابطه است. چنان که رساله دوم دربارهٔ قلم و دوات و رساله سوم دربارهٔ قضا و قدر می‌باشد.

---

۱ - در نسخه چاپی : چنانکه خیام مشکین که من در این صحراء کافوری زده‌ام. ای درویش این ۳ رساله را در اصفهان جمع کردم
(این اضافه در نسخه جای سخن نیست)

این رساله یازدهمین رساله از مجموعه چاپی انسان کامل است و در آن مجموعه ـ ص ۱۵۶ - ص۱۶۶ـبه چاپ رسیده است.

درکتابخانه دانشگاه نسخه مورخ ۹۹۷ از این رساله‌ها وجود دارد.

فهرست ۱۴ : ۲۱۷ منزوی ۲ : ۱۴۱۷

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید ... در بیان عالم ملک و ملکوت و جبروت و در بیان لوح و قلم و دوات و در بیان قضاء و قدر و بیان وحی و الهام و خواب راست ...

پایان : هر چیزکه سبب تفرقه و اندوهست از خود بینداز و در بند آن مباش ... و جمعیت در ترك و عزلت و قناعت و صحبت داناست.

۱۷ ـ عالم ملك و ملکوت و جبروت (گ ۱۳۳ الف ـ ۱۳۴ الف)

نسفی در پایان رساله پیشین گوید : «ای درویش غرض ما بیان ملك و ملکوت و ... لوح و قلم و دوات بود به شرح نتوانستم نوشت باشدکه در این رساله که‌ی‌آید به شرح بنویسم ...»

در این رساله که دوازدهمین رساله از انسان کامل است (ص ۱۶۸ - ۱۷۶ چاپی) بیشتر به لوح و دوات و قلم پرداخته است.

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین ... ای درویش اگر می‌خواهی عالم ملك و ملکوت... را بدانی و دوات و لوح و قلم را چنان که هست بدانی ... اول خود را بدان ...

پایان : در بند آن باش تا راحتی رسانی و آزاری نرسانی

۱۸ ـ عالم ملك و ملکوت و جبروت (گ۱۳٤ الف ـ ۱۳۵ ب)

ـ رساله سیزدهم انسان کامل، چاپ شده در ص ۱۷۸ - ۱۸۳ نسخه چاپی.

به نظر می‌رسدنسفی خود این رساله را سومین رساله عالم ملك و ملکوت به شمارآورده هر چند درمجموعه انسان کامل رساله سوم رساله‌ای دیگر است (ص ۱۷۸ - ۱۸۳).

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد چنین گوید ... جماعت درویشان‌می‌گویند که در رساله دوم تقریرکردی که افلاك و انجم کتاب خدایند ... بر این دو سؤال جوابی گویید یکی آن که جمله چیزها درکتاب خدا نوشته است ... پس ما در آن چیزها مجبورباشیم.

پایان : و سازگاری می‌باید کرد تا باشد که به سلامت بگذری

۱۹ - لوح محفوظ عالم صغیر (گ ۱۳۵ ب - ۱۳۷ الف)

در مباحث مربوط به جبر و اختیار و سعادت و شقاوت و سرنوشت است. این رساله شانزدهمین رساله مجموعه انسان کامل است (ص ۲۰۶ - ۲۱۷ چاپی).

فهرست ۱۴ : ۲۱۸ فهرست منزوی ۲ : ۱۳۵۶ - ۱۳۵۷

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد بدان که لوح محفوظ عالم صغیر مظنه است ...

پایان : در زمان دولت به سعی اندك مراد بسیار حاصل می‌شود.

۲۰ - احادیث اوائل، رساله در بیان ... (گ ۱۳۷ الف - ۱۳۸ ب)

بحثی است دربارهٔ حدیث «اول ما خلق الله العقل» .این رساله در مجموعهٔ انسان کامل با شماره ۱۷ (ص ۲۱۹ - ۲۳۱) به چاپ رسیده است.

فهرست ۱۴ : ۲۱۹ منزوی ۲ : ۱۰۲۰

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید ... می‌باید که در احادیث اوائل رساله‌ای جمع کنید و بیان کنید که مراد ازین احادیث یک جوهر است یا مراد از هر حدیثی جوهری جداگانه است ...

پایان : که صحبت با نیکان اثرهای قوی دارد و خاصیتهای عظیم دارد

۲۱ - وحی و الهام و خواب دیدن (گ ۱۳۸ ب - ۱۴۱ الف)

این رساله در چاپی دارای ۸ فصل است اما نسخه چاپی را با این نسخه حاضر تفاوت بسیار است مگر در نیمه اول رساله.

مجموعه انسان کامل چاپی ص ۲۳۴ - ۲۴۶ (رساله ۸)

منزوی ۲ : ۱۴۸۳ فهرست ۱۴ : ۲۱۹

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... اما بعد ... در وحی و الهام و خواب دیدن

پایان : کاشکی از مادر نیامدمی و کاشکی خاك بودمی... ویقول الکافر یالیتنی کنت ترابا

۲۲ - سخن اهل وحدت (گ ۱۴۱ الف - ۱۴۳ الف)

بااین نام رساله‌ای در مجموعه انسان کامل به چاپ رسیده که در اول و نیمه آخر با این نسخه حاضر جداییهای بسیار دارد و از آن جمله این که نسخه حاضر پس از خطبه‌ای

بسیار کوتاه فصل نخست آغاز میگردد :

(بدان که وجود یکی بیش نیست .)

و در مجموعه انسان کامل (رساله نوزدهم ص ۲٤۸ -) پیش از فصل نخست چهار مطلب که هریک با «ای درویش ...» آغاز میگردد دیده میشود.

(فهرست منزوی ۲ : فهرست ۱٤ : ۲۱۹ - ۲۲۰)

آغاز : بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... بدان اعزك‌الله ... که در این هژده رساله سخن علما و حکما ... گفته شد و در این «رساله که می‌آید سخن اهل وحدت ... ای درویش سخن این دو رساله به سخنان آن رساله‌ها ... نمی‌ماند. به غایت دور از یکدیگرند

پایان : و نمیداند که کارهای این عالم چون خراب است که می‌ببند وچون سراب‌است که می‌نماید والذین کفروا اعمالهم کسراب بقیعه ... والله سریع‌الحساب

۲۳ - سخن اهل وحدت درعالم (گ ۱٤۳ الف - ۱٤۵ ب)

= ملك و ملکوت و جبروت، رساله در بیان -

در این رساله ادامه‌سخن در آن‌رساله های‌عالم‌ملکوت وجبروت‌است به زبان‌اهل وحدت.

این نسخه حاضر با رساله ۲۰ چاپ شده درانسان کامل‌از نظر دیباجه و در مطالب نیمه آخر جداییهای بسیار دارد.

انسان کامل ۲۶۲ - ۲۷٤ فهرست منزوی : ۱٤۱٦ فهرست ۱٤ : ۲۲۰

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد ... ای درویش اختلاف در میان مردم از آنست که به حقیقت چیزها نرسیده‌اند

پایان : چو بد کردی مشو ایمن زآفات   که واجب شد طبیعت را مکافات

۲٤ - بهشت و دوزخ، رساله دربیان (گ ۱٤۵ ب - ۱٤۷ ب)

این نسخه مکرر نسخه شماره ٤ (گ ۳۱-۳۵) همین مجموعه است.

رجوع شود به‌ذیل شماره ۹۹٤/٤ فهرست حاضر: ۲۸۱

۲۵ - معرفت‌الوهیت، رساله در (۱٤۸ ب - ۱۵۵ ب)

در مراتب توحید و خداشناسی

نسخه‌ای دیگر ازاین رساله‌را در هیچ یك از مجموعه‌های خطی و چاپی رسائل عزیز

نسفی تا کنون ندیده‌ام.

این رساله در یازده فصل است که فهرست آنها از این قرار است :

فصل اول ـ در بیان سخن اهل توحید در معرفت

فصل دوم ـ مرتبه اول در توحید که به زبان بگوید : ...و دل موافق زبان وی میشود

فصل سوم ـ مرتبه دوم در توحید که به زبان بگوید لااله‌الاالله و ... و دل وی موافق زبان باشد ... و این توحید اهل اسلام است

فصل چهارم ـ مرتبه سوم در توحید آنست که به زبان بگوید و دل وی موافق زبان باشد ... به واسطه نور عقل

فصل پنجم ـ مرتبه چهارم در توحید که به زبان بگوید ... و دل وی موافق‌وی بود ... به واسطه نور حق

فصل ششم ـ سخن طوائف در بیان توحید بدان که طایفه‌ای میگویند کل معرفت‌خدای معرفت نفس انسان است

فصل ۷ ـ همین طایفه میگویند خدای تعالی بود و هیچ چیز دیگر

فصل ۸ ـ همین طایفه میگویند که یک نور است که نور عالم است

فصل ۹ ـ بدان که طایفه دیگر میگویند وجود حقیقی خدای راست

فصل دهم ـ طایفه دیگر میگویند وجود یکی بیش نیست و آن خدایست

فصل یازدهم ـ طائفه‌ای دیگر میگویند که ...گفته‌اند العرض لا یبقی زمانین

آغاز: بسمله در معرفت الوهیت بدان که ذات منزه او لطیف‌تر از آنست که عقل کسی به کنه او رسد ... ای درویش امکان ندارد که کسی خود را چنان که خود است بشناسد

پایان: این یک طائفه دیگر دربیان توحید. ای‌درویش‌عبارت مختلف است واگر معنی همانست که ما در آن چهار مرتبه گفتیم والسلام‌علی‌من‌اتبع‌الهدی

۹۹٤ :

دفتریست به قلم نستعلیق قرن ۱۲ ـ ۱۳ با دو قلم.عناوین به قلم قرمز، از صفحه ۱٤٦ تا آخر خطبه کوتاه رساله‌ها، با قلم نسخ نوشته شده .

قطع: وزیری کوتاه (خشتی)۱۳/۵ × ۲۱/۵، تعداد برگها: ۱٤۸، سطور هر صفحه: ۱٤ و ۱۷، کاغذ : فرنگی، شماره ثبت : ۳۱٦۹۹

مجموعه ۲ رساله در ادب و عرفان : (فارسی)

۱ - منشآت - نامه ها (گ ۱ ب - ۲۲ ب)

از محسن میرزا میر آخور از منشیان و طنزنویسان فاضل عصر قاجار.

وی فرزند عبدالله میرزا دارا از پسران فتحعلیشاه قاجار است.

میرآخور ممدوح میرزا ابراهیم مشتری طنزنویس معروف قاجاری است و او سرگذشت میرآخور را در کتاب خویش با نام سفینةالافکار و مدینةالابکار (ص : ۱۰۶۷) آورده است(۱).

برخی از نامه های موجود در این مجموعه خطاب است به : سردار کل، مستوفی الممالک اردشیر میرزا رکن الدوله، شاهزاده ملک قاسم میرزا، علی خان نایب الحکومه قم، نصرةالدوله فیروز میرزا فرمان فرما (۲) - در تعزیت درگذشت ما دراو - حسام السلطنه مراد میرزا درحکومت فارس، ملا محمود ملاباشی ولیعهد

درکنار صفحات این منشآت برخی از توضیحات مهم از جمله نام برخی از مخاطبان ثبت است به خط عبدالحسین رخشانی وی خود فرزند میرآخور بوده و در حاشیه ص ۲۹ مجموعه در ذیل حاشیه نام او و تاریخ جمادی الاولی ۱۳۰۷ به خط خود اودیده میشود. نوشته او چنین است :

« حرره عبدالحسین رخشانی پسر مرحوم شاهزاده امیر آخور محسن میرزا جمادی الاولی ۱۳۰۷»

شرح حال رجال ایران ۵ : ۱۸۹ - ۱۹۰ فهرست کتابخانه ملی ۶ : ۴۸۶ فهرست ۳ (چاپ ۲) : ۵۰۴ - ۵۰۵ فهرست آستان قدس ۷ : ۷۹۲

آغاز : بسمله منشآت نواب مستطاب ... محسن میرزا امیر آخور دام اجلاله ... خطاب به سردار کل فدایت شوم پارسال عبای کردی سواری مرحمت فرمودید مخلص را داخل اهل عبای آل عثمان نمودید.

---

۱ - مشتری در آن سفینه سفرنامه منظوم حج نیز دارد که با زبان طنز است و دارای ۴۱۸ بیت (فهرست ۳ و چاپ ۲) : ۶۰۵

۲ - مضمون تمام نامه ها و از جمله همین نامه تعزیت به نصرةالدوله طنز و شوخی است. اما از حدود ادب خارج نیست.

آن عبا پوسید و از دوشم بریخت   تار و پودش جملگی از هم گسیخت(۱)

پایان : (آخر نامه مفصل خطاب به ملا باشی ملا محمود) : بهتر آن است که در این راه خیر صرف شود. زندگانی استاد معظم در زیر سایه حضرت ولی‌النعم سطول بل‌اطول باد بمنه‌وطوله

۲ ـ گلشن راز (گ ۲۵ الف ـ ۶۰ الف)

از شیخ محمود شبستری.

۹۹۹ :

دفتریست به خط شکسته نستعلیق و نستعلیق: میرزا عبدالوهاب‌خان رئیس‌الکتاب که با دو قلم نگاشته‌است سورخ ۱۲۹۸ بر پشت برگ اول تملک عبدالوهاب‌خان به خط‌خودش دیده میشود. سطور بخشی از برگهای اول چلیپاست

قطع: رقعی ۱۳ × ۲۰ ج : تیماج قرمز یک‌لا، کاغذ: فرنگی چند رنگ، تعداد برگها : ۶۰، سطور هر صفحه: ۲۱، ۱۵

مجموعه ۲ کتاب در فلسفه : (عربی)

۱ ـ شوارق‌الالهام (گ ۲ ب ۱۳۸ الف)

از ملا عبدالرزاق لاهیجی (م ـ ۱۰۵۱)

این نسخه جواهر و اعراض است و ناتمام.

ذریعه : ۲۳۸

آغاز موجود : بسمله المقصدالثانی فی‌الجواهر... و فیه فصول‌خمسه اربعة منهافی‌الجواهر

پایان : و لیکن اسمه قبول‌التموج و لیس ذلک‌من حیث‌المتوسط

---

۱ ـ میرآخور بدون شک آثار منظوم لطیف باید داشته باشد وی در دنباله شعر بالاچنین میآورد :

ماندەام گاه سواری بی‌عبا   اندرین برف و دمه یک‌لا قبا
یک عبائی لطف کن از پشم و زر   کسوت بوبکر و عثمان و عمر...
زودبا چاپارکی ارسال کن   دوستی از یک عبا خوشحال کن
تا بگویم در میان خاص و عام   کاین عبا باشد لباس سه امام

۲ ـ **الاسفارالاربعه** (گ ۱۳۹ ب ـ ۲۲۲ الف)

از صدرالمتالهین شیرازی محمدبن ابراهیم (م ـ ۱۰۵۰)

این بخش سفر رابع است در مباحث جواهر و اعراض . در پایان این بخش فهرست مطالب آن بر ۲ برگ با قلمی نزدیک به قلم کاتب نسخه نوشته شده است.

در بالای صفحه با قلم قرمز نوشته‌السفرالرابع فی مقولات‌العشر و احوالها

آغاز: بسمله ... ان الترتیب‌الطبیعی یستدعی ان تقدم مباحث‌الجواهر ... لکنااخرنا... لوجهین

پایان: والابداع و وجودالاضافات قدعلمت انها غیرمستقله فی‌الخارج. تم‌الاعراض ... کتبه محمد حسن‌الاشتهاردی یوم‌الاثنین فی شهر جمادی‌الاخری سنه ۱۲۳۶

۱۰۰۳ :

دفتریست به خط نستعلیق خوانا و شیرین محمد حسن اشتهاردی مورخ ۱۲۳۶

بر پشت برگ اول شوارق (مقصد ثانی) صفحه اول کتاب شوارق را نوشته و بر آن خط کشیده‌اند.

بر یک برگ اضافی اول مجموعه بر یک روی بخشی از حاشیه شرح تجریداز ملا حمزهٔ گیلانی و بر روی دیگر چند یادداشت فلسفی ونیز مطلبی به نقل از بحارالانوار درباره حدیث «من عرف نفسه» نوشته‌شده.

بر برگ پایان مجموعه فهرست سفر رابع اسفار بر سطور صفحه ۲۷۰ ـ ۲۷۱ خط ابطال کشیده‌اند وسپس در بالای نوشته‌اند در این صفحه درست است».

برگ اول شماره ۲ (= اسفار) اندکی مندرس است‌وپاره‌گی دارد. عناوین در بخش ۲ (= اسفار) با قلم قرمز است.

قطع : خشتی (وزیری کوچک) ۱۵ × ۲۱، ج : تیماجی قرمز ،تعداد برگها : ۲۲۲، سطور هر صفحه : ۱۸، کاغذ: فرنگی آهار مهره شده با دو رنگ(بخش اول سفید و بخش دوم نخودی رنگ الف)، شماره ثبت : ۳۱۷۰۸

مجموعه ۲ کتاب در عرفان : (عربی)

۱ ـ فصوص الحکم (گ ۱ ب ـ ۱۱۱ الف)

از شیخ محیی‌الدین ابن‌العربی (م ـ ۶۳۸)

کاتب نسخه حواشی بسیار بدون نشان بر کنار صفحات نوشته است.

کشف‌الظنون ۲ : فصوص. مؤلفات ابن العربی ازعثمان یحیی (ترجمه عربی): ۴۷۶-۵۰۰

آغاز : بسمله الحمدلله منزل الحکم علی قلوب الکلم باحدیة طریق الامم

پایان : لایقال فیه یسع نفسه و لا یسعها فانهم والله یقول الحق و هو یهدی السبیل

۲ ـ منازل السائرین (گ ۱۱۲ ب ـ ۱۵۰ ب)

از خواجه عبدالله انصاری (م ـ ۴۸۱)

این کتاب دارای دو قسم است و هر قسم دارای ده باب و جمعاً دارای یکصد باب است.

بر کنار صفحات حواشی بسیار بدون نشان به خط کاتب وجود دارد .

فهرست ابواب در پشت برگ اول بخش دوم به خط کاتب نسخه نوشته است.

کشف‌الظنون ۲ : ۱۸۳۸

آغاز : بسمله الحمدلله الواحد الاحد القیوم الصمد ... و بعد فان جماعه من الراغبین فی الوقوف علی منازل السائرین الی الحق عن اسمه من الفقراء من اهل هرات والغرباء طال علی مسئلتهم

پایان : و قد اجبت فی سالف الزمان سائلا سالنی من توحید الصوفیه بهذه القوا فی الثلاثه ... توحیده ایاه توحیده و نعت من ینعته واحد

۱۰۰۶ :

دفتریست به خط نسخ محمد باقر محولاتی مورخ ۱۱۱۳. رقم کاتب و تملک او بر پشت برگ اول مجموعه دیده میشود.

بر همین برگ دو قطعه شعر (هر قطعه ۳ بیت) به نقل از مولانا عبدالباقی به **قلم** نستعلیق نوشته است. بالای صفحه اول فصوص تملک محولاتی با قلم نسخ دیده میشود.

عناوین شنگرف است.

قطع : وزیری (خشتی کوچک) ۱۴ × ۲۱، ج : تیماجی قهوه‌ای با ترنج و نیم‌ترنج

دارای نقش گل و بوته، تعداد برگها : ۱۰۰، سطور هر صفحه : ۱۷ کاغذ : فرنگی صحبح ،
شماره ثبت : ۳۱۷۱۱

مجموعه هشت رساله درحدیث وشعر: (عربی و فارسی)

۱ ـ **صحیفةالمحبة** (گ ۱ ب ـ ۶ ب) (عربی و فارسی)

از سائل کاشانی (م ـ ۹٤۰).

چهل کلمه است از کلمات پیامبر اسلام (ص) در مناقب حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام برگزیده از کتب مناقب و از آن جمله کتاب‌السبعین فی‌فضائل امیرالمؤمنین از تألیفات میر سید علی همدانی.

هر کلمه همراه با دو بیت فارسی است در ترجمه آن

چند شاعر با تخلص سائل می‌شناسیم که یکی از آنان که از قرن دهم است می‌تواند مؤلف رساله حاضر باشد. این سائل با عنوان کاشانی، دماوندی، همدانی شناخته میشود.

نسخه‌ای دیگر از این رساله در دانشگاه (کتابهای اهدائی مشکوه) است در ضمن مجموعه ۱٦٤ و مورخ ۱۰۷۷ . که اول و آخر آن با نسخه حاضر تفاوتی دارد و دو بیتی که در پایان نسخه حاضر موجود و متضمن نام مؤلف است در نسخه دانشگاه وجود ندارد.

فهرست دانشگاه ۳ : ۱۳٦ ـ ۱۳۷، ۱۵۷ ذریعه ۱۵ : ۲۳ تحفه سامی ۲۱۹ ـ ۲۲۰ فرهنگ سخنوران (چاپ اول) : ۲۵۹ تاریخ نظم و نثر در ایران از نفیسی ۱ : ۵۱۱

آغاز: احمدك بجمیع محامدك (۱) حرفی که بر زبان من است و حدیثی که حرز جان من است ذکر مولائی است که وصی خواجه لولاك است(۲) ... و بعد این چهل کلمه ایست که صاحب اوتیت جوامع الکلم در مناقب ابن عم خود ... فرموده... انتخبتها من الکتب المعتبره...

---

۱ ـ این جمله، گویا جزء این رساله نیست. در نسخه دانشگاه ـ چنان که از فهرست آشکار میشود ـ پایان رساله پیش از این است که خود کلمات قصار پیامبر است:(فهرست دانشگاه ۳ : ۱۳۷)

۲ ـ این خطبه خود دلیل توغل نویسنده در تشیع و محبت است این دوبیتی نیز که در تحفهٔ سامی از او نقل شده مؤید این معنی است :

سائل آن کهنه سنی همدان   که سرشتش زبغض و کین باشد
خویش را خوانده به ز من در شعر   سگ به از من اگر چنین باشد

منها کتاب‌السبعین ... من تصانیف‌العارف‌الصمد انی‌المشتهر بعلی‌الثانی ... در ذیل هرحدیثی دو بیت فارسی به طریق ترجمه مؤدی میشود ترغیباً لمحبته... عنوان صحیفة‌المؤسن حب علی‌بن‌ابی‌طالب

نامهٔ مشرك است آن که در او — نبود نام سرور غالب

هست عنوان نامهٔ مؤمن — دوستی علی بوطالب

پایان: لوان‌الریاض اقلام‌والبحرمدادوالجن حساب ...

گر به امر خدای عز و جل — قلم آید ریاض و بحر مداد

جن محاسب شوند و کاتب‌انس — شرح فضل علی نیاید داد

تمت‌الرساله‌المسماه بصیحفه‌المحبه بعون‌الله

سائل ارباب نظم راصله است — صلهٔ نظم خویش پیدا کن

شعر درشان مرتضی کفتی — صله از مرتضی تمنا کن

قد فرغ من تحریر هذه‌الاحادیث ... فی تاریخ سنة ۹۳۹

۲ - الکواکب‌الدریه فی مدح خیرالبریه مترجم (گ ۷ الف - ۲۶ ب) (عربی)

قصیدهٔ میمیه برده از شرف‌الدین‌بوصیری است در مدح پیامبر (ص) با مراجعه به‌شعر فارسی.

هر بیت عربی با دو بیت فارسی ترجمه شده است.

آغاز: امن تذکر جیران بذی سلم — مزجت دمعاجری من مقلة بدم

ای که همسایه حرم شده‌ای — هر دم از یاد صحبت یاران

اشک با خون دل برآمیزی — شود از ابر دیده است باران

۳ - سمت قبله، رساله در بیان (گ ۲۸ الف - ۵۰ الف) (فارسی)

ازصدرالدین محمدبن‌ابراهیم صفوی حسینی (م - ۱۰) که نام او در رساله آمده‌است(۱).

این رساله مشتمل بر یک مقدمه و دو مطلع است.

---

۱ - مؤلف (در ص ۸۵) احتمالات نسبت بین‌طول‌و عرض بلد(مصلی)بامکه مکرمه‌رابا رسم دائرهٔ ای نشان داده و کنار آن نوشته «جهت تسهیل تخیل احتمالات مذکوره به این شکل محتاجیم که از مخترعات مرتب این رساله صدرالدین محمدبن‌ابراهیم‌الصفوی‌الحسینی است».

مقدمه در آنچه پیش از شروع مقصد دانستنی است از دوائر و غیره آن.
مطلع اول در بیان عمل دائره هندی که مقصود از آن معرف خط نصف‌النهار است.
مطلع دوم ـ در سمت قبله و مراد به سمت قبله نقطه‌ای‌باشد از افق که مصلی ... مواجه کعبه باشد.

در این رساله چند بار ازشهر اردبیل یاد شده است.
از آغاز این نسخه اندکی افتاده است.

آغاز: دروی پیدا آمده به خلعت صورت انسانی بنواخت و نفس ناطقه را درمدینهٔ ازل به تعلیم و علم آدم‌الاسماء کلها ... موشح گردانیده از حضیض نقصان ... ارتقاء فرموده ... و درود نامعدود شایسته نثار مرقد مقدس مضجع اقدس سرور راه نمایان دین ... اما بعد این رساله‌ایست در بیان سمت قبله مشتمل بر مقدمه و دو مطلع.

پایان: و به خط وصل کنند و عمل را به تفصیل سابق بجا آورند تا سمت قبله معلوم شود به این شکل تمت الرساله بعون‌الله و توفیقه.

٤ ـ اشعار درمدح امیرالمؤمنین (گ ٥٠ ب ـ ٥٥ الف) (فارسی)

اشعار از شاعران مختلف از آن جمله از انوری (درمدح حضرت امیر علیه‌السلام) و نیز قصیده‌ای از شاعری دیگر در همین موضوع. در این قصیده از حافظ نیز شعری آمده و بالای قصیده نام ملاحیرتی در یک بیت دیده میشود.

مطلع این قصیده:

رسید طائر اقبال، نامه‌ای بر بال
چه نامه نامه‌ای از مشک ناب مالامال...
سزد که لب نگشایم به شرح محنت هجر
که این دو مصرع حافظ مراست وصف‌الحال
حکایت شب هجران فرو گذاشته به
به شکر آن که برافکند پرده روز وصال

---

۱ ـ در بالای قصیده این بیت آمده است:
آنچه امکان کمال آدمیست — یافته از حق تعالی حیرتی
فرض باشد بر صغار و بر کبار — خدمت خدام ملا حیرتی

۵ ـ قصیده سلامیه (گ ۵۶ ب ـ ۵۸ الف) (عربی)

از محمود خراسانی در سلام به معصومین و اهل بیت علیهم‌السلام.

گویندهٔ قصیده که آن را در ۹۲۲ مطابق «خراسانی» انشاء کرده است در بارهٔ خویش در پایان قصیده چنین میگوید :

اناالعبد بن عبد بن قنبر — فقیر حقیر کثیرالخطا

ضعیف نحیف ظلوم جهول — مسمی بمحمود اغفرلنا

و دعت خراسان طوف‌النجف — و بغداد و الحله والکربلا

فطفت الی المکة البکة — و زرت المدینة فتم‌المنا

ایا صاحب‌الذهن تاریخها — فعدد خراسان وزد فیه یاء

و اذکرنی یا قاری‌المجلس — بحمد و اخلاص روحی فدا

۶ـ جواب قصیده طنطرانیه (گ ۵۸ ب ـ ۵۹ ب)

قصیده مجنسهٔ طنطرانیه از معین‌الدین طنطرانی احمدبن عبدالرزاق (م ـ ٤٨٥) است و در مدح نظام‌الملك طوسی سروده شده است.

این قصیده استقبال آنست از محمود بن حاجی‌خراسانی که در مدح حضرت مولی سروده و علاوه بر تجنیسات تلمیع نیز دارد .

جمع حروف اول بیتهای قصیده این بیت را نیز تشکیل میدهد:

ان فی‌الجنه نهراً من لبن — لعلی و حسین و حسن

گویندهٔ این قصیده جوابیه همان سراینده قصیدهٔ سلامیه است و در همان سال ۹۲۲ (= خراسانی) سروده شده و او در پایان نسخه خود را چنین معرفی میکند :

حاجی‌الراجی بخیبی فی سنی الرائی رای

هاجی‌الناجی مجیبی فی شجی الای آی

سیدی محمود بن حاجی بضعف‌الحال حال

فی جواب‌الطنطر انی عقلة‌العقال قال

نهج اقدام علی‌الاقدام کالخدام دام

بهج تاریخ خراسانی علی‌الاختام تام

آغاز قصیده :

ایهاالابناء آنا انبؤا الآباء بــاء

ایلیاءالاولیاء انشاء ذی‌الهیجاء جاء

ناصب‌الاعراب فی‌الاعـراب للالباب باب

و اصب‌المحراب فی‌الاحراب الموهاب‌هاب

۷ ـ قصیدهٔ میمیه فرزدق (گ ۶۰ الف ـ ۶۱ الف) (عربی)

از فرزدق در مدح امام سجاد علیه‌السلام با شرح و توضیح در کنار ابیات.

۸ ـ تخمیس و ترجمه قصیده برده (گ ۴۲ ب ـ ۱۰۳ الف) (عربی ـ فارسی)

از محمود خراسانی ابن سعید مصری (کذا)

در این نسخه قصیده الکواکب‌الدریه دارای چهار فصل است :

الفصل‌الاول فی‌التغزل

الفصل‌الثانی فی ذکرالنفس و منع هواها

الفصل‌الثالث فی مدائح رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله

الفصل‌الرابع فی مولدالنبی (ص)

در فهرست دارالکتب ۶۹ تخمیس‌الکواکب‌الدریه (= بـرده) معرفـی شده که تخمیس حاضر هیچ یک از آنها نیست.

آغاز : بسمله

امن تفکر جیران ذوی قلـم	امنت قلب رجاران لـذی الـــم
ای دل زفکر دفتـر عمـرانـی قلـم	مایل به ناامیـدی و جیرانی و الم
فعن تفکر جیـران اولـی علـــم	امن تذکر جیــران بــذی سلـــم
مزجـت د معـاجـری مـن مقلـه بدم	از جهل ظالمان به اامان ذی‌علم
آیا زیاد کردن یاران ذی سلـــم	آمیختی تو اشک زدیـده روان‌به‌دم

پایان : ما منحت شذبات‌الشان شیخ و شبا   ما رنحت عذبات‌البـان ریح صبــا

و اطرب‌العیس حادی‌العیس‌بالنغم

شین شؤن به سین سنا مضطرب شود   چندان که شاخهابه‌صبامضطرب‌شود

حادی در آورد بـه طرب اشتر از نغم

قدم معمودالدانی من‌الدســـــم	و تم محمودالجانی عن‌الحســـم
زآدم مدام تا که به دوران من ختم	محمود بوده مدح به میزان من‌عصم
فعم مهمودالشانــی ســن‌النسم	و ثم مصمودالبانــی و بالــرسـم
قام‌محمودخراسانی(۹۲۲)الی‌الوسم	این سعیدمصری کحسان‌انتظم(..؟)
اتمام نظمه بخراسانی انختـــم	تاریخه‌مخمس‌محمود(=۹۲٤)بدبدم

(مصراع اخیر ساده تاریخ سرودن این مخمس است) تمت‌الکتاب‌المبارک فی تاریخ.

۱۰۱۶ :

دفتریست با خط نسخ و نستعلیق و با چند قلم از قرن ۱۰ - در پایان مجموعه تاریخ ۹٤٦ دیده میشود.

در ص ۱۰۹ (گ ٥٥ ب) قطعه‌ای است در مناجات‌منسوب به امام علی‌الرضاعلیه‌السلام در بخش آخر مجموعه ابیات ترجمه با قلم قرمز است و نیز کلمات قصار در بخش اول.

قطع : رقعی ۱۲ × ۱۸، ج : تیماجی مشکی، تعداد برگها : ۱۰۳، سطور هر صفحه : مختلف، کاغذ: سمرقندی شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱۷۲۱

مجموعه ۱۰ رساله درفلسفه وحدیث : (عربی - فارسی)

۱ - الدرة‌الفاخره (گ ۱ ب - ۱۱ ب) (عربی)

از مولانا نورالدین عبدالرحمان جامی (م -۸۹۸)

موضوع بحث در این رساله تحقیق در مذهب صوفیه و متکلمان و حکماء متقدم دروجود ذات واجب تعالی و حقائق اسماء و صفات حق و صدور کثرت از وحدت و مسائل تابعه‌آنهاست.

در کنارصفحات‌این‌نسخه حاشیه‌ها یست‌از مؤلف، عبدالنبی قزوینی‌و فقراتی‌منقول‌از اسفار.

فهرست ۱۰ : ۱۹٥ و ۱٦۹ : ۲٤۱ ذریعه ۸ : ۱۰٦ دانشگاه ۳ : ۲٦۲

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی تجلی بذاته لذاته ... اما بعد فهذه رساله فی تحقیق مذهب‌الصوفیه

پایان : اذا قارنت حصول‌الشرائط و ارتفاع الموانع

(در ذیل نسخه ابیاتی است عرفانی از مولوی و ناشناخته)

۲ ـ حل اشکال در «صل علی محمد و آله کما صلیت علی ابراهیم» (گ ۱ ب متن و حاشیه) (عربی)

فائده‌ایست از کسی که نامش در نسخه نیست و موضوع آن طرح و حل اشکالی است در مورد تشبیه صلوات بر آل محمد به صلوات بر آل ابراهیم.

آغاز: اللهم صل علی محمد و آل محمد کما صلیت علی ابراهیم و آل ابراهیم ... فی هذه التشبیه اشکال مشهور من حیث انه یقتضی ان یکون الصلوة علی نبینا... اقل و ادون من الصلوة علی ابراهیم

پایان: اذ هذا المعنی لایعلم من هذه العبارة الا بهذا الوجه کما لا یخفی علی الفطن اللبیب

۳ ـ شرح حدیث حقیقت (گ ۲ ـ ۱ متن و حواشی) (عربی)

شرح حدیث کمیل است که پرسش از او و پاسخ از حضرت مولی علی است دربارهٔ حقیقت

فهرست ۹ : ۴۲۲ و ۱۰ : ۴۲۱، ۱۰۴۵ و ۲۲ : ۳۶

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... و بعد فهذا شرح سؤالات کمیل بن زیاد رضی الله عنه امیرالمؤمنین ... ما الحقیقه

این نسخه نخست متن برگ ۱ ۲ (رو و پشت) و سپس به ترتیب حاشیه الف و ب (گ ۲۲-۲۳) را فرا گرفته است.

بالای نسخه این نوشته به خط کاتب دیده میشود:

«در میان نسخه حکیم وقتی که واعظ وعظ میکرد و جمعی از رفقا (ملا صالح و غیره) در این جا حاضر بودند نوشته شد خوشا آن وقت دریغا دریغا ز بی‌وفائی ایام»

۴ ـ تفسیر آیه نور (گ ۳ ۱ الف ـ متن و حاشیه) (عربی)

بخشی از کتابی (گویا شواهد الربوبیه یا اسرار الآیات) است.

آغاز: تنویر مشرقی اعلم ان المحققین ذکروا من الشواهد الداله علی هذا المطلب آیة النور فنذکر هاسع ما قالوا

پایان: و قوله یهدی الله لنوره ای لنوره العقلی و یکون المراد من النور الاول هذا تمت بالخیر. ۱۲۱۹

۵ ـ المشاعر (گ ۳۱ ب ـ ۳٤ الف) (عربی)

از صدرالمتالهین محمدبن ابراهیم شیرازی (م ۱۰۵۰).

درکنار صفحات این نسخه چند حاشیه‌است‌از مؤلف با نشان‌منه رحمه‌الله‌و حاشیه‌هایی‌از آقا محمد (بید آبادی)، «نوری سلمه‌الله»،لمحرره (ازکاتب نسخه محمد رحیم طالقانی که از فضلا و آشنا با فلسفه بوده است.)

کاتب در حاشیه گ ۲۷ الف،مستزاد معروف مولوی (هر لحظه به شکلی‌بت عیاربرآمد) و در حاشیه برگ ماقبل آخر (ص ٦۵) غزلی از محمد نعیما نوشته است با تخلص فانی (۱).

٦ ـ شرح حدیث هل رایت رجلا (گ ۳٤ ب ـ ۳۵ ب) (عربی)

از حکیم مصطفی قمشه‌ای(م ـ ۱۲۱۵).

او از فلسفه‌دانان در قرن ۱۲ ـ ۱۳ و استاد مولی احمد اردکانی شیرازی (م بعد از ۱۲۲۵) است و اردکانی در یکی از مؤلفات خویش با نام نورالبصائر در حاشیه مشاعر با ستایش بسیار از او یاد میکند(۲).

از این شرح نسخه‌ای درکتابخانه مرعشی درقم موجود است.

(فهرست آیة‌الله مرعشی ۱۹ : ۸۵ ـ ۸٦).

---

۱ ـ محمدنعیما طالقانی ساکن اصفهان مؤلف‌منهج‌الرشاد فی‌معرفةالمعاد (ش ۱۹۸۳) واصل‌الاصول (ش ۱۷۰۹ ـ ۱۷۱۰) فهرست ۵ : ٤۷ ـ ٤۸ و ٤۸۲ متخلص‌به عرفی بوده و در هیچ ماخذی تخلص فانی برای او دیده نشده.

فهرست ۵ : ٤۵ ـ ٤۷ ـ ٤۸۲

مطلع غزل نعیما :

چو از خوان عطا بر خون دل میشد حوالتها
دل حرمان نصیبم را ز غـم دادنـد قسمتها

بیت آخر غزل :

تو فانی امشب از فرقت عجب گریان بریانی
به من صبری که میدارد بدایتها نهایتها

بالای این غزل نوشته است :

لمولانا محمد نعیما فی‌لیلةالسبت ۲۳ شهر ذی‌القعده الحرام ـ ۱۱۲٦

۲ ـ اردکانی حاشیه مشاعر را دوبار نگاشته. بار اول در زندگی استاد خویش مصطفی العلماء و بار دوم پس از درگذشت او و از هر دو حاشیه نسخه‌ای در این کتابخانه موجود است. (فهرست ۵ : ۸۰ و ۱۹۸)

تاریخ حکما و عرفا از صدوقی: ۳۳ تذکرة القبور: ۱۰۰

آغاز: بسمله و ردعن مولانا امیرالمؤمنین علیه‌السلام سئل هل رایت فی‌الدنیا رجلا فقال رایت رجلا و انا الی الان اسئل عنه شرح ما خطر بالبالی فی شرح هذاالمقال... ان‌المراد بالرجل فی‌السؤال‌الانسان‌الکامل ... فکان(۱) السائل قال هل رایت انسانا کاملافی‌الانسانیه.

پایان: لان کل عین یشتمل علی جمیع ما تحته و علی کل من‌المعنیین ... لما هو معلوله و تحته . قدتم شرح مولانا مصطفی‌القمیوشی (کذا) فی یوم‌الجمعه فی سنه ۱۲۱۸.

در ذیل نسخه ابیاتی از فردوسی و غیره و نیز دو بیت فارسی از میرداماد در بارهٔ ملاصدرا(۲) و برهان توحید با نشان «منه»...

۷ ـ الشواهدالربوبیه (گ ۳۶ ب ـ ۱۰٤ ب) (عربی)

از صدرالمتألهین شیرازی.

در کنار صفحات این نسخه حاشیه‌هائیست از مؤلف با نشان «منه» و نیز حاشیه‌هایی بسیار از نوری با نشان «لاستادی‌النوری دام ظله» یا «من اوستادی‌المحقق‌النوری»، شیخ حسین (تنکابنی)، آقا حسین و نیز منقولاتی از اشعار، صافی، مبدأ و معاد، تفاسیر ملاصدرا و از کاتب فاضل نسخه با نشان «لمحرره».

در کنار آخرین صفحه نسخه حاشیه مفصلی است که کاتب در پایان آن نوشته است «من افادات مولانا صدرالدین شیرازی» و نمیگوید از کدام مأخذ است.

آغاز: بسمله المشهدالاول فیما یفتقرالیه فی جمیع‌العلوم من‌المعانی‌العامه

پایان موجود: فانه مشتق من‌الالوکه و هی‌الرساله.

---

۱ ـ قمشه‌ای در این رساله میگوید:

«قال‌المعلم‌الاول شکرالله مساعیه ان‌الانسان‌الحسی ضمن للانسان‌العقلی والانسان‌العقلی روحانی ... و یحتمل قویا ان یکون المراد بذلک الرجل‌الحقیقةالمحمدیه التی هی رب‌الارباب...»

۲ ـ دو بیت مزبور این است:

صدرا جاهت گرفته باج از گردون
داده است به فضل تو خراج افلاطون
در مسند تحقیق نیاید چون تو
یک سر ز گریبان حقیقت بیرون

۸ ـ شرح بیتی از دهلوی (گ ۱۰۰ الف ـ متن و حاشیه) (فارسی)

از عبدالرحمان جامی بر بیت زیر از امیر خسرو دهلوی :

ز دریای شهادت چون نهنگ لا بر آرد سر

تیمم فرض گردد نوح را در وقت طوفانش

فهرست ۹ : ٤۳۱ منزوی ۲ : ۱۲۱۹ - ۱۲۲۰.

آغاز : یا من لارب غیره ولااله سواه ... اما بعد این کلمه‌ای چند است که برحسب اشارت حضرت امارت مآب ... نوشته میشود.

پایان : قطع این ره بـه راه پیمایـی

کی توان گر تـو راه ننمایـی

۹ ـ اسرار بسمله (گ ۱۰۰ ب) (عربی)

بخشی است ناقص از رساله‌ای یا کتابی که دنباله آن از مجموعه افتاده است.

آغاز : بسمله اعلم ان‌الباء هی‌المرتبة‌الاولی من‌العالم‌المعبر عنها بالعقل‌الاول والسین یقع فی‌المرتبة‌الثانیه ... و بعض من طابق بین‌العالم و مراتبه‌الکلیه و بین‌البسمله.

پایان موجود در نسخه حاضر : فان قلت فخلق‌السماوات‌والارض فی سته ایام‌والمراتب المشارالیها ثلاث هذه الثلاث مع‌الثلاث‌الاولی هی سته لان‌الثلاث التی هی‌الباء‌والسین و المیم و الثلث‌التی فی‌الله والرحمان...

۱۰ ـ شرح تعلیقه بر حدیثی‌ازمعانی‌الاخبار (گ ۱۰۶) (عربی)

از مولی علی نوری (م ـ ۱۲٤٦) بر تعلیقه‌ای از آقامحمدبید آبادی

نوری‌میگوید در حاشیه نسخه‌ای ازمعانی‌الاخبار تعلیقی از استادش آقامحمد (بیدآبادی) دیده است و این رساله را برای توضیح آن تعلیق پرداخته است.

حدیث مورد نظر چنین است :

حدثنا ابوالقاسم علی‌بن احمد ... الدقاق .. عن‌الحسن ابن علی علیهم‌السلام قال قال رسول‌الله‌صلی‌الله علیه‌وآله ان ابابکر منی بمنزلة السمع و ان عمر منی بمنزلة‌البصر و ان عثمان بمنزلة‌الفؤاد قال و لما کان من‌الغد دخلت علیه و عنده امیرالمؤمنین علیه‌السلام و ابوبکر و

عمر و عثمان فقلت یا ابه هم(۱) السمع والبصر والفواد ...ان‌الله تبارك و تعالی یقول ان‌السمع والبصر والفؤاء کل اولئک کان عنه مسئولا

آغاز: بسمله‌الحمد لولی‌النعمه ...اما بعد فلما ظفرت‌بمطالعه نسخة معانی‌الاخبارتشرفت بملاحظه کلمه تامیه رقمت فی حاشیة‌النسخه بخط استادی سیدی و سندی و من‌الیه فی‌العلوم الالهیه استنادی‌العالم‌الموید آقا محمد ...علی‌الحدیث‌العجیب‌الذی سننقله بهذه‌العباره غریب فاردت ان‌اکشف عن وجهه‌الوجیه حجاب‌الاستتار فاقول

پایان: و هذا ما الهمنی‌الله تعالی فی حل هذاالخبرالغریب والله یقول‌الحق و هو یهدی‌السبیل

دریس آینه طوطی صفتم داشته‌اند　　　آنچه استاد ازل گفت بگو میگویم

من الاوستادالنحریر نوری سلمه‌الله‌تعالی

۱۰۲۰:

دفتریست به قلم نستعلیق آمیخته با شکسته از محمد رحیم‌بن‌محمدبن‌محمد علی‌طالقانی مورخ ۱۲۱۸ - ۱۲۲۰

کاتب خود اهل فضل بوده و حاشیه‌هایی بر بخشهای مختلف مجموعه دارد و نیز حاشیه‌هایی از استادش ملا علی نوری آورده است.

در پایان مجموعه بر دو برگ اضافی موجود در پایان مجموعه: ابیات و قطعاتی است از نوری (مولی علی)، میرزا طاهر وحید، جامی، اهلی، آقا جمال، آقا حسین، مغربی و محمد رحیم (کاتب مجموعه)(۲)، انسی، فخری. و نیز یک مصراع زیر در تاریخ وفات آقا جمال:

---

۱ ـ ازحدیث در این‌نسخه کلماتی افتاده است و متن صحیح حدیث چنین است:

«یا ا به سمعتک تقول فی اصحابک هاؤلاء تولا فما هو فقال علیه‌السلام نعم ثم‌اشاربیده الیهم فقال: هم‌السمع ...

(معانی‌الاخبار تصحیح علی‌اکبر غفاری: ۳۸۸)

مؤلف درشرح این حدیث میگوید:

اقول فی حل هذاالخبرالغریب ان منزله النبی‌الامی منزلة‌الروح‌الکلی‌الجملی‌الاسری الالهی العلوی‌القدسی و منزلة امیرالمؤمنین ... منزله‌العقل‌المقدس ... و منزلة ابی‌بکر ...

۲ ـ از محمد رحیم کاتب نسخه این بیت آمده است:

به جانم تیر او چندان نشسته　　　که پیکان بر سر پیکان نشکسته

این بیت در ترجمه دو بیت عربی است که کاتب نخست آن را آورده است.

«شد جمال آفتاب علم پنهان آه آه»

و دو مصراع زیر در ماده‌تاریخ وفات آقا حسین خوانساری:

«امروز هم ملائکه گفتند وا حسین»

«رفت سوی مبدء کل عقل کل»

بر پشت برگ نخست مجموعه چند قطعه شعر است و نیز یک مصراع در ماده تاریخ درگذشت میرداماد: عروس علم و دین را مرده داماد

و همچنین ماده تاریخ درگذشت شیخ بهائی به نقل از خود او که در حال احتضار گفته است:

«الشیخ فاز»

در میان برگ ۴۰ - ۴۱ برگی آبی است به قطع کوچک که بر آن مطلبی از اسفار به خط کاتب نقل شده است.

قطع: وزیری کوچک ۱۲/۵ × ۲۰، ج: تیماج قرمز بدون مقوا، تعداد برگها: ۱۵۸ سطور هر صفحه: ۲۱ - ۲۰، کاغذ: فرنگی آهار مهره شده، شماره ثبت: ۳۱۷۲۵

مجموعه ۵ رساله در عقائد و اصول فقه: (عربی)

از سید جعفر بن ابی اسحاق دارابی کشفی بروجردی (م - ۱۲۶۷) از دانشمندان فقیه وعارف قرن ۱۳ و صاحب تألیفات (طبقات اعلام الشیعه قرن ۱۳: ۲۴۱).

چند رساله از تألیفات فارسی کشفی به چاپ رسیده است.

اینک رساله های موجود دراین مجموعه که همه از کشفی است:

۱- الرق المنشور لبیان معراج نبینا المنصور (گ ۱ ب - ۴۱ الف)

کشفی این رساله را برای تحقیق درحقیقت معراج وبه درخواست کسی که (قادر بر ردتقاضای او نبوده است) به قلم آورده و در اواخر رساله قطعه‌ای شعر به عربی و با اشاراتی غریب از انشاء خویش آورده است.(۱)

---

۱ - پیش از ابیات میگوید:

وها هنا قد جف القلم اذصار وجودالکلام مساویا للعدم لانه لایعرف مثل هذا الکلام عرب ولاعجم فتمثلت بما قلته فی الصمت والصمم.

←

ذریعه ۱۱ : ۲٤٦ ۲۱ : ۲۲٥ اعلام‌الشیعه (قرن ۱۳) : ۲٤۱ - ٤۳۰

آغاز : بسمله سبحان‌الذی اسری بعبده لیلا ... و بعدحقیرالافاق‌عبدالله‌المفتاق جعفربن ابی‌اسحاق ... یقول لما کان معراج نبینا محمد صلی‌الله علیه و آله بجسده‌الشریف‌البشری ... فی عالم‌الیقظه ... من‌البین معناه ... مع ان‌العقل یجوزه

پایان : فان‌القلیل یدل علی‌الکثیر والجرعه تنبی عن‌البحرالغزیر فاختم‌الکلام ... و استعذر بتشتت‌الاحوال و انفسادالزمان ... عسی ان یسامحوننی ... لاسیمافی مشهد مولای... مع انه خیر موطنی و مکانی لاشاع و ذاع من وقوع الفتنه فیهم من‌الشرالمذکور فی آخرالثانی فی سنه احدی و ثلاثین ودماتین من‌الالف‌الثانی و الحمدلله علی کل حال ... و اوانی.

۲ ـ نخبة‌العقول فی علم‌الاصول (گ ٤۳ ب ـ ٦٦ الف)

از کشفی مؤلف رساله بالا.

این رساله در اصول فقه است با شیوه‌ای خاص(۱) و آمیخته با تذکرات اخلاقی.

دارای یک مقدمه و ٥ باب و خاتمه است

فهرست مندرجات آن از این قرار است :

مقدمه شامل چهار لطیفه ... عنوانهای کتاب : باب، نخبه، محاکمه، شجرة علیها ثمره، قطع ثمرة من شجره ، دهلیز فیه تمیز، منار.

لطیفه اولی تا لطیفه ثالثه در ابطال و اثبات ناچیز بودن کشاکشها و جدالها وخلافهای

← اینک نمونه‌ای از ابیات :

الا یا شیخ قلل من کلام‌الضفدع البحری
فان‌الناس بر یون و الاذان فی وقر
و ان‌الماء محیاة لمن فی‌البحر ماویه
ممات للذی ماویه فی‌البر و فی‌القفر
و لو سائلتهم ما کان قول‌الضفدع البحری
لقالوا قال بالقرقر و بالقرباغ والقبر

۱ ـ مؤلف خود درآغاز مقدمه به این نکته اشارت میکند و با اینگونه عذر میخواهد :
اما المقدمه یذکر فیهاتنبیهات لابد منها و لطائف لم یسبق الیها مسبوقه و تنبیه اعتذاری و هی انی کاتب هذه‌الاسطر فی غبرالغری و انا غریب‌السن ائیب‌الاین والغریب معذور والائیب حرور حبور لانه غیر مستانس للسلیقه‌المعروفه ... فان عثرتم زللا و خللا فاعذرونی.

علماء است در علم اصول.

لطیفه چهارم نصائح ارزنده به طالبان علم و توصیه آنان است به اقامه مرتب نماز و قیام پس از نیمه شب.

کشفی در این لطیفه ٤ نکته‌های ارزنده‌ای را نیز یادآوری میکند و در جائی از این لطیفه میگوید :

«اعلم ان عمرک عبارة عن سنین ... و هی عباره عن الشهوروالشهور عبارة عن الاسبوع والاسبوع عبارة عن الساعات ... والدقائق عباره عن انفاس لک معدوده و هی ثلاثه النفس الذی مضی ولست تدرکه والذی بعدک ولا تدری ... ففی الحقیقه لیس عمرک الاالنفس الذی انت فیه.

در پایان مقدمه میگوید : مطالب این علم سه دسته است : اصول، فضول و لامعقول(۱)

فهرست ابواب از این قرار است :

الباب الاول ـ الاوامر والنواهی

الباب الثانی ـ العام والخاص مطلق ومقیدمجمل ومبین محکم ومتشابه وناسخ ومنسوخ

الباب الثالث ـ اخبار (بیشتر مباحث درایه است)

الباب الرابع ـ اجماع

الباب الخامس ـ دلیل العقل و هوالاستصحاب والتمثیل

ذریعه ۲٤ : ۹۷

آغاز : بسمله الحمدلله الاول فلم یقاربه البدایه والاخر فلایناسبه النهایه ... و بعد فانی قدرتبت هذاالکتاب المسمی بنخبة العقول فی علم الاصول الملقب بالسبع المثانی

پایان : ان هاؤلا، یحبون العاجله و یذرون ورائهم یوماثقیلا. والحمدلله کما هواهله. حررتها فی غریب السنه وغریب السن فان عثرتم خللاً اوزللا فاعتذرونی فهو خیر عملا

۳ ـ شرق و برق، رساله (گ ٦٦ الف ـ ۸٦ الف)

از کشفی بروجردی مؤلف رساله‌های بالا دارای عنوان شرق و برق.

---

۱ ـ انی وجدت ما قیل فی هذاالعلم علی اقسام ثلاثه اصول و فضول ولا معقول ... و سمینا اصولها بالنخبه و جمع اقوالها بالمحاکمه و فضولها ولا معقولها بالبالوعه و اقتصرت فی هذاالکتاب بذکر نخباتها و محاکماتها (مجموعه ص ۱۰۲ ـ ۱۰۳).

نام رساله در نسخه شرق و برق است اما صاحب ذریعه در ذیل برق و شرق به توضیح دربارهٔ آن پرداخته است.

مؤلف در ۱۲۲٤ از تألیف آن پرداخته است.

ذریعه ۳ : ۸۷ و ۱٤ : ۱۸۵

آغاز : بسمله الحمدلله والشکرله... و بعد حقیرالافاق... جعفربن ابی اسحاق یقول هذه شجرة تخرج من طور سیناءو عنونت تحریراتها النقلیه بالبرق و تقراتهاالعقلیه بالشرق وقفیت شروقها ببروقها(۱) دام...شرق ان من الحاقاتفی متن التحقق القار والقارات فی ضمن التقرر الحاق ان الوجود التجعلی الاختراعی... لا یستطیع ان لا ینتهی الی موجود.

پایان : فی سنة اربع و عشرین بعدالماتین والالف ... فخذالیک هذاالقلیل ... فاعرف قدره فانا زیناه للناظرین... فاتبعه من الانغلاق شهاب مبین والحمدلله رب العالمین

٤ ـ شموس عکوس (گ ۸٦ الف ـ ۹۵ ب)

از سید جعفر کشفی مؤلف رساله های بالا

موضوع این رساله در تنزیه امام معصوم علیه‌السلام است از اکل حرام.

ذریعه ۱٤ : ۲۳٤(۲)

آغاز : بسمله بسم‌اللهوالحمدلله ... و بعد ... هذه عکوس ملکیه و شموس فلکیه یتضوء منها نهار تنزیه الامام عن اکل الحرام جواب لسؤال صالح الجواب

پایان : وینفتح لک من کل بابه‌ابواب و لکن یا یوسف و یا بنی انی اخاف ان یاکلک ذئب الوهم و نحن عنک غافلون والحمدلله‌رب العالمین

۵ ـ البلدالامین (گ ۹۵ ب ـ ۱۰۸ ب)

از همان مؤلف، منظومه‌ایست در اصول دین دارای ۵ فصل با عنوانهای «زبده» و دارای بیش از یکهزار بیت.

---

۱ ـ از این عبارت نیز می‌توان دریافت که نام کتاب شرق و برق است.

۲ ـ صاحب ذریعه نسخه‌ای را دیده‌اند شامل شموس عکوس و رساله (منظومه منطق) به خط سید یعقوب کشفی فرزند سید جعفربن ابی اسحاق و نخست تصور آن کرده‌اند که سید یعقوب خود مؤلف باشد و در پایان به صورت صحیح آن اشارت کرده‌اند.

به نوشته صاحب ذریعه سید ابوالحسن اصطهباناتی سبط مؤلف رساله‌ای در شرح البلدالامین پرداخته و آن را سلسبیل نام داده است که به چاپ رسیده است.

ذریعه ۳ : ۱۴۴ و ۱۲ : ۲۱٤

آغاز: بسمله

بسم‌القدیم‌الملک العلام انا فتحنا عقدة الکلام ...
بعد فهذا نخبة‌العقول و زبدة‌الکلام فی‌الاصول
حررته فی‌النجف‌الغری مشرفا بالمرتضی علی
سمیته بالبلدالامین فی‌البحث عن‌علم‌اصول‌الدین

پایان موجود در این نسخه:

و بعدها یا ثابت‌الایمان لاتصغ للاوهام والهذیان

۱۰۲۱ :

مجموعه‌ایست به خط نسخ قرن ۱۳ با دو قلم.

بر پشت برگ اول اضافی دفتر نسخه کیمیا و یک حدیث با قلم دیگر و بر برگ دیگرنام شیخ حسن کربلائی و سید اسدالله قزوینی که کتاب در نزد آنان به امانت بوده است و نیز بر برگ دیگر، فهرست رساله‌های مندرج در این مجموعه ثبت شده است.

عناوین: شنگرف.

قطع : رقعی ۹ × ۱۵، ج : تیماجی مشکی، تعداد برگها : ۱۰۸، سطور هر صفحه: ۱۹، کاغذ : فرنگی سفید، شماره ثبت : ۳۱۷۲۶

مجموعه ۹ رساله در حدیث و قرآن: (عربی)

۱ ـ مصباح‌الشریعه (گ ۳ ب ـ ٤۸ الف)

منسوب به امام جعفرالصادق علیه‌السلام و دارای یکصد باب.

فهرست ۹ (بخش ۲) : ٦۳٦

آغاز: بسمله الحمدلله الذی نور قلوب‌العارفین بذکره

پایان: و سائرالکتب ترجع الی هذه‌الثمان والحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی محمد و آله‌الطاهرین

۲ - حدیث وفات سلمان (گ ۴۹ الف - ۵۱ ب)

از آغاز نسخه افتاده.

آغاز موجود : من تغسیلی فنادته الروح یا عبدالله رفقا

۳ - وصایاالنبی (گ ۵۲ الف - ۷۵ الف)

وصیتهای حضرت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله است به ابی‌ذر و عبدالله‌بن مسعود به‌نقل از مکارم‌الاخلاق .

آغاز : بسمله وصایا النبی صلی‌الله علیه و آله لابی‌ذر و مواعظه لعبدالله‌بن مسعود ... اوردها صاحب کتاب مکارم‌الاخلاق

پایان : یامر بالعدل والاحسان ... یعظلکم اعکم تذکرون

۴ - بشارة‌المصطفی لشیعة‌المرتضی، منتخب (گ ۷۸ ب - ۱۰۵ ب)

اصل کتاب از عمادالدین محمدبن ابی‌القاسم علی‌بن محمد بن علی‌بن رستم‌بن **نردبان** طبری (ق : ۶) .

در این منتخب اسناد کتاب حذف شده است.

نسخه‌ای دیگر از این انتخاب در این کتابخانه است که با نسخه حاضر تفاوتهایی دارد.

آغاز : بسمله الحمدلله‌رب‌العالمین ... اما بعد فهذا کتاب منتخب من بشارة‌المصطفی... بحذف الاسناد قال دخل رسول‌الله ... و قال مارایتک اقبلت علی

پایان : قال علیه‌السلام‌الامراء بالجور والعرب بالعصبیه والد هاقین بالکبر والتجار بالخیانه و اهل‌الرساتیق بالجهاله والعلماء بالحسد تمت‌الرساله‌الشریفه بحول‌الله و قوته

۵ - خواص سورالقرآن (گ ۱۰۷ ب - ۱۳۲ ب)

فصلی است از کتابی در موضوع خواص آیات و سور قرآن .

آغاز : بسمله الفصل فی ذکر ثواب سورالقرآن و ذکر شیء من خواصها و خواص‌آیاتها. الفاتحه عن‌النبی صلی‌الله‌علیه‌وآله من قرأها فکانما قرأ ثلثی‌القرآن

پایان : المعوذتین من قرأهما کل لیلة امن من‌الجن والوسوسه و من علقها علی طفل‌امن من‌الجن والهوام

۹ - حدیث جنود عقل و جهل (گ ۱۳۳ الف - ۱۳۸ الف)

حدیثی است از کافی کلینی

آغاز: فی‌الکافی عدة من اصحابنا

پایان: و بمجانبة‌الجهل و جنوده. وفقناالله و ایاکم لطاعته و مرضاته

قبل از حدیث منقول از کافی در صفحه ۲۶۳ فصلی است ناتمام بااین عنوان: فصل فی ادعیة دفع‌وجع‌العیون

۱۰۲۴ :

دفتریست به خط نستعلیق و نسخ با چند قلم از قرن ۱۳ یا اواخر ۱۲. در برگهای‌اضافی اول دفتر حدیثی است در برگزیده‌های حضرت علی علیه‌السلام از تورات.

آغاز: اخترت من‌التورات اثنی‌عشر آیه (ص ۱ - ۲)

در فاصله بین وصایا و بشارة‌المصطفی(ص ۷۵ - ۷۸) چند حدیث است منقول از حضرت فاطمه، حضرت علی و حضرت سجاد سلام الله‌علیهم.

در پایان مجموعه فصلی است ناتمام در دعاهای درد چشم و نیز حدیثی از کافی دربیان جنودرحمان. عناوین : شنگرف

قطع: رقعی ۱۰/۵ × ۱۵، ج : تیماج قرمز یک‌لا، تعداد برگها: ۱۳۸، سطور هرصفحه : ۱۴، ۲۰، ۱۷ و ۱۵، کاغذ : فرنگی، شماره ثبت : ۳۱۷۲۸

مجموعهٔ ۲ کتاب در تاریخ وشعر: (فارسی)

۱ - خاطرات وزیر نظام (گ ۱ ب - ۷۶ ب)

از میرزا فضل‌الله‌خان‌وزیرنظام پسر میرزا اسدالله‌خان‌نوری وبرادر بزرگ میرزاآقاخان صدراعظم نوری.

وی دراین دفتر به شرح حال و بیان ماجراهای زندگی خویش پرداخته است (۱).

---

۱ - نام میرزا فضل‌الله‌خان به تکرار در ضمن تاریخ صدارت میرزا آقاخان یاد شده و بامداد در شرح حال رجال ایران در ضمن ترجمه اعتصام‌الملک خانلرخان - که منشی وزیر نظام‌بود - اطلاعات کوتاهی دربارهٔ او به دست میدهد. از جمله اطلاعاتی که دربارهٔ وزیر نظام

←

اینک پاره‌ای از اطلاعات درباره وی که از این خاطرات به دست می‌آید:

نخست در عهد فتحعلی‌شاه در خدمت نایب‌السلطنه در آذربایجان بود.

سپس در کرمانشاه در نزد میرزا ابوالقاسم ذوالریاستین در دیوان کرمانشاه خدمت میکرد و مأموریتهایی در کلهر و سنقر و سنجابی و غیره انجام‌داد.

پس از مرگ فتح‌علی‌شاه ـ در اوائل محمد شاه قاجار ـ به تهران آمد و ۱۲ سال در دربار او بود (در این مدت برادرش میرزاآقاخان وزیر لشکر بود).

چون میرزا آقاخان مورد خشم محمد شاه قرار گرفت و محکوم به‌تبعید و پرداخت ده هزار سکه زرگردید، وزیر نظام نیز با وی به کاشان تبعید گردید.

در کاشان برای خلاصی از تبعید نذرکرد ۱۴ قصیده در مدح معصومین علیهم‌السلام بسراید و سرود.

پس از فاجعهٔ قتل امیرکبیر و احضار میرزا حسن خان برادر امیر از آذربایجان، به جای او منصب و لقب وزارت نظام رادریافت کرد (۵۹ ـ ۶۰).

در ادامه این خاطرات که دربارهٔ روزگار صدارت امیرکبیر و پس از آن سخن میرود به پناهنده‌شدن‌میرزا آقاخان‌به سفارت انگلیس و تحت حمایت آنجا قرارگرفتن‌نیز اشارت رفته‌است. (مجموعهٔ حاضر: ص ۴۰)

به یاری بی‌ثمر مهدعلیا به میرزا آقاخان پس از عزل او (ص۵۸) و نیز به این نکته که فرمان عزل او را ناصرالدین شاه به وسیله حاجب‌الدوله میرزا علی‌خان ارسال داشت اشاره دارد (ص ۷۴).

این خاطرات دارای خطبه‌ای بی‌نقطه و خاتمه‌ای بدون الف است که هریک چندصفحه‌از نسخه را فرا گرفته است.

مؤلف در اواخر خاطرات به پند و اندرز پادشاه می‌پردازد و لزوم رعایت عدالت و آگاهی

←

دراین خاطرات آمده شاعر بودن اوست. وی درآغاز این خاطرات میگوید (درپی نذری که برای رهائی از تبعید درکاشان برعهده داشتم) ۱۴ قصیده درباره معصومین سلام‌الله علیهم سروده‌ام.

این ۱۴ قصیده به علاوه تعدادی قصیده و غزل دیگر در بخش دوم مجموعه حاضر شناسانده میشود.

از حال سردم را با همان قلم دشوار به او یادآور میشود.

درباره میرزا فضل‌الله‌خان وزیر نظام نویسنده این خاطرات رجوع شود به شرح حال رجال ایران ٥ : ۹۳ روضة‌الصفا ج ۱۰ در صفحات: ٥۰٤، ٥٥۳، ٥٦۷، ٥۷۳، ۷٤٤، ۷٥۳، ۷٦٥

آغاز: بسمله الحمدلله‌المحمودالمالک‌الودود و مصور کل مواود و مآل کل مطرود ...و بعد ... خامهٔ وقایع نگار میخواهد که نامه‌نگار شود ... و حادثات را در معرض جلوهٔ ظهور و بروز آورد ... مع هذا به قدری مقدور ... حالات گذشته در سلک تحریر ... می‌آورد که از زمان شباب ... صقر همت را ... در پرواز آورده ... در تحصیل علوم ساعی و جاهد آمد

پایان: چون در بلدهٔ طیبه قم دلی تنگ و عوض شهد در ذوق شرنگ ... در مضیق فم نهنگ رفته بودم جمعی از متعلق و ولد ... توقعی نمودند که صورت وقعهٔ گذشته به قلم‌درر سلک به رشتهٔ شهود کشم بدین جهت مختصری زصدمه زمن که بر من رفته بود مکتوب کلک خیر کلمه قل ودل گردید ... و عروس معنی هر هفت کرده زپردهٔ کمون به عرصهٔ ... بروز وظهور نمود ... و ختم صحف و صحیفه بدین‌نمط نمود که حرف نخستین تهجی درو مذکور و مسطور نگردد (۱) و هو هو

۲ ـ **دیوان قصائد** (گ ۷۷ ب ـ ۱۱۸ ب)

از میرزا فضل‌الله‌خان وزیر نظام درمدائح ۱٤ معصوم علیهم‌السلام.

وی به‌هنگامی که‌در عهد محمد شاه در کاشان‌به حال تبعیدبسر می‌برد(۲) برای‌خلاصی

---

۱ ـ اشارت به این نکته است که در خاتمهٔ خاطرات (که از صفحه ۱٤٥ تا ۱٥۱ رافرا گرفته است) حرف الف به‌کار نرفته است. و هم چنان‌که قبلا گفته آمد خطبهٔ کتاب نیز بدون حرف معجم است.

۲ ـ داستان تبعید به‌کاشان در رسالهٔ خاطرات این گونه آمده است:

«و چون اول رجال و ثانی آمال ... میرزا آقاخان که مرا برادری بلند اختر نیک سیراست در آن اوان وزیر لشکر ... بود جناب حاجی را به اندازهٔ منصب ... قدر و حرمت نمیگذاشت... بر آن داشت که شاهنشاه ... او را ... سیاست بلیغ نماید ... تا از دارالخلافة الباهره به‌کاشان رود مرا نیز به علت اختصاص برادری ... روانه نمودند. مدت سه سال و اندی در آن جایگاه مقیم بودیم ... جهت استخلاص از آن دیار ادبار نذری وافی نمود که چهارده قصیده شافی در مدح چهارده تن ... عرض کنم منت خدای را که به این فیض عظمی نائل آمدم چنان‌که بعدها به نظر صاحبان فضل و هنر خواهد رسید.

از تبعید نذرسرودن**قصائد** در مدیح معصومین علیهم‌السلام کرد و این باید**همان قصائد** باشد.

از جمله این اشعارترجیع بندیست دارای چند بند درمدح امام حسین علیه‌السلام است که بیت ترجیع آن این بیت‌است :

کی تو مقصود عالم امکان　　　یافت آیات حق ز تو برهان

درمدح امام زمان علیه‌السلام نیز چند ترجیع است با تکرار این بیت :

ای برافراشته در این خرگاه　　　رایت لااله‌الاالله

در عنوان بخش اشعار ،با قلم قرمز چنین نوشته است :

قصائد سرکار وزیر نظام باحتشام ادام‌الله ایام شوکته الی یوم‌القیام

آغاز : بسمله طراز عنوان هر دیوان حمد الهی است جلت قدرته که نه او را آغاز است و نه انجام ... پس از حمد خداونداحد ستایش بیرون ازعدونیایش‌افزون ازحد شایسته مخزن گوهر الهی ... اما بعد اگر چه مرحمت آل‌طه و یاسین ... هر بیانی را در خور ... نیست لکن به منطوقهٔ مرحبا بناصرنا بالایدی والالسن والارجل ... به سخندانی مدحش گفتم ... دولتی چنین کم افتد به دست ... له فی مدح‌النبی (ص)

ای مایهٔ کان آفرینـــــش　　　وی راحت جان آفرینـــش

از فیض وجود پر زجـــودت　　　آسوده روان آفرینــــــش

پایان قصائد : (آخرین قصیده درمدح حضرت علی علیه‌السلام) :

می‌نیندیشم زشورحشروروزدادگر　　　شعر گفتن‌در مدیحت مرمرا آمد شعار

درذیل با قلم قرمز نوشته است :

قصائد بندگان عظمت مدار وزیر نظام با احتشام ادام‌الله ایام شوکته الی یوم‌القیام

۳ ـ اشعار از مشتاق (گ . ۱۲ الف ـ ۱۳۷ الف)

چند غزل و تغزل است در شیوه‌ای شبیه به شیوهٔ اشعار وزیر نظام و در برخی از آنها تخلص مشتاق دیده میشود اما سبک اشعار مسلم میدارد از منشآت سید علی مشتاق اصفهانی و یا از دیوان مشتاقیه مظفر علی شاه کرمانی نیست و همان‌گونه که اشارت رفت به شیوه‌متوسط وسبک اشعار وزیر نظام بسیار شبیه است.

اینک نمونه‌هایی از این اشعار:

مطلع نخستین تغزل:

مدیح و زیور مدحت نثار خالق یکتا
که از آب و گلی آرد برون بس صورت زیبا

خداوندی که هر شام و سحر بر درگه فضلش
سجود آرند بر خاك جلالش جملهٔ اشیاء

از غزلی دیگر:

چو صوفیان صفا پیشه سربنه بردوست
که کارمردم صافی‌محبت است وصفاست...

قناعت است و توکل مقام درویشان
فرو از این چه نشینی محل فقرکجاست

محبت است و ارادت نظر به عین رضا
نه این مجاهده با نفس من همین تنهاست

کس این عمل‌نتواند به جز شه مشتاق
که در مفارقتش صد هزار جامه قباست

طبیب شافی نفس است غیر او نبود
جو او طبیب بود در مرض امید شفاست

از غزل دیگر:

افسوس بر آن‌دیده که حق هیچ ندیده‌است
پیچیده زحق روی و بغیری نگریده است

آوازه رحمت به سماوات و به ارضین
بر گشته و از سمع رضا کس نشنیده است

... گردیده کند باز تو گویی ز تکبر
این خلق زآباء و زاجداد خریده است

اندر خز و سنجاب فرو برده سر و ریش
گویی‌چو شغالیست که درگوشه‌خزیده است

خود را چو سبع ساخته ازکلبه درآید
یعنی سنم آنی که ز من خلق رمیده است

با روی ترش کرده و ابروی گره‌دار

ماناکه یکی قطره ز زقوم چشیده است

مشتاق چرا دست نگیرد زمن امروز

کز دست لئیمان به لبم جان برسیده است

پایان: بس خون‌زپرند شه دادار فرو ریخت

چون قطرهٔ باران چکد از ابر بهاری

۱۰۲۶:

دفتریست به قلم نسخ اواخر قرن ۱۳ یا اوائل ۱۴ درحواشی‌بخش خاطرات نوشته‌هائی است به قلم شکسته نستعلیق خوب در توضیح پاره‌ای از وقائع تاریخی.

در حاشیه ص ۴۹ - ۵۲ درکنار خاطرات مربوط به امیرکبیر - که مؤلف با قلم‌خصمانه به بیان آن می‌پردازد - «حکایت خروج طائفه ضاله بابیه» است و نویسنده در شرح قلع و قمع با بیان به دستور امیرکبیر پرداخته و میگوید:

«معادل سه هزار نفر از سپاه نصرت پناه از تیغ ... ایشان (بابیان) در معرض تلف آمده آخرالامر به تایید حضرت پروردگار جمیعاً گرفتار ... شده و رؤس منحوس ایشان گوی میدان... اسلامیان گردیده ... بعد از آن که دولت میرزا تقی‌خان امیر نظام سپری و مهتری و برتری به پستی و کمتری رسید قدری از آن طائفه ضاله ...که در زوایا ... پنهان بودند ... مجمعی در دارالخلافه انجمن نموده ...»

بر دو برگ کوچکتر که لابه‌لای اوراق نسخه الصاق شده نیز نوشته‌هایی است با همین قلم نستعلیق، عناوین: شنگرف.

قطع: وزیری کوچک ۱۴ × ۲۱، ج: تیماج یک‌لا قرمز، تعداد برگها: ۱۳۷، سطورهر صفحه: ۱۱، کاغذ: فرنگی شکری رنگ، شماره ثبت: ۳۱۷۳۱

مجموعه ۴ رساله در اصول فقه: (عربی)

تمام رسائل این مجموعه از حاج میرزا حبیب‌الله رشتی (م - ۱۳۱۲) است که در زیر به ترتیب معرفی میشود:

۱ ـ مقدمةالواجب، رساله فی — (گ ۱ ب ـ ٦٤ الف)

صاحب ذریعه در طبقات در ذیل ترجمه رشتی از این رساله یاد میکند اما در ذریعه به آن اشارتی ندارد.

مؤلف در این مبحث به مسئله ترتب (بدون ذکر این عنوان) اشاراتی دارد در مسئله «مقدمیة ترك الواجب اللمهم لاتیان الاهم»

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... اختلف الاصولیون فی وجوب مقدمة الواجب

پایان: بشرب شیء من المایعات المباحه علی اعتقاد کونه خمرا وهذه هی مسئلة التجری... ای مقدمات المعصیه

۲ ـ اقتضاءالامر بالشی للنهی عن ضده ، رساله فی —(گ ٦٤ الف ـ ۸۷ الف)

رشتی در این رساله مانند رساله مقدمه واجب از شیخ و استاد و صاحب کشف الغطاء و صاحب حاشیه معالم بسیار یاد میکند(۱). در آغاز پنج مقدمه دارد

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... و بعد فهذه مسئله معروفة معرکةللآراء یبحث فیها عن اقتضاءالامر بالشی للنهی عن ضده ... یستدعی رسم مقدمات

پایان: و اما استحباب الضدالخاص فهو مبنی علی تمامیة قول الکعبی ولانقول به کما سر. تمت المسئله

---

۱ ـ در مقدمه پنجم مسئله ترتب را (نه با این عنوان) مطرح و دلائل جواز ترتب را از قائلان آن صاحب کشف الغطاء و شاگردش شیخ محمد تقی اصفهانی در حاشیهٔ معالم و پس از آنان صاحب قوانین و فصول نقل میکند.

قال فی کشف الغطاء فی البحث عن المقدمات ... وای مانع من ان یقول الامر المطاع اذا عزمت علی معصیتی فی ترك کذا فافعل ... انتهی و قد ذکرنا ... فی بحث مقدمةالواجب وبینا فسادها ... فلا نطیل بذکرما فیها هنابل نشیرا جمالا الی حاصل کلام المحشی و نجیب عنه و حاصل کلامه ان تصادم الامرین المضیقین من المستحیلات ... و لکن مصادمة الامر المضیق والامر الموسع لاضیر فیها لان مرجعه الی وجوب الموسع علی تقدیر العصیان فی ترك المضیق ... لانه لیس من التکلیف بالامرین فی آن واحد ... هذا حاصل جمیع کلماته تلویحا و تصریحا وانت خبیر ان هذا کرعلی مافر

(ص ۱۵۵ ـ ۱۵٦ مجموعه)

۳ ـ العام والخاص والمطلق والمقید، رساله فی ـ (گ ۸۸ الف ـ ۱۴۸ الف)

نخست برخی از مسائل مبحث عام و خاص و سپس مبحث مطلق و مقید است. بخش بزرگ مبحث عام و خاص دربارهٔ بقاء حجیت عام پس از ورود مخصص و شمول خطابات شفاهی معدومان زمان خطاب را است.

عناوین مسائل اصلی «نقد» است.

در مسئله مطلق و مقید پنج «تنبیه» در آغاز و سه «تنبیه» در پایان دارد.

طبقات اعلام الشیعه (قرن ۱۴) : ۳۵۷ ـ ۳۶۰

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین... نقد. المشهور بین اصحابنا ان العام المخصص ... باق علی حجیته فی الباقی کما کان قبل التخصیص

آغاز مطلق و مقید : نقد فی المطلق والمقید و هما من مشترکات الکتاب والسنه والکلام فی ماهیتهما و فی اقسامهما و احکامهما

پایان : الثالث کلما یجری فی العام والخاص ... یجری فی المطلق والمقید لاتحاد الطریق الا فی مقدار التخصیص فانه یجوز التقیید الی الواحد بلااشکال

۴ ـ تقلید المیت، رساله فی ـ (گ ۱۴۸ الف ـ ۱۴۶ الف)

میرزا حبیب‌الله رشتی مؤلف این رساله نخست به تحقیق دربارهٔ تقلید میت پرداخته و سپس در تنبیه سادس از تنبیهات پایان رساله مسئله تقلید اعلم را مورد بحث قرار داده است.

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین ... و بعد فقد اختلف العلماء بعد اتفاقهم علی جواز التقلید فی اشتراط حیوة المفتی

پایان : وبالجمله الظاهر عدم اشتراط تعیین المجتهد فی صحة العمل و ان کان التعیین احوط والله العالم بحقائق الامور ... قدوقع الفراغ من تنمبق هذه المسئله فی لیلة الاربعاء... سنة سبع و ثلاث بعدالالف من الهجره

۱۰۲۹ :

دفتریست به خط نسخ قرن ۱۴. از صفحه ۱۱۲ قلم متفاوت وبه خط شیخ هادی قائنی است. بالای تلاش به‌صفحه چنین نوشته است: «از اینجا خط جناب آقا شیخ هادی قاینی است»

قطع : وزیری کوچک ۱۳/۵ × ۲۱/۵، ج : تیماجی قرمز، تعداد برگها : ۱۴۶، سطورهر صفحه : ۲۰، کاغذ : فرنگی آبی رنگ، شماره ثبت : ۳۱۷۳۱

مجموعه دو رساله‌درتصوف : (فارسی)

۱ - تبصرة‌المؤمنین (گ ۱ ب - ۹۵ ب)

از حکیم محمد مؤمن گیلانی در رد و ابطال‌ایراداتسولی محمدطاهرقمی برطائفه صوفیه.

فهرست حاضر : ۲۳۲

۲ - فتوح‌المجاهدین (گ ۹۵ ب - ۱۱۱ الف)

محمد طاهر قمی در پاسخ رسالهٔ تبصرة‌المؤمنین رساله‌ای نگاشت از زبان یکی از شاگردان خویش و سخنان حکیم را پاسخ گفت و رد کرد.

مؤلف رساله حاضر که از طرفداران حکیم محمد مؤمن است این رساله را در پاسخ رساله جوابیه ملاطاهر نگاشته و نام خویش را از جهت تقیه اخفاء کرده است.

در دیباچه رساله حاضرچنین آمده است :

در این وقت که شهر ربیع‌الاول ۱۰۹۰ است قاضی قم رساله‌ای در جواب تبصرة‌المؤمنین نوشته و نسبت به یکی از شاگردان نامشخص خود داده بود به نظر رسید مشتمل بر تدلیسات و حیلتهای عام فریب و استکبار ذاتی او را بر آن داشته که با سید نجیب طرف لفظی نباشد و از زبان شاگرد خود راتواند مجتهد الزمانی و امام عادل ... گفت ... وچون رساله مزبوره مشتمل بر تهمتها و اثبات کفر و زندقه سید نجیب بود و مرتکب جواب نشدن احدی مظنه ثبوت آن میگردید و عدم اظهار اسم را موافق تقیه دید لهذا بعد از استخاره به کلام ملک علام به جواب آن مبادرت نمود.

این رساله دارای دوازده فتح و خاتمه است:

فتح اول - درجواب تدلیسات دیباجه رساله

فتح دوم - درجواب تدلیس در خلط طریقه صوفیه اثنی‌عشریه و حلاجیه

فتح سوم - درجواب تدلیسات درضمن احوال حلاج

فتح چهارم - جواب تدلیسات در بیان اولیاءالله

فتح پنجم - درجواب تدلیساتی که در رد برخی از احادیث وارد در تبصره نموده.

فتح ششم - جواب تدلیسات در مذمت عطار و غیره

فتح هفتم - جواب تدلیسات در رد خطبة‌البیان

فتح هشتم - جواب تدلیسات درمنصب قضاء

فتح نهم ـ جواب تدلیسات در معانی احادیث قضاءنائبان معصوم

فتح دهم ـ جواب تدلیسات در باب عدالت و علم

فتح یازدهم ـ جواب تدلیسها درضمن حکایات منقوله قاضی قم

فتح دوازدهم ـ جواب قدح و طعن بر مؤلف تبصرة المؤمنین

خاتمه بیان مجملی از بی‌انصافی و تعصب جاهلیت قاضی قم

آغاز : الحمدلله‌الذی جعلنی من‌المؤمنین‌الموحدین و بعد برضمائرارباب انصاف پوشیده نماند که مولوی طاهر و حاکم جائر زاجر مولانا محمد طاهر رسائل چند در طعن و لعن‌مؤمنین از سنهٔ سابقه و لاحقه نوشته و همه را حلاجیه لقب داده و نیکان وپاکان عالم‌را حلاجی کرده.

پایان : به طریق بی‌سوادان و اجلاف مجادله نماید چه انصاف از شرائط عدالت است و بهتان و افتراء منافی ایمان، والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم. قدتمت‌الرساله فی شهرربیع الاول من سنة الف و تسعین ... والحمدلله‌رب‌العالمین کاتب افزاید :

قد وقع‌الفراغ من کتابة تبصرة‌المؤمنین و هذه‌الرساله‌بید احقرالعباد محمد علی‌بن امام وردی‌الاصفهانی فی شهر محرم ... سنة ثلاث و مائه‌و الف من‌الهجرة‌النبویه

۱۰۳۱ :

مجموعه‌ایست به قلم نستعلیق محمد علی‌بن امام وردی اصفهانی مورخ ۱۱۰۳. کاتب در ذیل تبصرة‌المؤمنین (ص ۱۱٦) تاریخ تألیف آن رساله را ۱۰۸٦ و در قزوین‌قید میکند. برگ اول مجموعه مندرس است.

٤ برگ آخر مجموعه با قلم متفاوت و گویا از همان کاتب است.

قطع: رقعی ۹/٥ × ۲۰، ج : تیماجی‌مشکی،تعداد برگها : ۱۱۱ تعداد سطور هرصفحه: ۲۱، کاغذ : اصفهانی ضخیم آهار مهره‌دار شکری، شماره ثبت : ۳۱۷۳٦

جنگ نایینی (عربی ـ فارسی)

تدوین محمد رضا پسر محمد رشید نائینی (۱) (ق ۱۲) و بیشتر رساله ها به خط او است

---

۱ ـ در مآخذی که مظان وجود ترجمه او است مانند طبقات اعلام الشیعه (ق ۱۲)، اعیان‌الشیعه ذریعه ذکری از وی ندیدم. به نظر میرسد با آقا جمال خوانساری آشنا و شاید از شاگردان بوده زیرا از او یاد میکند و مطلبی میآورد.

مجموعه‌ایست از یادداشتهای کوتاه و بلند به نظم و نثر در ادب و تاریخ و علوم فقه و حدیث و قرآن و فلسفه و عقائد.

در ذیل برخی از بخشهای این جنگ تاریخ ۱۱۳۱ تا ۱۱۳٤ با نشان لمحرره یا نام تدوین کننده دیده میشود.

اینک فائده‌ها، گفتارها و رساله‌های موجود در این جنگ شناسایی میشود:

۱ - توارد علتین علی معلول واحد (گ ۱ ب) (عربی)

آغاز: بسمله اعلم انهم قالوابانه لایجوز توارد علتین علی معلول واحد شخصی

پایان: فاحفظ ذلک فانه فائدة واید ذلک‌بان‌العله مایتوقف‌علیه وجودالشیٔ ...فالعله هی‌القدرالمشترک بینهما لعدمه بعدمه

۲ - دلیل بر نفی شریک‌الباری (گ ۲ الف) (عربی)

دلیلی است مستفاد از نهج‌البلاغه که به گفته مؤلف در کتب متکلمان نیامده است اما در قرآن کریم به آن اشارت رفته است.

مؤلف میگوید یکی از فضلاء نزدیک عصر ما این‌دلیل را میآورد و آن را از ابتکارات خویش میداند (۱)

آغاز: بسمله اعلم ایهاالعاقل ان‌الدلائل علی نفی‌الشریک عنه تعالی کثیر

پایان: فلنضف‌الیه فائده... هی انه قدورد فی‌الاخبار ان‌السؤال من‌الرسل ... فی‌المعراج حیث اجتمعا و فی امثاله

۳ - کل کلامی کاذب، حاشیه فی‌مغالطة - (۲ ب) (عربی)

- جذر اصم - حل‌المغالطه حاشیه ایست بر یکی از رساله‌های‌نوشته شده‌دراین‌موضوع.

درباره رسائل تألیف شده در این مسئله رجوع شود به فهرست ۹ : ٥٤۹ - ٥٥۰

آغاز: بسمله قیل لو قال قائل کلامی فی هذاالیوم کاذب‌ولم‌یقل فی ذلک‌الیوم

پایان: قلت‌المحکوم علیه بحسب‌الحقیقه ... مجموع کلامی کاذب وکذب ذلک

---

۱ - در نسخه جنگ‌حاضردر زیر کلمه بعض فضلاء نوشته «شیخ جعفر». عبارت‌چنین‌است:
و من اعجب ما یقرع الاسماع ان بعض‌الفضلاءالمقاربین للعصر (شیخ جعفر) ذکره فی رساله و قال انه استخرج هذا بفکره و نظره و لم یتفطن له آخر

یستلزم صدق قولک‌الخلاء موجود کاذب. تمت‌الحاشیه.

۴ ـ ایضاح‌الاشتباه (گ ۳ الف) (عربی)

از علامه حلی. این نسخه صفحه اول آن کتاب است.

خط این نسخه و نسخه بعد از این (برهان تمانع) با قلم دیگر است.

۵ ـ برهان تمانع علی توحیده تعالی، تقاریر ـ (گ ۳ ب)

از محمد رضا نایینی تدوین کنندهٔ جنگ حاضر

وی برهان تمانع بر توحید حق تعالی را با ۳ تقریر بیان میدارد:

تقریر اول ـ منقول از فاضل نایینی (میرزا رفیعا طباطبائی)

تقریر دوم ـ به نقل از فاضل هندی که در رساله چهار آینه (۱) آن را بیان میدارد.

تقریر سوم ـ از آن محمد رضا نایینی‌تدوین کننده این جنگ است که نشان دهنده دقت و تخصص او است.

آغاز: اعلم ان لبرهان‌التمانع علی توحیده تعالی تقریرات منها ما یستفاد من کلام فاضلناالنایینی

پایان: فلوکان له شریک نازعه فی‌ذلک و للزم فسادالسماوات والارضین ... لاشریک له و بذلک امرت وانا من‌المسلمین و اناالعاصی رضاالنایینی و فقه‌الله ... سیماالاخرویه التی لازوال‌لها سنة ۱۱۳۵

۶ ـ توبة‌المرتد، گفتار در حکم ـ (گ ۴ الف) (عربی)

تحقیقی است از محمدرضا بن محمدرشید نائینی مدون‌جنگ حاضر درباره قبول‌یاعدم قبول توبه مرتد ـ نزد خداوند.

آغاز: اعلم ان‌الاصحاب قد اختلفوا فی ان توبة‌المرتد هل تقبل فیما بینه و بین‌الله و ان لم تقبل ظاهراً

۱ ـ رساله چهار آینه از فاضل هندی بهاءالدین محمد بن‌تاج‌الدین اصفهانی است که به فارسی آن را پرداخته و تنها نسخه‌ای از آن که اکنون می‌شناسیم نسخه کتابخانه ملک است و منزوی در فهرست‌نسخه های خطی به وصف آن پرداخته است

(فهرست منزوی ۲ : ۹۲۹ ذریعه ۵ : ۳۱۱)

پایان : و انه تقبل توبته ظاهرا و باطنا الا فی‌المرتبة‌الثالثه والرابعه فانها لاتقبل اصلا بالاخبار والاجماع لمحرره رضاالنائینی وفقه‌الله‌تعالی

پیش و پس گفتار بالا قطعات کوتاهی است به نظم ونثر از آن جمله چندحدیث‌به‌نقل‌از محقق کرکی، تحقیق درباره جنس و نوع و فصل،اقسام قبله و قداح عشره و دو بیت زیر از فخررازی(ص ٦٠):

فان قلت ما حکم‌العلوم‌التـی بهـــا	قد اختص فی بین‌الانام فلاسفه
فقل سفه والله ان خالف الهـــــدی	و ان وافق‌الشرع‌المبین فلاسفه

۷ ـ الرواشح السماویه (گ ٦ ب ـ ۷ الف) (عربی)

بخشی (راشحهٔ اولی) از الرواشح السماویة میرداماد.

۸ ـ جواب استفتاء در باره نماز جمعه (گ ۸ الف)

پاسخ میرداماد است به سؤال از حکم نماز جمعه در عصر غیبت کبری.

سائل فتوای میرداماد را در این مسئله خواسته و او دقیقاً فتوای خویش را ـ که وجوب تخییری است ـ بیان میدارد.

میرداماد در پایان پاسخ خویش تاریخ ۱۰۲٤ نوشته است.

در ریاض‌العلماء از اجوبهٔ استفتاآت در جزء آثار تألیفی میرداماد یاد نموده است.

در صدر نسخه این نوشته دیده میشود :

استفتاء عن بعض‌اهل‌العلم اعنی السیدالداماد فی مسئلة صلوة‌الجمعه.

ریاض‌العلماء ٥ : ٤۲

آغاز : بسمله الثقه بالله ... الحمد لله لولیه ... و بعد فلقد استفتینی‌السجلک‌الله بسجان‌الفضل ... فی امر صلوة‌الجمعه التی هی من امهات‌الطاعات ... و سالت عن قراح‌الحق و صراح‌القول ... مصرا علی ان اکتب‌علیک ما کتب علیکم... علی ما هو الاصح روایـه ... و به‌الاعتضاد فی‌الفتوی عندی

پایان : و اعلم ان قلیلا فی سنة خیر من کثیر فی بدعه ... انه ذوفضل عظیم و ذو رحمة واسعه وکتب مسئولا احوج‌المربوبین الی‌الرب‌الغنی محمدبن محمد مدعو باقرالداماد فی عام ۱۰۲٤ ... مصلیا مسلماتمت

۹ ـ داستان طرماح (گ ۸ ب ـ ۹) (عربی)

طرماح بن عدی‌بن حاتم طایی‌که خود از فصحاء عرب بود پس از جنگ جمل از

جانب امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام پاسخ نامه معاویه را به او میرساند.

متن نامه ها و گفتگوهای طرماح و یاران معاویه در این گفتار آمده است.

آغاز: بسمله قال الشیخ الادیب ابوبکربن ابی عبدالله العزیزالنسیب... اخبرنا المشایخ ...ان امیرالمؤمنین علیه‌السلام لما رجع من وقعة الجمل کتب الیه معاویه

پایان: فقال معاویه ... والله لکلامک اشد علی من کلام الاعرابی و لقد ضاقت علی الدنیا بحذافیرها. ۱۱۳۵

در برگ ۱۰ (ص ۱۹ - ۲۰) چند قاعده نحوی، لغوی و حدیثی به خط رضا نایینی است و سپس حدیث دربارهٔ معرفت روز اول ماه رمضان به طریق حساب به نقل از امام ابو محمدالحسن-العسکری (گ ۱۱ الف)

۱۰ ـ ادله اثبات واجب (گ ۱۱ ب) (عربی)

از رضا نایینی مدون جنگ حاضر در بیان مسلکهای اثبات واجب به اختصار.

آغاز: بسمله ... اعلم ان من الادله علی وجوده سبحانه النظر فی المصنوعات

۱۱ ـ چهار آیینه (گ ۱۱ ب) (فارسی و عربی)

بخشی از فصل اول رساله چهار آیینه است از فاضل هندی. (فهرست حاضر: ۳۲۳)

آغاز: قدرایت لبهاءالدین محمدالمشتهر بالفاضل الهندی فی رسالته الفارسیه المسمی بچهار آیینه قد عقد فصلا للبرهان علی نفی الشریک .... فقال بالفارسیه ... آفرینندهٔ مخلوقی که دانا و تواناست از قبیل انسان بدیهی است که دانا و تواناست

۱۲ ـ اسانید صدوق درفقیه (گ ۱۲ الف ـ ۱۴ الف) (عربی)

نقل است از خاتمهٔ رجال مجلسی (= وجیزه)

مصفی المقال ۹۳ ذریعه ۱۰: ۱۴۲ و ۲۵: ۴۷

آغاز: بسمله لما کتبت رسالة الرجال للفاضل المجلسی و لم یکن فی خاتمة المتنسخ ما کان فی بعض النسخ من بیان حال الاحادیث الواقعه فی الفقه ثم اطلعت علیها فاوردتها هنا فاقول قال الفاضل المجلسی... و لنختم الرساله بذکر احوال اسانید الصدوق فی الفقیه الی الاصول التی اخذ الاخبار منها

۱۳ - تحقیق رجالی (گ ۱۴ الف) (عربی)

از محمد رضا نائینی دانشمند ترتیب دهنده جنگ حاضر. تحقیقی است دربارهٔ معلی‌بن خنیس و عمربن حنظله.

آغاز: اختلف‌العلماء فی حال مفضل‌بن عمر ... و فی حال معلی‌بن خنیس والصواب توثیقه لمدح رایته عن‌الصادق علیه‌السلام فی حقه

بر پشت برگ ۱۴ و روی برگ ۱۵ (ص ۲۷ - ۲۸) ابیات متفرقه فارسی‌و چند یادداشت عربی است.

۱۴ - انتخاب طب‌النبی صلی‌الله‌علیه (گ ۱۵ ب - ۱۶ ب)

از محمد رضا نایینی

آغاز: بسمله هذه رساله فی منتخب‌الاحادیث‌المذکورة فی طب‌النبی ... قال رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله ما خلق‌الله داءالاوخلق‌له دواءالاالسام

پایان: و من‌شر حاسد اذا حسد تمت علی‌یدالفقیر... محمد رضا النایینی‌و فقه‌الله‌تعالی... وسترعیوبه. ذیل منتخب طب‌النبی چند فقره از طب‌الرضا و پس از آن یادداشتهایی است کوتاه و به عربی در استدلال به آیه غار،چند حدیث، نقلی از ابن‌سینا، قطعه‌ای دربارهٔ علم خداوند، اشتقاق کلمه فاطمه و حدیثی از مسند احمد (گ ۱۶ ب - ۱۸ ب)

۱۵ - شرح بیتی از مولوی (گ ۱۹ الف) (فارسی)

از محمد رضا نایینی در شرح این بیت که‌ازمولوی نقل میکند:

منم معلول بی‌علت که علت گشته پیوندم

ازل فرزند من باشد ابد فرزند فرزنـــدم

آغاز: للمولوی ... منم معلول بی علت ـ این مبتنی بر چند مقدمه است که نزد فلاسفه مسلم است

۱۶ - شرح دعاءالاستسقاء (گ ۱۹ ب - ۲۰ ب)

از محمد رضابن‌محمد رشید نایینی ترتیب‌دهنده جنگ حاضر. در شرح دعاء استسقاء (دعاء باران)از صحیفه سجادیه.

آغاز: بسمله‌الحمدلله‌محیی‌الارض بالماء والصلوة علی خاتم‌الانبیاءالذی به ینزل‌الغیث

من السماء ... و بعد فیقول العبد ... محمد رضابن محمد رشیدالنایینی ... انی اردت شرح دعاءالاستسقاء من الصحیفةالسجادیه لاشتماله علی عبارات انیقه ... فاقول شارعا فیه ... وکان من دعائه عندالاستسقاء بعدالجدب. الاستسقاء طلب السقیا وهو انواع ادناه الدعاء بلاصلوة

پایان: واکد ذلک بقوله انک علی کل شیٔ قدیر تمت... تحریرا فی رابع شهر رمضان ۱۱۳۵ فی محروسة اصفهان ... فی المدرسة ...السلطانیه لم یزل فیهاالافاضل والطلبه

پس از این رساله‌قطعاتی‌به نظم‌ونثر در موضوعات پراکنده است (گ ۲۱ الف ـ ۲۲ب) و از جمله آنها دو بیت است به فارسی در ماده تاریخ درگذشت میرداماد (۱).

۱۷ ـ دلیل وجود زمان (گ ۲۳ الف) (عربی)

از رضا نایینی محرر کتاب

آغاز: اعلم ان‌الدلیل علی وجودالزمان ان‌الحادث بعد ما لم یکن له قبلیه بمعنی ان عدمه قبل وجوده.

۱۸ ـ حاشیه ملخصه اخبار انبیاء سلف (گ ۲۳ ب ـ ۲۴ الف) (عربی)

این بخش مأخوذ است ازکتاب الغره و شذورالعقود وکتاب مفاتیح التنزیل و حواشی کتاب‌المصباح.

آغاز: حاشیه ملخصه من کتاب‌الغره ... آدم عاش تسعمائه و ثلاثین سنه و لم یمت‌حتی بلغ ولده و ولدولده اربعین الفا

پایان: و اذا نقص احد من‌الثلاثمائه والستین وضع بدله من سایـرالناس والله اعلم بالصواب ... من حواشی‌المصباح. سنه ۱۱۳

۱۹ ـ فوائد فی معرفةالخالق (گ ۲۴ ب ـ ۲۵ الف) (عربی)

از ترتیب دهنده جنگ حاضر، این نسخه ناتمام است.

آغاز: بسمله ... نحمدك یامن‌فطر بقدرته‌السبع‌الشداد و بعد فیقول محمد رضابن محمد رشیدالنایینی هذا فوائد جمعتهالاولی‌الالباب یعینهم علی طریقة معرفة خالقهم علی نهج‌الصواب

---

۱ ـ دو بیت مزبور این است:

در خاك نجف مسکن و مـاوی کـرده
در سایهٔ مرتضی علی جاکرده

تاریخ وفات وی طلب کردم گفـت
علامه دین وداع دنیا کرده

لاشک ان فی‌العالم موجود

پایان: و هو لما کان بریئاً من‌العلائق والمواد فهو عاقل لذاته معقول لذاته

۲۰ ـ نزول قرآن در شب‌قدر (گ ۲۶ ب ـ ۲۷ الف) (فارسی)

از نایینی ـ محمدرضا بن‌محمد رشید.

آغاز: بسمله آیه شریفه کتب علیکم‌الصیام...دلالت میکند بر نزول قرآن در ماه مبارک رمضان و این منافاتی دارد با آنچه معلوم‌است‌از نزول قرآن آیة آیة و سورة سورة در عرض‌مدت بیست و سه سال

پایان: و این در حل بعض احادیث بکار میآید.لمحرره‌الحقیرابن محمد رشید النایینی محمد رضا وفقه‌الله تعالی

در ذیل این گفتار چند یادداشت است به عربی دربارهٔ:

بلقیس، اثبات عقل،ماده و صورت، سخن سهروردی دربارهٔ وجود، ادعاء ابو حنیفه:عندی علم کل شی، حدیث نیة‌المؤمن ... و تفسیر اعراف (گ ۲۷ الف ـ ۲۸ ب)

۲۱ ـ اثبات حدوث زمانی عالم (گ ۲۹ ب ـ ۳۰ الف) (عربی)

از نایینی ـ محمد رضا

مؤلف در پایان رساله میگوید نگاشتن این رساله را بامداد پنجشنبه آغاز و شبانگاه‌پایان داده است.

این رساله مرتب است بر یک مقدمه، دو فصل و خاتمه. مقدمه در حدوث ذاتی‌ممکنات

فصل اول تقریر دلیل حکماء بر قدم زمانی

فصل دوم تقریر دلیل حکماء بر امتناع تخلف معلول از علت تامه

خاتمه وجود زمان قبل خلق‌العالم بالتقدیر و بعده بالتحقیق

آغاز: بسمله‌الحمدلله بدیع‌الاشیاء بقدرته ... و بعد فیقول‌الفقیر ... محمد رضابن محمد رشید لما رایت اجماع اهل‌الملل علی حدوث‌العالم بالزمان ...بحیث لایبعد عده من ضروریات الدین ... و تحیر بعض‌القاصرین فی‌ذلک لما اقام‌الحکماء علی قدمه من‌البراهین فاردت ردها

پایان: نقول بوجودالزمان قبل خلق‌العالم بالتقدیر و بعده بالتحقیق والله ولی‌التوفیق تمت علی ید مصنفه‌الفقیر فی ضحی یوم‌الخمیس ... سنة احدی و ثلاثین و ماه بعدالالف ... و قد شرعت فیه عشیه

۲۲ ـ قاعدة الواحد لا یصدر عنه الا الواحد (گ ۳۰ ب ـ ۳۱ ب) (عربی)

از محمد رضا نایینی.

مؤلف خود پس از تقریر قاعده آن را رد میکند (۱).

آغاز: قال الحکماء الواحد لایصدر عنه الاالواحد بیانه

پایان: والذی ذکرناه اولا هوالتحقیق والله ولی التوفیق لمحرره رضاالنایینی

در ذیل گفتار بالا یادداشت دیگری است درباره اثبات عقل بر مبنای قاعدة الواحد و تقریر دلیل حکماء در این باب.

پس از آن سخنی است از دوانی دربارهٔ عینیت ذات و صفات و دعاء برای توسعه رزق (گ ۳۱ ب ـ ۳۲ الف).

۲۳ ـ شرح حدیث رؤیت (گ ۳۲ ب ـ ۳۳ ب)

شرح حدیثی است منقول از کتاب التوحید صدوق در باب رؤیت، از محرر جنگ

آغاز: بسمله روی الشیخ الصدوق ... فی کتاب التوحید فی باب الرؤیه ... فکتب علیه السلام لایجوزالرؤیه ما لم یکن بین الرائی والمربی هواء ینفذه البصر ... اقول شرح کلامه الشریف علی فهمی القاصر ان الرؤیه لایجوز

پایان: اذلنفی الجسمیه مقام آخر و هذا دلیل بعدکونه مفروغا عنه فتامل والله یعلم لمحرره العاصی ابن محمد رشیدالنایینی ... فی شهر ربیع الثانی ... سنه ۱۱۲۳ من الهجره

پس از رساله بالا چند یادداشت به فارسی و عربی در بارهٔ حقیقت ایمان و چند حدیث آمده (گ ۳۳ ب ـ ۳۴ الف).

۲۴ ـ میزان المقادیر (گ ۳۴ ب ـ ۴۱ الف) (عربی)

از مولی محمد باقر مجلسی در تعریف اوزان ومقادیر که موضوع احکام شرعی قرار میگیرند مانند کر، صاع، رطل، مد، وسق، درهم و دینار و غیره.

مجلسی در دیباجهٔ رساله از پدر خویش محمد تقی مجلسی با تجلیل بسیار یاد میکند و همچنین از روضة المتقین او که شرح است بر من لا یحضره الفقیه صدوق.

---

۱ ـ وی پس از تقریر قاعده و دلائل آن میگوید هذا تقریر کلامهم و فیه ان ماذکروه... حق بل کاد ان یکون ضروریا لکن نقول الصادرعنه الاصلح و هو واحد والمعلولات المتکثره صدر عنه تعالی باعتبارکونها اصلح

این رساله دارای هفت مقدمه و ۲ فصل است و فصل دوم خود دارای ۵ مقصد است.و در ۱۰۶۳ این رساله به چاپ رسیده است.

ذریعه ۲۳ : فهرست ۱۰:۱۰۰۹و۱۳۸٤

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌الذی ارتفع عن مطارح‌الافهام اما بعد فیقول‌الفقیر الی رحمة ربه‌الغافر ... محمد باقر

پایان : الماتین من ملک‌الدرهم سبعة من هذه‌الدراهم والله اعلم. ولیکن هذاآخرما اردنا ایراده ... و قد تمت فی ... سنه ثلاث وستین بعدالالف من‌الهجره علی سهاجرها الف‌تحیه و کتبها بیمینه ... این محمد رشید ... سنه ۱۱۳۲ ... فی‌المدرسه‌الجدیده السلطانیه لازال فائزا ساکنوها بالفیوصات‌السبحانیه

۲۵ - رساله در تحدید صاع (گ ۱ ٤ الف) (فارسی)

از مولی محمدباقر مجلسی

در ذیل این رساله - برخلاف دیگر رساله‌های موجوددر این جنگ - نام نایینی دیده نمیشود وگویا از محمد باقر مجلسی است و در هر حال به خط نایینی است و بالای این نسخه چنین نوشته «وسنه» که‌مؤید انتساب به مجلسی است.

مؤلف در یک جای این رساله از والد و در پایان آن از رساله اوزان خویش یاد میکند : «وصاع فطره را بر حدیث ابراهیم‌بن‌محمد همدانی و والد فقیر این وجه سوجه‌میدانست... و گمان فقیر سوافق جمع بین‌الاخبار آنست که در غیر غسل ...»

آغاز : بسمله‌الحمدلله و سلام علی عباده‌الذین اصطفی و بعد باید دانست که‌احادیث در تحدید صاع مختلف وارد شده است اول حدیث ابراهیم‌بن محمد همدانی

پایان : و تفاصیل هر یک در رسالهٔ اوزان مذکور است والله یعلم حقائق‌الامور

۲۶ - شرح دعاءالاعتراف بالتقصیر (گ ۱ ٤ ب - ۳ ٤ ۱ الف) (عربی)

دعائی است که در مفتاح‌الفلاح شیخ بهایی نقل شده است و نایینی جامع این جنگ حاضر به شرح آن پرداخته است.(۱)

---

۱ - دعاء مزبور چنین آغاز میشود :
اللهم ان احداً لایبلغ من شکرک غایةالاحصل علیه من احسانک مایلزمه شکراً

در شرح یکی از فقرات دعا به‌سخن فاضل‌خوانساری درترجمه دعا اشارت رفته و مقصود آقاجمال خوانساری است در ترجمه مفتاح الفلاح

آغاز: بسمله الحمدلله الذی جعل شکرالعباد علی نعمه و مننه الاعتراف بالتقصیر ... و بعد فیقول العبدالفقیر ... محمد رضابن‌محمد رشید ... لمارایت شرح دعاءالاعتراف ... شکراً و رایت انه تلقی بعض فی بعض فقراته عسرا ... فشرعت فی شرحه شگراً و ارجوبه فی کل الامور یسراً

پایان: والباقی لایحتاج الی‌الشرح و امنن علی بالمنن یاذاالمن انک منان کریم و بالعباد رحیم و اتممتها فی سادس شهرالشوال ... سنه ۱۱۳۲

۲۷ - صیغه عقد نکاح، رساله‌در (گ ۴۳ ب - ۴۴ الف) (فارسی)

گویا از نایینی (هر چند نام مؤلف یاد نشده است) رساله‌ایست کوتاه در تحقیق درالفاظ صیغه نکاح دائم و موقت و برخی از شرائط صحت و نفوذ عقد .

آغاز: بسمله الحمدلله الذی خلق من‌الماء بشرا... بدان که اصلح آنست که عقد دائم‌به نکاح و تزویج هر دو واقع میشود.

پایان: این صیغ شش مرتبه به وکالت ولی باید خواند

در ذیل این رساله چند یادداشت ادبی دیده میشود (ص ۸۶).

۲۸ - لیلةالقدر، تحقیق در-(گ ۴۴ ب - ۴۵ الف) (عربی)

از نایینی درباره لیالی متبرکه ۱۹، ۲۱ و۲۳ ماه رمضان

آغاز: بسمله اعلم انـه یظهر فـی بعض‌الاخباران لیلة تسع عشر ...کلها لیلةالقدر ... وقد شبهها بعض‌الفضلاء بارقام‌الملوك

پایان: لوجب اجابة تلك الدعوات و لم تقتض‌الحکمه اجابتها . امحرره رضاالنایینی وفقه‌الله تعالی

۲۹ - حاشیه تجریدالعقائد (گ ۴۵ ب - ۴۸ الف) (عربی)

از نایینی بر تجرید خواجه نصیر طوسی

این حواشی دو بخش است:

بخش اول بر اوائل مقصد دوم است‌در جوهر عرض

بخش دوم پر اوائل مقصد سوم است در الهیات

مؤلف از شرح منطق تجرید و نیز از حاشیه فاضل خوانساری (گویا مقصودآقاجمال است) به تکرار یاد میکند.

آغاز بخش اول: بسمله والجوهریه والعرضیه من ثوانی المعقولات ... هناابحاث الاول انه لم لم یقل الجوهر والعرض

پایان بخش دوم: فلم قرره هکذاو وقع فی القباحه والتطویل اللهم الا ان یقال انه فعل هذا لیصیر البرهان اشبه البراهین ببرهان اللم تامل فیه. لمحرره رضاالنایینی

۳۰ - حکم وطی الحائض قبل الغسل (گ ۴۸ - ب و ۴۹ الف) (عربی)

از نایینی، بحثی است فقهی در وجوب یا استحباب کفاره در صورت وطی حائض قبل از غسل.

آغاز: بسمله تحریم وطی الحائض فی القبل فی الحیض قبل الغسل اجماعی ...والخلاف انما هو فی الحکم بالتکفیر هل هو علی الوجوب اوالاستحباب

پایان: ثم ان الظاهر من کلام المفید فی المقنعه تحریم وطیٔ المستحاضه التی لاتفعل وظیفتها من الاغسال و یدل علیه بعض الاخبار والله المتعال یعلم حقیقة الحال لمحرره رضاالنایینی وفقه الله تعالی

۳۱ - شرح ابیاتی در مدح امام رضا علیه‌السلام (گ ۴۹ ب) (عربی)

محمد رضا نائینی پنج بیت از قصیده‌ای در مدح امام رضا علیه‌السلام آورده و به شرح و توضیح آن می‌پردازد.

آغاز: کفی بفعال امرء عالم — علی اصله عادلا شاهــدا

اری لهم طارفــا مونقا — و لا یشبه الطارف التالـدا ...

المراد بالطارف المونق الرضا علیه السلام

۳۲ - البداء، تحقیق فی - (گ ۵۰ الف) (عربی)

از محمد رضا نایینی

آغاز: قدوردفی الاخبار فی الاقرار والاعتراف بالبداء فی کمال التاکید حتی قورن بیع التوحید ... فاعلم ان البداء بمعنی الندامه فی حقه تعالی کفر اذیعودالی نسبة الجهل

پایان : بل یداه مبسوطتان ینفق مایشاء کیف یشاء. لمحمد رضاالنایینی
بر پشت برگ ۵۰ کیفیت صلوة الحبوه یا صلوة التسبیح معروف به نماز جعفر طیار به نقل از مصباح بیان شده است.

۳۳ ـ تحقیق التشکیک (گ ۵۱ الف ـ ۵۲ ب) (عربی)

از عبدالله بن شهاب الدین حسین یزدی (م ـ ۹۸۱) بر حاشیه قدیم دوانی بر شرح تجرید مبحث تشکیک با عنوان قوله و اقول

نسخه‌ای از این رساله در کتابخانه مرعشی موجود است که مؤلف آن در فهرست شناخته نشده است.

وی از استاد خود (دوانی) و حاشیه جدید او به تکرار یاد میکند.

کاتب مجموعه بالای صفحه نسخه نوشته : حاشیهٔ ملا عبدالله یزدی بر مبحث تشکیک حاشیهٔ قدیم

ذریعه ۶ : ۶۸ طبقات اعلام (قرن ۱۰) : ۱۳۴ فهرست کتابخانه مرعشی ۱۳ : ۳۰۷

آغاز : تحقیق التشکیک اللهم بالهامک و ازاحة الشکوك بفیضک وانعامک هذا یا اخوانی مایحضرنی فی تحقیق مسئله التشکیک و تحقیق کلام الاستاد المحقق مندفعا عنه وجوه التشکیک عسی الله ان یوفقنا للکلام التمام و یؤید بالتتمیم الحواشی و تجرید الغواشی ... اقول التشکیک اما بالاولویه اوالاقدمیه اوالاشدیه اوالزیاده الی آخره معنی التشکیک بالاولویه علی مایستفاد من کلامه

پایان موجود : (نسخه حاضر از پایان ناتمام است) قال الثانی ان الاسرالذی به یتحقق التفاوت بینهما بل کانت فی الکل علی السواء و ان کان داخلا فیها لم یتحقق الاشتراك الاضعف فیها لانتفاء بعض الاجزاء انتهی والحاصل (دنبال آن از نسخه افتاده است)

۳۴ ـ کراهة العبادات، رساله فی ـ (گ ۵۳ ب ـ ۶۰ الف) (عربی)

از جمال الدین محمد خوانساری (م ـ ۱۱۲۵ یا ۱۱۲۱) بررسی محققانه مسئله است.

این نسخه بخشی از حواشی آقاجمال خوانساری است بر شرح مختصر عضدی.

کاتب نسخه (نایینی) حاشیه مفصلی در کنار صفحه ۱۰۸ بر این رساله دارد.

ذریعه ۱۷ : ۲۹۱

آغاز : ثم لعلك قد قرع سمعك فی تضاعیف المباحث الفقهیه ما حکموا به من کراهة

بعض‌العبادات و ما یشکل علیه من ان‌العباده لابدان یکون راجحه فکیف تجامع الکراهه فلاعلینا ان نرسل عنان‌القلم لتحقیق‌الامر فیه ... کیلا نعدل فیه عن صوب‌الصواب

پایان: واوردعلی احتمال الکراهه بالمعنی المصطلح علی سبیل‌الاشکال انه حینئذ لاتنعقدالعباده فیکون مراما ... و این هذا مما فهمه هذاالفاضل فتامل . تمت‌الحاشیه المتعلق بتحقیق المکروه للفاضل العلامة المدقق آقاجمال‌الدین محمد طاب‌ثراه من حواشیه علی شرح المختصر فی سنه ۱۱۳۴ علی یدالفقیر محمد رضا غفرله

در پی حاشیه بالا (در ص ۱۱۹ - ۱۲۰ مجموعه) چند حدیث و یک خطبه عقد نکاح نوشته شده است.

۳۵ - شرح خطبه شقشقیه (گ ۶۱ ب - ۶۷ ب) (فارسی)

نام شارح وکاتب نسخه (بر خلاف دیگر رساله های موجود در این مجموعه حاضر) در این‌نسخه نیامده است اما خط آن بدون تردید از همان محمد رضا نایینی است و تألیف نیز باید از او باشد. حاشیه هایی چند نیز درکنار صفحات با همان خط است و بدون نشان و امضاء .

آغاز: بسمله و منه‌الهدایه ... بلیغ‌ترین کلامی‌که ناهجان نهج بلاغت و سالکان منهاج براعت و فصیح‌ترین مقالی‌که مالکان خطهٔ سخن وری ... زبان به تقریر و بیان آن گشایند تحیت و درود رسالت پناهی است ... در این اوقات ... این فقیر حقیر به اشاره من لزم له علی‌الاطاعه بعد از استخاره ... قدم جرأت بر بساط ترجمانی نهاده و به‌قدر فهم‌قاصر...ادای معانی ... آن داده ... بدان ثبتک الله...که آن خطیب منبر سلونی ...ابتداء ... این خطبه کریمه به قسم نمود.

پایان: آن حضرت فرمود به خدا سوگندکه او محبوب‌تر است نزد من از امارت شما . تمت بعون‌الله تعالی فی سنه ۱۱۳۴.

در ذیل شرح خطبه یادداشتی است در تفسیر آیه «کل من علیها فان...»

۳۶ - شرح ابیات مشکل (گ ۶۸ الف - ۷۶ الف) (عربی)

شرح است بر مشکلات ابیات برخی از قصائد و غزلیات شاعران معروف دارای عنوان فصل ، فائده ، اشکال غزلیات مشهوره، اشکالات معما.

مؤلف در ذیل عنوان فصل در بیان فرق سخن و سخن گفتن چنین گوید :

«فصل در بیان اشکال شاعر. چون اسرار و اشکال سخن شناسی دانستی‌که بر انواع

است اکنون باید دانست که اشکال لازم نیست در سخن باشد بلکه در سخن گفتن نیزاشکالها هست. .. صنایع شعریه اگرچه بی‌نهایت است ولیکن صنعتی چند است که آن اشکل است و گفتن آن صعوبتی دارد ... رشید وطواط را در این صنعت (صنعت ترصیع) قصیده‌ایست که بدان فخر کرده که پیش از من در عرب و عجم کسی قصیدهٔ تمام مرصع نگفته ... ولکنه محمدبن المؤیدالبغدادی المنشی را در جواب او قصیده‌ایست ۳۳ بیت ... همه مرصع و در او صنعت توشیح رعایت کرده و چندین بحور مختلفه آورده که چون حروفات سوشحه را جمع کنی از هر یک بیت ... چندین بیت دیگر منشعب گردد ... بر سبیل نمودار یک دو بیت بیاوریم تا اهل سخن را تمثالی باشد» (۱).

نسخه‌ای با نام شرح ابیات در مجموعه شماره ۸۲۲/۸ موجود است که آن رساله‌ای دیگر است وبا رساله جای سخن تفاوت بسیار دارد .

نسخه حاضر از آغاز و انجام افتاده دارد.

آغاز موجود : آهو ز سر سر و مگر نافه نینـداخت

کز خاک چمن آب بشد عنبربان را

پایان موجود: و چهل میم است و میم را با لفظ اما که حاصل شده بود به پیوندی‌امام شود:

اندر او پیوند و چار و پنج را تألیف کن

امامی حاصل شودتمت‌والله اعلم.

۳۷ ـ مطالب پراکنده به نظم و نثر (گ ۷٦ الف ـ ۸۰ ب) **(عربی و فارسی)**

فقرات و یادداشتهایی است به نظم و نثر به خط نایینی در حدیث، موعظه‌وحکایات از ظرفا و دانشمندان و از آن جمله است :

---

۱ ـ مؤلف سپس دو بیت از سوشحه او را که در ١٤ بحر خوانده میشود میآورد. این است آن دو بیت :

به کرم می ببـری‌گـوی سخـا را ز فلک

بـه درم می بخری حمـد و ثنــا را ز بشر

به گذر مـی بـدری صف عـدو را زقضـا

به قـدم مـی سپری فـرق سها را چـو قـدر

— کلمات قصار از پیامبر و امامان علیهم‌السلام و از لقمان(ص ۱۰۰) (۱)
— حدیثی عجیب منقول در کشف‌الیقین علامه حلی از حضرت مولی علیه‌السلام(۲)
— حدیث نبوی (من غابت شمس یومه بغیرعمل ... فقد عق یومه (ص ۱۰۳)
— داستان مباحثه شیخ مفید با شیخ حنیفه درباره فضل امیرالمؤمنین علیه‌السلام
— اسماء انبیاء در قرآن کریم عجمی است مگر چهار اسم: آدم، صالح، شعیب، محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله
— مکاتبه منظوم بیدآبادی با میرزا نعیما مازندرانی (ص ۱۰۰)؛دو بیت از آقا محمد بیدآبادی خطاب به میرزا نعیما مازندرانی و دو بیت از میرزا نعیما درپاسخ آن باعنوان :«طلب نصیحت (۳)نمودن مرحوم آقا محمد بیدآبادی از میرزا نعیما مازندرانی»
— ابیاتی از : ملابومان علی کرمانی، فضولی(به ترکی)، وصاف، نظامی، حافظ و فردوسی (۴) (ص ۱۰۶ - ۱۰۹)

---

۱ ـ از جمله این کلمات کوتاه مذکور :
قال‌النبی (ص) دعوة‌الغرباء مقرونة‌بالاجابة
قال امیرالمؤمنین علیه‌السلام‌الظلم تحت عمایم‌الرجال اظهر ان قدر واخفی ان عجز
۲ ـ در آن آمده قال‌له قنبر یا مولای رایت باللیله شیئاً عجیبا قد علمت بعضه ... اما طوافک ... والبعبعه فما ادری
۳ ـ عنوان مذکور باتوجه به‌مضمون ابیات جای‌تأمل می‌نماید. اینک دوبیت‌بیدآبادی:
خواهم مددی زبخت کین عظم رمیم
گردد به سرکوی تو چون جنگ مقیم
اما غلط است کی میسر گـــــردد
مردود خدا کجا و فردوس نعیـــم
و جواب میرزا نعیما به‌آن :
آبی زسبو جانب عمان بـــــردن
وزگل ورقی سوی گلستان بـــــردن
تزیین سخن در نظر مثـل توئـی
باشدبه مثـل زیره به کرمـان بـــردن
٤ ـ این دوبیتی نیز از رضی آرتیمانی درحاشیه ص ۱۰۰ دیده میشود:
ای مثل تو پر دیده تو، وای مثل توکم دیده من
بر من‌بسی بگزیده تو، بر توکسی نگزیده من
او قد بـه ناز افراخته من تن به عجز انداختـه
مانند سرو و فاخته ، بالیده او نالیده مـــن

۱۰۳۲ :

دفتریست از محمد رضابن‌محمدرشید نائینی. نوشته‌ها در صفحات به گونه‌های مختلف است وبسیاری ازصفحات سطربندی نشده‌است.

برگ آغاز این دفتر مندرس ولبه‌های چند برگ از آخر که قطع‌آنهابزرگ‌تر از قطع دیگر برگها است تا شده است.

بر پشت برگ اول دفتر چند یادداشت کوتاه است و از آن جمله دو فقره به نقل از شیخ احمد (احسائی) است که اینک آورده میشود :

کل ماتری‌من افعال خلقه فهی‌افعاله تعالی.

الجسدمرکب من‌الاغذیه‌و لا یعود فی‌المحشرو انما هوکثوب لبسه‌الانسان و خلعه

قطع:وزیری کوچک(خشتی)۱٤ × ۲۰ ج : تیماج یکلا مشکی رنگ، برگها : ۸۰ سطور هر صفحه : مختلف، کاغذ : فرنگی (۲ برگ آخر : آبی رنگ) آهار مهره، شماره ثبت : ۳۱۷۳۷

مجموعه ۲ رساله درحدیث و اخلاق : (عربی)

۱ ـ **اربعون حدیث** (گ ۱ ب ـ ۲٤۰ ب)

ـ شرح‌الاربعین ازمجلسی ـ محمد باقر بن‌محمد تقی (م ـ ۱۱۱۱)

وی در این کتاب درباره مسائل معضله فقه‌و عقائد به تحقیق و شرح می‌پردازد و از «کتاب کبیر» خویش و ازبحارالانوارنیز بسیار یاد میکند.

مجلسی در پایان می‌آورد که در ۱۰۸۹ تألیف آن را پرداخته است.

این چهل حدیث دره ۱۳۰ به چاپ سنگی رسیده است(۱).

در حاشیه دلیل ششم از ادله توحید(که ادله سمعی استـ ص ۱۷) یادداشتی‌است از یکی از فضلا بدون نشان و استدلال‌به دلیل سمعی‌را مسئلهٔ توحید شعری و خطابی خوانده و از رازی کبیرو صغیر یاد میکند.

---

۱ ـ نسخ این کتاب اندك است و به دلیل تحقیقات ارزنده‌ای که دارد شایسته چاپ ونشراست. در نسخه۱۰۱۷ کتابخانه‌مرعشی(که‌تنها نسخه معرفی‌شده در فهارس آن کتابخانه است) فهرست احادیث و مطالب کتاب نیز به دست کاتب افزوده شده است که آن نیز (اگر کامل باشد) شایسته چاپ و نشر است.

فهرست سرعشی ٤ : ۳٤۸ دانشگاه ۱٦ : ۵۱۱۹،۱۵۳

آغاز : الحمدلله‌الذی جعل من انکر صحاح‌الاحادیث احادیث و مزقهم کل ممزق ... اما بعد فیقول ... محمدبن محمدالتقی المدعو بباقر ... انی لما وردت بفضل ربی ...مشهدالامام ... اعنی ثامن‌الائمه‌الاعلام اباالحسن بن علی بن موسی.

پایان : و لیکن هذا آخر ما اردت ایراده فی شرح‌الاربعین والحمدلله رب‌العالمین ... و هذه صورة خط‌المؤلف وکتبه بیمناه‌الجانیه‌الفانیه مؤلفه ... فی ثالث شهر رمضان ... سنة تسع و ثمانین بعدالالف‌الهجریه.

در ذیل نسخه با قلم دیگر این سطور دیده میشود «هذاالحدیث منقول فی‌الفصل‌الثانی من کتاب‌الامارة والقضاء من کتاب مشکوة‌الشریف بهذه‌العباره عن ابی ذرقال قال رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله کیف انتم و ائمة‌الکفر من بعدی ... قلت اما والذی بعثک بالحق اضع سیفی علی عاتقی ... قال‌الا ادلک علی خیر من ذلک تصبر حتی‌القاک».

۲ ـ التحصین فی صفات‌العارفین (گ ۲٤۱ ب ـ ۲۵۰ الف)

از ابن فهد ـ احمدبن محمد حلی (م ـ ۸٤۱).

سقطات ازمتن نسخه (در ص ٤۸۷ ـ ٤۸۹) درحاشیه استدراک شده است.

فهرست ۲۲ : ۲٤٤.

۱۰۳٤ :

این مجموعه به خط نسخ است مورخ ۱۲۳۱ و با دو قلم.شماره ۱ (اربعین مجلسی) با قلم نسخ ریز محمدحسین بن محمد شفیع و شماره ۲ (التحصین) با قلم نسخ درشت‌تر علی‌محمد قاینی کتابت شده است. کنار برگ آخر وصالی دارد و به متن آسیب نرسیده است. عناوین: شنگرف.

قطع: وزیری ۱۳ × ۲۲ ج : تیماجی قهوه‌ای. تعدادبرگها : ۲۵۰ سطورهر صفحه : ۲۵ کاغذ : فرنگی شکری رنگ آهار مهره شده. شماره ثبت : ۳۱۷۳۹.

مجموعه ۹ رساله در تاریخ و ادب و فن جنگ : (فارسی و عربی)

۱ ـ جنگ مطالب پراکنده (گ ۱ ب ـ ٤ ب و ۹ ب) (فارسی)

این بخش مشتمل است بر چند مطلب تاریخی و انتقاد اجتماعی و ادبی بدین گونه :

الف ــ اعتراض بر اعدام مجرمان به‌وسیله گیوتین در فرانسه به نقل از روزنامه اطلاع چاپ تهران.

ب ــ وضعیت اعدام مقصران در ایران به دست میر غضبان و دژخیمان.

ج ــ وجه اطلاق لقب امی بر رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله و اطلاق ام‌القری بر مکه.

د ــ داستانهایی در بارهٔ عشق و معنای آن.

ه ــ شیوهٔ مبارزان عرب هنگام روبرو شدن با حریف.

آغاز: بسمله در نمرهٔ یکصد و چهل و هشتم روزنامه اطلاع می‌نویسد: مسیو شارتون از وکلای ملتی مملکت فرانسه ... اظهار داشته است که ... کشتن ... مقصرین با ... گیوتین ... کاری خطا.

پایان: خوشا حال کسی که به عاریت دل ننهاد و محبوب حقیقی را شناخت.

۲ ـ تاریخ قاجاریه (گ ۱۰ ب ـ ۱۹ و ٤٤ ب ـ ۹۵ الف) (فارسی)

تاریخ مختصری است از سلسله قاجاریه با اشارت «به کیفیت سلطنت سلاطین صفویه» به عنوان مقدمه و درج مختصری از تاریخ عضدی در بارهٔ زنان دربار فتحعلی شاه قاجار.

مؤلف از نام خویش یاد نمیکند اما از اشارات او چنین پیداست که از نزدیکان ناصرالدین شاه بوده‌و در مراسم‌وسلامهای خاص شرکت میکرده است (۱).

از سپهر با عنوان «سپهر کجرفتار» و از ناسخ‌التواریخ و روضة‌الصفای ناصری یاد میکند و مؤلفان آنها را گزافه‌گو و اغراق نویس می‌خواند (۲) و خود ادعاء درست نویسی دارد و

---

۱ ـ در ص ۱۸۹ آمده: این بنده نگارنده در سوارد سلامهای خاص که بعد از سلام عام منعقد میگردد حالتی ... دیده‌ام که گفتنی نیست.

۲ ـ در ص ۱۰۲ میگوید:

چون غالب مردم منتهای میل را به دانستن تاریخ صحیح قاجاریه دارند و اطلاعات ایشان منحصر است به خواندن روضة‌الصفای ناصری و ناسخ‌التواریخ که آن دو مورخ یا از عدم علم از اصل مسئله یا از راه تملق و اضطرار ... نوشته‌اند از صحت دور و به اغراق نزدیک است. هرچند اطلاع این احقر هم سطحی است و آنچه میدانم از مأخذ نگارش مورخین ... همین عصر است ولی از تتبع ... و حصول اطلاعات خارجی می‌توان چیزی نوشت که صحیح تر از نگارش دیگران باشد... مرا از این تحریر جلب منفعتی در نظر نیست ... به تصدیق و تکذیب هیچ کس کاری ندارم و نگارش خود را قابل ملاحظه اهل فضل و ادب نمیشمارم...»

←

نویسنده مدعی است کوشش میکند از مآخذ معتبرتر نقل کند.

آغاز تاریخ قاجاریه : بسمله قاعدهٔ کلیه و قانون عمومیه چنین است که سخن صدق و حق در روی احدی نتوان گفت ... بنابراین اعتماد کلی بر قول تاریخ‌نگاران نتوان داشت ... و قیاس در عصری که در او زندگی میکنیم باید کرد ... پس بنا بر تحقیق ... احوالات نیاکان قاجاریه را که از تاریخ نویسان این عهد نوشته‌اند ... اغراق و تملق است.

پایان : بزرگ کاری کرد این بزرگ شاه ولی

چنین کنند بزرگان چوکرد باید کار

در فاصله میان برگ ۱۹ - ۴۴ و میان ۹۵ - ۱۴۴ اوراق بسیار نانوشته است ونیزاوراقی دیگر است که بر آنها حکایات متفرق و امثال و داستانهای تاریخی کوتاه نوشته شده است.

۳ - تاکتیک (گ ۱۴۴ ب - ۱۶۹ الف) (فارسی)

رساله‌ایست در فن نظامی که نام مؤلف آن در نسخه نیامده است.

این نسخه ناتمام به نظر میرسد.

آغاز : بسمله تاکتیک فن بیرون کردن قشون است به جنگ و تعیین مقام آنها و نیز حرکت دادن لشکر است هر نوع که مقتضی شود و فن تاکتیک ... در تحت قاعده‌ای ... غیر متغیر نیست.

←

در آغاز این قسمت چنین آرد :

«اگرچه مقصود این گمنام از نگارش این منتخب بعضی دقائق و نکات بود که شاهزاده عضدالدوله در تاریخ نسوان خاقان ... نوشته بود ... لکن اختیار قلم با من نیست...»

در جای دیگر که به رفتار غیر انسانی آغا محمدخان با لطفعلی زند اشارت میکند ، میگوید :

»من مدعی درست نویسی هستم والا روضةالصفا و ناسخ ... مسجع و مقفاتر از این رساله است».

مؤلف در اول این تاریخ مختصر در بارهٔ سپهر چنین آرد :

«سپهر کج رفتار میرزا تقی‌خان لسان‌الملك به اعتقاد عموم ... مورخ آگاه این دوره‌است و به قول خودش سطری به کذب نرانده ... منصفان دانند ... و عاقل از اوراق تألیفات وی چه خواند ... این بی‌دیانت ... منتهای خیانت ورزیده و زحمت خود را به هدر داده».

پایان موجود : شیخ میفرماید :

چو در لشکر دشمن افتد خلاف

توبگذار شمشیر خود در غلاف

و تفصیل این فقره ... از قراری است که نگاشته میشود ... به بعضی از آن واقعه اشارت میشود.

۴ ـ مجلس مناظره دربارهٔ تأسیس بانک ملی در ایران (گ ۱۷۰ ب ـ ۱۸۱ ب) (فارسی)

از رساله های ملکم‌خان ناظم‌الدوله است.

گفتار در این رساله از زبان اشخاص و مقاماتی است که نام و القاب آنان یاد شده‌اند.

او رساله‌ای دیگرنیز با نام تأسیس بانک دارد.

رجوع شود به مجموعه آثار ملکم چاپ استاد محیط طباطبائی و کلیات ملکم‌چاپ هاشم ربیع.

آغاز : بسمله اعلی حضرت شاهنشاهی ... مقصود از زحمت ... این است که همیشه خاطر مبارك به ترقی و مزید شوکت‌این‌دولت متوجه بوده ... وزیر امور خارجه (میرزاسعیدخان مؤتمن‌الملک) قربانت شوم حضورسرکار بهیچ‌وجه مانع آزادی نمیشود ...

پایان : این رفتار را نشنیده بودیم دولت با احدی از بزرگان کرده‌باشد.

۵ ـ بانک فرانسه (گ ۱۶۷ الف ـ ۱۶۹ ب) (فارسی)

گزارشی است به قلم سرتیپ میرزا کریم‌خان فیروزکوهی منتظم‌السلطنه وابسته نظامی ایران در پاریس‌در ۱۸۸۱ که برای روزنامه اطلاع ارسال شده و در شماره ۱۳۹ آن روزنامه درج گردیده است.

اطلاعات جالب ومهمی است درباره‌تاریخ وتشکیلات‌و بناء ساختمان‌بانک‌در پاریس (۱).

مقدمهٔ گزارش دهنده وکیفیت آشنائی او با«حاکم‌بانک» نیز قابل مطالعه‌است.

این نسخه به قلم مدون جنگ و به مناسبت‌رساله ملکم درباره‌بانک‌در این‌مجموعه درج شده است.

آغاز : ذکرالقدیم‌اولی بالتقدیم چون در این اوراق ذکری از بانک گذشت برای تتمیم

---

۱ ـ مطابق این گزارش مبتکر ایجاد بانک در فرانسه ناپلئون اول است در زمانی که لقب کنسول اول داشت.

آن شرحی که جناب میرزا کریم خان سرتیپ فیروزکوهی که اینک به لقب منتظم‌السلطنه ملقب و رتبهٔ امیر تومانی را داراست به روزنامه اطلاع فرستاده... در ذیل آوردیم تاملاحظه کنندگان را بر بینش افزاید. (نمرهٔ ۱۳۹ اطلاع) میرزا کریم‌خان می‌نویسد در... ۱۸۸۱ مسیحی من‌در پاریس به سمت اتاشه میلتری ... مأموریت داشتم و تا این سال که پنجمین سال ... بود... دائم در این اندیشه بسر می‌بردم که یک وسیله پیدا کنم و از وضع بانک که تا کنون هیچ سیاحی استحضار بهم نرسانیده مطلع شوم.

پایان : اینک که سال ۱۸۸۱ مسیحی است قسمت‌های صد تومانی ... تقریباً متجاوز است از پنج هزار فرانک و منافع بانک برای مملکت و پشتیبانی دولت و سهولت امر تجارت است. انتهی

۶ ـ لطائف و ظرائف (گ ۱۹٤ ب ـ ۲۸۳ ب) (فارسی)

تألیف یکی از ادیبان اصفهان با عنوان لطیفه و ظریفه.

کتابی با نام لطائف و ظرائف ـ بدون ذکر نام مؤلف ـ گویا از یکی‌از ادیبان اصفهان به چاپ رسیده که آغاز دیباچه آن همانند نسخه حاضراست و در ذریعه و فهرست‌مشار از آن یاد شده است.

در کتیبه صفحه آغاز نسخه حاضر یادداشت زیر دیده میشود :

«این کتاب لطائف و ظرائف تألیف یکی از ادباء اصفهان است و بـه چاپ رسیده است ولی این بنده دیباجه‌ای بر آن اضافه نموده و در تحریر حکایات و امثال آن حک و اصلاح کلی به عمل آورد چنان که از روی یک قاعده جادارد که تألیف آن را به این حقیر نسبت دهندلکن الفضل للمتقدم گفته‌اند».

نویسندهٔ یادداشت بالا عنوان و نـام نسخه را چنین نـوشته است : «هذا کتاب سطایبات موسوم به‌لطائف وظرائف» بنابراین درصورتی که‌نویسنده دیگری دراصل کتاب تغییراتی بوجود آورده است نام آن را نیز «سطایبات» نهاده است.

این نسخه با دو قلم نوشته شده و پایان آن ناتمام است.

آغاز : بسمله ستایش مرخداوندی را سزاست که بنی نوع بشر را بر جمیع مخلوق برتری داده ... اما بعد یکی از حکماء کامل فرماید الهزل فی‌الکلام کالملح فی‌الطعام. شیخ مصلح‌الدین سعدی فرماید

زمانی درس و قرآن و قرائت   زمانی شعر و شطرنج و حکایت

... باری وقتی از اوقات ... به خاطر رسانیدم که هرگاه مطایباتی که فیمابین مردم در مواقع مناسب اتفاق افتاده جمع‌آوری شود خالی از مزه نیست... لهذا به تألیف این رساله پرداخت و نثار انجمن مخادیم ساخت ... به لطائف و ظرائف موسوم داشت.

پایان موجود: من ناچار شدم از این که بگویم دندانم پیله کرده است و بنا کردم فریاد زدن و ناله کردن ضعیفه

۷ - **الحکایات المضحکه**[۱] (گ ۲۹۱ الف - ۲۹۳ الف) (عربی)

قطعه‌ای است از کتابی در مطایبات وحکایات کوتاه. از پایان‌نسخه اوراقی افتاده است.

آغاز: الحکایات‌المضحکه‌العربیه قالت امرئة لزوجها

پایان: ثم انه دخل‌الحمام وحمی فرجعت‌البیضه

۸ - **نقد قانون مجازات فرانسه** (گ ۳۰۸ ب - ۳۰۹ الف) (فارسی)

آغاز: یکی از قوانین مملکت فرانسه در خصوص حکم مقصر این است.

پایان موجود: نوشته بود که باعث عداوت من با آن مقتول به فلان سبب و فلان جهت بود. والسلام‌والاکرام

۹ - **نکاتی از اسکندر روم وپادشاهان عجم** (گ ۳۱۶ ب - ۳۱۷ الف)

آغاز: اسکندر رومی را چون اجل موعود سر وقت‌آمد وصیت‌نامه به‌مادر خود نوشته به سقدونیه فرستاد.

در ذیل پایان این بخش حدیثی است منقول از حضرت امیرالمؤمنین علی‌علیه‌السلام.

۱۰۳۹:

مجموعه‌ایست با چند قلم نستعلیق و شکسته نستعلیق و نسخ از قرن ۱۳. بر پشت برگ نخست چند بیت و فقرات زیر یادداشت شده است.

۱ - ماده تاریخ وسعت دادن شهر طهران و موسوم ساختن به دارالخلافه ناصری در

---

۱ - این فقره ذیل در این بخش دیده میشود: یقال ان‌السلطان ظل‌الله حکی لی ان سلطان‌الهندقال یوماللامیرابی‌القاسم‌الفندرسکی اصحیح‌ما یقال ان‌النبی(ص) لیس له ظل‌فقال نعم‌ولیت‌الله سبحانه لم یکن له ظل فخجل‌السلطان

۱۲۸۴ ازمیرزا محرم خلیفه‌دارالفنون

۲ - تفسیر کلمه ساسان

۳ - تاریخ درگذشت فردوسی، نظامی گنجوی، خواجه حافظ، شهادت حضرت امام‌حسین علیه‌السلام و «به درك اسفل رفتن یزید».

در ص ۲۰۹ ماده تاریخ باغ و عمارت نظامیه که میرزا آقاخان صدراعظم به اسم میرزا کاظم‌خان نظام‌الملك‌پسر خودش در بیرون دروازهٔ شمیران ساخت (در ۱۲۷۰).

قطع:وزیری ۱۳/۵ × ۲۱/۵، ج : تیماجی قرمز، برگها : ۳۰۹، سطور هر صفحه : مختلف، کاغذ : فرنگی با رنگهای زرد، آبی، با خط و بدون خط شماره ثبت : ۳۱۷۴۴

مجموعه — جنگ : (عربی ـ فارسی)

از سیدمحمدبن‌صادق طباطبائی‌سنگلجی (م ـ۱۲۹۹ ش)صاحب مجموعه کتاب طباطبایی که به وسیله فرزندش سید محمد صادق طباطبایی در دورهٔ ۱۴ قانونگذاری به کتابخانه مجلس اهداء شده است(۱).

این جنگ شامل پراکنده‌های زیر است :

۱ ـ **دعای روز عاشورا** (ص ۱ - ۲) فارسی)

۲ ـ **حکایت بازدید مأمون از مداین** (ص ۳ - ۹)

مشتمل بر : شرح خصائل پادشاهان عجم و طبقات آنان تاساسانیان

۳ ـ **طلسم به جهت دزد برده** (ص ۱۰ - ۱۲)

۴ ـ **حکایت بیشهٔ ولایت حلب و حیوانات آن** (ص ۱۲) (فارسی)

۵ ـ **سید عبدالغفار اموی شاعر بغدادی** در غارت کربلا که به اعانت نجیب پاشا در ۱۲۰۵ اتفاق افتاد یک رباعی در مدح نجیب پاشا سروده و میرزا تقی لسان‌الملك در ناسخ‌التواریخ آن رباعی را اشتباهاً به عبدالباقی افندی که از مخلصان شیعه است نسبت کرده است و این موجب تأثر شدید عبدالباقی افندی شد. (ص ۱۲ - ۱۴)

۱ـ بر پشت برگ اول جنگ این نوشته به خط سنگلجی (صاحب جنگ) دیده میشود: «جنگ به خط واقف کتب» این نوشته نشان میدهد که این مجموعه کتاب اهدائـــی از نخست وقف بوده است.

۶ ـ چند رباعی در هجو نجیب پاشا (ص ١٤) (عربی)

از شیخ عبدالعزیز بن شریف نجفی و نظام‌العلماء تبریزی.

۷ ـ غزلها و قطعه‌هایی است در عشق و عرفان (ص ۱۵ - ۲۳) (فارسی)

بالای غزل اول نام مولانا ... دیده میشود که به درستی خوانده نمیشود.

آغاز: بیار آن که قرین را سوی قرین کشدا

فرشته را ز فلک جانب زمین کشدا

پایان: یار لاحول گوی را چکنم

یار شیرین عذار بایستی

حرره الفقیر محمدبن صادق الحسینی الطباطبائی. فی یوم الخمیس ... ۱۲۸۰

۸ ـ بازی و چشم‌بندی (ص ۲۳ - ۲۷) (فارسی)

عنوان برخی از بازیها از این قرار است:

لعب القرطاس (از کاغذ تابه میسازد که بر آن کباب توان کرد). لعب رقص الکلب. لعب الفالوذج. لعب الطیر که مرغ بریان آواز دهد (۱).

۹ ـ اوزان صفة مشبهه، رساله در... (ص ۲۷ - ۲۹) (عربی)

رساله‌ای است کوتاه و ناتمام.

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... فی بیان اوزان الصفة المشبهه فهو من فعل بکسرالعین یجیٔ غالبا علی فعل.

پایان: و فی الاصوات علی فعال کصرخ علی صراخ.

۱۰ ـ معمای منظوم (ص ۳۰) (فارسی)

آغاز: دلبری دیدم نشسته در میان هفت سرد

هر زمان میکرد با هریک خطاب دلبری

پس از آن دو بیت دیگر در معمای فقهی و صورت کتابهای امانی.

---

۱ ـ در شرح لعب الطیر گوید: قدری جوز هندی در گلوی وی نهد در تنور آویزد و چون بیرون آرد آو از ازاو ظاهر شود.

۱۱ - تاریخ تولد نورچشمی زهرا بیگم ملقب به سلطنت بیگم (ص ۳۱) (فارسی)

در ذیل آن نسخه برش‌است از شیخ الرئیس.

۱۲ - مرثیه واقعه کربلا (ص ۳۲ - ۳۴) (عربی)

از سید رضی‌الدین (که نام او در نسخه نیامده است)

آغاز: کربلا لازلت کربا و بلا

مالقی عندک آل المصطفی

۱۳ - داستان از بلاهت مکتب‌داران (۳۴ - ۳۵) (فارسی)

آغاز: آورده‌اند کسی کتابی تألیف کرده بود در حماقت مکتب‌داران.

۱۴ - اقسام تسلسل (۳۵) (فارسی)

آغاز: تسلسل منقسم میشود اولا به ذهنی و خارجی.

۱۵ - مقولات عشر (ص ۳۶ - ۳۷) (عربی و فارسی)

آغاز: المقولات عشر واحد منها جوهر.

۱۶ - عمل حساب خطائین (ص ۳۸ - ۴۱) (فارسی)

صورت عمل محاسبه خطائین.

۱۷ - مسئله در ارث (ص ۴۲ - ۴۳) (عربی)

آغاز: مسئله رجل خلف ثلاثه بنین و اوصی لرابع.

۱۸ - منظومه اشتراک اسم‌العجوز (ص ۴۳ - ۴۶) (عربی)

قصیده‌ایست از جمال‌الدین محمدبن عیسی‌بن‌اصبغ‌الازدی که در آن کلمه «عجوز» در ۶۶ معنی‌به اشتراک لفظی به کار رفته است.

در بالای منظومه این یادداشت دیده میشود:

«للعلامه جمال‌الدین ... الازدی فقال فی نظم اشتراک فی اسم‌العجوز ثم شرحه نحو عشرین ادیبا بعده لبلاغتها و حسن‌الفاظها ... و جعلها مشترکه بین ستة و ستین معنا ذکر معانیها الشیخ اثیرالدین ابی حیان‌النحوی».

معنی‌های عجوز در زیر آن به فارسی و عربی یاد شده است.

آغاز : الاتب عن معاطاة العجوز (جمر)
و نهنه عن مواطاة العجوز (مسنه - پیر)
ولا ترکب عجوزا فی عجوز
ولاروعا ولا تک بالعجوز

پایان : سالت الله یبقی لی عجوزا
و یکفینی بتاریخ العجوز

۱۹ - الجمع بالالف والتاء (ص٤٦ - ٤٧) (عربی)

تحقیقی است در باره جمع با الف و تاء .

آغاز : الجمع بالتاء والالف المزیدتین ولا فرق بین ان یکون مسمی هذا الجمع مؤنثا بالمعنی.

پایان موجود : او صفة لمذکر عاقل کجبال راسیات او مصغره .

۲۰ - اصطلاحات صوفیان (ص ٤٨ - ٤٧) (فارسی)

گفتاریست کوتاه در این باب.

۲۱ - تهنیت عروسی منظوم (ص ٤٨ - ٥١) (عربی - فارسی)

در شادباش عروسی محمدرضا و عبدالحسین، فرزندان سید محمد سنگلجی (صاحب جنگ) ابیاتی به عربی و قصیده‌ای از میرزا مشتری به فارسی آورده شده است.

۲۲ - الایجاز، گفتار در— (ص ٥٢ - ٥٣) (عربی)

گفتاری است کوتاه در ایجاز و اقسام آن. از سید محمد طباطبائی سنگلجی.

آغاز : الایجاز هو اداء الکلام باقل من عبارة المتعارف او ادائه باقل مما یقتضیه المقام
در ذیل بخش بالا حدیث ولایت و چند دعاء و طلسم برای قوۀ حافظه نوشته شده است.

۲۳ - مواریث (ص ٦١ - ٦٢) (عربی)

بخشی است از مواریث حبل المتین شیخ بهایی.

۲٤ - مرثیه کربلا (ص ٦٤ - ٦٦) (فارسی)

منظومه‌ایست گویا از منشآت سنگلجی صاحب جنگ .

وی شعرهایی میسروده ومتخلص به ملول بوده است.

وی درهمین جنگ نمونه هایی از اشعارخویش آورده است.

۲۵ - نامه به پدر (ص ۶۸ - ۷۱) (فارسی)

نامه خصوصی است ازسید محمد سنگلجی گویا به پدر خویش.

آغاز: سواک فداک هرروز و شبم از خداوند طلب سلامتی وجود مسعود... آن خداوندگار است.

۲۶ - اشعار از وحشی و ملول (ص ۷۵ - ۹۲) (فارسی و عربی)

بخشی از این اشعار با قلم دیگر است و شاید از خود مؤلف جنگ.

از جمله اشعاری است در مدح حضرت علی (ع).

آغاز: الاهل من فتی کابی تراب

و انی مثله فوق التراب

اذا ما مقلتی رمدت فکحلی

تراب مس نعل ابی تراب

پس از پایان اشعار نسخه‌محبت وترکیبات آتش‌بازی‌نوشته شده و به‌خط سنگلجی است.

۲۷ - شجرة نسب‌النبی والعشرة‌المبشره (ص ۹۶) (عربی)

آغاز: اعلم ان هذه شجره تشتمل علی نسب‌النبی و علی‌العشره.

در چند صفحه بعدچند بیت است به نقل‌از سرالادب و سپس‌تعدادی از اسامی الهی با ذکر عدد مطابق.

۲۸ - طلسمات (ص ۱۰۲ - ۱۰۹) (عربی)

چند طلسم است برای احضار و تألیف قلوب و تسخیر.

۲۹ - فهرست کتابهای چاپی (ص ۱۱۰ - ۱۱۴) (فارسی)

کتابهای چاپ شده در ایران . درعنوان این بخش آمده است :

تفصیل کتبی که چاپ خورده از این قرار است .

این‌فهرست برحسب موضوع تقسیم شده و موضوعات یاد شده از این قرار است :

کتب فقهی ، کتب اصولی ، تفسیر ، لغت ، تواریخ،مذاهب ، کلام ، طب ، ادب ،

منطق، معانی‌فعل، نحو، صرف، رجال، ریاضی، احادیث فارسی ـ عربی، تعبیر خواب، کتب مصیبت، دیوان شعر، قصه و حکایت، ترسل (زیر عنوان ترسل کتابی یاد نشده است).

۳۰ ـ اشعار از ملول (ص ۱۱۶ - ۱۲۰) (فارسی)

اشعاری است از سید محمد سنگلجی تدوین کننده این جنگ. در بالای آن نوشته:
لجامع هذالاوراق ... المتخلص بملول

آغاز: دیدم به خواب آن که نگاریست در برم
با صورتی که نیست بیانش میسرم
گفتم سؤالهاست مرا از زبان دل
گفتا شنو جواب ز طبع سخنورم

۳۱ ـ سرگذشت و اشعار سرمد (ص ۱۲۸ - ۱۳۰) (فارسی)

از میر محمد سعید سرمد که نخست یهودی بود سپس مسلمان شد و به هند رفت.
(فرهنگ سخنوران: ۲۶۶) نویسنده میگوید:
اشعاری به سبک عرفا گفته و بد نگفته است. از اوست:
هم مطیع قرآنم هم کشیش و رهبانم
ربی یهودانم کافرم مسلمانم
در صفحه بعد اشعاریست از حافظ.

۳۲ ـ قصائد در مرثیه از ملول (ص ۱۳۲ - ۱۳۷) (فارسی)

اشعار متوسطی است از ملول (تخلص سید محمد سنگلجی) پس از آن چند بیت ازهمان گوینده درهزلیات.
در آخر نام کتابهایی است که در نزد صاحب جنگ از سردم به امانت بوده است(ص. ۱۵۰ - ۱۵۱).

۱۰۴۵:

مجموعه‌ایست به خط نستعلیق ونسخ متوسط سید محمدبن صادق طباطبائی (سنگلجی) با تاریخهای ۱۲۸۰ - ۱۲۸۲
قطع: رقعی ۱۱ × ۱۷ ج: تیماج قرمز. برگها: ۷۶. سطور صفحات: مختلف.
کاغذ: فرنگی. شماره ثبت: ۳۱۷۵۰.

مجموعه مکاتیب قطبی : (فارسی)

از قطب‌الدین عبدالله بن محمد جهرمی کوشکناری از قرن ۹ و اوائل ۱۰.

در این مجموعه ۱۱۸ مکتوب از مکاتیب قطبیه درج شده است.

مکتوب اول که به صورت سؤال و جواب است ، برخلاف دیگر مکتوبات تنها عنوان «من‌المکاتب‌القطبیه» بالای آن نوشته است و نام نویسنده دردیباجهٔ آن نیست.

این مکتوبات بارها به چاپ رسیده است.

پس از برگ دوم افتادگی دارد.

در بارهٔ مکتوبات‌قطب و خود او رجوع شود به یادداشتهای قزوینی. ۳ : ۲۰۳ فهرست ۱۰ : ۱۲۳۲ - ۱۲۳۴ . منزوی ۲ : ۱۴۴۵ .

آغاز : و من‌المکاتب‌القطبیه. سؤال چون خالق آدمی و افعال او حق است او را در نیک و بد افعال خود اختیاری نیست (یا: چه اختیاری است).

پایان موجود : ای ولی من کار همین‌است و بس و هرچه جز این است بیکار والسلام... تمت فی سلخ شهر رمضان سنه ۱۰۴۴ .

۱۰۴۶ :

مجموعه‌ایست به قلم نسخ مورخ ۱۰۴۴ . حاشیه برگ ۲ - ۲۰ وصالی شده و به متن آسیب نرسیده است.

۲ برگ اول با قلم دیگر و تازه‌تر است. عناوین : شنگرف .

قطع: رقعی ۱۱×۱۷/۵ج: تیماجی قهوه‌ای عطف‌وصالی. تعدادبرگها: ۱۶۲ . سطور هر صفحه : ۱۵ . کاغذ : اصفهانی‌آهاردار. شماره ثبت : ۳۱۷۵۱ .

مجموعه ۱۲ رساله وعنوان در ادب و ریاضیات و عقائد : (عربی ـ فارسی)

۱ ـ شرح دیوان انوری (گ ۱ ب ۶۴ ب) (فارسی)

از میرزا ابوالحسن حسینی فراهانی (مقتول در ۱۳۰۹)

موجود در نسخهٔ‌حاضر از آغاز شرح‌قصائد انوری است.

منزوی ۵ : ۳۴۵۹ فهرست ۲ : ۱۷۴۸۳ و ۱۶۲ : ۳۰۲ و ۳۰۶ و ۱۳ : ۱۶۵

آغاز: بسمله باز این چه جوانی و جمالست جهان را.

جمره بنا بر مشهور بخاریست که در آخر زمستان از زمین برآید.

پایان: به واسطه آن که جرم ماه میان قرص آفتاب و بصر حائل میشود چون سراد.

۲ ـ جنگ مطالب متفرقه (گ ٦٥ - ۷۷ ب) (فارسی ـ عربی)

مطالب پراکنده در موضوعات زیر:

تحقیق در بارهٔ نسخ، دین و ملت و مذهب، فائدة خلق، توضیح برخی از اشعارمشکل، ابیاتی منسوب به حضرت علی‌بن‌الحسین علیه‌السلام ، ابیات متفرقه از شیخ بهایی ، شیخ سیف‌الدین و شیخ ابوسعید، مباحثه امام محمدتقی علیه‌السلام با یحیی بن اکثم. مکالمه زنی شیعه با ابن جوزی ، سخن بزرگان در این که چون به کسی خبر دهند که فلان ترا چنین گفت یا فحش داد بر او شش چیز واجب شود، سخن ملکشاه سلجوقی، داستان سبکتکین، ادعیه متفرقه و رباعیات از باباطاهر.

۳ ـ مناجاة نامه (گ ۷۷ ب - ۸۸ ب) (فارسی)

از خواجه عبدالله انصاری.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... قال‌الشیخ الامام ... مولانا خواجه عبدالله انصاری.

ای ز دردت خستگان را بوی درمان آمده

یاد تو مر عاشقان را قوت جان آمده

پایان موجود: کسی را که حق توفیق نداد و ننمود راه سداد، آمدن انبیا و راه نمودن.

٤ ـ شانه‌بینی ، رساله درمعرفت احکام ... (گ ۹۱ الف - ۹۳ الف) (فارسی)

در پایان رساله شکل شانه گوسفند با دلائل و نشانه‌های آن رسم شده است.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... و بعد این مختصریست در معرفت احکام شانه‌بینی. بدان که حکما گفته‌اند که معرفت شانه دیدن با علم نجوم برابر است.

پایان: و پادشاه آن لشکر را زیان رسد و شکل این است. تم‌الرساله بالخیر والبرکه و الحمدلله (پس از این در صفحه بعد شکل شانه که به آن اشارت رفت رسم شده است).

در ذیل تصویر شانه گوسفند نسخه دستور غذائی و نیز دستور خواندن قل هوالله احد مغربی (کذا) جهت زیادت حفظ با همان قلم کتابت شده است.

۵ - خطبهٔ نکاح ـ نکاح نامه (۹ۤ۴ الف - ۹۶ الف) (فارسی)

متن دو نکاح‌نامه یا خطبه نکاح است که برای نمونه و دستور ثبت شده است.

آغاز: بسمله الحمدلله‌الذی احل‌النکاح ... غب الحمدوالصلوة . غرض از چهره‌پردازی عرائس نفائس زیبا ملابس .

پایان خطبه دوم: مبین فلان که عندالمطالبه تسلیم نماید... و مزاوجهٔ شرعیه ملیه باذن‌الطرفین... جاری و ساری گردید. اللهم الف بینهما و طیب‌نسلهما تحریرا فی شهر فلان‌و سنة فلان.

۶ - توبه نامه (گ ۹۶ الف - ۹۷ ب) (فارسی)

صورت گواهی‌نامه بر توبه‌ایست که در بارگاه حضرت عبدالعظیم واقع شده است.

۷ - وصایاء پیامبر (ص) به ابی‌ذر (گ ۹۸ الف - ۱۰۴ ب) (عربی)

حدیث وصایای‌حضرت‌پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌است‌به ابی‌ذربه‌نقل‌از کتاب‌مکارم‌الاخلاق طبرسی.

آغاز: بسمله قال‌الشیخ ابوعلی‌الطبرسی فی مکارم‌الاخلاق عن ابی‌الاسودالدئلی قال قدمت‌الربذه فدخلت علی ابی‌ذر.

پایان: ولا یراه احد غیری فینزل سبعین الف ملک یصلون معه .

۸ - نقد دلالة آیه لوکان‌فیهما الهة ... بر توحید (گ ۱۰۵) (عربی)

این بخش باید قسمتی از رساله‌ای باشد.

آغاز: قوله تعالی لوکان فیهما الهة ... والسؤال فیها من وجوه الاول ان الالهه جمع الاله و من ترتب‌الفساد علی‌الجمیع لایلزم ترتبه علی ما تحته من‌الواحد.

پایان: الثامن انهمالایتمانعان لان ما یرید احدهما یکون کلیة لاسحاله فیریده‌الآخر بعینه کما هو شانهمافلا فسادتمت.

۹ ـ جامع المقاصد فی معرفة الحکم والحاکم والمحکوم علیه (گ ۱۰۶ الف ـ ۱۱۲ ب)
(عربی)

از لطف‌الله بن عطاءالله حویزی (قرن ۱۱) مؤلف منتهی‌الوصول فی شرح زبدة‌الاصول.

نام مؤلف در نسخهٔ‌حاضر یاد نشده امادر نسخه‌منتهی‌الوصول موجود در کتابخانه‌مرعشی دیده میشود (۱). نام رساله درصدر نسخه با قلم قرمز نگاشته شده‌است.

این رساله (که دریک روز به‌انجام رسیده است) دارای پنج فصل است:

فصل اول — در تعریف حکم و اقسام آن.

فصل دوم — در تفسیر و تعریف وجوب و تقسیمات آن، مشتمل بر ۳ مسئله (مقدمه واجب، وجوب‌الشی هل یستلزم حرمة نقیضه، ان‌الوجوب اذا نسخ هل یبقی معه الجواز ام لا).

فصل سوم — حاکم ثواب و عقاب شرع است بدون مدخلیت عقل یا با دخالت عقل (دارای ۲ مسئله).

فصل چهارم — مسائل مربوط به مکلف به، دارای۳ مسئله(آ یاتکلیف به محال جائز است ۲ ـ کفار در حال کفر مکلف به فروع‌اند یا نه ۳ ـ آ یا اتیان‌به‌مأمور به سوجب اجزاء است).

فصل پنجم — در مسائل متعلق به محکوم علیه که مکلف‌است: ۱ ـ خطاب به‌معدومین ۲ ـ تکلیف غافل ۳ ـ اکراه مانع تکلیف است ۴ ـ مأموریت مکلف قبل‌از مباشرة‌الفعل است یا حین‌المباشره).

در پایان این فصل بحث مختصری است در بارهٔ جبر و اختیار بدون اشاره به مسئله امر بین‌الامرین.

در کنار صفحات حواشی توضیحی به فارسی بسیار است.

آغاز: بسمله الحمدلله ملهم‌الصواب فی کل باب...امابعد فهذه وجیزة جعلتها وسیلة

---

۱ ـ در این رساله مؤلف چندبار از تألیف دیگر خویش منتهی‌الوصول فی شرح زبدة‌الاصول نام می‌برد و تفصیل مطالب را به آن کتاب ارجاع میدهد. در فهرست مرعشی یک نسخه از منتهی‌الوصول درشرح زبدهٔ بهائی تألیف لطف‌الله بن عطاءالله حویزی معرفی‌شده. در طبقات (قرن ۱۱ ـ ص ۴۷۵) از این مؤلف و شرح او بر شرایع یاد شده است اما از این رساله جامع‌المقاصد و منتهی‌الوصول‌او ذکری نرفته است.

لمعرفةالحکم و ما یتعلق به من تقسیمه و لمعرفةالحاکم والمحکوم به والمحکوم علیه والمسائل المتعلقه بهاوما فیها من المذاهب.

پایان: یصح ان یقال انه مکلف بالفعل فی حال المباشره لاجل کونه مقدورا فی تلک الحال ولکن التنافی بعدباق غیر متدفع. هذا آخر ما استعجلناه فی یوم والله الموفق.

۱۰ - معرفةالتقویم (گ ۱۱۳ ب - ۱۴۵ ب) (عربی)

از احمدبن محمدمهدی شریف خاتون‌آبادی (ق ۱۲) در کیفیت وضع تقاویم و دارای مقدمه و ۱۰ فصل. مؤلف این رساله را در ۱۱۲۶ در خیمه‌گاه کربلا تألیف کرده است.

در حواشی صفحه اول و برخی دیگر از صفحات، یادداشتهایی به فارسی به خط کاتب دیده میشود. (فهرست ۱۹ : ۲۱۳ - ۲۱۴) .

آغاز: نحمدک یا خالق الشمس والقمر ... اما بعد فیقول الفقیر الی الله ... احمدبن محمدمهدی الشریف الخاتون‌آبادی هذه رساله وجیزه ... وکان ذلک فی اثناءالسفر ... فی مشهد مولانا ابی‌عبدالله ... اعلم ان التقویم فی اللغه التسویه.

پایان: ولنقتصر علی هذاالقدر فی هذاالمختصر ولیرجع من ارادالزیاده علیه الی سایر مؤلفاتی المبسوطه ... فی مشهد مولانا ابی عبدالله الحسین صلواةالله و سلامه علیه فی البستان الشهیر بخیمه‌گاه علی ید مؤلفه الراجی... ابن محمدالمهدی احمد حامداً مصلیا.

۱۱ - قرائت شرعیه ، رساله در... (گ ۱۴۶ الف - ۱۵۰ ب)

از محمد بن محمدجعفر شریعتمدار استرابادی (م - ۱۲۶۳) در بیان سوازین شرعی قرائت قرآن کریم. نام رساله در بالای نسخه «قرائت شرعیه» یاد شده است .

آغاز: بسمله الحمدلله علی نواله ... اما بعد پس میگوید خادم بساطین مذهب جعفری از مذهب شرع محمدبن محمدجعفر استرابادی که این رساله‌ایست در بیان چیزهایی که در قرائت به حسب شرع معتبر است. بدان که در قرائت شرع پنج چیز معتبر است.

پایان: و رعایت این پنج چیز در قرائت احوط است هر چند اصلح عدم وجوب رعایت مد و وقف و ادغام ... والله اعلم

بخشی از پایان نسخه که کاتب در حاشیه صفحه‌آخر نوشته‌است بر اثربرش در صحافی به درستی خوانده نمیشود.

۱۲ ـ غدیریه، قصیدهٔ ... (گ ۱۰۱ الف ـ ۱۰۴ الف)

از محمد مسیح الدین بن اسماعیل فسوی متخلص به مسیح (۱) (م ـ ۱۱۲۷) در مدح امیرالمؤمنین علی علیه السلام و اشارت به قضیهٔ غدیر.

این قصیده در اصل ـ به نوشته ذریعه ـ در حدود یکصد بیت است و در نسخه حاضر ۸۹ با یک بیت در آخر قصیده که در نجوم السماء نیامده است.

تمام قصیده در نجوم السماء به نقل از تذکرهٔ حزین لاهیجی نقل شده است.

نسخه منقول در جنگ حاضر ـ که گویا به خط سید محمد طباطبائی است ـ مشتمل بر اغلاط بسیار است و برخی از بیتها خوانده نمیشود یا به سختی قابل خواندن است.

ذریعه۹ (بخش ۳): ۱۰۷۴ ـ ۱۰۷۵ نجوم السماء: ۱۹۵ ـ ۱۹۹

آغاز قصیده:

ما ار تحت مذر کبت للبین جیرانی — یا صاحبی با تلافی اجیرانـی ...

سالی و للنوم بعدا ما ابتلیت به — و هل یزورالکری بالنکر اجفانی ...

فالهجر و اصلنی والوصل هاجرنی — البین یذکرنی والحب ینسانی

از ابیات پایان قصیده:

تقدمته اناس لیس عینهم — نص الاله و لا منطوق برهـان

حتی اذا جدث الاجداث نعثلهـم — بین الیهود بتحقیـر و خـذلان

من بعد ذاک ابن هندقام مدعیا — مموها امره من نار عثمـان

من امة جهلـت ممـن به حملت — امل الخلافه بین الانـس والجان

لا اضحک الله سن الدهـر ان لـه — قواعد عدلـت عـن کـل میـزان

علیهم اللعن ما دارالسماء و جری — علیهم اللعن ما کرالجدیـدان (۲)

۱۰۴۹:

نسخه مجموعه ایست به قلم نستعلیق (جز شمارهٔ ۱۲ که نسخ است و با قلم دیگر) ازقرن ۱۳. درآغاز مجموعه بر یک برگ اضافی فهرست مندرجات یاد شده است.

---

۱ ـ تخلص مسیح الدین محمد فسائی دراشعار فارسی معنی و در اشعار عربی مسیح است. (از تذکرهٔ حزین)

۲ ـ بیت آخر در نجوم السماء نیست.

عناوین: شنگرف

قطع: رقعی ۱۰ × ۱۶/۵، ج: تیماجی قرمز، تعداد برگها: ۱۵۴، سطور هر صفحه: ۱۸ و ۱۵ کاغذ: فرنگی، شماره ثبت: ۳۱۷۵۴

مجموعه ۱۸ رساله در ادب و عقائد: (عربی - فارسی)

۱ - **خطبةالبیان** (۲ ب - ۷ الف) (عربی)

متن خطبةالبیان منسوب به امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام

ذریعه ۷: ۲۰۰-۲۰۱

آغاز: بسمله اناالاول‌والاخر

پایان: اناباب حطتهم ولاحول و لاقوة‌الابالله‌العلی‌العظیم

۲ - **فوائد نظامیه** (گ ۱۰ الف - ۱۱۵ الف) (فارسی - عربی)

شرح است بر قصیده برده از شرف‌الدین بوصیری (م -۶۹۶) که در مدح حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله سروده است. از آغاز نسخه (خطبه و اوائل دیباجه) و از اوائل شرح برگهایی افتاده است و نام نویسنده در نسخه نیست.

از دیباجه استفاده میشود شارح‌این شرح رابرای وزیرزاده کمال‌الدین سلیمان‌تألیف کرده و از او با این القاب و اوصاف یاد میکند:

«خلف صدق و مخدوم‌زاده اعظم سلیل اعاظم‌الوزراء فی‌العجم... قرة عیون‌الحکومه والوزاره درة اصداف‌الامامه والصداره ... اطال اعماره فی ظل والده ...»

نویسنده این شرح درقسمتی از دیباجه میگوید:

«این فوائد جمع کرده شد و آن را تحفه مجلس عالی ساخته‌و به فوائد نظامیه موسوم گشت»

مؤلف نخست تمام ابیات قصیده را (که ۱۶۰ بیت است) از نظر مضمون به‌هفت قسم تقسیم کرده است ازاین‌قرار:

نسیب و تعزل ۲۸ بیت، بدیع ۳۹ بیت، معجزات پیامبر ۲۹ بیت، اوصاف قرآن ۱۶ بیت، معراج پیامبر ۱۳ بیت. درجهاد و غزوات ۲۲ بیت بیان سبب نظم قصیده ۱۲ بیت.

و درشرح ابیات پس از هر بیت هفت گونه توضیح درباره آن‌بیت میآورد باعنوانهای‌زیر:

الف ـ بیان مفردات لغت بیت به عربی (با عنوان : اللغه)

ب ـ توضیح لغات به فارسی (با عنوان : بالفارسیه)

د ـ ترجمهٔ بیت تحت‌اللفظ (با عنوان : ترجمه)

ج ـ حاصل معنی بیت (با عنوان : حاصل)

هـ ـ ترجمه منظوم (با عنوان : بالنظم)

و ـ مطارحه و وجوه اعراب (با عنوان : الاعراب یا مطارجه)

ز ـ تخمیس قصیده به عربی

در این کتابخانه نسخه‌ای است با نام فوائدعلائیه در شرح برده از محمدبن‌نصیر خبیصی معروف به شمس امام (مؤلف در دیباجه از خویشتن چنین یاد میکند) که با نسخه‌جای سخن یگانگی دارد جز در چند مورد :

الف ـ نام وزیرزاده‌ای که کتاب برای او تألیف شده در آن نسخه خواجه علاءالدین حسن (۱) است و در نسخه حاضر چنان که ملاحظه شد کمال‌الدین سلیمان

ب ـ درنسخه حاضرپس ازهربیت، نخستین توضیح بازبان‌عربی‌است و در نسخه دیگر(فوائد علائیه) توضیح لغات به عربی وجود ندارد.

ج ـ نام این شرح در نسخه حاضر فوائد نظامیه و در نسخه دیگر فوائد علائیه است. (به مناسبت نام وزیرزاده)

د ـ اختصار در فوائد علائیه و تفصیل در فوائد نظامیه ونیز اختلافات جزئی دیگر(۲).

در بارهٔ شمس امام ـ محمدبن نصیر خبیصی ـ پس از بررسی اطلاعی به دست نیامد(۳) وآقای ابن یوسف شیرازی مؤلف فهرست کتابخانه (ج ۳) که یک نسخه از فوائد علائیه را معرفی کرده‌است ـ به نوشته خویش ـ نام او را در مآخذ نیافته است.

آغاز نسخه شماره ۱۱۲۷ (فوائد علائیه) : آلاف شکر و سپاس و اصناف محامد با قیاس

---

۱ ـ نام پدر علاءالدین حسن که وزیر بوده است در نسخه دیگر مجلس (شماره ۱۱۲۷) خواجه ضیاءالدین هبةالله است و در نسخه حاضر به دلیل افتادگی آغاز، دیده نمیشود.

۲ ـ در فوائد علائیه در چند موضع از شرح سمرقندی بریرده‌یاد شده‌امادر فوائد نظامیه یا در آن موضع اشاره‌ای ندارد و یا چنین است «در بعض شروح آمده».

۳ ـ با توجه به تاریخ نسخه فوائد علائیه که ۸۸۲ ـ هـ است می‌توان گفت تألیف گونه نخستین کتاب در قرن ۹ و یا ۸ بوده است .

متوجه درگاه عظمت و جلال ... حضرت پادشاهی ... و تحف تحیات زاکیات ... پیش‌کش و سلامی آن خواجه حسابی احمد نام محمود مقام ... و برخلفاء راشدین و وزراء مهدیین که نجوم آسمان هدی ... اما بعد برای ارباب بصیرت پوشیده نیست که ایراد نفائس معانی در کسوت الفاظ فصیح ... نتیجه صفای طبیعت وذکاء قریحت است ... به قسم مدیح که سلامت محض ... است مصروف و موقوف به تخصیص مدیح حضرت رسالت ... و این فقیر حقیر محمدبن نصیرالخبیصی المدعو به شمس امام ... ازریعان صبی ... در این کوی قدسی می‌نهاد ... و چون قصیده برده در مضمار فصاحت ... از دیگر قصائد ربوده ... در آن تأملی میکرد تا بدین وقت که عرصهٔ مملکت به عز طلعت ... عالی جناب وزارت مآب ... دستور زمان آصف صاحب قرآن ... خواجه ضیاءالدوله والدین هبةالله ... زیب و زینت یافت و مسند ملک و ملت ... به رأی جهان آرایش زیور و آرایش گرفت.

آغاز موجود درنسخه حاضر: (فوائد نظامیه) : همه کارش به کام دوستان ... زیب و زینت یافت و مسند ملک و ملت.

پایان موجود در نسخه حاضر: (تخمیس) :

ما رنحت عذبات البان ریح صبا

و اطرب العیس حادی العیس بالنغم

کاتب درپایان، تاریخچه تصرف شهر کرمان را به دست نائب‌السلطنه عباس‌میرزا به تحریک عبدالرضاخان که در تاریخ ۱۷ ربیع‌الاول ۱۲٤۷ (زمان ختم کتاب) بود آورده است.

۳ - تخمیس القصیدة الحمیریه العینیه (گ ۱۲۰ الف - ۱۲۷ الف) (عربی - فارسی)

تخمیس قصیده عینیه سید اسماعیل حمیری است از شاعری با نام حسن (۱).

در آغاز (پیش از شروع متن تخمیس) حدیث حضور فضیل ابن عبدربه در خدمت

---

۱ - از نام و نشان تخمیس کننده جز این که نام او حسن است نمیدانم، نام حسن در این بند که در اواخر تخمیس آمده دیده میشود :

فهاکم من حسن ماحصل

عبدکم الجانی قلیل العمل

مخمسا قول الشریف الاجل

الحمیری ماد حکم لم یزل

ولو یقطع اصبعا اصبعا

امام موسی بن جعفر علیه‌السلام برای خواندن قصیده عینیه سید اسماعیل و احضار آن اسام اهل بیت شریف را برای شنیدن قصیده و سخنان امام در بارهٔ آن و سپس حدیث ملاقات سهل بن ذبیان با امام علی بن موسی علیه‌السلام و رؤیای آن حضرت به تفصیل در دوصفحه آورده شده است.

درکنار بندهای تخمیس چند بیت از ابیات ترجمهٔ قصیده (که نسخه کامل آن در فهرست ۲۲ : ۳۰۶ معرفی گردید) به خط کاتب آورده شده است.

آغاز: بسمله حکی فضیل بن عبدربه انه قال دخلت علی‌الامام موسی بن جعفر علیه‌السلام فقلت یا سیدی انشدک قصیدةالسید ... قال اجل ثم انه امر بستور فسدلت و ابواب ففتحت و اجلس حریمه من وراءالستر.

آغاز تخمیس :

لا تنکروا ان جیرتی ازمعوا

هجرا و حبل‌الوصل قد قطعوا

کم دمن خاویة تجزع

لام عمر باللوی مریع

طامسة اعلامها بلقع

پایان: یرجومن‌الله بان تنقذوه

فی یوم حشر والوری جمع

فماله غیرکم سادة

والعبد فی ساداته یطمع

و صل یارب علی احمد(ص)

و صهره حیدرة الانزع

۴ ـ ترجمه زیارت جامعه کبیره (۱۲۷ ب ـ ۱۲۹ ب) (فارسی)

ترجمه تمام زیارت جامعه کبیره است که با قلم بسیار ریز نوشته است.

آغاز: سلام بر شما ای اهل خانه پیغمبر و جایگاه پیغامهای الهی

۵ ـ حکایت کودک علوی باحجاج بن یوسف (۱۳۱ الف ـ ۱۳۴ ب) (عربی)

آغاز: قال عبدالله‌الکرخی حضرت یوما عندالحجاج بن یوسف‌الثقفی والناس من حوله ...

و هو کالاسدالضاری و اذاقد دخل علیه صبی صغیرلانبات بعارضه قد غیرالدهر بشرته ... فقال له‌الحجاج من این انت یا صبی قال انا من مصر قال انت من مدینةالفاسقین قال و لم ذلک قال لان ترابها ذهب و نسائها عجب

۶ - رساله خاقانیه (گ ۱۳۴ ب ۱۴۶ ب) (عربی)

فتح علی شاه قاجار از شیخ احمد احسائی پنج سؤال کرده‌و شیخ پاسخ داده است.

فهرست سؤال و جواب‌ها از این قرار است :

۱ - کیفیت‌مرگ و مفارقت روح از جسم و وارد شدن روح بهشتیان به بهشت.آیا روح مجرد وارد بهشت میشود یا با بدن مثالی ویا با جسم دنیوی

۲ - چگونگی تنعم بهشتیان در بهشت

۳ - چگونگی ازدواج و نکاح اهل بهشت

۴ - احوال مختلف که بر انسان عارض میشود بدون وجود سبب معلوم از چیست

۵ - بهشتیان‌چند زن می‌توانند داشت .

شیخ احسائی سؤالات شاه‌رابا عنوان قال‌ادام‌الله‌دولته مشخص می کند.

وی در این رساله از جسم هورقلیا نیز سخن میگوید .

فهرست کتب شیخ احمد (چاپ‌اول) ۲ : ۳۱

آغاز : بسمله‌الحمدلله‌العالمین ... اما بعد ... ان حضرةالجناب‌العالی‌الشان ... فتحعلی‌شاه الممدود بالنصر... قدالقی‌الی داعیه‌الفقیر... مسائل عظیمه ... قال ادام‌الله دولته اذا فارق‌الانسان هذه‌الدار وقد کان‌من‌المؤمنین ... فماالذی یلحق بالجنه هل هی صورةالروح وحدها

پایان : انتهی الجواب لخدمةالحضرةالمحترم‌السلطانیه ... علی یدالداعی ... اقل‌الانام ... احمدبن‌زین‌الدین ... الاحسائی فی ... ثلاث و عشرین بعدالماتین والالف من‌الهجرة ... علی مهاجرها افضل‌الصلوه

۷ - من افادات‌الشیخ (گ ۱۴۶ ب - ۱۵۳ ب) (عربی)

چند سؤال و جواب است از شیخ احمد احسائی که‌ازمجموعه‌های مختلف سؤالات و جوابات او برداشته شده است.

سؤال نخست (ماوجه کون‌الحسنة بعشر امثالها والسیئة بواحده) این فقره سؤال ۶۱ از

رساله قطیفیه است که جمعاً ۷۱ سؤال شیخ احمدبن صالح قطیفی‌است از شیخ احمداحسائی .

سؤال دوم ان‌الصلوة فی‌الباطن هوالولی.این سؤال ۶۸ از همان رساله است.

پاسخ سؤال دیگر (ما معنی قوله ص حسین منی و اناسن حسین) این نیز از همان رساله قطیفیه‌است‌با شماره ۵۳ .

یکی دیگر از افادات شیخ احمدبیان طریق ریاضت شرعی است که از پاسخ شیخ به‌سؤال هفتم از سؤالات سید محمد بکاء نقل شده است .

فهرست ۲۲ : ۲۲۶ و فهرست کتب شیخ : (چاپ اول) ۲ : ۷۰ - ۷۲ و ۲۵

آغاز : من افادات‌الشیخ سلمه‌الله‌تعالی سؤال‌ما وجه کون‌الحسنه بعشرة امثالها...قد قلنا فی سائرالاجوبه ان‌الانسان خلق من عشرقبضات

پایان : من حیث یحب اویکره والی‌الله‌المصیر.من افادات‌الشیخ العارف...احمدبن زین‌الدین

۸ ـ قصیده فرزدق و داستان او باهشام (گ ۱۰۵ الف - ۱۰۶ ب) (عربی)

آغاز : و قال‌الکشی‌الفرزدق حدثنا محمدبن مسعود

پایان : در دنبال این بخش اشعاری از امرءالقیس نقل شده است.

۹ ـ شرح قصیدهٔ تائیه دعبل (گ ۱۶۲ الف - ۱۷۰ الف) (عربی)

نخست سند قصیده است به نقل از عیون‌الاخبار صدوق و کشف‌الحق‌و سپس چند بیت از متن‌قصیده (که بقیهٔ آن‌نقل نشده وبه جای آن اوراق سفید است)و پس‌از آن شرح‌قصیده است.

آغاز : بسمله روی‌الصدوق ... فی‌العیون‌باسناده عن‌الهروی

پایان : و یقال باءبغضب ای‌رجع به واللهوات اللجمات فی‌اقصی‌الغمر.تم بیانه کتبت لنفسی و ستکون اغیری

۱۰ ـ شرح قصیده طنطرانیه (گ ۱۷۰ ب - ۱۷۷ الف) (عربی)

شرح لغات و عبارات قصیدهٔ طنطرانیه ازمعین‌الدین محمد طنطرانی است با این مطلع:

یا خلی‌البال قد بلبلت بالبال بال   بالنوی زلزلتنی والعقل فی‌الزلزال‌زال

آغاز : بسمله قال‌الامام‌الفاضل ...البلبال‌الحزن و وسواس‌الصدر بلبلت ای حزنت

پایان : و من تشبث مکارم‌الاخلاق بجمع هذه‌الکلمات ... اویعود.هذه شرح‌القصیده الطنطرانیه باستعانةالحضرةالرحمانیه. تمت ... دربلدهٔ کرمان سنه ۱۲۴۷

(عربی)

۱۱ - جنگ نظم و نثر (گ ۱۷۸ الف - ۲۰۴ ب)

اشعار و قصائد و برخی فوائد منثور

از جمله اشعار قصیده معروف به عروس از خالدبن‌صفوان، امرءالقیس، عمروبن معدی کرب، قیس بن الحصیم بن عدی‌الاوسی، حصین بن الحمام المری، عباس بن مرداس السلمی، عبدالشارق بن عبدالعزیز جهنی، وضاح بن اسماعیل معروف به وضاح الیمن، عبدالله بن زبیرالاسدی، النابغه، الشیخ الرضی (۱) (مرثیه سیدالشهداء)، الشیخ محمد حسین النجفی (قصیده فی منقبه مولانا علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام)، الطائی، سیاربن قصیره، رویشدبن کثیرالطاوی، البرح بن مشیدالطائی (مرثیه با ترجمه فارسی)، السیدالرضی (فی‌الوعظ)، حدیث سؤالات شامی از امام علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام، شیخ محمدبن عید، حارث بن هشام (اخوابی جهل)، الضرارالسلمی، عریف‌القوافی الفزاری، زاهد، ابوکدام‌التمیمی، ابوعطاء السندی، تابطشرا، منخل بن حارث‌الیشکری ابی‌بن‌سلمی‌بن ربیعه الضنبی، ابوالعزام، الاشترالنخعی، هذلول بن کعب العنبری، حطان بن المعلی، ابوخراش الهذلی، تاج‌الدین العاملی، شبرمة بن الطفیل، ابوکبیر الهذلی، السموئل بن عادیا، عبدالملک بن‌عبدالرحیم حارثی، اعشی، سلثم بن عمروالتنوخی، الفندالزمانی، حریش بن بلال‌الفریغی، ابوالغول‌الظهوی، صلاح‌الدین صفدی (۲) و داک‌المازنی، کلاب، احوص بن محمدالانصاری، فاطمه‌الخزاعیه، حسن بصری (حکایتی است از او به فارسی) ابن‌ذی یزن‌الحمیری

(عربی)

۱۲ - شرح لامیةالعرب (۲۰۴ ب - ۲۱۳ ب)

آغاز: بسمله هذه‌القصیده موسوم بلامیه‌العرب منسوبة الی‌الشنفری

پایان: ای طویل‌القرن و کنی به عن ذکرها و شبه‌نفسه به.

۱۳ - شرح لامیةالعجم (گ ۲۱۳ ب - ۲۲۱ الف)

شرح قصیده لامیةالعجم‌طغرائی است.

آغاز: بسمله هذه‌القصیده موسومه بلامیة العجم ناظم عقدها... فخرالکتاب اسماعیل...

پایان: و قد رایت فی بعض‌الشروح فاهرب منهم ان اردت ان لاترعی هاملا.

---

۱ - اول قصیده مرثیه شیخ رضی

کربلا لازلت کرباوبلا ما لقی عندك آل‌المصطفی

۲ - شرح شعریست در یک معمای فقهی به نقل از صفدی در شرح لامیةالعجم

فی فتی علق‌الطلاق بشهـــر

قبل مـا قبـل قبلــه رمضـــان

به تاریخ ... ۱۲٤۷ ... در بلدهٔ کرمان جهنم اساس با نهایت تفرقه حواس.

۱٤ - شرح شعری در یک معمای فقهی (گ ۲۲۱ الف - ۲۲۳ ب) (عربی)

شعری است که صلاح الدین صفدی در شرح لامیة العجم نقل کرده و به شرح آن پرداخته است.

آغاز: فائدة دقیقه ... دائرة علی السنة الا فاضل فلنذکرها حسب ما قرر و هاوهی:

ما یقول الفقیه ایده‌الله ولازال عنده احسان

فی فتی علق الطلاق بشهر قبل ما قبل قبله رمضان

و یمکن انشاد هذاالبیت بثمانیه اوجه بالتقدیم والتأخیر بشرط استعمال الالفاظ فی حقائقها.

پایان: و اما خلافها من التزام المحاور و عدم النظم بل یکون الکلام نثرا فتصیر المسائل سبعمائه و عشرین مسئله.

پس از این بخش ابیاتی است به عربی در یک صفحه از ابوالعلاء، عبرتی، محمد بن وهیب و حسان و ذوالرمه.

۱۵ - شرح کلمه حمد (گ ۲۲۵) (عربی)

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ای جنس الحمد.

پایان: والمناسبة للعالم الربوبی القدوسی.

۱٦ - شرح «اتراک معذبی بنارک» (گ ۲۲٦ الف - ۲۲۷ الف)

شرح جمله‌ایست از دعاء کمیل با نشان م ح ق در آخر.

آغاز: فی حدیث الدعاء لیلة النصف من شعبان ... اتراک معذبی بنارک بعد توحیدک.

۱۷ - مسائل پراکنده (گ ۲۲۷ الف - ۲۳۳ الف) (عربی)

مسائل پراکنده کوتاه فقهی و ریاضی و ادبی و فلسفی است با نشان م ح ق در آخر هر فقره. خط این بخش با دیگر بخشها متفاوت است(۱).

---

۱ - در یکی از فقرات چنین آمده :

الرافضی منسوب الی الرافضه و هم فرقه من شیعة الکوفه کانوا مع زیدبن علی و هو ممن یقول بجواز امامة المفضول مع قیام الفاضل فلما سمعوا منه هذه المقاله و عرفوا انه لایتبرأ عن الشیخین رفضوه ... فلقبوا بذلک.

۱۸ ـ شرح شافیه ـ مبحث خط (گ ۲۳۵ الف ـ ۲٤٤ ب)

آغاز: الخطالمشهور تصویر اللفظالمقصود تصویره

پایان: (پس از پایان بحث خط) کاتب چنین آرد : بحمدالله و حسن توفیقه ... علی یدالعبدالضعیف ... میرزا عبدالباقی‌الحسینی‌الکاشانی در بلده کرمان جهنم اساس در اوان تحصیل ، تفرقه حواس ... فی سنه‌سبع و اربعین ماتین بعدالالف ۱۲٤۷.

پس از این بخش نیز چند فقره مسائل فلسفی و اصولی و نیز چند حدیث است.

۱۰۵۰ :

این نسخه جنگی است به خط سید عبدالباقی حسینی کاشانی مورخ ۱۲٤۷ (جز چند برگ که به قلم دیگر است و ازهمان قرن ۱۳).

در آغاز جنگ فهرست مندرجات به‌گونه دقیق درج شده است.

عناوین: شنگرف.

قطع : رقعی ۱۰/۵×۱٤ ج : تیماجی مشکی‌رنگ تعداد برگها : ۲٤٤ سطورهر صفحه : مختلف کاغذ : فرنگی شکری شماره ثبت : ۳۱۷۵۵.

مجموعه ۳ مثنوی : (فارسی)

در این مجموعه ۳ مثنوی لطیف وزیباست از خمسهٔ حسینی‌اثرطبع حاج محمد حسین قزوینی شیرازی(م ـ ۱۲٤۹)

مجمع‌الفصحاء ۲ : ۹۵ فهرست ۳ (چاپ دوم) : ۱۳۱ فهرست سپه ۲ : ۵۰۹

این مثنویها به ترتیب در زیر یاد میگردد :

۱ ـ وامق و عذراء (گ ۱ ب ـ ۱۵۷ الف)

این مثنوی با۲ مثنوی دیگر اشترنامه و مهر و ماه با مقدمه مرحوم ذوالریاستین پیر روشن‌ضمیر به چاپ رسیده است.

در آغاز هر یک از بخشهای‌این مثنوی که غالباً متضمن‌داستانی جداست، به موضوع

داستان در یک یا چند بیت که در وزن دیگراست اشاره شده.(۱)

این عنوانهای منظوم در نسخه حاضر در یک سر سوره طلائی و دارای نقاشی آب طلا و لاجورد در زمینهٔطلائی نوشته شده است.

آغاز: ای به نامت افتتاح نامها — وی زیادت گرمی هنگامه‌ها

پایان: شرح‌حال‌خویش کردم مختصر — مختصر شد قصه بی پا و سر

تمت‌الکتاب ... را قمه‌العبد... محمداسماعیل ولد مرحمت پناه حاجی محمد باقر شیرازی ... ۱۲۳۱

۲ - اشترنامه (گ ۱۵۸ ب - ۱۸۲ ب)

این مثنوی نیز با مثنوی و امق و عذراء به چاپ رسیده است.

فهرست ۲۲ : ۲۸۱

نسخه حاضر تعدادی از ابیات اول و آخر مثنوی اشترنامه را ندارد.

آغازموجود: بازدلم عاشقی ازسر گرفت — تا که دگر پرده زرخ پر گرفت

پایان موجود: صد ره اگر طی کند این‌مرحله — باز نجویی پی این قافله

۳ - الهی نامه (گ ۱۸۲ ب - ۱۹۰ ب)

این مثنوی نیز به چاپ رسیده است و نسخه حاضر بخش کوتاهی از الهی‌نامه است.

آغازموجود: الهی به رندان دردی کشت — که مستند از باده بی‌غشت

پایان موجود: رهد تا تن من زدرماندگی — به درخواندگی یا زدرراندگی

۱۰۵۱ :

مجموعه‌ایست به خط نستعلیق آمیخته با شکسته محمد اسماعیل ولد حاج محمد باقر شیرازی که رقم او در زیر مثنوی وامق و عذرا دیده میشود مورخ ۱۳۳۱. دارای یک سر لوح بزرگ درصفحه اول و ۳۱۰ و سرلوح کوچک در ص ۳۶۳ .حاشیه تذهیب و نقاشی شده صفحه

---

۱ - چنان که درصفحه ۲۰۹ عنوان داستان در این ۳ بیت تضمین شده است:

شرح غم عشق نکومنظری — قصه جانبازی جان پروری

عشق نگر تا چکند دبدم — با دل مفتون معاد از ستم

خون کند از دیده فرو ریزدش — گاه به رو گه به گلو ریزدش

۱ و ۲ و تذهیب دندان موشی بین سطور در صفحه ۱ - ۲ و تعدادی سرسوره‌های مذهب و مرصع در آغاز بخشها، تمام صفحات دارای جدول وکمند آب‌طلا و چند قلم شنگرف.

قطع: رقعی ۱۰ × ۱۸ ، ج: تیماجی مشکی برون‌ودرون حاشیه و عطف‌وصالی، تعداد برگها: ۹۰، سطور هر صفحه: ۱۵، کاغذ: فرنگی، شماره ثبت: ۳۱۷۵۶

۱۰۵۸:

مجموعه ۳ رساله در قرائت و تجوید: (عربی - فارسی)

۱ - عقیلة اتراب‌القصائد (گ ۱ ب - ۹ ب) (عربی)

- منظومه شاطبیه رائیه از شاطبی احمد بن خلف بن فیره رعینی (م - ۵۹۰) با ترجمه به فارسی بین‌السطور.

معجم‌المطبوعات ۱: ۱۰۹۱ - ۱۰۹۲ فهرست ۲۲: ۱۸۸

۲ - خلاصة‌الوقوف (۱۲ ب - ۷۷ ب) (عربی)

از عثمان بن محمد شاه بن محمد مسلمان غزنوی.

مؤلف - که نام او در نسخه یاد نشده - میگوید نخست کتابی جامع در این باب نگاشته و آن را جامع‌الوقوف و الآی نام نهاد و در آن در باره علم وقوف قرآن به تفصیل پرداخت و چون همت‌ها را از تحصیل علوم قرآن کوتاه دید، کتاب حاضر را پس از حذف ادله و علل و حذف تمام بخش اول جامع‌الوقوف فراهم آورد و آن را خلاصة‌الوقوف نام نهاد(۱).

نام این کتاب در مآخذ مورد مراجعه دیده نشد.

فهرست مشترک پاکستان از احمد منزوی ۱: ۱۱۵ - ۱۱۶

---

۱ - خلاصة‌الوقوف دیگری می‌شناسم از محمد شاه بن حسن شاه طبسی شاگرد عثمان بن محمد شاه بن محمد مسلمان غزنوی مشتمل بر ده قاعده و با کتاب حاضر جدایی‌های بسیار دارد.

مؤلف خلاصة‌الوقوف مزبور در دیباجه از جامع‌الوقوف تألیف استاد خود عثمان بن محمد شاه یاد میکند و میگوید «از استاد اجازه اختصار آن کتاب را تحصیل کرد و چون اختصار فراهم آمد و مورد قبول استاد قرار گرفت، استاد آن را خلاصة‌الوقوف نام نهادند».

از آنجا که خلاصة‌الوقوف (نسخه حاضر) عربی است و جامع‌الوقوف نیز ظاهراً عربی است می‌توان تصور کرد محمد شاه طبسی با اجازه استاد نسخه ترجمه فارسی از آن کتاب تهیه کرده و استاد آن را نیز خلاصة‌الوقوف نام داده است.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... و بعد فلما جمعت کتابی‌المسمی بجامع‌الوقوف والآی وصار سحجما لما اوردت فیه من اقسام‌العلوم والادله والعلل و وجدت هم‌الطالبین قاصرة عن انتساخه لضعفهم فی تحصیل‌القرآن اردت اختصاره بحذف‌الادله والعلل... و حذف ما اوردت فی‌القسم‌الاول ... فلما اتممته ... رسمته بخلاصه‌الوقوف ... سورة فاتحةالکتاب سبع آیات وهی مدینه.

پایان: صدورالناس لاه هو.

۳ ـ رموز وقف و وصل در مصاحف (گ ۷۷ ب ـ ۸۰ ب) (فارسی)

از عثمان بن محمد شاه بن محمد مسلمان غزنوی هروی.

مؤلف در این رساله از استاد خویش ظهیرالدین قنوجی به تکرار یاد میکند و میگوید: «کذا سمعت منه»(۱). مؤلف در این رساله که نخست به بیان وقوف امام (گویا همان استاد مؤلف) می‌پردازد و پس از آن رموزسجاوندی را بیان میدارد.

آغاز: تیمنا بذکرالملک‌العلیم قال‌الشیخ‌الکبیر ... الامام‌المدقق ... جامع ارکان الاسلام فی‌الفقه والاخلاق والکلام محیی‌الشرایع والسنه ... عثمان‌بن محمد شاه بن محمد مسلمان‌الغزنوی مولداًالهروی مسکنا... فصل در بیان رموزی که از برای وقف و وصل در مصاحف نهاده‌اند ... بدانک رموزی که در مصاحف از برای وقف و وصل و بیان عواشر و خوامس ... وضع کرده‌اند بعضی آنست که امام سجاوندی ... وضع کرده است ... و بعضی دیگر آنست که امام ... مواضع وی را یاد کرده است و دلیل وقف را نیز بیان کرده اما رمز ننهاده جز آنک متأخران... نظر بر دلیل وی رمزنهاده‌اند ... اما آن‌رموز که‌امام ... وضع کرده است ... شش است

پایان: و آنچ آیت بصری نباشد لب والله تعالی اعلم ثم اعلم ان هذه‌النسخةالشریفه... البدیعه‌الشامل علی انواع الفوائد و اصناف‌القواعد نفع‌الله تعالی اهل‌الاسلام ... و انزل‌صاحبها و مؤلفها دارالسلام...الاصحاب‌العظام.

٤ ـ صفات حروف (گ ۸۰ الف) (فارسی)

فصلی است از رساله‌ای در تجوید، در صفات حروف

۱ ـ مؤلف در بارهٔ رمز صل و صلی از استادش مولوی ظهیرالدین قنوجی‌نقل میکند که اجازت نمیکند که در مصاحف نویسند بلک منع میکند. کذا سمعت منه (ص ۱۵۷ نسخه).

آغاز: فصل بدانک هر حرفی را از حروف تهجی پنج صفت می‌باشد یا زیادت

پایان: مگر کسی که خدمت استاد ماهر کرده باشد ... و معنی استطالت گردن کشی کردن است و طلب درازی ... سنة ۹۹٦

۱۰۵۸ :

مجموعه‌ایست به خط نسخ مورخ ۹۹٦

قطع: ۱٤/٥ × ۲۱ ج چرمی قهوه‌ای، تعداد برگها : ۸۰، سطور هر صفحه : ۱۷، کاغذ : ضخیم شکری، شماره ثبت : ۳۱۷٦۳

مجموعه ۲ کتاب در فلسفه : (عربی)

۱ ـ **حاشیه حاشیه شرح تجرید** (گ ۱ ب ـ ۸۸ ب)

از آقاجمال خوانساری (م ـ ۱۱۲۵) بر حاشیه خفری(محمدبن احمد م ـ ۹٤۲) بر شرح قوشچی بر تجرید الاعتقاد خواجه نصیرطوسی.(فهرست ٥: ۸٤ - ۸۷)

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... قوله اعتبرفیه حدوث الخلق هذا اشارة الی طریقه

۲ ـ **التشخص** (گ ۸۹)

از مولانا عبدالغفار گیلانی در حاشیه بر حاشیه خفری بر شرح تجرید در موضوع تشخص

آغاز: هذه حاشیه فی بیان المذاهب التی فی التشخص من تعلیقات مولانا عبدالغفار علی الحا شیه الخفریه اعلم ان الحکماء اختلفوا فی ان الجزئی الحقیقی هل هومشتمل علی امرغیرالطبیعة

پایان: فلایلزم عدم جزئیة العقل الاول لانه وان لم یکن متخیلا لکنه حاضر عندالواجب و مناط الکلیه الادراك الحصولی الارتسامی ۱۲۷٥

۳ ـ **المشاعر** (گ ۹۰ ب ـ ۱۲۲ الف)

از صدرالمتالهین محمدبن ابراهیم شیرازی (م ـ ۱۰٥۰)

۱۰٦۰ :

مجموعه‌ایست به خط نسخ (جز شماره ۲ که نستعلیق و گویا از همین کاتب است) مورخ ۱۲۷٥

قطع: وزیری کوچک ۱۳/٥ × ۲۱، ج : تیماجی سرمه‌ای سیر تعدادبرگها ۱۲۲، سطور هرصفحه : ۱۷ کاغذ : فرنگی شکری رنگ، شماره ثبت : ۳۱۷٦٥

نام کتابهای معرفی شده

در این فهرست

(آ)

(ا)

(ب)

(پ)

(ث)

(ج)

(چ)

(ح)

(خ)

(د)

(ذ)

(ر)

(ز)

(س)

(ش)

(ص)

(ط)

(ظ)

(ع)

(غ)

(ف)

(ک)

(گ)

(ل)

(ن)

(و)

فهرست نام مؤلفان

کتابهای معرفی شده

(ج)

(ح)

(خ)

(د)

(ر)

(ز)

(س)

(ش)

(ص)

(ض)

(ط)

(ظ)

(ع)

(غ)

(ف)

(ق)

(ک)

(گ)

(ل)

(م)

(ن)

(و)

(ه)

(ی)

فهرست نام کاتبان

(ح)

(خ)

(ر)

(س)

(ش)

(ط)

(ع)

(غ)

(ن)

(و)

(هـ)

(ی)

نام کتابهایی که به مناسبتی

یاد شده است

(آ)

(ا)

(ب)

(ت)

(ث)

(ج)

(چ)

(ح)

(خ)

(د)

(ذ)

(ر)

(ز)

(س)

(ش)

(ص)

(ض)

(ط)

(ع)

(غ)

(ف)

(ق)

(ک)

(گ)

(ل)

(م)

(ن)

(و)

(ه)

(ی)

فهرست نام کسانی که به مناسبتی

در این کتاب یاد شده اند

(آ)

(ا)

(ب)

(پ)

(ت)

(ث)

(ج)

(چ)

(ح)

(خ)

(ذ)

(ر)

(ز)

(س)

(ش)

(ص)

(ض)

(ط)

(ظ)

(ع)

(غ)

(ف)

(ق)

(ک)

(گ)

(ل)

(م)

(ن)

(و)

(هـ)

(ی)

فهرست نام مکانها

(آ)

(ا)

(ب)

(ج)

(خ)

(د)

(ر)

(ز)

(س)

(ش)

(ع)

(ف)

(ق)

(ک)

(م)

(ن)

(ه)

CATALOGUE OF IRANIAN PARLIAMENT LIBRARY

MANUSCRIPTS

VOL (2 3)

COLLECTION OF MOHAMMAD SADEGH TABATABAI

BY

ABDOLHOSSEIN HAERI

TEHRAN

IRANIAN MAJLES LIBRARY AND DOCUMENTATION CENTER

(IMALDOC)

1 9 9 7

CATALOGUE OF IRANIAN PARLIAMENT LIBRARY

MANUSCRIPTS

VOL (2 3)

COLLECTION OF MOHAMMAD SADEGH TABATABAI

BY

ABDOLHOSSEIN HAERI

TEHRAN

IRANIAN MAJLES LIBRARY AND DOCUMENTATION CENTER

(IMALDOC)

1 9 9 7